

Представлено дослідження актуальних проблем економічної теорії, страхування, управління ризиками, перестрахування, державного управління, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, управління інвестиціями, теорії фінансів, банківської справи, статистики та шляхи й засоби розв'язання зазначених проблем.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

The research results on current problems of economic theory, insurance, risk management, reinsurance, public administration, international economics, business economics, management, marketing, investment management, theory of finance, banking, statistics, the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For researchers, practitioners, teachers and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В. Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Г. О. Харламова, канд. екон. наук, доц. (відп. секр.) (Україна); С. Х. Аггелопулос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Алпас, д-р екон. наук, проф. (Туреччина); Х. Батзіос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Я. Башев, д-р екон. наук, проф. (Болгарія); М. ван Рооїджен, д-р наук, проф. (Велика Британія); Г. Друтейкіне, д-р наук, проф. (Литва); К. Віталє, д-р наук, проф. (Хорватія); М. Зінельдін, д-р наук, проф. (Швеція); А. Савватєєв, канд. наук, проф. (РФ); Г. Заротіадіс, канд. наук, доц. (Греція); Р. С. Сербу, канд. наук, проф. (Румунія); Е. Стойка, канд. наук, доц. (Румунія); А. Москардіні, д-р наук, проф. (Велика Британія); С. Нате, анд. наук, проф. (Румунія); О. Погорлицький, д.е.н., проф. (РФ); В. Поліменіс, д.е.н., проф. (Греція); Н. І. Гражевська, д-р екон. наук, проф. (Україна); А. І. Ігнатюк, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. І. Купалова, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. О. Лютий, д-р екон. наук, проф. (Україна); С. В. Науменкова, д-р екон. наук, проф. (Україна); Р. В. Пікус, канд. екон. наук, проф. (Україна); А. О. Старостіна, д-р екон. наук, проф. (Україна); О. І. Черняк, д-р екон. наук, проф. (Україна)
Адреса редколегії	03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет ☎ (38044) 259 71 82; http://bulletin-econom.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою економічного факультету 12.12.2017 (протокол № 5)
Атестовано	Атестовано Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 241 від 09.03.16
Зареєстровано	Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28
Журнал входить до наукометричних баз / Abstracted and Indexed:	РИНЦ (E-Library), Science Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Socionet, Index Copernicus (ICV 2016 = 78,52), CyberLeninka, OCLC WorldCat, CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, CiteFactor (indexed), Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv, National Library of Ukraine Vernadsky, DOAJ, ProQuest, CitEc, RedLink, Infobase (India), Researchbib (Japan), MIAR (Spain) (ICDS = 6,5), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Social Science Research Network, Scientific Indexing Services, Open Academic Journals IndexGIGA Information Centre, Thomson Reuters ESCI (under evaluation), Cabell's (pending), Scopus (under evaluation) etc.

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2667

ECONOMICS

1(196)/2018

Established in 1958

The research results on current problems of economic theory, insurance, risk management, reinsurance, public administration, international economics, business economics, management, marketing, investment management, theory of finance, banking, statistics, the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For researchers, practitioners, teachers and students.

Представлено дослідження актуальних проблем економічної теорії, страхування, управління ризиками, перестрахування, державного управління, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, управління інвестиціями, теорії фінансів, банківської справи, статистики та шляхи й засоби розв'язання зазначених проблем.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

CHIEF EDITOR	Prof. Viktor Bazylevych (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Dr. Kharlamova Ganna (Executive Editor) (Ukraine); Prof. Aggelopoulos Stamatis Ch. (Greece); Prof. Alpas Hami (Turkey); Prof. Bachev Hrabrin (Bulgaria); Prof. Batzios Christos (Greece); Prof. Chernyak Oleksandr (Ukraine); Prof. Druteikiene Greta (Lithuania); Prof. Grazhevskaya Nadezhda (Ukraine); Prof. Ignatyuk Angela (Ukraine); Prof. Kupalova Galyna (Ukraine); Prof. Lyutyy Igor (Ukraine); Prof. Moscardini Alfredo (UK); Prof. Nate Silviu (Romania); Prof. Naumenkova Svitlana (Ukraine); Prof. Pogorletskiy Alexandr (Russia); Prof. Polimenis Vassilis (Greece); Prof. Pikus Ruslana (Ukraine); Prof. Savaateev Alexey (Russia); Dr. Serbu Razvan Sorin (Romania); Dr. Stoica Eduard (Romania); Prof. Starostina Alla (Ukraine); Prof. Vitale Ksenia (Croatia); Prof. Van Rooijen Maurits (UK); Dr. Zarotiadis Grigoris (Greece); Prof. Zineldin Mosad (Sweden)
Editorial address	90-A, Vasyl'kivska str., room. 701, 808; Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 03022, Kyiv, phone: +38 044 259-71-82; E-mail: visnuk.econom@gmail.com Web: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/index.php/en/
Approved by	The Academic Council of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine (Protocol #5 of 12th December 2017)
Accreditation	The journal is in the List of specialized scientific publications, which are to publish the main results of dissertations in Economic Sciences (Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine # 241 of 09.03.2016)
Registration	SRSU. Registration certificate KV No. 19866-9666PR dated 29.04.13
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine Publishing center "Kyiv University". DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	01601, Kyiv-601, Boulevard Shevchenko, 14, room. 43 ☎: +38 044 239-31-72, +38 044 239-32-22; fax: +38 044 239-31-28

ЗМІСТ

Бохан А. Стратегічна й економічна модальність екологічної дипломатії	6
Брановицький В. Політика власності	12
Воробйова М. Особливості процедури прийняття рішення про здійснення проектів державно-приватного партнерства	19
Каліновський Р. Вплив бюджетного дефіциту на реалізацію стабілізаційної політики держави	27
Кічурчак М. Концепт відтворення суспільних благ в економічній теорії	33
Корнєєв В., Чеберяко О. Криптовалюти: ера і сфера фінансових інновацій	40
Ліндер Є. Побудова макроекономічних сценаріїв та оцінка кредитного ризику банку на прикладі ПАТ "Промінвестбанк"	46
Лютий І., Іванюк В. Оподаткування доходів фізичних осіб та місцеві фінанси: суперечності й перспективи їх розв'язання	53
Мицюк С., Мегей В. Фінанси суб'єктів господарювання в умовах євроінтеграційних процесів	60
Романчукевич В., Лиманська О. Транспарентність Центрального банку та оцінка його комунікацій з питань монетарної політики	68
Харламова Г., Гуменна О. Креативність врятує: уроки для України	76
Черненко Д. Структура капіталу українських нефінансових підприємств в історичній перспективі	84
Шульга О. Проблеми формування методології дослідження трансформації аграрних відносин	93
Додаток 1 Анотація та література (латинізація)	102
Додаток 2 Інформація про авторів	116

СОДЕРЖАНИЕ

Бохан А. Стратегическая и экономическая модальность экологической дипломатии	6
Брановицкий В. Политика собственности	12
Воробьева М. Особенности процедуры принятия решения об осуществлении проектов государственно-частного партнерства	19
Калиновский Р. Влияние бюджетного дефицита на реализацию стабилизационной политики государства	27
Кичурчак М. Концепт воспроизводства общественных благ в экономической теории	33
Корнеев В., Чеберяко О. Криптовалюта: эра и сфера финансовых инноваций	40
Линдер Е. Построение макроэкономических сценариев и оценка кредитного риска банка на примере ПАО "Проминвестбанк"	46
Лютый И., Иванюк В. Налогообложение доходов физических лиц и местные финансы: противоречия и перспективы их разрешения	53
Мицюк С., Мегей В. Финансы субъектов хозяйствования в условиях интеграционных процессов	60
Романчукевич В., Лиманская Е. Транспарентность центрального банка и оценка его коммуникаций по вопросам монетарной политики	68
Харламова Г., Гуменная А. Креативность спасет: уроки для Украины.....	76
Черненко Д. Структура капитала украинских нефинансовых предприятий в исторической перспективе	84
Шульга О. Проблемы формирования методологии исследования трансформации аграрных отношений	93
Приложение 1 Аннотация и литература (латинизация).....	102
Приложение 2 Сведения об авторах.....	116

CONTENTS

Bokhan A. Strategic and Economic Modality of Environmental Diplomacy	6
Branovitskiy V. Ownership Policy	12
Vorobiova M. The Features of the Procedure for Making the Decision on the Implementation of Projects the Public-Private Partnership	19
Kalinovskiy R. Influence of the Budget Deficit on the Implementation of the State Stabilization Policy	27
Kichurhcak M. Concept of the Public Goods Reproduction in Economics	33
Korneev V., Cheberyako O. Cryptocurrency: Era and Field of Financial Innovations	40
Linder Ye. Macroeconomic Scenarios Building and Bank Credit Risk Assessment, by the Example of PSP "Prominvestbank"	46
Lyutyi I., Ivaniuk V. Taxation of Income of Physical Persons and Local Finances: Surprises and Perspectives of Their Solutions	53
Mytsiuk S., Mehey V. Finances of Economic Entities in Conditions of Integration Processes	60
Romanchukevych V., Lymanska O. Central Bank Transparency and Evaluation of Monetary Policy Communacations	68
Kharlamova G., Humenna O. Creativity is Virtual: Lessons for Ukraine	76
Chernenko D. Capital Structure of Ukrainian Non-Financial Companies in Historical Perspective	84
Shulga O. Problems of Formation of the Methodology of Research of Transformation of Agrarian Relations	93
Annex 1 Extended abstract in English and References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription	102
Annex 2 Information about Authors (Meta-Data)	116

СТРАТЕГІЧНА Й ЕКОНОМІЧНА МОДАЛЬНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Розглянуто актуальні питання екологічної дипломатії як прогресивного напрямку в міжнародних економічних відносинах. Досліджено специфіку процесів інтернаціоналізації в контексті політики співробітництва і конструктивного діалогу країн в екологічній сфері. Визначено концепт стратегічної модальності екологічної дипломатії щодо удосконалення ринкових відносин в інтересах стратегій збалансованого розвитку і глобальної взаємодії.

Ключові слова: екологічна дипломатія, партнерство, міжнародні економічні відносини, глобалізація.

Постановка проблеми. Сучасне економічне благополуччя людства та його прогрес вимірюється у параметрах глобалізаційних резонансів і екологічних застережень. Утворюється архітектура світової економіки з потенціалом ресурсної диверсифікації, виробничої модернізації, інноваційної конкуренції й екологічної стратегізації країн. Унаслідок цього ринкова динаміка породжує екологічну взаємозалежність і проблемну спорідненість країн у координатах: "глобальне – національне", "універсальне – партикулярне". Цивілізаційна, геополітична чи опозиційна реакція суспільства у напрузі таких суперечностей є джерелом усезагальних зрушень, еволюційних перетворень і нового формату комунікаційних взаємодій. *Ейфорія переходу до більш вищого науково-технічного та інформаційного щабля поступу супроводжується зміною риторики гегемонів та інтонації політиків, які можуть і завуальовувати міжнародні екологічні загрози і економічні асиметрії.* У той чи інший спосіб, прямо чи побічно, але практично всі члени світового товариства втягнені в гонку реальних і віртуальних "озброєнь" або є потенційними жертвами різних конфліктів. Навіть потужні країни вимушені захищати інтереси власного добробуту та сприяти покращенню екологічної ситуації як в державному, так і в транскордонному вимірах.

Утвердження Порядку денного у сфері стійкого розвитку на період до 2030 р. свідчить про рішучість світових лідерів у намірах зберегти планету для наступних поколінь, створити достойні умови для задоволення нагальних потреб суспільства і плекання міжнародної толерантності. Але із доповіді "The Sustainable Development Goals Report 2017" видно, що темпи прогресу в багатьох сферах життєдіяльності не є достатніми для вирішення поставлених завдань. Наразі першочерговим є реалізація цілеспрямованих заходів аби позбавити злиднів 767 млн осіб, які до цих пір живуть на 1,90 дол. США в день та забезпечити продовольчу безпеку 793 млн осіб, яким постійно загрожує голод. Дотримання прав людини, підтримка миру і безпеки є пріоритетом для всього людства. Генеральний Секретар ООН А. Гуттеріш звернув увагу на те, що стійкий і всеохоплюючий розвиток – найкращий із наявних у розпорядженні міжнародного товариства інструмент упередження виникнення різних проблем. Цей порядок денний є універсальним і стосується всіх країн; навіть самим багатим країнам необхідно повною мірою забезпечити захист прав жінок, перемогти нерівність і надати гарантії охорони довкілля. Особливе значення в цих процесах відводиться політичному керівництву високого рівня та новим партнерським зв'язкам, а також отриманню достовірних і актуальних даних для оцінки результатів, прийняття обґрунтованих рішень і забезпечення врахування інтересів усіх сторін [1].

Діалог культур цивілізацій завжди містить протиріччя, а форми протистоянь не обов'язково мають явний, відкритий або загострений характер. Дуже часто вони є потаємними, виступають на перший план лише за певних обставин і можуть втрачати свою значущість, із часом нівелюючи будь-які підстави для їх прояву чи ескалації. Модерність певних соціумів постає відносною, оскільки включає різні механізми досягнення амбітних цілей на фоні поглиблення соціально-економічних диспропорцій між країнами, загострення демографічних і міграційних дисбалансів, збільшення природно-техногенних катаклізмів, війн і тероризму. Так, громадянська війна в Сирії призвела до того, що майже 4 млн сирійців із 22 млн усього населення числяться біженцями в сусідніх країнах, а переміщеними в межах Сирії – 7,6 млн осіб. За кількістю біженців Сирія випередила Афганістан, перетворившись на перше із найбільших "джерел біженців" у світі. Лише у 2014 р. загальні економічні втрати цієї країни становили близько 202,6 млрд дол. Сирійський конфлікт призвів до соціально-гуманітарної та екологічної катастрофи, загостренню старих і появи нових проблем у сусідніх країнах, де опинились біженці (Йорданії, Лівані, Туреччині). Очевидним є те, що наявні релігійні, військові, збройні, екологічні конфлікти послаблюють безпеку регіону Близького Сходу, але і не позбавляють нових можливостей (напр., сирійськими біженцями було створено 1112 компаній – 26 % усіх іноземних компаній, заснованих у Туреччині в 2014 р.) [2].

Наразі агресивні форми конкуренції за ресурсне забезпечення посилюють екологічну напругу в світі, на противагу цьому – злагодженість дій різних спільнот уможливорює мир, благополуччя і безпеку. Істина порозуміння в латинському вислові: "*Natura non nisi parendo vincitur*" – *природа перемагає лише підкорюючись їй* – *осягнення законів природи дозволяє покращити їх на службу людству* [3]. Саме тому міжнародні політики, ділова еліта і громадські рухи закликають до утвердження нового формату конструктивізму в діяннях і господарюванні на засадах екологічної дипломатії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження екологічних аспектів у сфері дипломатичних відносин подано у контексті глобального управління, політики економічної безпеки, превентивної та економічної дипломатії, моделей розвитку світової економіки й бізнесу в працях вітчизняних і зарубіжних учених: А. Мазаракі [4], В. Вергун, К. Флісак [5], В. Ціватий [6], С. Афонцев [7], Д. Дегтерев, Т. Зонова, Т. Ісаченко [7], В. Попов, Н. Рогожина [9], Т. Колпакова, А. Фоміних; Л. Блакисер [10]; Дж. Гемер [11], М. Каборол [12]. Специфіка прояву екологічних детермінантів у світовому господарстві розглядається ними через дуалістичність інтеграції, дезінтеграції, транснаціоналізації та глобалізації. Констатується зростаюча амплітуда політичних,

економічних і соціальних дисонансів у світі, що відображає як конструктивні, так і деструктивні величини. Належна увага теоретиків і практиків, експертів та критиків має бути зосереджена на виявленні спрямованості дипломатичних зусиль в упередженні чи зменшенні екологічної напруги між країнами як наслідок: суперництва за природні, територіальні, водні ресурси; агрегування сил в енергетичному експансіонізмі; політичного нігілізму й консерватизму в природокористуванні. У зв'язку із цим екологічна дипломатія покликана здобути статус "флагмана" у поєднанні дивізіонів різної дипломатії: економічної, соціальної, культурної, превентивної, гуманітарної, продовольчої тощо. Реагування та протистояння викликам глобалізації перекоонує в істинності гасла того, що дипломатія високого рівня вартує декількох армій на фронті.

Методологія. Відповідно до мети та предмета дослідження у статті використовуються загальні й спеціальні наукові методи. Формально-логічний метод забезпечує інтерпретацію змісту модальності екологічної дипломатії у площині розширення дискурсу можливостей її прояву. Для виявлення сучасних тенденцій у розвитку суспільних інтересів застосовуються компаративістський метод для порівняння форм активації діяльності країн на вимогу екологічної стратегізації. Системний аналіз сприяє виявленню інтенцій ринкових акторів у розширенні напрямів міжнародного співробітництва і ділового партнерства з урахування вимог екологічної безпеки. Аксиологічний метод сприяє ідентифікації цілей поведінки сторін у розвитку дипломатієконтактів. Застосування методів індукції та дедукції в дослідженні тематики підтверджує, що екологічні імперативи набувають домінуючого й консолідуючого значення для різних соціумів. Методи макроекономічного аналізу поглиблюють розуміння важливості та специфіки дипломатичної діяльності за умов нових загроз глобалізації. Джерельну базу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері міжнародних економічних відносин, тези і прогнози відомих представників дипломатії у контексті екологічних застережень та перспектив.

Мета статті – визначення стратегічної та економічної модальності екологічної дипломатії в контексті активації міжнародних економічних відносин в умовах глобалізаційних викликів і можливостей.

Результати. Міжнародний діалог і практичний дискурс екологічного змісту сконцентрований на виявленні домінантів економічного розвитку країн через урізноманітнення форм їх експансіонізму. Нові прагнення людства та способи його господарювання кардинально змінюють уявлення про природність і безпечність середовища існування, посилюють значущість інформаційних технологій і необхідність масштабних реформ. Вочевидь ідеологія експансії спрямована на примноження власних сил за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел, в іншому разі – активність експансіоніста обертається втратою енергії чи його поразкою. *Призупинити економічний, науково-технічний і культурний експансіонізм нереально, але скерувати енергію експансіонізму в більш екологічні напрями – необхідно* [13]. У цьому контексті великі сподівання

покладаються на інтеграційний напрям дипломатії через посилення екологічних факторів у стратифікації країн і впровадження інноваційних технологій.

Зазвичай дипломатичні зусилля країн синхронізуються з модальністю переговорного процесу, в якому презентуються інтереси й наміри, тактика і стратегія лідерів політичної та ділової еліти світу. Традиційна дипломатія змінює формат діяльності, посилює функції публічності, транспарентності й демократичності в інтерпретації "тональностей" реакцій країн на події в економічному просторі. Наразі існують ризики втрати дипломатію атрибутів "епохальної елітарності" унаслідок інформатизації, дігіталізації та віртуалізації суспільних відносин. Але прогностика раціональних та ірраціональних дій ринкових суб'єктів цілком можлива через удосконалення мережі дипломатичних контактів і привнесення до неї політики екологічної консолідації [14]. Цьому сприяє інтернаціоналізація в контурах гетеродоксальної економіки, що включає екологічні та біологічні аспекти її розвитку (напр., еволюційна економіка, індустріальна економіка, просторова економіка, зелена економіка, біоекономіка тощо).

У зв'язку із цим відбувається ускладнення завдань дипломатичного сприяння й урегулювання міжнародних відносин у форматі тріади: "політика – економіка – екологія". Спільні проблеми людства, що пов'язані зі зміною клімату на планеті, частотою природних і техногенних лих, екологічних катаклізм, скеровують представників дипломатії в нові площини діяльності й мобільності. *Екологічна дипломатія* розвинених країн є наступальною і комбінаторною під час реалізації таких завдань як:

- 1) формування, лобіювання і захист країнами національних економічних, комерційних, торговельних, політичних, культурних інтересів, що мають екологічний зміст представлення;

- 2) зацікавлення контрагентів у збільшенні екологічних позицій у міжнародних угодах і контрактах;

- 3) привнесення екологічних аспектів у право зовнішніх відносин, міжнародне публічне право і т. п.;

- 4) оновлення рівня представництва делегацій (експертів, аналітиків, фахівців) на міжнародних форумах, конгресах і переговорах щодо екологізації зовнішньоекономічної діяльності;

- 5) удосконалення механізмів медіації через урегулювання політичних і торговельно-економічних конфліктів, спрямованих на захист довкілля та покращення рівня екологічної безпеки;

- 6) виявлення специфіки екологічних інтересів країн і "подвійних стандартів" у міжнародній торгівлі;

- 7) проведення відповідної ратифікації міжнародних угод та їх інкорпорації в систему національного екологічного законодавства тощо.

Доцільно стверджувати, що екологічна дипломатія спроможна задавати модальність (від лат. *modalis* – спосіб) реалізації гіпотетичних, реалістичних, прагматичних і прогностичних намірів суб'єктів у налагодженні чи інтенсифікації міжнародної контактності як із позицій аутсайдера, так інсайдера. Це обумовлюється активністю країн у світогосподарських процесах та екологізації міжнародних відносин через "акт" (від лат. *actus* – дія) і "пакт" (від лат. *pactum* – угода) модальності (рис. 1).

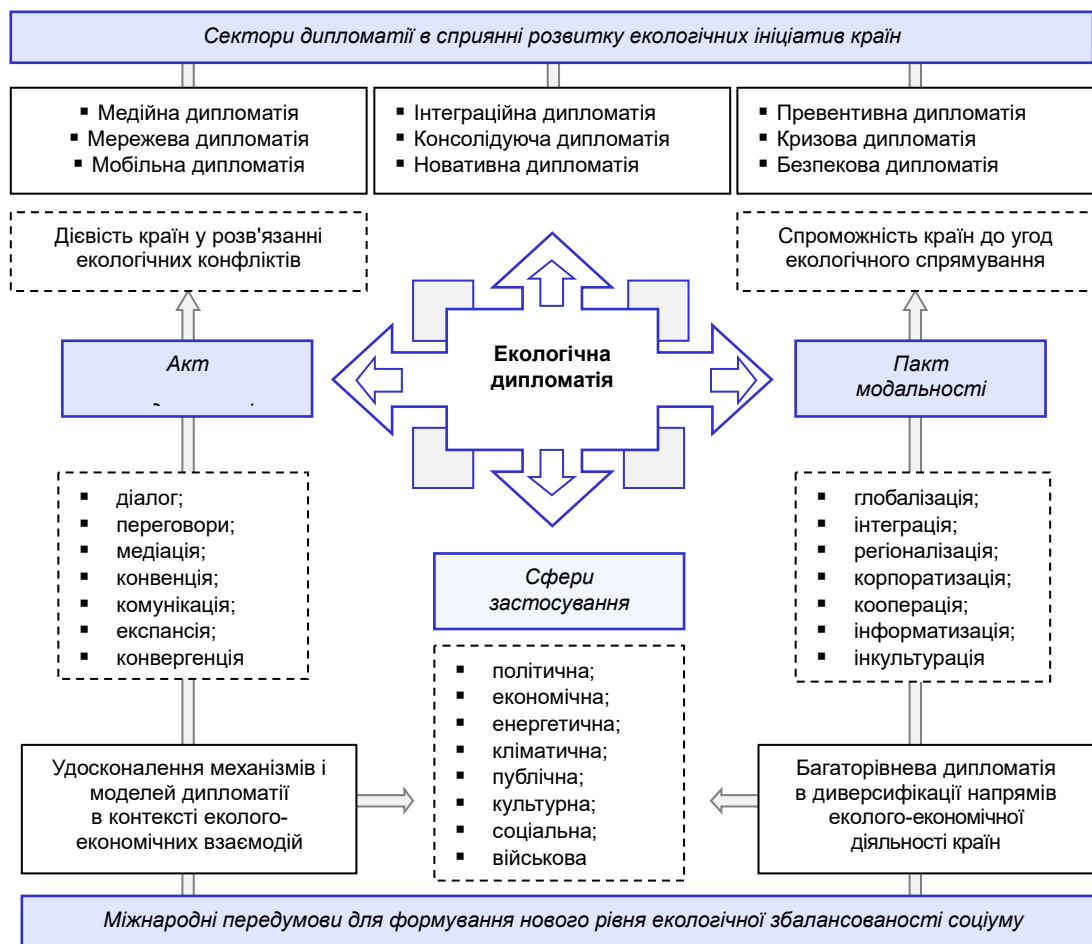

Рис. 1. Компоненти модальності в розвитку екологічної дипломатії

Джерело: авторська розробка.

Дипломатична взаємодія на різних рівнях сприяє розширенню кола інтересів країн у примноженні суспільних благ, які включають: "природні" (блага доступні практичного для кожного: атмосферні, земельні, енергетичні, водні ресурси); "соціальні" (блага, створені людською працею: теоретичні й практичні знання, міжнародне право, захист прав людини, охорона здоров'я); "політичні" (блага як результат політичної діяльності: міжнародна безпека; посередництво у врегулюванні різних конфліктів, фінансова й економічна стабільність, лібералізація торгівлі); "інфраструктурні" (блага як результат об'єднання зусиль і стандартизації в їх створенні у країнах: інформаційна, комунікаційна, транспортна, аеронавігаційна, космічна мережі); "екологічні" (блага, пов'язані з якістю довкілля: захист, охорона та відновлення природних ресурсів) [15]. Концепт стратегічної модальності екологічної дипломатії може бути означений у широкому спектрі розуміння як:

- "ствердження" (про аксіоматичну дію та прояв екологічних законів у світі, інтернаціоналізацію екологічних проблем, неможливість і невідповідність індивідуалізації країнами екологічних благ за рахунок агресивного ресурсного й економічного експансіонізму щодо інших країн);
- "стимулювання" (розвитку конкурентного та інвестиційного середовища екологізації міжнародної економіки та бізнесу на засадах інкультурації);
- "необхідність" (диверсифікації міжнародного еколого-економічного співробітництва, оновлення форм стратегічного та ділового партнерства в екологічній сфері);

- "необхідність" (об'єднання міжнародних зусиль у розв'язанні глобальних екологічних проблем із використанням науково-технічного потенціалу різних країн світу);
- "зобов'язання" (сучасних поколінь перед прийдешніми у забезпеченні можливостей для їх розвитку, збереженні природно-генетичної та культурної спадщини);
- "наказ" (до утвердження інноваційного стилю політики екологічного конструктивізму країн задля удосконалення механізмів функціонування міжнародної системи еколого-економічної безпеки).

У даному випадку дипломатія має сприяти прийняттю екологічних рішень, програм і стратегій. Складність нових завдань очевидна, оскільки дипломатична аналітика перебуває під натиском масивних інформаційних потоків, транснаціональних бізнес-інтересів та ідеологій "гібридних війн" з негативними екологічними ефектами. Доволі ілюзорним за цього є розмежування між: миром і війною, внутрішніми й зовнішніми загрозами національній безпеці, дозволеними та неприйнятними формами конкуренції, захисниками і критиками міжнародного права, економічним прагматизмом і екологічним оптимізмом. Одвічність різних шляхів пошуку суспільного консенсусу підтверджується самою генезою дипломатії. Новий світ намагаються пояснити усталеними поняттями ("цивілізація", "демократія", "суверенітет"), але поза увагою є те, що кожний із них сформувався і наповнився певним змістом в умовах, принципово відмінних від теперішніх. Не слід уважати, що демократичні цінності та принципи організації суспільного життя, за якими живе менша частина людства, автоматично буде

сприйнята всіма іншими. Але наполегливе упровадження демократичних цінностей у непридатні для цього культури, може викликати незадоволення, незрозуміння і протилежну реакцію. Зростання взаємозалежності, так і усвідомлення того, що ніхто не може ухилитися від участі в подоланні спільних проблем, у т. ч. екологічних – лише загострює суперечності про пайову участь і міру відповідальності сторін за погіршення ситуації [16].

Так, за результатами заходів двосторонньої та багатосторонньої дипломатії, Конференція ООН із питань клімату в Парижі (2015) мала успіх і сприяла новому витку міжнародного порозуміння та досягненню компромісу між головними учасниками глобального проекту. Укладений Паризький договір має замінити після 2020 р. Кіотський протокол – донедавна єдина міжнародна угода, що зобов'язувала країни скорочувати викиди парникових газів. Затверджена на кліматичному саміті програма майбутніх спільних дій країн є фактом застосування екологічної дипломатії. Уряди проголосили про настання " нової ери" можливостей і глобального співробітництва у вирішенні проблем зміни клімату, яка належить до найскладніших, які колись поставали перед людством. Цим вони зробили внесок у досягнення мети позбавити прийдешні покоління від збільшення амплітуди лих [17].

Розвиток суспільного й наукового діалогу відбувається на фоні різної модальності екологічної дипломатії, що свідчить не лише про апробацію нових механізмів у реалізації проекту покращення клімату, але й про взаємозалежність інтересів країн у міжнародній торгівлі. Характеризуючи ситуацію, делегат Франції Л. Тубіана (L. Tubiana, 2015) справедливо зауважила: *"Зміна клімату – це про екосистеми. Переговори з проблеми зміни клімату – це про екосистеми"* [18]. Оригінальність даної квінтесенції полягає у тому, що дипломатія постає як своєрідний "п'ятий елемент" (стихія) поряд з водою, землею, повітрям і вогнем. Оскільки спостерігається протистояння екологічних та економічних інтересів. Угода є вигідною для близько 1 млн компаній і організацій у світі, які пов'язують свій бізнес з інноваційним та екологічними технологіями. Разом з цим існує багато компаній, що виступають проти цього договору та звинувачують учасників переговорів у змові ("кліматгейт"). Зокрема, позиція керівництва США щодо виходу із Паризької угоди базується на прагненні запобігти економічним ризикам на світовому енергетичному ринку, що можуть коштувати Америці трильйони доларів і мільйонів робочих місць. Одночасно із цим, впливові представники бізнесу й потужні компанії-прихильники "зеленої енергії" ("Google", "Facebook", "Tesla Motors", "Apple", "SpaceX") уже створили Американський кліматичний альянс й надалі продовжують реалізовувати прибуткові еколого-економічні проекти.

Більшість експертів наполягають на збільшенні екологічних ініціатив, оскільки нехтування ними може вплинути на експорт або обмежити доступ контрагентів на світовий ринок енергоресурсів. Світовий банк, аналізуючи "кліматичні метаморфози", констатує можливість виникнення до 2050 р. ризиків активів у загальній вартості 158 трлн дол. Ринкові тренди також свідчать і про зменшення обсягів вугільної генерації у світі – банки, фінансові організації скорочують фінансові вкладення у цю галузь. Наприклад, банк Франції "BNP Paribas SA" припинив фінансування проектів нафтогазової розвідки й видобутку сланцевої нафти, геологорозвідувальних і збутових операцій. До 2020 р. банк планує надати близько 15 млрд євро на фінансування проектів для відновлювальних джерел енергії, 100 млн євро – для стартапів у сфері збереження електроенергії та енергоефективності [19].

За прогнозами обсяг декарбонізації інвестицій до 2020 р. може сягнути рівня 500 млрд дол. Показовим є також досвід Німеччини, що активно реалізує Стратегію "Energiewende", метою якої є масштабний перехід до відновлювальної енергетики в економіці, поступе згорання ядерної енергетики, зменшення використання викопного палива та залучення для цього іноземних інвестицій. Водночас між політиками немає одностайності щодо найдосконалішої енергетичної стратегії. Проте німецькі політичні партії підтримують еколого-енергетичні трансформації в економіці як вияв загальнонаціональної громадської позиції. У зв'язку із цим такі відомі компанії, як "E.ON", "RWE", "Vattenfall", "EnBW", захищаючи свої бізнес-інтереси, усе ж вимушено та публічно оголосили про припинення будівництва атомних станцій. Промисловий гігант "Siemens" взяв курс на інноваційні проекти вітро- і гідроенергії, цифрові технології, електрифікацію та автоматизацію у форматі "Industry 4.0". На думку вченого Дж. Ріфкіна (J. Rifkin, 2014), Європа й Німеччина могли б відкрити для людства нову епоху, оскільки ні в одній країні світу немає таких унікальних умов для створення "енергетичного інтернету", як у ФРН [20].

Натомість, у Швейцарії відбувся референдум із питань обмеження термінів експлуатації трьох старих АЕС у країні до 2017 р., 2024 і 2029 р. відповідно. За результатами голосування, ініціативи Партії зелених не знайшли підтримки у 54,2 % громадян. Разом три АЕС забезпечують 40 % потреб в електроенергії країни, тому могла б виникнути імпортна енергозалежність від сусідніх країн і пов'язані з цим додаткове навантаження на транспортну мережу, фінансування будівництва інфраструктури та виникнення прецеденту компенсаційних виплат інвесторам, які експлуатують атомні станції, на суму 6 млрд дол. Було прийнято стратегічне рішення про відмову від атомної енергії до 2050 р. із поступовим технологічним переходом на відновлювальні джерела енергії [21]. Беручи до уваги трагічний колапс на українській АЕС "Чорнобиль" і японській АЕС "Фукусіма-1", німецькі еколого-дипломати закликають Бельгію, Францію, Чехію, Швейцарію до виведення з експлуатації застарілих атомних електростанцій. Правомірною є теза С. Алексєвич (Нобелівський лауреат за книгу "Чорнобильська молитва", 2015): *"Необхідно переглянути існуюче уявлення про те, що природу можна підкорити за допомогою наукових технологій. Прийшло усвідомлення того, що на Землі людям не треба бути завойовниками. Можливо, ця аварія є попередженням: людству потрібна нова філософія співіснування із природою"* [22].

Порух до активації екологічної дипломатії закладений у царині міжнародної солідарності та зацікавленості країн у впровадженні нових механізмів економічного розвитку з урахуванням специфіки їх енергетичного потенціалу. Оскільки не всі країни можуть дозволити собі масштабне й екологічно-безпечне впровадження альтернативних джерел енергії. Відмова бідних країн від нафти, газу та вугілля може викликати нову хвилю соціальних протестів, бідності, злидненості, голоду, конфліктів, війн, міграції тощо. За складних умов світогосподарювання, країни й надалі відчувають потребу в природних, сировинних, енергетичних, водних та інших ресурсах. Це спонукає країн-лідерів до прояву гегемонії у високоліквідних секторах економіки й масштабного освоєння перспективних регіонів світу.

Так, розвиток судноплавства в акваторії Північного морського шляху впливає на транзитний потенціал країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону та посилює їх інтерес до високотехнологічної конкурентної розвідки. Крім того, ресурсна претензійність акторів у цьому регі-

оні зумовлює нові форми міжнародних відносин і дипломатії між арктичними та неарктичними країнами. Наприклад, Франція сприяє представництву своїх компаній у діяльності Арктичної економічної ради, Арктичного бізнес-форуму, Арктичної ділової ради, Арктичному нафтогазову симпозиумі. Наразі французькі компанії реалізують проекти на території Канади ("Areva" – проект із видобутку урану в Нунавуті; "Ronant" – організація полярних круїзів); Норвегії ("Techni" – проекти з підводного інжинірингу; "GDFSuez" – енергетика; "Bourbon Offshore Norway" – послуги судноплавства для офшорного нафтового буріння; "CMACGM" – комерційне транспортування вантажів). Ця країна підтримує багатоцільовий підхід у захисті морських арктичних екосистем і розглядає Арктику як пілотну зону для розвитку зелених технологій; долучається до розробки Полярного кодексу, сприяє розвитку екологічно орієнтованих морських круїзних маршрутів тощо. Згідно з Національною про-

грамою Франції, дипломатичні зусилля цієї країни в Арктиці направлені на різні сфери діяльності (наука, економіка, екологія, політика, оборона), сприймаючи цей регіон як зону національних і глобальних інтересів, налагодження контактів з іншими потенційними споживачами арктичних ресурсів (Китай, Півд. Корея) [23].

Доцільно зазначити, що у рейтингу екологічності розвитку країн світу за підсумками 2016 р., лідируючі позиції посідають країни, які є постійними членами Арктичної Ради (Фінляндія, Ісландія, Швеція, Данія). Країни-спостерігачі в Арктичній Раді (Іспанія, Франція, Великобританія, Сінгапур, Італія, Німеччина, Нідерланди) також мають презентаційні місця в цьому рейтингу (табл. 1). Це дає підстави стверджувати, що взаємодія цих країн й надалі підтримуватиметься силами екологічної дипломатії, яка покликана відкривати нові горизонти стратегічного партнерства і міжнародного співробітництва.

Таблиця 1. Рейтинг екологічності розвитку країн світу / Environmental Performance Index, 2016

Рейтинг	Країна	Індекс	Рейтинг	Країна	Індекс	Рейтинг	Країна	Індекс
1	Фінляндія	90.68	21	Греція	85.81	41	Бельгія	80.15
2	Ісландія	90.51	22	Латвія	85.71	42	Коста-Ріка	80.03
3	Швеція	90.43	23	Литва	85.49	43	Аргентина	79.84
4	Данія	89.21	24	Словаччина	85.42	44	Україна	79.69
5	Словенія	88.98	25	Канада	85.06	...	...	...
6	Іспанія	88.91	26	США	84.72	49	Ізраїль	78.14
7	Португалія	88.63	27	Чехія	84.67	55	Молдова	76.69
8	Естонія	88.59	28	Угорщина	84.60	57	Колумбія	75.93
9	Мальта	88.48	29	Італія	84.48	60	Тайвань	74.88
10	Франція	88.20	30	Німеччина	84.26	67	Мексика	73.59
11	Нова Зеландія	88.00	31	Азербайджан	83.78	80	Півд. Корея	70.61
12	Велика Британія	87.38	32	Росія	83.52	87	Катар	69.94
13	Австралія	87.22	33	Болгарія	83.40	92	ОАЕ	69.35
14	Сінгапур	87.04	34	Румунія	83.24	99	Туреччина	67.68
15	Хорватія	86.98	35	Білорусь	82.30	104	Єгипет	66.45
16	Швейцарія	86.93	36	Нідерланди	82.03	107	Індонезія	65.55
17	Норвегія	86.64	37	Вірменія	81.60	109	Китай	65.10
18	Австрія	86.64	38	Польща	81.26	111	Грузія	64.96
19	Ірландія	86.60	39	Японія	80.59	123	Кенія	62.49
20	Люксембург	86.58	40	Кіпр	80.24	141	Індія	53.58

⊙ країни – постійні члени Арктичної Ради

○ країни – спостерігачі в Арктичній Раді

Джерело: Country Rankings Environmental Performance Index, 2016 Report. – URL: www.epi.yale.edu.

Країни арктичного регіону дедалі все частіше виступають ініціаторами міжнародних еко-інноваційних проектів. Зокрема, Норвегія забезпечена екологічно чистою гідроелектроенергією, але має проблеми в експортно-орієнтованій нафтогазовій галузі, що є потужним джерелом викидів CO₂. Саме тому ця країна упродовж 20-ти років удосконалює механізми впровадження комерційних проектів, пов'язаних із уловлюванням і збереженням вуглекислого газу. Було створено компанії "Statoil" (1996), "Gassnova SF" (2005) та підписано угоди із "Statoil", "Royal Dutch Shell", "Total" (2017) щодо будівництва першого у світі міжнародного шельфового сховища вуглецевого газу. Реалізація подібних проектів у світі супроводжується не лише досягненням соціально-екологічних ефектів, отриманням додаткових можливостей видобутку нафти на базі нового рівня техніко-економічного та інженерно-інфраструктурного забезпечення, але й певною опозиційністю деяких політиків, дослідників, науковців, представників міжнародних організацій (напр., "Greenpeace"), які мають певні екологічні застереження.

Наявні причинно-наслідкові екологічні зв'язки між країнами у просторі та часі свідчать про складний характер здійснення економічних трансформацій, що вимагає досягнення суспільного консенсусу.

На фоні світогосподарських процесів, екологічна та енергетична дипломатія України перебуває на етапі становлення, хоча природно, історично, ментально й культурно має свої ознаки ідентифікації. Проблеми екологічного характеру в національному господарському комплексі не лише успадковані, але й катастрофічно примножені в останнє 20-річчя внаслідок нераціонального природокористування й ресурсоспоживання, а також марнотратності, необачності та зухвалості суспільства перед нищівною силою різних стихій природи. *"Капіталізація" відбулась і продовжує набувати несподіваних обертів, але "девальвація" відчуття миру, економічного благополуччя та екологічної безпеки в державі відбувається паралельно.* Це дає всі підстави для того, аби українська система дипломатії була модернізована відповідно до нових суспільних запитів і потреб, орієнтованою й мотивованою до упровадження в практику міжнародних відносин ідей покращення екологічного іміджу країни. Державна політика у цій сфері має сприяти міжнародній інтеграції шляхом упровадження бізнес-проектів екологічного спрямування, а також їх фінансово-ресурсного та організаційно-технічного забезпечення.

Висновки та дискусія. У сучасних вимірах глобалізації, цільові екологічні настанови країн мають широкий

діапазон представлення з огляду політики їхнього включення в практику міжнародної економіки природокористування й ресурсного збереження. Виявлення традиційних та інноваційних компонентів у стратегічній та економічній модальності екологічної дипломатії має важливе значення для суспільства з огляду перспектив і благополуччя. Дієвість ринкових акторів у просторі міжнародної взаємодії на засадах екологічно-свідомого рівня впливає на оновлення політичних і соціально-комунікативних технологій. Подальші наукові розвідки із цієї проблематики можуть стосуватися питань: включення екологічних елементів у систему багатосторонньої дипломатії, формування інтерактивного простору взаємодії суб'єктів екологічної дипломатії, гармонізації еко-інтенцій представників офіційної та неофіційної дипломатії, формування міжнародної екологічної культури в контексті медійної дипломатії, удосконалення моделей екологічної дипломатії у сфері стратегічного партнерства тощо.

Список використаних джерел:

1. The Sustainable Development Goals Report 2017, United Nations, New York, 2017. p. 2
2. СІПРІ 2015: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: пер. з англ. / редкол. укр. вид.: Л. Шангіна. – К.: Заповіт, 2016. – С. 35–44.
3. Бабичев Н. Т. Словарь латинских крылатых слов / Н. Т. Бабичев, Я. М. Боровский / под ред. Я. М. Боровского. – М., 1982. – С. 477.
4. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: моногр. / за заг. ред. А. А. Мазараки. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 718 с.
5. Фліссак К. Європейські орієнтири диверсифікації економічної дипломатії України // *Economic Annals-XXI*. – 2015. – № 5–6. – С. 11–14.
6. Ціватий В. Г. Екологічна дипломатія в питаннях Чорнобильської катастрофи: інституціональний і міжнародно-політичний контекст // *Наук. вісн. Дипломатичної академії України*. – 2016. – Вип. 23. – Ч. II. Серія "Політичні науки". – С. 128–134.
7. Афонцев С. Мировая экономика в поисках новой модели роста // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2014. – № 2. – С. 3–12.
8. Исаченко Т. Экономическая дипломатия в условиях политического кризиса // *Вестник СПбГУ*. 2015. – Вып. 3. Сер. 5. – С. 46–64.

9. Рогожина Н. Глобальная экологическая безопасность: позиция развивающихся стран // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2013. – № 2. – С. 3–11.
10. Blaxekjer L. O. New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy, 2016. – Режим доступу: <http://www.e-ir.inf>.
11. Cabirol M. Fabius veut "une diplomatie économique" forte. *La Tribune*. 19-07-2012. – Режим доступу: <http://www.la Tribune.fr>.
12. Каррон де ла Каррьер Г. Экономическая дипломатия. Дипломат и рынок / пер. с фр. – М.: РОССПЭН, 2003. – 296 с.
13. Шапталов Б. Н. Теория и практика экспансионизма: Опыт сильных держав. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – С. 320–322.
14. Bokhan A. Consolidating diplomacy in ecologization of competitive relations. *Herald KNTU*. 2016. Vol. 6. – P. 5–16.
15. Медведев С. Концепция глобальных общественных благ: возможности и ограничения / С. Медведев, И. Томашов // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2010. – № 2. – С. 38–47.
16. Чумаков А. Н. Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст: моногр. – М.: "Канон+", 2006. – С. 474–475.
17. Генсек ООН Пані Гі Мун. Епоха нових можливостей. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/194484_.html/18.12.2015.
18. Парижская конференция по климату: успех или провал. – Режим доступу: www.ng.ru/ng_energiya/12.01.2016.
19. Франция. Финансы, банки. № 2345783. – Режим доступу: <http://polpred.com/11.10.2017>.
20. Рифкин Дж. Третья промышленная революция: Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом / пер. с англ. – М.: Альпина нон-фикшн, 2014. – 410 с.
21. Швейцария. Электроэнергетика. № 1994627. – Режим доступу: polpred.com/new.
22. Нобелевский лауреат Светлана Алексиевич рассказывает об аварии на Чернобыльской АЭС. – Режим доступу: inosmi.ru/social/13.04.2016.
23. Новая роль Франции в Арктике № 1926743. – Режим доступу: <http://polpred.com/07.09.2016>.

Received: 23/02/2017

1st Revision: 20/09/17

Accepted: 13/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project: Стаття відображає результати дослідження автора в рамках науково-дослідної роботи, що виконувалась упродовж 2015–2017 рр. у Київському національному торговельно-економічному університеті за запитом Міністерства освіти і науки України ("Стратегічне партнерство у вимірі економічної безпеки України", номер державної реєстрації 0116U000785).

А. Бохан, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев, Украина

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ МОДАЛЬНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ

Рассмотрены актуальные вопросы развития экологической дипломатии как перспективного направления в международных экономических отношениях. Исследована специфика процессов интернационализации в контексте политики сотрудничества и конструктивного диалога стран в экологической сфере. Определен концепт модальности экологической дипломатии с учетом рыночных отношений в интересах стратегий устойчивого развития и глобального взаимодействия.

Ключевые слова: экологическая дипломатия, партнерство, международные экономические отношения, глобализация.

A. Bokhan, PhD in Economics, Associate Professor

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

STRATEGIC AND ECONOMIC MODALITY OF ENVIRONMENTAL DIPLOMACY

Modern development of humanity and its well-being is measured by the parameters of progressive achievements, global resonance and ecological warnings. XXI century, forming a new architecture of the world economy, which requires countries to resource diversification, market innovation and modification of the concept of leadership in combinatorial forms of competition and confrontation, consolidation and partnership. The dialogue of civilizations always contains contradictions and demonstrates the relative stability of communities in terms of ecological risk. International politicians are calling for the approval of constructivism economic activities on the basis of environmental diplomacy. Purpose. Determination of activation modality stratagem environmental diplomacy in the context of consolidating the areas of international economic relations, globalization challenges and opportunities. Result. New aspirations of humankind radically change the idea of naturalness and safety of its habitat, increase the importance of information and technological attributes of activity, cause the reactionary nature of the scale of the economic confrontation. Pause economic and technological expansionism unrealistic, but to channel the energy in a more environmental expansionism direction is necessary. Great hopes are placed on the active forms of diplomacy based on multi-level mobility of its subjects and ecological factors strengthen countries stratification. Traditionally, diplomacy is synchronized with the negotiation process, which are presented to the interests and intentions, tactics and strategy of the leaders of the political and business elite of the world. The development of environmental analysis diplomacy takes place under the pressure of massive information flows, multinational business interests and ideology of the hybrid wars. Environmental diplomacy is able to set the modality (way) hypothetical implementation, realistic, pragmatic and forward-looking intentions of subjects in order to establish international economic contact, the rotation from the position of outsider or insider on the world market. This is facilitated by various stratagems countries that represent the spectrum of their inclusion in the global economic processes through the act (action) and the pact (agreement) modality. Conclusion. Environmental diplomacy is a dynamic and attacking character to update the development of the format in international economic relations. Ukrainian diplomatic service needs to be reformed and modernized, as well as focused and motivated to introduce in the international practice of promises for environmental image.

Keywords: environmental diplomacy, partnership, international economic relations, globalization.

References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription

1. The Sustainable Development Goals Report 2017, United Nations, New York, 2017. p. 2.
2. SIPRI 2015: Annals: Armament, disassembly and international security: trans. engl. / Stockholm International Institute for Peace Research, Ukrainian Center for Economic and Political Studies named after O. Razumkov; editor. ukr. L. Shagin. – K.: Zapovit, 2016. pp. 35-44 (in Ukr.)
3. Babichev, N., Borovskiy, Y., 1982. Dictionary of Latin winged words / Under. edited by J. M. Borowski, M., p. 477 (in Rus.)
4. Economic security of Ukraine in conditions of globalization challenges: monograph / for zag. edited by A. A. Mazaraki. – K.: Kyiv National University of Trade and Economics, 2010. p. 718 (in Ukr.)
5. Flissak, C., 2015. European milestones for Ukraine's economic diplomacy diversification Ukraine. Economic Annals-XXI, 5-6, 11-14. (in Ukr.)
6. Tsivaty, V., 2016. Environmental Diplomacy on the Chernobyl disaster: Institutional and International Political Cooperation Context. Scientific Bulletin of Diplomatic Academy of Ukraine. 23, II, ser. "Political science", 128-134 (in Ukr.)
7. Afontsev, S., 2014. the Global economy in search of new growth models. World economy and international relations. 2, 3-12. (in Rus.)
8. Isachenko, T., 2015. Economic diplomacy in the conditions of political crisis. Vestnik St. Petersburg University. 3, 46-64. (in Rus.)
9. Rogozhina, N., 2013. Global environmental security: the position of the developing countries. World economy and international relations, 2, 3-11. (in Rus.)
10. Blaxekjer, L. O., 2016. New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy. Available at: <http://www.e-ir.info>.
11. Cabirol M., 2012. Fabius veut "une diplomatie économique" forte. La Tribune. Available at: <http://www.latribune.fr/19.07.2012>.
12. Carrier G. Economic diplomacy. The diplomat and the market / trans. with FR. – M.: Rosspen, 2003. – 296 p. (in Rus.)
13. Shatalov, B., 2009. Theory and practice of expansionism: Experience of strong powers – M.: Book House "Librokom", – p. 320-322. (in Rus.)
14. Bokhan, A., 2016. Consolidating diplomacy in ecologization of competitive relations // Herald KNTEU. – Vol. 6. – pp. 5-16.
15. Medvedev S., Tomaszow, I., 2010. Concept of global public goods: possibilities and limitations // World economy and international relations, 2, 38-47 (in Rus.)
16. Chumakov, A., 2006. Metaphysics of globalization. Cultural-civilization context: monograph. – M.: "Kanon+", pp. 474-475. (in Rus.)
17. Gensek OON Pan Gi Mun. 2015. Era of new opportunities. Available at: http://dt.ua/POLITICS/194484_.html/18.12.2015.
18. Paris climate conference: success or failure. Available at: www.ng.ru/ng_energiya/12.01.2016.
19. France. Finance. Banks. № 2345783. – Available at: <http://polpred.com/11.10.2017>.
20. Rifkin, J., 2014. The third industrial revolution: How horizontal interactions change the energy, economics and the world / ed. from english. – M.: Al'pina non-fixe. – 410 p. (in Rus.)
21. Switzerland. The electric power industry, 1994627. Available at: polpred.com/new.
22. Nobel laureate S. Alexievich tells about the accident at the Chernobyl nuclear power plant. Available at: inosmi.ru/social/13.04.2016 (in Rus.)
23. The new role of France in the Arctic. № 1926743. Available at: <http://polpred.com/07.09.2016>.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 12-19

УДК 330.111.62:33.012.332

JEL classification: P26, H 82, L 33

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/2>

В. Брановицький, канд. екон. наук, асист.

ORCID iD 0000-0002-4339-2214

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ

ПОЛІТИКА ВЛАСНОСТІ

Досліджується політика власності в Україні. Зроблено огляд поточної ситуації на державних підприємствах та їх ефективності. Проведено оцінку інституційних змін, продиктованих новим законом про приватизацію державного майна. Наведено заходи для підвищення ефективності управління державною власністю. Розглянуто позитивні аспекти активної приватизації та коло основних ризиків приватизаційного процесу.

Ключові слова: політика власності; приватизація; економічна політика; державна власність.

*З поганими законами і хорошими посадовцями
цілком можна правити країною.
Але якщо посадовці погані,
не допоможуть і найкращі закони
Отто фон Бісмарк*

Постановка проблеми. Майбутня реформа державної власності, на стадії незавершеності процесу роздержавлення, вимагає прийняття нової парадигми політики власності (ownership policy). Очищення держави від тягаря непрацюючого та негенеруючого прибутку власності є безальтернативним шляхом запуску механізму економічних перетворень. Правильно поставлені запитання для визначення цілей реформи є запорукою її успіху. Основні питаннями, які потребують відповіді:

- Для чого Україна володіє державними підприємствами?
- Які результати приватизації хоче отримати держава?
- Яким чином держава має реалізовувати свої права власника?
- Як краще реформувати відносини власності заради відокремлення функцій управління та регулятора ринку?
- Які необхідні заходи для підвищення ефективності управління державною власністю?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти процесу приватизації та відносин власності розгля-

даються в роботах В. Гейця [1], О. Беляєва [2], О. Барановського [3], Я. Жаліла [4], В. Мандибури [5], І. Малого [6, 7], О. Пасхавера [8], А. Чухна [9], В. Якубенка [10, 11] та багатьох інших учених-економістів. Аналіз процесів приватизації знаходить відображення у працях зарубіжних авторів, зокрема таких, як: Л. Бельцерович [12], В. Колодко [13], Дж. Стігліц [14], В. Олсон [15], Д. Вудруф (Woodruff, David M.) [16], М. Фрідман [17].

Мета статті. Розглянути приватизацію як механізм економічних перетворень та першочергові заходи для успішної реформи державної власності.

Методологія дослідження. Методологія дослідження політики власності в Україні в цій статті ґрунтується на індуктивному й дедуктивному методі наукового пізнання та на принципах діалектичного, структурно-функціонального та емпіричного підходів, синтезу й аналізу наукової абстракції і формалізації, що власне й буде використано в роботі.

Виклад основного матеріалу. Ситуація на державних підприємствах (ДП) відповідно до офіційних даних Міністерства економічного розвитку й торгівлі України

(МЕРТУ) виглядає доволі невтішно. Ефективність капіталу 100 найбільших державних підприємств України за 2016 р. становить близько 2 % [18]. Попередні роки Незалежності України вона взагалі була від'ємного значення (див.рис. 1). Державний сектор продовжує займати занадто велику питому частку в економіці держави

порівняно з іншими країнами світу та Східної Європи [19, 20], яка на червень 2017 р. становила 15,8 % [21]. Щороку відбувається лише її еволюційне скорочення за рахунок стрімкого зменшення її значущості в абсолютних показниках та повільної ліквідації непрацюючих ДП.

Рис. 1. Результати 100 найбільших державних підприємств України 2013–2016 рр.

Джерело: складено автором на основі даних МЕРТУ [18, 21, 22].

На сьогодні приватизаційні процеси Фонду державного майна України (ФДМУ) постійно зриваються, а плани приватизації не виконуються. Починаючи із 2015 р. приватизовано лише 48 підприємств на 3,6 млрд грн, при щорічному плані в 17 млрд грн [22]. Постає закономірне запитання: чому ж такий великий інтерес та супротив приватизації виникає з боку великого капіталу, найвищих представників виконавчої та законодавчої влади, органів місцевого самоврядування? Причина полягає в маніпулюванні з об'єктивним становищем справ на ряді підприємств та безкарній опортуністичній поведінці всіх зацікавлених суб'єктів. Особлива увага спрямована на підприємства, що представляють галузі генерації, видобувної промисловості, машинобудування та єдиних майнових комплексів з привабливими активами в вигляді земель-

них ділянок та нерухомості заради привласнення суспільного продукту, який генерується та утримується за рахунок платників податків.

Для розуміння поточних справ з об'єктами державної власності, правильним кроком було завершення МЕРТУ інвентаризації та поділу ДП, що підпорядковуються Кабінету міністрів України в кількості 3 444 на основні групи. Сам процес був проголошений як "triage" [25], що означає медичне сортування. Використання міждисциплінарного підходу, у даному випадку категорії "тріаж" для опису та поділу об'єктів за певними критеріями, демонструє не лише певний теоретико-методологічний підхід, а складність процесу формування економічної політики та відображає компроміс, якого було досягнуто в результаті погодження списку з усіма можливими сторонами конфлікту.

Таблиця 1. Стратегічне бачення МЕРТУ управління державними підприємствами

№ п/п	Перелік об'єктів державної власності стосовно підпорядкування КМУ, за критеріями поділу	Кількість ДП	Балансова вартість активів на червень 2017 р., млрд грн	% від вартості активів
1	Зона АТО та тимчасово окуповані території	559	45.1	2.65
2	Концесії (дороги, ліси, аеропорти і т. п.)	359	14.5	0.85
3	Ліквідація чи реорганізація ДП	1255	132.9	7.80
4	У державності залишаються казенні, стратегічні підприємства та державна інфраструктура	378	1322.3	77.60
5	Приватизація або передавання в комунальну власність 2017–2020 рр.	893	189.1	11.10
	Разом	3 444	1,704	100,00

Джерело: складено автором на основі даних МЕРТУ [26].

Відповідно до проведеного детального аналізу ДП і підготовки рекомендацій щодо переліку компаній для можливої приватизації, уряд планує залишити в державній власності: вікі Нафтогаз України, Укрзалізницю, Енергоатом, Укргідроенерго, Східний ГЗК, Укренерго, Укрхімтрансміак, КБ Південне, Завод 410, Південмаш, Антонов, Хартрон, ХГАПП. Критеріями відбору об'єктів загальнодержавного значення були [25]:

- об'єкти, необхідні для виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави;
- надра, корисні копалини та природні ресурси загальнодержавного значення;
- емісійна система, системи створення та збереження золотовалютних резервів;
- об'єкти соціально розвитку, збереження й підвищення культурного, наукового потенціалу;
- об'єкти захисту від використання або розповсюдження небезпечних речовин;

- об'єкти, які забезпечують життєдіяльність держави в цілому;

- об'єкти інфраструктури загального користування.

Наступним важливим кроком є здійснення уповноваженим органом виконавчої влади публічного поділу ДП, що залишаються у власності держави, відповідно до рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) за цілями: ДП із комерційними цілями; ДП, які мають залишатися у власності держави; ДП із соціальним сектором; ДП із комерційними та особливими цілями.

У список підприємств, які рекомендовано до передавання в концесію, попали аеропорт "Бориспіль" і Львівський міжнародний аеропорт, а також регіональні служби автомобільних доріг (24 компанії) та лісні господарства (333 компанії). Також підлягають приватизації у 2017–2020 рр. підприємства з переліку 100 найбільших ДП України, зокрема:

- вугільна промисловість – ДП Вугільна компанія "Краснолиманська", ПАТ "Лисичанськвугілля", відокре-

млені підрозділи ДП "Красноармійськвугілля", "Селидів-вугілля", "Львіввугілля";

- електроенергетичний сектор – ПАТ "Центренерго", БАТ "Запоріжжяобленерго", ПАТ "Миколаївобленерго", ПАТ "Хмельницькобленерго", БАТ "Тернопільобленерго", ПАТ "Дніпродзержинська теплоелектроцентральної";
- сільськогосподарська галузь – ДП "Конярство України";
- транспортна галузь – ДП "МТП "Южний", ДП "МТП "Іллічівський", ДП "МТП "Одеський", ПАТ "Українське Дунайське пароплавство";
- хімічна промисловість – ПАТ "Сумхімпром", ПАТ "Одеський припортовий завод";
- інші галузі – ДПАТ "Будівельна компанія "Укрбуд" [27].

Однак шлях багатозадачності без розуміння та розробки державної політики власності, яка б відповідала потребам сьогодення, є тупиковим. Оскільки в кінцевому результаті вона перетворюється на неформальне погодження змін нормативно-правового забезпечення з основними стейкхолдерами секторів економіки. Страх недопущення конфлікту інтересів та знаходження компромісу з ними веде до часткової втрати цілей приватизації.

Відповідно до цієї логіки, упущено важливий етап розробки нової та трансформації старої економічної політики у відносинах державної власності, а саме прийняття закону чи затвердження постанови як стратегії на рівні Кабінету міністрів України, який би надав відповіді на поставлені запитання у проблематиці статті. Кроки для впровадження стратегічного документа мають передбачати таке:

1) Підготовка аналітичної частини. Визначення основних державних цілей і дослідження проблем нормативно-правового забезпечення для розробки нової економічної політики в питанні реформування відносин державної власності. Першочергові заходи економічної політики власності розкрито в табл. 2.

2) Розробка, погодження та юридична експертиза для зміни інституційного поля в цілях формування нормативно-правового забезпечення процесу реформування політики власності.

3) Легітимізація. Проходження процедури легітимізації документа, яка відповідає чинному законодавству.

4) Здійснення моніторингу виконання політики власності, а саме – затверджених планів контролю на рівні уповноважених органів виконавчої влади.

5) Оцінка й коригування стратегії реформування політики власності.

Таблиця 2. Заходи підвищення ефективності політики власності в Україні

Заходи підвищення ефективності політики власності на мікро- та макrorівні	- Приватизаційна стратегія. - Відокремлення функцій управління державною власністю від секторальної політики та нагляду й контролю. - Перезапуск приватизаційних процесів відповідно до нового ЗУ "Про приватизацію державного майна" (№7066) [28]. - Упровадження принципів корпоративного управління відповідно до рекомендацій G20/OECD [29]. - Перехід на дуалістичну систему управління (Німеччина, Італія та Швейцарія) із плавним вектором руху на централізовану систему управління державністю (Польща, Норвегія, Швеція, Нідерланди, Данія) відповідно до рекомендації ОЕСР [29]. - Зняття монополії на регулювання непритаманих сфер виробництва. - Розробка рамкового документа про підвищення ефективності й реформування ДП. - Імплементувати директиви ЄС, що стосуються відносин власності. - Забезпечити відповідність документообороту та нормативно-правових актів. - Забезпечити прозорість, відкритість і гласність діяльності ДП. - Подолання дискримінаційних умов приватизації ДП, оренди майна, концесій, державно-приватного партнерства. - Установити політику регулювання виплат дивідендів для об'єктів державної власності. - Узгодження й підготовка нових нормативно-правових документів, які стосуються відносин власності. - Зняття мораторію на приватизацію та банкрутство ряду ДП нестратегічного значення. - Розширення повноважень Держаудитслужби України на ДП у сфері нагляду, контролю й ризик-менеджменту. - Розробка політики власності для ДП¹. - Спрощення процедури ліквідації й оренди майна ДП, а також комунальної власності. - Зобов'язати ДП провести незалежний фінансовий аудит до кінця 2018 р.². - Провести реструктуризацію ДП та державних банків з можливим розміщенням частини акцій (free float) на фондовій біржі³ чи продаж стратегічному інвестору. - Передбачити впорядкування роботи з арбітражними керуючими, коли йтиметься про велику кількість ДП. - Забезпечити повноцінну робочу мікроінституцію наглядових рад на ДП. - Серед незалежних експертів обов'язково передбачити в наглядові ради представників вітчизняної Вищої школи кількістю 1–2 залежно від кількісного складу. - Запровадження систем електронної звітності ДП та її відкритості. - Розробити стратегічні цілі (KPI) для державних підприємств. Затвердити методологію визначення KPI на ДП як для керівників, так і для наглядових рад окремим наказом МЕРТУ чи постановою КМУ⁴. - Під інвестиційні та соціально орієнтовані договори використати практику безоплатної приватизації через 5–10 років об'єктів малої приватизації, банкрутств та занедбаних підприємств (досвід Східної Німеччини). - Комерціалізація діяльності ДП⁵. - Проведення відкритих конкурсів на вакантні посади керівників ДП. - Активне використання механізму похідного позову (акціонерів) (shareholders derivative action). - Приватизація ДП-обленерго лише після введення стимулюючого тарифування (RAB-регулювання).
---	---

Джерело: складено автором.

¹ Наразі існує лише одна постанова, яка б відповідала даному змісту, а саме Постанова КМУ від 26 квітня 2017 р. № 351 Про затвердження основних засад здійснення державної власності щодо публічного акціонерного товариства "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України" [30].

² Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 390 "Деякі питання проведення аудиту суб'єктів господарювання державного сектору економіки" [31].

³ Рекомендовано буде розглянути для банків та ряду підприємств Варшавську чи Лондонську фондову біржу.

⁴ Особливе значення має зростання значення принципів корпоративного управління на ДП через вибудову мікроінституцій наглядових рад. Необхідно надати розширені можливості для дій та прийняття участі в стратегічному плануванні й моніторингу діяльності наглядовим радам відповідно до рекомендації ОЕСР. Діяльність наглядових рад підлягає обов'язковому оцінюванню, а члени мають нести цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

⁵ Ефективність управління державною власністю, що визначається на основі діючих нормативно-правових актів (Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2007 № 832 "Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності" [32] та Наказ МЕРТУ від 15.03.2013 № 253 "Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності") [33] потребує доопрацювання, у частині комерціалізації діяльності ДП.

Усі етапи імплементації політики власності мають бути прозорими та побудованими на основі комунікаційної стратегії. Супроводжуватись із залученням PR-координатора, публічними виступами та роз'ясненнями представників влади для недопущення супротиву патерналістських і ретроградних поглядів політичних партій на будь-якій стадії. Усі дифірамби, присвячені продовженню утримання державою такої значної кількості об'єктів власності, мають бути піддані критичному огляду фактами та реальним станом справ на ДП.

У новому ЗУ "Про приватизацію державного майна" (№ 7066) [28], розробленому МЕРТУ та ФДМУ, зроблено спробу зрушити з мертвої точки приватизаційні процеси. У результаті планується до 2020 р. зменшити державний сектор економіки до 6 %, що виглядає занадто амбіційно, ураховуючи певний політичний опір. Основні положення ЗУ "Про Приватизацію державного майна" передбачають:

- Дeregуляцію процесу приватизація: замість семи основних законів стане один.
- Скорочення процесу приватизації із 9–12 місяців до 4–5 місяців.
- Зміна умов гарантійного депозиту із 5–20 % на 5 % або гарантія банку.
- Поділ підприємств на дві категорії (малі та великі) за вартістю активів до 250 млн грн і більше.
- Продаж ДП із вартістю до 250 млн грн через відкриті електронні аукціони.
- Використання принципів "голландського" аукціону при продажу ДП, на які буде відсутній попит.
- Залучення міжнародних і вітчизняних інвестиційних радників для продажу активів.
- Можливість використання міжнародного арбітражу чи права іншої іноземної країни.
- Обмеження участі країни агресора (Росії).
- Заборона на банкрутство підприємств, що підлягають приватизації.
- Приватизація непрофільних активів ДП.
- Збільшення терміну на due diligence (оцінка та ознайомлення інвестора з ДП перед можливою покупкою).
- Приватизація великих об'єктів за оцінкою інвестиційних банків⁶ а малих за балансовою вартістю.

Разом із тим, ЗУ "Про Приватизацію державного майна" є необхідним для виконання поставлених завдань і рекомендацій Міжнародного валютного фонду (МВФ). Це важливо для продовження макроекономічної стабільності на основі програми розширеного фінансування EFF (Extended Fund Facility), якій передувала програма stand-by МВФ. Не можливо не погодитися, що затягувати з роздержавленням не можна, але форсуюча приватизація без прописаної політики власності та стратегії приватизації ДП скоріше стане фінальним розпродажем державної власності за безцінь суб'єктам, які давно контролюють основні сектори економіки. Реформа державного сектору економіки та приватизація є в першу чергу забезпечення національного інтересу України, тому крім цілей боротьби із корупцією на ДП, зняття бюджетного навантаження, що вимірюється мільярдами втратами, підняття ефективності й оновлення ДП має включати обов'язковий фіскальний характер. Без упровадження й імплементації політики власності

відповідно до перелічених вище основних кроків та заходів, зазначених у табл. 2, недооцінка ринкової вартості ДП із переліку 100 найбільших ДП України очевидна. Разом із тим, позиція про абсолютну неліквідність держмайна та відсутність реальних фіскальних цілей у процесі приватизації є пристосуванням до поглядів лобістів та бізнесу. Ряд ДП може стати інвестиційно-привабливим – це підтверджує незалежне, світове й авторитетне інвестиційне видання Institutional Investor, що здійснювало опитування 214 менеджерів фондів у 154 інвестиційних компаніях. Україну обрали 32 % опитаних, таким чином вона очолила рейтинг найперспективніших країн для інвестицій у регіоні Європи, Близького Сходу та Африки (ЕМЕА) [34].

Залучення іноземних інвесторів через механізм приватизації, державно-приватного партнерства, корпоратизацію ДП із можливим проведенням IPO чи продаж стратегічному інвестору через Private equity – єдиний шлях для реалізації бюджетних цілей та реального залучення іноземного капіталу. Приватизація одного із найбільших і найстаріших польських банків – Рекао – є яскравим прикладом роботи такої схеми, коли частина акцій спочатку продавалась на біржі, а згодом, коли зацікавленість інвесторів була високою, держава продала контрольний пакет приватним інвесторам [33]. Цікавими об'єктами для іноземних інвесторів після реструктуризації є такі підприємства, як Укрзалізниця, Турбоатом, Центренерго, Укроборонпром, Укрспирт, Ощадбанк, Укрнафта, Приватбанк, Укргазбанк, Укрпошта, Укрексімбанк, аеропорт "Бориспіль", порти тощо. Однак, приватизація державних банків у короткостроковій перспективі виглядає більше спекулятивною, ніж реалістичною, незважаючи на можливий інтерес таких впливових міжнародних фінансових інституцій, як Європейський банк реконструкції та розвитку й Міжнародна фінансова корпорація (IFC). Разом із тим, даний польський досвід можна успішно використати в Україні на ряді підприємств.

Інвестиційний світ наразі переповнений вільними коштами та їх тенденція продовжує демонструвати зростання. Нещодавно, інформаційно-аналітичне агентство Bloomberg повідомило, що неінвестовані кошти всіх світових фондів на 1 вересня 2017 р. становили 963,3 млрд дол⁷ [36]. Цей фактор можна оцінювати як вікно можливостей для ДП та іноземних інвесторів. Оскільки дані ДП для інвесторів є недооціненими відповідно до їхньої потенційної вартості, а для України залучені кошти шляхом розміщення на IPO чи Private equity на міжнародних ринках капіталу в разі можуть перевершувати їхню сьогодишню мізерну капіталізацію на Українській біржі (Турбоатом – близько 5 млрд грн [37], Центренерго – близько 4 млрд грн [38]).

⁶ Оцінка вартості активів інвестиційними банками, частіше всього, проводиться за: порівнянням світових аналогів у галузі; аналізом часових рядів минуле/прогнози; методом дисконтування грошових потоків (DCF); використанням витратного та доходного методу оцінки; премія за контроль.

⁷ Показовим буде, що згідно з даними НБУ, прямі іноземні інвестиції в Україну за січень – вересень 2017 р. становили лише 1,6 млрд дол. Це з урахуванням того, що величезна частина їх – реінвестовані кошти українських бізнесів.

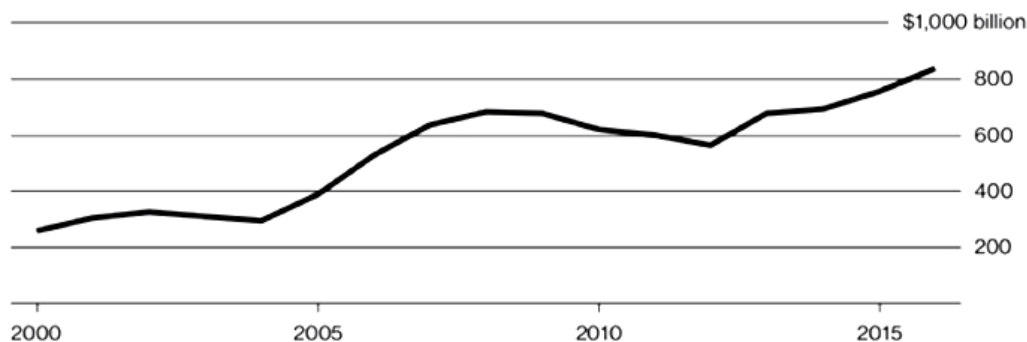

Рис. 1. Неінвестовані кошти всіх світових фондів на 1 вересня 2017 р.

Джерело: [12].

На сьогодні прикро констатувати, але наявні ресурси у вітчизняних недержавних пенсійних фондах, інститутах спільного інвестування, представників фондового ринку, компаній з управління активами (КУА) та приватних осіб не можуть забезпечити формування ринкового ціноутворення для ДП при розміщенні на Українській біржі. Теперішній низький рівень розвитку ринку капіталу в короткостроковій перспективі нездатний стати механізмом залучення коштів у реальний сектор економіки, як у свій час Варшавська фондова біржа через принципові відмінності у приватизаційних процесах Польщі та України. Цей ринковий механізм в Україні є неможливим. Разом із тим, у середньостроковій перспективі активне розміщення міноритарних пакетів та вторинного розміщення ДП на вітчизняному фондовому ринку у формі приватизаційних аукціонів відповідно до чинного законодавства⁸ залишається можливим.

Стосовно решти зношених, не конкурентних ДП та підприємств банкрутів, вони мають бути у короткий проміжок часу приватизовані, ліквідовані (фактично хірургічно вилучені) чи передані стратегічному інвестору, навіть через приватизацію за мінімальну вартість чи безкоштовне передавання на основі інвестиційного договору. Держава мусить навчитися цінити, розпоряджатися та ефективно управляти своїми активами. Інституційне забезпечення політики власності є одним із важливих пріоритетом економічної політики.

Комунікаційна політика МЕРТУ постійно проводить активну роботу з роз'яснення та презентації можливих об'єктів приватизації. Короткий опис ДП для майбутньої приватизації розглянуто у матеріалі "Українські державні підприємства: Можливості приватизації (липень, 2015 р.)" [39]. Незважаючи на це, без оновлення політики власності, дерегуляції самого процесу приватизації, стратегії приватизації особливого прогресу очікувати не варто. Ефект від перезапуску приватизації як механізму економічних перетворень, із позиції політичної економії, передбачає:

- зменшення багатомільярдного бюджетного навантаження;
- вихід із корупційну лабіринту на ДП;
- приплив інвестицій у реальний сектор економіки;
- надходження коштів від приватизації у бюджет;

- підняття ефективності управління ДП, що залишаються в державній власності;
- зростання дивідендного доходу держави;
- додаткові податкові надходження;
- легітимізація власності;
- модернізація застарілих та зношених активів ДП;
- ринкові заробітні плати в державному секторі економіки;
- створення нових робочих місць на приватизованих підприємствах;
- прискорення темпів зростання промисловості та експортного потенціалу.

В основі розуміння держави є патерналізм, але він не досягається шляхом управління суб'єктами господарювання, оскільки в довгостроковому плані це веде до стагнації та інституційного застою. Забезпечення свободи вибору індивіда, політики ордолібералізму, захист прав та свобод громадян, національна безпека, макроекономічна стабільність, підтримка розвитку підприємництва та вкладень у людський капітал⁹, стале економічне зростання, якість інституцій – це основні характеристики патерналістичної держави сьогодні.

Висновки та дискусія. Отже, оновлена політики власності має бути спрямована не на прості рішення, не на копіювання чужих реформ, а на отримання максимального ефекту від повного запуску механізму економічних перетворень у майбутньому. Україна має створити власні кейси приватизаційних схем, де національні інтереси й безпека та економічна раціональність є основними критеріями для формування політики власності. Будь-яка примітивна мотивація у вигляді політичних дивідендів і марнославства та власного збагачення має жорстко обриватись та не стати на шляху розбудови вітчизняної економіки. Оскільки результат перерозподілу власності буде фактично остаточним завершенням легітимізації власності¹⁰. Разом із тим, заперечувати можливі процеси реприватизації на будь-якому історичному етапі еволюційного розвитку країни не потрібно, тому що злочинне привласнення власності, не виконання інвестиційних договорів має передбачати покарання та повернення об'єктів у державну власність. Прикладом може служити Польща, де протягом 2017 р. активно лобіюється закон про реприватизацію власнос-

⁸ На сьогодні приватизація АТ регулюється відповідно до Наказу Фонду державного майна України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, а також Антимонопольного комітету України від 16.11.1998 № 2141/297/9 "Про затвердження Положення про порядок продажу в процесі приватизації на фондових біржах пакетів акцій акціонерних товариств" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0798-98/>

⁹ Вітчизняні вчені стверджують (В. Козюк, О. Длугопольський), що фіскальні стимули розвитку підприємництва, заохочення стартапів, підвищення якості інститутів та інвестиції в людський капітал є, хоч і стереотипними, проте необхідними для подолання негативного зачарованого кола зв'язку між олігархізмом і толерантними до ієрархій цінностями [40].

¹⁰ Детальне дослідження даного питання є в роботі "Легітимізація власності в умовах транзитивної економіки" [41].

ті. Це було приватизовано злочинними схемами на основі закону про реституцію нерухомості колишнім власникам. Під час якої, за оцінками постраждало, лише у Варшаві не менше 55 тис мешканців столиці. Таким чином, неповне врегулювання питання власності породжує зловживання та завдає суттєву матеріальну шкоду населенню країни.

Основні ризики при реформуванні політики власності, які необхідно врахувати та подолати в коротко- і середньостроковій перспективі є: 1) низька інвестиційна привабливість ДП; 2) кадровий голод у вигляді доступу до посад державних службовців і відсутність ринкової грошової мотивація; 3) супротив політичних партій; 4) маніпулювання та нагнітання ситуації серед населення лідерами суспільної думки і телеканалами; 5) ризики зловживання у процесі перерозподілу власності; 6) конфлікт інтересів із міноритарними та мажоритарними власниками, які здійснюють фактично безпосередній контроль діяльності ДП; 7) реприватизаційний дрейф, як наслідок привласнення на основі злочинних схем чи зміни політичної кон'юнктури; 8) низька ефективність управління ДП.

Список використаних джерел:

- Гесць В. Деякі порівняльні ознаки трансформаційних моделей економіки України і Росії // Економіка України. – 2005. – № 5. – С. 14.
- Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії / О. О. Беляв, А. С. Бебело, О. М. Комяков; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2003. – С. 190.
- Барановський О. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні / О. Барановський // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 2. – С. 2–13.
- Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: моногр. / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – С. 336.
- Мандибура В. О. Нормативно-правова складова інституційної архітектури державної форми власності / В. О. Мандибура // Економічна теорія. – 2005. – № 1. – С. 67–80.
- Малий І. Й. Інституціональні зміни системи розподілу економічних факторів у транзитивній економіці. – Режим доступу: http://etef.org.ua/docs/ET_04_1_56_uk.pdf.
- Малий І. Й. Розвиток економіки та держави: від політичної економії до науки управління / І. Й. Малий // Економічна теорія. – 2011. – № 4. – С. 7–18.
- Приватизація та реприватизація в Україні після "помаранчевої" революції / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, К. М. Агеева. – К.: Міленіум, 2006. – С. 106.
- Інституціонально-інформаційна економіка: підручник / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко; за ред. акад. А. А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – С. 687.
- Якубенко В. Д. Множинні зв'язки інститутів власності, влади та управління у корпоративній вертикалі / В. Д. Якубенко // Наукові праці Донецьк. нац. техн. ун-ту. Серія: Економічна. Вип. 40 (1). – Донецьк: ДонНТУ, 2011. – С. 214.
- Якубенко В. Д. Структуризація прав та відносин власності / В. Д. Якубенко // Наукові праці Донецьк. нац. техн. ун-ту. Серія: Економічна. – Вип. 38 (2). – Донецьк: ДонНТУ, 2010. – С. 240.
- Socializm, kapitalizm, transformacja : szkice z przełomu epok / Leszek Balcerowicz / Warszawa // Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997
- Kolodko, G. Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant; Transition. – 1998. – V. 9. – № 3.
- Стігліц Дж. Куди ведуть реформи? (К десятиліттю начала переходных процессов) // Вопросы экономики. – 1999. – № 7. – С. 23.
- Olson, V. Power and Prosperity: Outgrowing Communism and Capitalist Dictatorships. – New York: Basic books, 2000. – P. 60.
- Woodruff, David, M., 2004. Property rights in context: privatization's legacy for corporate legality in Poland and Russia. Studies in Comparative International Development, 38 (4). pp. 82-108. ISSN 0039-3606, Режим доступу: http://personal.lse.ac.uk/woodruff/_private/materials/property_rights_in_context_scid.pdf.
- Фридман М. Свобода вибирати: Наша позиція / М. Фридман, Р. Фридман / пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2007. – 356 с.
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 100 найбільших державних підприємств України за 2016 рік (уточнений). – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=141fbafcf-abe3-4d18-8bbe-94bf889bcf26&title=100-NaibilshikhDerzhavnikhPidprimstvUkrainiZa2016-Rik>.
- Білик М. Д. Державний сектор економіки в зарубіжних країнах і проблеми національного сектора / М. Д. Білик, Т. О. Білик // Бізнес-Інформ. – 2014. – № 5. – С. 36–42.
- Ярема О. Р. Макроекономічний аналіз впливу державного сектора на економічне зростання в Україні: дис. ... канд. екон. наук. – Львів, 2016. – С. 35. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis_yarema.pdf.
- Питома вага державного сектору в економіці [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkononikil>.
- Проект Закону "Про приватизацію державного майна". – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=227108b9-c288-4f96-8926-da72f1895fea&title=NatsionalnaRadaReformRozglianulaproektzakonuprivatizatsiiderzhavnogomaina>.
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 100 найбільших державних підприємств України за 2015 рік / Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f6738525-4eb4-4460-92b9-ab6ef8ac9481&title=MinekonomrozvitkuOprilidnuloNoviZititiProRezultatiRoboti100-NaibilshikhDerzhpidprimstvUkraini>.
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 100 найбільших державних підприємств України: результати 12 місяців 2014 року. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=901e0f3b-0298-4567-a1ff-6aac756c2bc9e&title=MinekonomrozvitkuOpublikuvoloBachenniaSchodoMaibutnogoDerzhpidprimstvTriag>.
- Дорожня карта реформи сектору держпідприємств (Triage). – Режим доступу: https://issuu.com/mineconomdev/docs/triage_presentation_2_ukr_-_final.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2015 року № 271 "Про проведення прозорості та конкурентної приватизації". – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/271-2015-%D0%BF>.
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Стратегічне бачення управління державними підприємствами. – Режим доступу: https://issuu.com/mineconomdev/docs/draftLawOnPrivatizationUkr_-_fo.
- OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition. – Режим доступу: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/oecd-guidelines-on-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-2015_9789264244160-en#We2uFluCyM8.
- Постанова КМУ від 26 квітня 2017 року № 351 Про затвердження основних засад здійснення державної власності щодо публічного акціонерного товариства "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України". Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/351-2017-%D0%BF>.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 390 "Деякі питання проведення аудиту суб'єктів господарювання державного сектору економіки". Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/390-2015-%D0%BF>.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2007 № 832 "Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності". – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832-2007-%D0%BF>.
- Наказ МЕРТУ від 15.03.2013 № 253 "Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності". – Режим доступу: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/printable_article?art_id=199988.
- Ukraine Tops EMEA List for Potential Investment. – Режим доступу: <https://www.institutionalinvestor.com/article/b1505pwjbx4g03/ukraine-tops-emea-list-for-potential-investment>.
- Бялас М. Приватизація державних підприємств у Польщі – зрада чи перемога? – Режим доступу: <http://spm.ucu.edu.ua/2016/05/27/privatizatsiya-derzhavnyh-pidpriyemstv-u-polshhi-zrada-chy-peremoga>.
- Why Private Equity Has \$963 Billion in Dry Powder. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-01/why-private-equity-has-963-billion-in-dry-powder-quicktake-q-a>.
- Українська біржа. – Режим доступу: <http://www.ux.ua/ua/issue.aspx?code=TATM>.
- Українська біржа. – Режим доступу: <http://www.ux.ua/ua/issue.aspx?code=CEEN>.
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Українські державні підприємства: Можливості приватизації (липень, 2015). – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a90b8e5d-f3ef-4fea-91d2-3f2b5c49e486&title=MinekonomrozvitkuTaFdmuPrezentuvailiNoviZakonoproektproPrivatizatsii>.
- Вплив дистанції влади та ціннісних орієнтирів на олігархізм та розвиток кроні-секторів у сучасних економічних системах / В. Козюк, О. Длугопольський // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2017. – Вип. 4. – С. 30–37. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/193-4/5>.
- Легітимізація власності в умовах транзитивної економіки / В. Брановицький // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2015. – Вип. 2. – С. 100–105. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/16>.

Received: 09/11/2017

1st Revision: 12/11/2017

Accepted: 25/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

В. Брановицкий, канд. экон. наук, ассист.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна

ПОЛИТИКА СОБСТВЕННОСТИ

Исследуется политика собственности в Украине. Сделан обзор текущей ситуации на государственных предприятиях и их эффективности. Проведена оценка институциональных изменений, продиктованных новым законом о приватизации государственного имущества. Описаны меры для повышения эффективности управления государственной собственностью. Рассмотрены положительные стороны активной приватизации и круг основных рисков приватизационного процесса.

Ключевые слова: политика собственности; приватизация; экономическая политика; государственная собственность.

V. Branovitskiy, PhD in Economics, Assistant

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

OWNERSHIP POLICY

The article examines the ownership policy in Ukraine. It makes a survey of the following: the current situation at state-run enterprises and their efficiency; the key criteria of the classification of state-run enterprises for the privatization for the period of 2017-2020. The article evaluates the institutional changes coming from a new law on the privatization of state-owned property in Ukraine. It reveals the stages of making the ownership policy as a state strategy. It describes the measures meant to raise efficiency in the area of the public property management. The article assesses the state of play of the stock market in Ukraine as a mechanism to attract money to the real economy. It recommends attracting foreign investment to the public sector of economy following the restructuring process via IPO or sale to a strategic investor (Private equity). It considers the positive aspects in the completion of active privatization and the scope of the main privatization risks.

Key words: ownership policy; privatization; economic policy; state property.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

- Heyets' V., 2005. Some comparative features of the transformational models of the economy of Ukraine and Russia]. Economy of Ukraine, 5, p. 14.
- Belyaev O. O., Bebelo A. S., Komyakov O. M., 2003. The state and transition economy: the mechanism of their interaction, Kiev National economy university, p. 190.
- Baranov's'kyi, O. A. 2004. The problems of the legal regulation of legalization of fund and income in Ukraine. National security and defense, 2. – pp. 2–13.
- Zhalilo Ya., 2009. A. Theory and Practice of forming an efficient and economical strategy of State. Monography. – P. 336.
- Mandybura, V. O., 2005. Regulatory and Legal Constituent of the Institutional Architecture of the State Ownership. Economic Theory, 1. – pp. 67–80.
- Malyy I. Y. 2004. Institutional changes in the system of distribution of economic factors in a transitive economy. Available at: http://etef.org.ua/docs/ET_04_1_56_uk.pdf.
- Malyy I. Y., 2004. Development of the economy and the state: from political economy to the science of management. Economic theory, 1, pp. 56–68.
- Paskhaver Y. O., Verkhovodova L. T., Agaev K. M., 2006. Privatization and reprivatization in Ukraine after the Orange Revolution. In the superstructure: Center for Economic Development, pp. 106–142.
- Chukhno A. A., Leonenko P. M., Yukhimenko P. I. 2010. Institutional and Information Economics. p. 687.
- Yakubenko, V. D. 2011. Multiple Relationships between institutions of Ownership, Power and Administration in the Corporate Vertical. Scientific papers of Donetsk National Technical University. Series: economical. Whip 40-1, p. 214.
- Yakubenko V. D. 2010. Structuring the Rights and Property Relations. Scientific papers of the Donetsk National Technical University. Series: economical, pp. 240-250.
- Leszek Balcerowicz. 1997. Socialism, capitalism, transformation: sketches from the turn of the epoch/ Warszawa.
- Kolodko G. 1998. Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant. Transition, 9(3), p. 3.
- Stihlits Dzh. 1999. Where are the reforms going to. Questions of economy, 7, p. 23.
- Olson, V. 2000: Outgrowing Communism and Capitalist Dictatorships. Power and Prosperity, p. 60.
- Woodruff, David, M. 2004. Property rights in context: privatization's legacy for corporate legality in Poland and Russia. Studies in Comparative International Development, 38 (4). pp. 82-108. ISSN 0039-3606, – Available at: http://personal.lse.ac.uk/woodruff_private/materials/property_rights_in_context_scid.pdf.
- Frydman M., Frydman R. 2007. Freedom to choose: Our position, p. 356.
- Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2016. 100 largest state enterprises of Ukraine for 2016 (specified). – Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=141fbafc-abe3-4d18-8bbe-94bf889bcf26&title=100-NaibilshikhDerzhavnikhPidprimstvUkrainiZa2016-Rik>.
- Bilyk M. D., Bilyk T. O. 2014. The State Sector of Economics in Foreign Countries and Problems of the National Sector. Biznes Inform. 5, pp. 36–42.
- Yarema, O. R. 2016. Macroeconomic analysis of the influence of the public sector on economic growth in Ukraine. Dissertation. p. 35. – Available at: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis_yarema.pdf.
- The share of the public sector in the economy. – Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkononikil>.
- Project of Law "About privatization of State Property". – Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=227108b9-c288-4f96-8926-da72f1895fea&title=NatsionalnaRadaReformRozglianulaproektzakonuoproprivatizatsiuderzhavnogomaina>.
- Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2015. 100 largest state enterprises of Ukraine for 2015. Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f6738525-4eb4-4460-92b9-ab6ef8ac9481&title=MinekonomrozvitkuOpriludniloNoviZvitiProRezultatiRoboti100-NaibilshikhDerzhpidprimstvUkraini>.
- Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2014. 100 largest state enterprises of Ukraine: results of 12 months of 2014. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.
- Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine 2017. Vision of the future of Triage state enterprises. – Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=901e0f3b-0298-4567-a1ff-6ac756c2bc9e&title=MinekonomrozvitkuOpublikovaloBachenniaSchodoMaibutnogoDerzhpidprimstvTriag>.
- Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine Roadmap for reform of the state-owned enterprises sector (Triage), 2017. – Available at: https://issuu.com/mineconomdev/docs/triage_presentation_2_ukr_-_final.
- Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2015. No. 271. On conducting transparent and competitive privatization. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/271-2015-%D0%BF>.
- Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Strategic vision of management of public enterprises. – Available at: https://issuu.com/mineconomdev/docs/draft_law_on_privatization_ukr_-_fo.
- OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition. – Available at: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/oecd-guidelines-on-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-2015_9789264244160-en#_We2uFluCyM8.
- CMU resolution, 2017. No. 351. About Approval of the Basic Principles of State Ownership in Public Joint Stock Company "National Joint-Stock Company" Naftogaz of Ukraine. – Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/351-2017-%D0%BF>.

31. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. 2015. № 390 Some issues of audit of economic entities of the state sector of the economy. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/390-2015-%D0%BF>
32. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. 2007. № 832. About Approval of the Procedure for Controlling the Execution of Functions for the Management of State-owned Objects of Property and the Criteria for Determining the Effectiveness of Management of State-Owned Objects. – Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832-2007-%D0%BF>.
33. Resolution of the MERTU. 2007. On Approval of Methodological Recommendations for the Application of the Criteria for Defining the Effectiveness of Management of State-Owned Objects. – Available at: http://meold.kmu.gov.ua/minrec/control/uk/publish/printable_article?art_id=199988.
34. Ukraine Tops EMEA List for Potential Investment. 2017. – Available at: <https://www.institutionalinvestor.com/article/b1505pwjbx4g03/ukraine-tops-emea-list-for-potential-investment>.
35. Byalas M. Privatization of state-owned enterprises in Poland – betrayal or victory. – Available at: <http://spm.ucu.edu.ua/2016/05/27/pryvatyzatsiya-derzhavnyh-pidpryyemstv-u-polshhi-zrada-chy-peremoga/>
36. Why Private Equity Has \$963 Billion in Dry Powder. – Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-01/why-private-equity-has-963-billion-in-dry-powder-quicktake-q-a>.
37. Ukrainian exchange. – Available at: <http://www.ux.ua/ua/issue.aspx?code=TATM>.
38. Ukrainian exchange. – Available at: <http://www.ux.ua/ua/issue.aspx?code=CEEN>.
39. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2015. Ukrainian state-owned enterprises: Opportunities for privatization. Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a90b8e5d-f3ef-4fea-91d2-3f2b5c49e486&title=MinekonomrozvitkuTaFdmuPrezentuvaliNoviiZakonoproektproPrivatizatsii>.
40. Kozuyuk V., Dluhopol's'kyi O. 2017. Influence of the distance of power and value orientations on oligarchism and the development of crown sectors in modern economic systems. Bulletin of the Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University. Vol. 4. pp. 30–37. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/193-4/5>.
41. Branovytskiy V.V. 2015. Legitimization of ownership in the conditions of transition economy. Bulletin of the Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University, Economy. Vol. 2. – pp. 100–105. DOI: [dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/16](https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/16).

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 19-26

УДК 658.114:06.05

JEL classification: D86, K40, L33, P35

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/3>

М. Воробйова, асп.
ORCID iD 0000-0001-9282-0628

Одеський національний економічний університет, Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Досліджено процедуру прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства, що склалася в Україні. Комплексно розглянуто три послідовні етапи підготовки до реалізації проєктів партнерської взаємодії держави та бізнесу. Визначено головні недоліки кожного з етапів та надано пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: державно-приватне партнерство; приватний партнер; процедура; проєкт; ефективність.

Постановка проблеми. Реалізація проєктів у рамках державно-приватного партнерства (далі – ДПП) являє собою ефективний механізм партнерської взаємодії державного та приватного секторів, який дозволяє вирішити численну кількість проблем соціально-економічного характеру, шляхом подолання обмеженості фінансових ресурсів, перерозподілу ризиків між учасниками, залученням новітніх технологій та досвідчених спеціалістів. У той же час, успішна реалізація механізму залежить від дотримання певних процедур започаткування, а у подальшому – і реалізації проєктів ДПП. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність визначення умов, які забезпечують ефективний розвиток механізму реалізації державно-приватного партнерства, зокрема, вимагає чіткої конкретизації процедури підготовки інвестиційних проєктів, організації їх вибору державним партнером з урахуванням різноманітних критеріїв, а також процедура реалізації проєктів ДПП із подальшим контролем їх успішності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей механізму партнерської взаємодії державного та приватного секторів присвячені численні праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Так, загальні питання, пов'язані з підготовкою, розробкою й реалізацією проєктів ДПП знайшли своє відображення, наприклад, у працях Н. М. Бондаря, Т. А. Навроцької [1], Л. І. Тараш, І. П. Петрової [2]. Проблематиці оцінювання ризиків проєктів ДПП присвячено роботу С. Науменкової, С. Міщенко, Є. Тіщенко [3]. Складові оцінювання ефективності проєктів ДПП із позиції влади описані Н. Сментиною, Н. Клевцевич [4]. Разом із тим зазначимо, що проблематика державно-приватного партнерства є об'єктом постійної уваги таких науковців, як

В. Г. Варнавський, А. О. Родін, Д. С. Бондаренко, О. О. Ходирєв, О. М. Вінник, Г. В. Бєліцька, В. Є. Сазонов, І. В. Запатріна, Н. О. Ігнатюк, В. А. Кабашкіна. Попри значну увагу науковців цього механізму, складність питання прийняття рішення про здійснення ДПП та недостатність відображення у наукових дослідженнях окремих складових цієї загальної процедури, особливо з урахуванням змін та викликів сучасності, зумовлює потребу в подальшому вивченні проблеми.

Методологія дослідження. Інформаційною основою дослідження служили праці українських і зарубіжних учених із проблематики ДПП, нормативно-правові акти, що регламентують відносини між партнерами. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, а саме: методи аналізу, синтезу, конкретизації – для визначення концептуальних аспектів процедури ініціації та реалізації проєктів ДПП, виділення базових етапів підготовки до реалізації проєктів ДПП; метод наукової абстракції – для окреслення найсуттєвіших недоліків партнерської взаємодії державного й приватного секторів, що вимагають свого вирішення в межах окремих етапів загальної процедури прийняття управлінських рішень; метод узагальнення – для розробки рекомендацій з усунення окреслених недоліків загальної процедури прийняття рішення про здійснення ДПП; системно-структурний метод – для удосконалення механізму реалізації ДПП у частині відбору проєктів, аналізу ризиків, оцінювання ефективності з додаванням концепції компаратора державного сектору.

У зв'язку із вищевикладеним **метою статті** є дослідження процедури прийняття рішення про здійснення ДПП, що склалася в Україні, розкриття змістовності всіх її

етапів, виявлення головних недоліків та розробка пропозицій рекомендаційного характеру, спрямованих на удосконалення окремих складових механізму реалізації ДПП.

Результати. В Україні прийнято низку нормативно-правових актів щодо методик та процедур, пов'язаних із реалізацією проектів ДПП. До таких слід віднести: Постанови КМУ "Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства" [5], "Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними" [6], "Про затвердження Порядку надання державної підтримки здійсненню державно-приватного партнерства" [7], "Про затвердження Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства" [8], Наказ Міністерства

розвитку "Деякі питання проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства" [9].

Відповідно до вищезазначених документів, перед підписанням угоди про ДПП приватному партнеру необхідно пройти ряд послідовних етапів. Так, процес організації й реалізації проектів ДПП регламентується статтями 10-13 Закону України "Про державно-приватне партнерство" та включає такі послідовні етапи (рис. 1):

- 1) підготовка пропозиції про здійснення державно-приватного партнерства (ст. 10);
- 2) аналіз ефективності здійснення державно-приватного партнерства (ст. 11);
- 3) прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства (ст. 13).

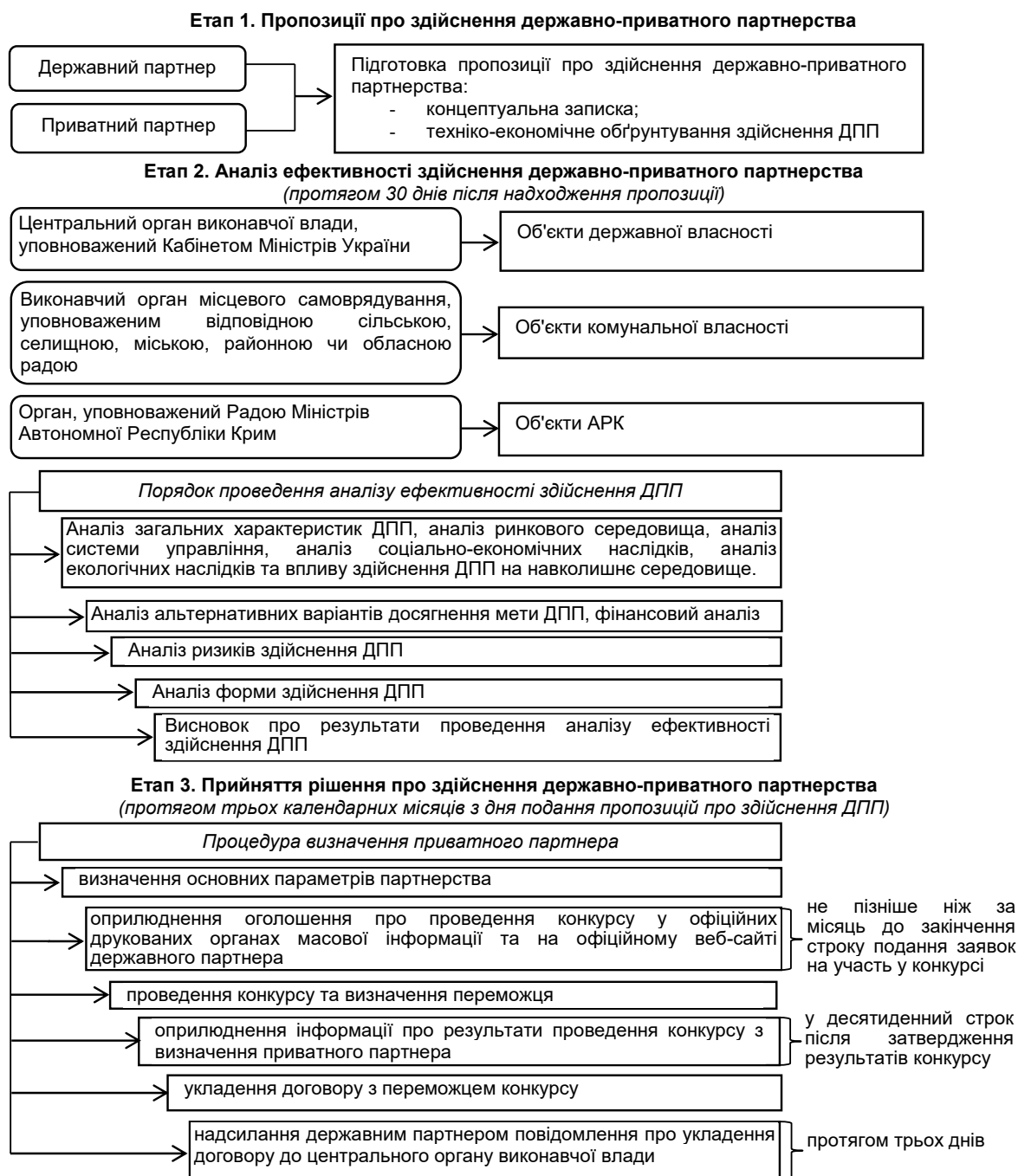

Рис. 1. Процедура прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства

Джерело: побудовано автором за даними [5; 9; 10].

Кожен із зазначених етапів передбачає вирішення певних питань. Так, на початковому етапі центральними або місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування чи органами Автономної Республіки Крим або особами, які можуть бути приватними партнерами, готуються конкретні пропозиції про здійснення ДПП [10]. Відповідно, ініціювати відносини ДПП можуть які державні, так і приватні партнери. Однак, процедура цього ініціювання різна.

У разі коли ініціаторами підготовки пропозиції є центральні або місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування чи органи Автономної Республіки Крим, пропозиція готується двома етапами.

На першому етапі здійснюється підготовка концептуальної записки, проведення її детального аналізу, за результатами якого приймається рішення щодо доцільності або недоцільності підготовки техніко-економічного обґрунтування.

На другому етапі – підготовка техніко-економічного обґрунтування.

Якщо ініціаторами підготовки пропозиції є особи, які відповідно до Закону можуть бути приватними партнерами, то у процесі підготовки пропозиції вони можуть звернутися із проханням розглянути концептуальну записку та подати рекомендації щодо доцільності підготовки техніко-економічного обґрунтування.

Відповідний орган повинен у місячний термін із дати надходження такого звернення подати рекомендації щодо доцільності підготовки техніко-економічного обґрунтування.

У разі відсутності підстав для відмови в розгляді пропозиції уповноважений орган протягом 30 днів після надходження розглядає її та проводить відповідно до затвердженої Мінекономрозвитку методики аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства аналіз ефективності [5].

Уповноважений орган відмовляє в розгляді пропозиції та проведенні аналізу ефективності у випадку [5]:

- зазначення у пропозиції недостовірної інформації;
- подання пропозиції, що не відповідає вимогам Порядку.

Пропозиція про здійснення ДПП складається у довільній формі та подається у двох примірниках (у паперовій та електронній формі) до органу, уповноваженого проводити аналіз ефективності здійснення державно-приватного партнерства [5]. Вона містить концептуальну записку й техніко-економічне обґрунтування здійснення державно-приватного партнерства.

У концептуальній записці зазначаються [5]:

- 1) мета проекту та її обґрунтування:
 - проблеми, які передбачається розв'язати у результаті реалізації проекту;
 - результати аналізу попиту на товари (роботи і послуги), виробництво (виконання й надання) яких має бути забезпечене в результаті реалізації проекту;
 - результати попереднього аналізу можливих альтернативних варіантів розв'язання зазначених проблем;
 - відповідність мети проекту пріоритетам державної політики;
- 2) прогнозні обсяги витрат, а саме:
 - розрахункова вартість проекту, включаючи витрати на його розроблення та реалізацію, обґрунтування вибору можливих джерел фінансування;
 - інформація про наявність земельної ділянки, прав, пов'язаних із нею, та план заходів щодо оформлення прав на таку ділянку (у разі потреби);

– інформація про оцінку вартість експлуатації (утримання) об'єкта державної або комунальної власності та джерела фінансування його експлуатації (утримання);

3) результати попереднього аналізу ефективності реалізації проекту:

- очікуваний вплив (екологічні, соціальні, економічні вигоди і наслідки його реалізації);
- вигодоотримувачі;
- результати попередньої оцінки ризиків реалізації проекту;

4) термін та етапи реалізації проекту, результати попередньої оцінки можливостей його реалізації, організації й управління виконанням робіт;

5) обґрунтування заходів щодо розроблення проекту державно-приватного партнерства (дослідження, проектування).

Техніко-економічне обґрунтування здійснення державно-приватного партнерства має розроблятися з урахуванням методичних рекомендацій щодо його підготовки, затверджених Мінекономрозвитку, і містити [5]:

1) детальне обґрунтування соціально-економічних та екологічних результатів здійснення державно-приватного партнерства за результатами аналізу:

- економічних і фінансових показників реалізації державно-приватного партнерства;
- соціальних результатів реалізації державно-приватного партнерства, включаючи підвищення якості послуг та рівня забезпечення попиту на товари (роботи і послуги);
- екологічних результатів реалізації державно-приватного партнерства з урахуванням можливого негативного впливу на стан довкілля;

2) обґрунтування підвищення ефективності проекту в разі його реалізації із залученням приватного партнера порівняно з реалізацією проекту без такого залучення;

3) оцінку виявлених ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх розподіл між партнерами, а також визначення форми управління такими ризиками;

4) визначення форми здійснення державно-приватного партнерства та обґрунтування її ефективності для державного і приватного партнера;

5) соціально-економічні та екологічні перспективи реалізації державно-приватного партнерства після закінчення терміну дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства.

Розглянувши перший етап процедури прийняття рішення про здійснення ДПП, можна стверджувати, що вже на початковій стадії, яка є підґрунтям для подальшого прийняття рішення про здійснення ДПП, ми стикаємося із суттєвими вадами законодавчого характеру. Так, передусім, вважаємо, що концептуальна записка містить недостатньо інформації, зокрема: відсутня необхідність стосовно подання інформації про об'єкт щодо якого планується застосування механізму ДПП та відомості про ініціатора проекту. У зв'язку із цим за необхідне вважаємо доповнити концептуальну записку такими пунктами, як "Загальна інформація про об'єкт ДПП" та "Відомості про ініціатора проекту". У свою чергу пункт "Загальна інформація про об'єкт ДПП" повинен містити вичерпну інформацію про об'єкт із зазначенням його основних характеристик, таких, як найменування й географічне розташування об'єкта, основні дати й події, що відбувались під час його розвитку, стан об'єкта та які роботи проводились щодо його удосконалення. Пункт "Відомості про ініціатора проекту" має розкривати повну інформацію про потенційного реалізатора проекту, включаючи назву та адресу партнера, сфери його діяльності, правову дієздатність і достатність його пов-

новажень, перспективи розвитку, функції та роль у проєкті. Техніко-економічне обґрунтування також доречно доповнити певними складовими, зокрема, внести до його складу обґрунтування необхідності реалізації проєкту із зазначенням наслідків у разі його нереалізації, обґрунтування вибору місця (якщо передбачається будівництво нових інфраструктурних об'єктів), обґрунтування технічних можливостей і технічних параметрів та розподіл відповідальності між учасниками партнерства.

Крім цього, головною недоробкою першого етапу залишається питання відбору проєкту. У законодавчих актах не прописано, яким чином відбирають той чи інший проєкт, за якими критеріями визначають, що саме цей проєкт має реалізовуватись у рамках ДПП. Отже, на даному етапі необхідно сформувати єдину систему критеріїв відбору проєктів. Як приклад, такими критеріями можуть бути: потреба у реалізації ДПП щодо даного об'єкта, вирішення проблем соціального-економічного розвитку країни або певної території за допомогою даного проєкту, задоволення потреб населення, складність і терміновість проєкту, фінансування й технологічна реалізованість проєкту, ефективність проєкту, реалізованого за допомогою взаємодії держави та приватного сектору, життєздатність проєкту після закінчення терміну дії договору, розмір грошових потоків, що будуть отримані в результаті реалізації, навантаження на бюджет, обсяг грошових коштів, інвестованих приватним партнером, рівень рентабельності, термін окупності тощо.

Ще однією вадою залишається питання ініціації партнерства з боку приватного партнера. Оскільки в Україні за сім років дії Закону про ДПП досі не сформована єдина база даних об'єктів державної та комунальної власності, які можуть надаватися у державно-приватне партнерство, приватний партнер повинен самостійно визначитися з об'єктом, підготувати всі необхідні документи, надати їх в уповноважений орган та чекати відповіді після розгляду пропозиції. Результатом розгляду може бути прийняття пропозиції, яке супроводжуватиметься наступними етапами для остаточного прийняття рішення про здійснення ДПП або відмова в розгляді пропозиції за певних підстав. Однією із причин відмови може бути недоцільність застосування ДПП щодо об'єкту, який пригледів приватний партнер. А звідки приватний партнер міг знати, що саме вибраний ним об'єкт не передбачається взагалі віддавати у приватні руки. Ця ситуація підтверджує необхідність формування єдиної бази даних об'єктів державної та комунальної форм власності, які можуть бути залучені у механізм партнерської взаємодії державного та приватного секторів, із обов'язковим визначенням форм договірних відносин. До того ж ця база даних має бути обов'язково опублікована та знаходитись у вільному доступі кожного громадянина.

Зважаючи на необхідність створення єдиної бази даних об'єктів, щодо яких можливим є застосування механізму державно-приватного партнерства, на нашу думку, необхідно виділити у її складі об'єкти права державної власності, та об'єкти комунальної власності. База даних має, на наш погляд, затверджуватися на законодавчому рівні й розміщуватися на сайті Верховної Ради України, а щодо об'єктів комунальної форми власності – інформацію має бути подано на офіційних сторінках органів місцевого самоврядування. У свою чергу, база даних об'єктів, щодо яких може та необхідне застосування ДПП, формується виходячи із підготовлених пропозицій Мінекономрозвитку та інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, що подаються до Кабінету Міністрів України. Після цього Кабмін приймає рішення про мож-

ливість включення того чи іншого об'єкту до відповідного переліку. При цьому база даних повинна не просто містити назву об'єкту, а також відображати його розташування, назву органу, що уповноважений на укладання договору та бажану форму договірних відносин.

Якщо ж приватний партнер отримав позитивне рішення від уповноваженого органу, то тут на нього також можуть чекати перепони. Так, на останньому етапі, який передбачає прийняття рішення про здійснення партнерства, приватний партнер після оголошення конкурсу може просто не пройти його через невідповідність кваліфікаційним вимогам до учасників конкурсу. Адже саме держава визначає основні параметри партнерства (вимоги до партнера, форма договору), а до моменту подавання документів приватним партнером вона може ще не визначитися із баченням умов партнерства стосовно вибраного приватним партнером об'єкту. Це в черговий раз підтверджує не тільки необхідність формування переліку об'єктів, які можуть надаватися у державно-приватне партнерство, але і необхідність формування бачення умов щодо кожного об'єкту. Якщо ж цей перелік не сформувати, то у приватного партнера, який заздалегідь знає, що у разі прийняття пропозиції оголошується конкурс на визначення партнера, який він може не пройти, дарма витративши купу часу, тим паче не з'явиться бажання ініціювати проєкт ДПП.

На другому етапі загальної процедури прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства уповноважений орган проводить аналіз ефективності здійснення ДПП. Даний аналіз проводиться на підставі Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 11.04.2011 № 384 "Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства" [5] та Методики проведення аналізу ефективності здійснення ДПП, затвердженої наказом Мінекономрозвитку від 27.02.2012 № 255 "Деякі питання проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства" [9].

Такий аналіз проводиться протягом 30-ти днів після надходження пропозиції та передбачає чотири етапи аналізу [9]:

- 1) аналіз загальних характеристик ДПП, аналіз ринкового середовища, аналіз системи управління, аналіз соціально-економічних наслідків, аналіз екологічних наслідків та впливу здійснення ДПП на навколишнє середовище;
- 2) аналіз альтернативних варіантів досягнення мети ДПП, фінансовий аналіз;
- 3) аналіз ризиків здійснення ДПП;
- 4) аналіз форми здійснення ДПП.

Кожен із етапів передбачає заповнення таблиць, які містять показники, що допомагають прийняти рішення про доцільність здійснення ДПП. Із урахуванням результатів аналізу кожного з етапів складається висновок, який має містити [5]:

– інформацію про проєкт (ініціатор пропозиції; мета проєкту; обґрунтування необхідності реалізації проєкту; проблеми, які передбачається розв'язати у результаті його реалізації; відповідність мети проєкту пріоритетам державної політики; термін, протягом якого здійснюються інвестиції; наявність заінтересованості потенційних інвесторів у реалізації проєкту);

– інформацію про соціально-економічні (розширення доступності, підвищення якості послуг, рівня забезпечення попиту на товари (роботи і послуги) тощо) та

екологічні результати здійснення державно-приватного партнерства;

- відомості про фактори, які обумовлюють підвищення ефективності реалізації проекту у формі державно-приватного партнерства порівняно з іншими механізмами;

- інформацію про ризики здійснення державно-приватного партнерства, включаючи оцінку фінансових наслідків, які можуть виникнути під час здійснення державно-приватного партнерства внаслідок прямих та непрямих зобов'язань державного партнера, визначених з урахуванням затверджених Мінекономрозвитку методичних рекомендацій щодо застосування *Методики виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ними*, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2011 р. № 232;

- інформацію про потребу у державній підтримці, форму такої підтримки (якщо передбачена);

- інформацію про форму здійснення державно-приватного партнерства;

- узагальнюючий висновок стосовно доцільності або недоцільності прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства.

Підготовлений висновок про результати проведення аналізу ефективності здійснення ДПП та пропозиція надсилається на погодження до Мінекономрозвитку. У свою чергу, Мінекономрозвитку протягом п'яти календарних днів після надходження висновку надсилає його до:

- Міністерства фінансів України (далі – Мінфін) – для оцінки фінансових наслідків, які можуть виникнути під час здійснення державно-приватного партнерства внаслідок прямих і непрямих зобов'язань державного партнера, доцільності й можливості надання державної підтримки, та погодження висновку;

- іншим центральним органам виконавчої влади, якщо у висновку містяться застереження уповноваженого органу щодо сфер, які не належать до його компетенції, але мають бути враховані під час здійснення державно-приватного партнерства, – для отримання роз'яснень з питань, щодо яких надано застереження;

- організаторам наукової й науково-технічної експертизи відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну експертизу", якщо інформація, наведена у висновку, потребує додаткового аналізу, – для отримання роз'яснень.

Протягом 20-ти календарних днів із дати надходження Мінфін розглядає висновок та пропозицію, здійснює оцінку фінансових наслідків, які можуть виникнути під час здійснення державно-приватного партнерства внаслідок прямих і непрямих зобов'язань державного партнера, визначає доцільність і можливість надання державної підтримки та надсилає Мінекономрозвитку погоджений висновок або повідомлення про відмову в його погодженні з обґрунтуванням причин відмови.

Інші центральні органи виконавчої влади протягом 20-ти календарних днів із дати надходження висновку та пропозиції розглядають їх і надсилають Мінекономрозвитку відповідні пропозиції й роз'яснення. А організатори наукової та науково-технічної експертизи протягом п'яти календарних днів із дати надходження зазначених документів повідомляють Мінекономрозвитку про можливість, терміни й умови надання роз'яснень.

Після надходження висновку і пропозиції від Мінфіну та інших органів, яким було надіслано висновок і пропозицію, Мінекономрозвитку протягом 45-ти календарних днів проводить його перевірку та погоджує з урахуванням позиції Мінфіну, пропозицій і роз'яснень інших органів [5].

На нашу думку, на даному етапі важливого значення набуває необхідність оцінки потенціалу проекту на засадах ДПП порівняно з іншими можливими варіантами реалізації проекту, які забезпечили би досягнення того самого результату. Для вирішення цього питання можливо застосовувати компаратор державного сектора, який використовується у зарубіжній практиці. Він дозволяє порівняти результативність реалізації проекту із використанням механізму державно-приватного партнерства порівняно з державними закупівлями за критерієм "ціна – якість". І як наслідок дозволяє державному сектору обрати найвигідніший спосіб реалізації. Компаратор державного сектора передбачає собою порівняння базового проекту, що реалізується традиційним способом державних закупівель із проектом, запропонованим приватним партнером. При цьому базовий проект будується на основі розрахунку загальної вартості проекту протягом усього життєвого циклу [11, с. 48–49]. Надалі ця інформація використовується для розрахунку чистої наведеної вартості базового проекту, яка потім порівнюється з аналогічним показником по проекту, реалізованого за участю партнера із приватного сектору. Крім цього також розраховуються чисті наведені витрати компаратора та проекту, що реалізується за допомогою ДПП. Отримані результати зіставляються для визначення того, чи може залучення приватного партнера бути вигіднішим для створення проекту та чи може це позитивно вплинути на співвідношення ціни та якості. Якщо чиста наведена вартість за базовим проектом вище, а чисті наведені витрати нижче за варіант ДПП, то виносяться рішення про реалізацію проекту способом традиційних державних закупівель. У разі протилежної ситуації – рекомендується реалізація проекту за допомогою державно-приватного партнерства.

При цьому сама методика проведення компаратора обов'язково має включати такі складові: аналіз фінансово-економічних показників (за методом аналізу витрат і вигод та визначення доданої цінності (економічної, соціальної, екологічної) та оцінку й розподіл ризиків (ризик будівництва, фінансові, комерційні, операційні, політичні ризики, а також ризик втраченої вигоди) [12].

При проведенні оцінки ефективності компаратора необхідно розглядати ті самі фактори, які використовуються для оцінки ефективності проекту, що реалізується за допомогою партнерської взаємодії. До них можна віднести однаковий термін реалізації, однакові фінансові витрати, витрати на створення об'єкту (компаратор має включати лише ті витрати, які безпосередньо пов'язані зі створенням об'єкту, у той же час витрати на організацію механізму ДПП не повинні враховуватись).

У зв'язку із цим вважаємо, що на другому етапі в Україні доцільно розробити та впровадити у практичну діяльність аналітичну модель на основі концепції компаратора державного сектору, який забезпечить можливість кількісного порівняння проекту за схемою ДПП з аналогічним проектом, який реалізується традиційним державним способом та визначити найефективніший спосіб реалізації проекту.

Третій етап процедури прийняття рішення про здійснення ДПП передбачає прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства. Дане рішення необхідно прийняти протягом трьох календарних місяців із дня подання пропозицій про здійснення державно-приватного партнерства. У разі позитивного або негативного рішення Мінекономрозвитку зобов'язане протягом 15-ти календарних днів із дня прийняття відповідного рішення повідомити про таке рішення

особу, яка подала пропозиції про здійснення державно-приватного партнерства [10].

На підставі позитивного висновку приймається рішення про проведення конкурсу залежно від права власності на об'єкт ДПП відповідно Кабінетом Міністрів України (щодо об'єктів державної власності), органами місцевого самоврядування (щодо об'єктів комунальної власності) або Радою міністрів Автономної Республіки Крим (щодо об'єктів АРК) [5].

Отже, визначення приватного партнера для укладення договору в рамках ДПП здійснюється виключно на конкурсних засадах, крім випадків, передбачених законом [10].

Правила визначення приватного партнера регулюються статтями 14–17 Закону України "Про державно-приватне партнерство" [10], а Постановою КМУ України від 11 квітня 2011 р. № 384 "Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства" [5] затверджено Порядок проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної, комунальної власності та об'єктів, які належать Автономній Республіці Крим.

Процедуру визначення приватного партнера можна розділити на такі етапи [10]:

1) визначення основних параметрів партнерства, серед яких:

- термін здійснення ДПП, форма його реалізації й основні етапи;
- державний партнер та об'єкти ДПП;
- обсяг і форми фінансової участі державного партнера у здійсненні ДПП;
- межовий термін подання заявок на участь у конкурсі;
- межовий термін проведення конкурсу з визначення приватного партнера;
- основні кваліфікаційні вимоги до учасників конкурсу;
- основні критерії визначення переможця конкурсу.

2) оприлюднення оголошення про проведення конкурсу у визначених законом офіційних друкованих органах масової інформації та на офіційному веб-сайті державного партнера;

3) проведення конкурсу й визначення переможця;

4) оприлюднення інформації про результати проведення конкурсу з визначення приватного партнера;

5) укладення договору з переможцем конкурсу;

6) надсилання державним партнером повідомлення про укладення договору до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державно-приватного партнерства, уповноважений на ведення обліку договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства.

Важоме місце у процедурі визначення приватного партнера займає проведення конкурсу, який проводиться за такими послідовними етапами [5]:

- подання заявок на участь у конкурсі;
- попередній відбір претендентів з урахуванням кваліфікаційних та інших вимог, визначених конкурсною документацією;
- подання конкурсних пропозицій;
- розкриття конвертів з конкурсними пропозиціями учасників конкурсу;
- проведення оцінки конкурсних пропозицій;
- визначення переможця конкурсу.

На даному етапі при проведенні оцінки конкурсних пропозицій і визначенні переможця конкурсу важливе місце займає порівняння критеріїв оцінки конкурсних

пропозицій. Наразі критеріями проведення оцінки конкурсних пропозицій є [5]:

- критерії технічного та інженерно-конструкторського характеру;
- критерії фінансового й комерційного характеру;
- критерії екологічного та соціального характеру;
- відповідність конкурсної пропозиції вимогам, окресленим порядком проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення ДПП;
- інші критерії залежно від об'єкта, істотних умов та виду договору про партнерство.

На нашу думку, варто додати критерії економічного характеру, до яких можна віднести: розвиток ринкових відносин, приватної ініціативи, відповідність проекту стратегічному розвитку країни / території, відповідність довгостроковим планам і програмам соціально-економічного розвитку міст, регіонів, держави, галузевих стратегій, розвиток ринків капіталу, товарів, послуг, залучення малого й середнього бізнесу, економічні наслідки для сторін від здійснення партнерської взаємодії, вплив реалізації ДПП на економіку в цілому та розширення критеріїв соціального характеру (якість суспільних благ та рівень обслуговування, вплив проекту на соціальне середовище).

Під час самої реалізації проекту важливе місце займає ведення контролю за виконанням договорів державно-приватного партнерства, який здійснюють центральний орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України, інші державні органи та органи місцевого самоврядування.

У свою чергу, приватний партнер теж має звітувати про виконання договору перед державним партнером. Так, законодавством закріплено, що приватні партнери надають відповідним державним партнерам інформацію про виконання договору [10], укладеного в рамках ДПП, у порядку та згідно з формою, затвердженою Постановою КМУ від 9 лютого 2011 р. № 81 [8]. Згідно із цим порядком, приватний партнер щоквартально надає державному партнеру проміжні звіти та загальний щорічний звіт. Державний партнер, у свою чергу, також щоквартально готує проміжні звіти та загальний щорічний звіт і надає їх до Мінекономрозвитку, яке проводить моніторинг, узагальнює й оприлюднює результати здійснення державно-приватного партнерства [8].

Важливим моментом, що потребує більшої уваги, є моніторинг реалізації договору про партнерство, відповідальність за який покладено на Мінекономрозвитку. Однак, якоїсь певної системи моніторингу немає. Це спонукає до розробки системи контролю й моніторингу реалізації проектів ДПП, з метою забезпечення більш ефективного управління реалізацією партнерської взаємодії держави і приватного сектору. Дана система покликана забезпечити виконання договору й координацію взаємодії державної та приватної сторони в процесі реалізації проекту.

При проведенні моніторингу має здійснюватись оцінка ефективності витрачання коштів, моніторинг результатів реалізації проекту (ключових показників ефективності проекту, закріплених в угоді про ДПП), контроль за дотриманням вимог виконання договору, регулярна оцінка проміжних результатів проекту, порівняння їх із запланованими, робота зі змінами у проекті (заплановані коригування, перегляд умов угоди про ДПП, зміни в результаті суперечок сторін, дострокове припинення угоди), виявлення та аналіз відхилень поточних значень показників від цільових, і, у разі необхідності, розробка заходів щодо їх мінімізації, оцінка й розподіл ризиків, контроль за

передаванням об'єкту при завершенні договору тощо. При цьому такі заходи повинні проводитись протягом усього терміну реалізації партнерства від його підготовки до стадії завершення проекту та регулярно оприлюднюватись у широкому доступі для населення.

Саму процедуру реалізації контролю й моніторингу проекту ДПП рекомендується виробити ще на етапі структурування проекту і підготовки угоди про ДПП. А для успішного здійснення контролю за проектом органам публічної влади рекомендується до підписання угоди розробити карту проведення моніторингу. Цей документ включатиме перелік показників, за якими здійснюватиметься моніторинг. Задля здійснення моніторингу діяльності приватного партнера можна скористатися даними, що приватний партнер надає у своєму звіті до органів публічної влади. У випадку нестачі певної інформації у звіті щодо значень показників, прописаних у карті моніторингу, приватний партнер подає відсутню інформацію. Після цього проводиться моніторинг діяльності приватного партнера, оцінюються результати, які можуть бути підставою для прийняття управлінських рішень щодо коригування умов або дострокового розірвання угоди про ДПП.

Унаслідок довготривалості та складності проектів ДПП протягом їх реалізації можливі зміни, непередбачені в угоді, які можуть привести до розбіжності сторін і дострокового розірвання відносин. У випадку їх виникнення перед органами влади постає завдання із забезпечення їх керованості. Задля цього в угоду про ДПП рекомендується включати опис умов і механізмів, які регулюють можливе коригування його положень. Дані механізми дозволяють адаптувати угоду до постійно змінюваних умов і, тим самим, знизити ймовірність виникнення нерозв'язних суперечок.

Висновки та дискусія. Підводячи підсумки, зазначимо, що за своїм змістом механізм державно-приватного партнерства являє собою систему послідовних етапів функціонування ДПП: 1) пропозиції про здійснення ДПП; 2) аналіз ефективності здійснення ДПП; 3) прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства.

Однак дослідивши його, можна стверджувати, що на законодавчому рівні він сформований, але при практичному його застосуванні виникають певні труднощі. Так, кожен із етапів є недосконалим та потребує відповідного законодавчого вдосконалення. Основні проблеми застосування механізму реалізації ДПП, які стримують його впровадження, полягають у нестачі інформації для подання пропозиції про здійснення ДПП; відсутності системи критеріїв відбору проектів; недосконалості питання ініціації партнерства з боку приватного партнера; відсутності єдиної бази даних щодо об'єктів, які можуть надаватися у державно-приватне партнерство; обмеженості критеріїв проведення оцінки конкурсних пропозицій; відсутності системи контролю та моніторингу проектів.

Зазначені недоліки негативно впливають на механізм партнерської взаємодії держави та бізнесу, стримують його розвиток і призводять до розірвання вже діючих проектів, заснованих на засадах державно-приватного партнерства. З метою подолання вищезазначених недоліків необхідно вдосконалити окремі складові механізму реалізації ДПП та упровадити їх у практичну діяльність.

Для їх усунення ми пропонуємо:

- внести доповнення до пропозиції, що подається на здійснення ДПП;
- створити систему критеріїв відбору проектів;

– удосконалити питання ініціації партнерства з боку приватного партнера;

– розробити єдину базу даних потенційних об'єктів, щодо яких можливе запровадження механізму ДПП, виділивши у її складі групу об'єктів державної та комунальної форм власності;

– розробити й запровадити методiku компаратора ДПП та компаратора державного сектору;

– розширити існуючі й додати нові критерії проведення оцінки конкурсних пропозицій, таких, як критерії соціального та економічного характеру;

– запровадити систему контролю й моніторингу за реалізацією проектів державно-приватного партнерства як важливої складової механізму реалізації ДПП.

Однак, шляхом удосконалення законодавства не можливо докорінно змінити ситуацію, потрібно також розвивати відповідне інституційне забезпечення ДПП. У свою чергу, розвиток інституційного забезпечення передбачає перегляд інституційного середовища стосовно усунення дублювання функцій органів влади та створення єдиного спеціалізованого органу для розвитку партнерських відносин. У деяких зарубіжних країнах для розробки і супроводу проектів залучаються міжвідомчі комісії з питань ДПП, спеціалізовані агентства з розвитку ДПП, фінансові аналітики, технічні експерти, фахівці із проектного менеджменту, до повноважень яких належить розробка концепції партнерства, експертиза техніко-економічного обґрунтування, розробка конкурсної документації, оцінка ефективності проектів тощо. На противагу цьому в іншій частині країн створено єдиний орган управління проектами ДПП, який займається лише питаннями партнерства. Створення саме такого органу привело до нових якісних змін у розвитку ДПП. На жаль, в Україні на сьогодні відсутній такий орган, а функції щодо регулювання партнерської взаємодії держави та приватного сектору зосереджені в різних державних структурах. На нашу думку, саме створення такого інституту, який стане вагомим стимулом для ефективної реалізації партнерства, потребує наша країна.

Надані пропозиції не є вичерпними, у перспективі вони можуть бути більш конкретизовані за такими напрямками: удосконалення законодавства; розвиток інституційного середовища для розробки та реалізації проектів; розвиток механізму управління формуванням і реалізацією проектами ДПП.

Список використаних джерел:

1. Бондар Н. М. Етапи підготовки та реалізації проекту державно-приватного партнерства / Н. М. Бондар, Т. А. Навроцька // Молодий вчений. – 2016. – № 2. – С. 17–20. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_2_7.
2. Тараш Л. І. Механізм реалізації партнерської взаємодії держави і приватного сектору / Л. І. Тараш, І. П. Петрова // Вісн. екон. науки України. – 2014. – № 2. – С. 140–153. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2014_2_30.
3. Науменкова С. Фінансові інструменти убезпечення від політичних ризиків у проектному фінансуванні / С. Науменкова, С. Міщенко, Є. Тищенко // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2016. – № 10 (187). – С. 6–17. – Режим доступу: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/01/187_6-17.pdf DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2016/187-10/1>.
4. Сментина Н. Роль ДПП у забезпеченні збалансованого розвитку територіальних соціально-економічних систем / Н. Сментина, Н. Клевцевич // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2017. – № 5 (194). – С. 39–45. – Режим доступу: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/10/194_39-45.pdf DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/6>.
5. Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2011 № 384 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF/page>.
6. Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2011

№ 232 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF>.

7. Про затвердження Порядку надання державної підтримки здійсненню державно-приватного партнерства: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2011 № 279 // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D0%BF>.

8. Про затвердження Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.02.2011 № 81 // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/81-2011-%D0%BF/paran8#n8>.

9. Деякі питання проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства: Наказ Мінекономрозвитку України від 27.02.2012 № 255 // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0399-12/page2>.

10. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01 липня 2010 р. № 2404-VI // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

11. Науменкова С. Особливості оцінювання ефективності проектів публічно-приватного партнерства: зарубіжний досвід та українська практика / С. Науменкова, Я. Овсянникова // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2013. – № 134. – С. 47–51. – Режим доступу: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wpcontent/uploads/2015/11/134_13.pdf DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/134-1/13>.

12. Степанова О. В. Інституційні механізми розвитку державно-приватного партнерства в Україні / О. В. Степанова // Ефективна економіка. – 2012. – № 6. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_44.

Received: 22/8/2017

1st Revision: 6/9/2017

Accepted: 20/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

М. Воробьева, асп.

Одесский национальный экономический университет, Одесса, Украина

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕДУРЫ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ ОБ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРОЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Исследовано процедуру принятия решения об осуществлении государственно-частного партнерства, которая сложилась в Украине. Комплексно рассмотрены три последовательных этапа подготовки к реализации проектов партнерского взаимодействия государства и бизнеса. Определены главные недостатки каждого из этапов и даны предложения по их усовершенствованию.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство; частный партнер; процедура; проект; эффективность.

M. Vorobiova, PhD Student

Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

THE FEATURES OF THE PROCEDURE FOR MAKING THE DECISION ON THE IMPLEMENTATION OF PROJECTS THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

The procedure for making a decision on the implementation of public-private partnership, which has developed in Ukraine was examined in the article. Three consecutive stages of preparation for the implementation of projects of partnership between the state and business were comprehensively considered. The main disadvantages of each stage were determined and suggestions for their improvement were given.

Keywords: public-private partnership; private partner; procedure; project; efficiency.

References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription

1. Bondar, N., Navrotska, T., 2016. Etapy pidhotovky ta realizatsii proektu derzhavno-pryvatnoho partnerstva. Molodyi vchenyi, № 2: 17-20. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_2_7.

2. Tarash, L., Petrova, I., 2014. Mekhanizm realizatsii partnerskoi vzaiemodii derzhavy i pryvatnoho sektoru. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, № 2: 140–153. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2014_2_30.

3. Naumenkova, S., Mishchenko, S., Tishchenko, Ye. 2016. Finansovi instrumenty ubezpechennia vid politychnykh ryzykiv u proektnomu finansuvanni. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, №10 (187): 6-17. – Available at: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/01/187_6-17.pdf DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2016/187-10/1>.

4. Smentyna, N., Klietsievych, N., 2017. Rol DPP u zabezpechenni zbalansovanoho rozvytku terytorialnykh sotsialno-ekonomichnykh system. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, №5 (194): 39-45. – Available at: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/10/194_39-45.pdf DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/6>.

5. Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.04.2011 # 384 "Deiaki pytannia orhanizatsii zdiisnennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva". – Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF/page>.

6. Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.02.2011 # 232 "Pro zatverdzhennia Metodyky vyvavlennia ryzykiv, poviazanykh z derzhavno-pryvatnym partnerstvom, yikh otsinky ta vyznachennia formy upravlinnia nymy". – Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF>.

7. Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.03.2011 # 279 "Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia derzhavnoi pidtrymky zdiisnenniu derzhavno-pryvatnoho partnerstva". Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D0%BF>.

8. Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.02.2011 # 81 "Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia pryvatnym partnerom derzhavnomu partneru informatsii pro vykonannya dohovoru, ukladenooho v ramkakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva". – Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/81-2011-%D0%BF/paran8#n8>.

9. Verkhovna Rada of Ukraine. 2012. Nakaz Minekonomrozvytku Ukrainy vid 27.02.2012 # 255 "Deiaki pytannia provedennia analizy efektyvnosti zdiisnennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva". – Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0399-12/page2>.

10. Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. Zakon Ukrainy vid 01 lypnia 2010 r. # 2404-VI "Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo". Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

11. Naumenkova, S., 2013. Osoblyvosti otsiniuvannia efektyvnosti proektiv publichno-pryvatnoho partnerstva: zarubizhnyi dosvid ta ukrainska praktyka. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, № 134: 47-51. Available at: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wpcontent/uploads/2015/11/134_13.pdf DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/134-1/13>.

12. Stepanova, O. 2012. Instytutsiini mekhanizmy rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini. Efektyvna ekonomika, 6. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_44.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 27-33

УДК 336.143.21

JEL classification: E63, H62

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/4>

Р. Каліновський, асп.
ORCID iD 0000-0002-6119-6807

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВПЛИВ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Розкрито сутність процесу збалансування державного бюджету. Досліджено ключові проблеми, пов'язані із дефіцитом державного бюджету. Розглянуто стан та динаміку державного бюджету України. Проаналізовано шляхи подолання наслідків розбалансування бюджету держави.

Ключові слова: стабілізаційна політика; державний бюджет; дефіцит бюджету; збалансованість бюджету.

Постановка проблеми. Структура й динаміка державного бюджету є основним показником фінансового стану будь-якої держави. Перманентний дефіцит державного бюджету породжує проблеми, пов'язані із неспроможністю держави забезпечити ефективне виконання покладених на неї функцій, а також із втратою довіри світових кредитних інституцій і подальшого здорощання позикових коштів.

На сьогодні переважна більшість країн світу мають дефіцитний стан державного бюджету, а в Україні він набув хронічного характеру, що визначає *актуальність проведеного дослідження*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та підтримки стабілізаційного курсу держави, розробки ефективних програм збалансування державного бюджету, застосування відповідного інструментарію сьогодні є дуже актуальними та широко висвітлюються у вітчизняних та зарубіжних наукових працях. Останнім часом проблема подолання бюджетного дефіциту набула неабиякого поширення та перебуває у сфері наукових інтересів значної кількості вчених. Серед представників західної та вітчизняної економічної думки, які досліджували зазначену проблему, варто зазначити Ю. Баженову [1], Ю. Петленко та Є. Милованову [2], Дж. Стігліца [3], А. Машко [4], А. Даниленко [5], Л. Баластрик [7], В. Дем'янишина [8], О. Колісника [9] та інших.

При цьому не існує єдиного погляду щодо ступеня і нагальності подолання дефіциту державного бюджету, натомість дослідниками пропонуються різні способи й методи боротьби із даним явищем. Також спостерігається тенденція до більш ґрунтовного аналізу зазначеної проблематики в аспекті поглиблення боргових процесів світової економіки в цілому та України зокрема.

Методологія дослідження. У ході дослідження використовувалися такі загальнонаукові підходи та методи: метод аналізу та синтезу, методи порівняння й аналогій, метод математичного моделювання, а також історично-логічний, статистичний та структурно-системний методи.

Мета статті – дослідити вплив розбалансування державного бюджету на економічно-соціальну ситуацію у країні та шляхи вирішення утворених проблем за допомогою реалізації стабілізаційної політики держави.

Основними завданнями дослідження є:

- розкриття сутності такого економічного явища, як дефіцит державного бюджету;
- висвітлення ключових проблем, пов'язаних із дефіцитом державного бюджету;
- огляд стану та динаміки державного бюджету України;
- пошук шляхів подолання розбалансування державного бюджету та усунення наслідків цього явища.

Об'єктом дослідження є забезпечення державою проведення ефективної стабілізаційної політики як засобу подолання негативних процесів і явищ в економіці.

Предметом дослідження є аналіз бюджетного дефіциту в контексті його впливу на здійснення державою стабілізаційної макроекономічної політики.

Результати. Поняття державного бюджету як економічна категорія відображає реальні економічні відносини між державою та іншими економічними суб'єктами стосовно акумулювання й використання централізованого фонду грошових ресурсів держави, спрямованих на виконання державних функцій шляхом розподілу і перерозподілу ВВП.

Державний бюджет як головний фінансовий план держави – це грошовий вираз кошторису доходів та витрат держави за певний період часу. Результат формування грошових ресурсів відображається в доходах державного бюджету, а їхнє використання – в його витратах. Бюджетні доходи формуються за рахунок усіх податкових, неподаткових та інших надходжень, що здійснюються на безповоротній основі, включаючи гранти, дарунки, трансферти тощо. Витрати бюджету відображають кошти, за допомогою яких здійснюється фінансування запланованих державних заходів і програм, за винятком коштів, спрямованих на погашення основної суми державного боргу й повернення надмірно сплачених до бюджету сум.

Залежно від співвідношення між доходами і витратами бюджет може бути збалансованим чи незбалансованим, іншими словами, дефіцитним чи профіцитним. Дефіцит державного бюджету виникає тоді, коли його доходи є меншими за його витрати, а профіцит – коли його доходи є вищими за його витрати.

Урядове бюджетне обмеження

Оскільки уряд має безліч статей витрат, йому необхідно оплачувати свої рахунки, тобто узгоджувати свої видатки із бюджетним обмеженням. Існують два шляхи, за допомогою яких можна забезпечувати оплату своїх витрат: збільшення доходів чи займ коштів. Уряди можуть використовувати дані методи таким чином: збільшувати бюджетні надходження шляхом підвищення рівня податків чи посилювати борговий тягар, продаючи облігації державної позики. На відміну від інших суб'єктів господарювання, уряд має і третій шлях – здійснення грошової емісії з метою використання грошових коштів для оплати запланованих товарів і послуг.

Способи фінансування видатків уряду описує вираз, що називається урядовим бюджетним обмеженням. Зміст цього виразу такий: дефіцит державного бюджету (DEF), що є надлишком державних видатків (G) над податковими надходженнями (T), має дорівнювати сумі змін в обсязі державних облігацій (ΔBONDS) та змін у грошовій масі країни (ΔMB). Цей вираз можна записати таким чином:

$$\text{DEF} = G - T = \Delta \text{BONDS} + \Delta \text{MB}.$$

"У розгорненому вигляді бюджетне обмеження уряд у задається рівнянням:

$$b_{t-1}^s/\pi_t + g_t + tr_t = b_t^s q_{t+1} + tax_t + m_t - m_{t-1}/\pi_t,$$

де b_t^s – реальна пропозиція державного боргу в період t ; π_t – рівень цін у період t ; g_t – поточні та капітальні видатки держави (за винятком поточних трансфертів населенню) у реальному вираженні у період t ; tr_t – поточні трансферти населенню у реальному вираженні у період t ; $q_t = 1/(1+i_t)$; tax_t – сукупні податки у реальному вираженні у період t ; $m_t - m_{t-1}/\pi_t$ – сеньйораж.

Податкові надходження складаються із податків на споживання $c_t \tau_t$, податків на фонд оплати праці $w_t \tau_t$ та податку на капітал $k_t \tau_t$:

$$tax_t = c_t \tau_t + w_t \tau_t + k_t \tau_t \quad [1, \text{с. 34}].$$

Якщо ж за певний фінансовий рік бюджетні доходи перевищують бюджетні видатки, то на суму різниці виникає бюджетний профіцит, або надлишок.

Державний борг – це загальна сума всіх заборгованостей держави.

Зазвичай під визначенням державного боргу мають на увазі борг центрального уряду та не враховують заборгованості обласних, місцевих бюджетів та бюджетів інших адміністративно-територіальних одиниць. Проте, у деяких визначеннях, крім боргу центрального уряду до обсягу державного боргу, включають заборгованість націоналізованих та початково державних підприємств, а також сумарні борги місцевих бюджетів. У такому разі доречнішим може стати термін "національний", а не "державний" борг.

Також визначають таке поняття, як чистий національний борг, який є перевищенням обсягу загального національного боргу над обсягом внутрішнього державного боргу.

Стабілізаційні заходи уряду

Збалансування державного бюджету здійснюється шляхом проведення урядом стабілізаційної фінансової політики. Так, український учений-економіст Ю. Петленко виділяє такі ознаки фінансової політики держави:

"1) найважливішим інструментом бюджетно-податкової політики є дефіцит бюджету як результат фінансової діяльності держави відповідно до можливостей її економічного та соціального розвитку;

2) фінансова діяльність держави щодо регулювання дефіциту державного бюджету проявляється у втручанні в економіку, з одного боку, завдяки реалізації політики формування доходів бюджету, а з іншого – як механізм стимулювання діяльності суб'єктів господарювання;

3) втручання держави в економіку позначається на макроекономічній рівновазі – сукупному попиті та сукупній пропозиції, а також спрямоване на зниження негативного впливу економічних циклів на стабільність ділової активності" [2, с. 29].

У той же час, Дж. Стігліц досліджував фінансову політику через податковий тиск та оптимальну структуру системи оподаткування, яка має на меті підвищити добробут населення [3, с. 27–28].

Зазначимо, що на стан державного бюджету впливають не лише дискреційні заходи (ДЗ) фінансової політики, а й циклічні коливання. Наприклад, протягом стадії спаду у виробництві стан державного бюджету погіршується, тобто збільшується або виникає дефіцит державного бюджету, натомість під час економічного зростання виникають протилежні наслідки.

Для розмежування ступеня впливу на стан державного бюджету дискреційних заходів фінансової політики та циклічних коливань економіки треба розрізнити потенційне і фактичне бюджетне сальдо. Загалом формулу бюджетного сальдо (БС) можна зобразити таким чином:

$$БС = ЧП - ДЗ,$$

де ЧП – чисті податки; ДЗ – дискреційні фінансові заходи (у грошовому вираженні).

Різниця між потенційним і фактичним бюджетним сальдо полягає у тому, що вони обумовлюються різним обсягом ВВП як доходу, від якого залежить обсяг чистих податків.

Потенційне бюджетне сальдо (БСП) – це величина, що забезпечується за умови повної зайнятості у країні. Цей коефіцієнт відображає, яка могла б бути різниця між доходами і витратами державного бюджету за умови, що економіка досягла б потенційного рівня ВВП (ВВПп):

$$БСП = (ВВПп * СКЧП) - ДЗ,$$

де СКЧП – середній коефіцієнт чистих податків, який відображає їх відношення до ВВП, (ВВПф * СКЧП) – обсяг чистих податків.

Фактичне бюджетне сальдо (БСф) – це величина, що забезпечується в умовах фактичного рівня зайнятості в країні, тобто за наявності фактичного рівня ВВП (ВВПф):

$$БСф = (ВВПф * СКЧП) - ДЗ.$$

Порівнюючи між собою потенційне і фактичне бюджетне сальдо, можна зробити два таких висновки:

1. Циклічне падіння виробництва спричиняє для державного бюджету певні втрати доходів. Такі втрати відображаються за допомогою циклічного бюджетного сальдо (БСц), яке обчислюється як різниця між потенційним і фактичним бюджетним сальдо:

$$БСц = БСП - БСф.$$

2. Потенційне бюджетне сальдо не враховує вплив циклічного падіння економіки країни на стан державного бюджету, тому даний показник здатний відображати рівень ефективності бюджетно-податкової діяльності держави. Наприклад, в умовах неповної зайнятості доцільно проводити стимулюючу фінансову політику, внаслідок чого потенційне бюджетне сальдо має зменшуватись, що свідчитиме про ефективну бюджетну політику держави. Якщо ж БСП збільшується, це вказує на неефективність бюджетної діяльності держави, оскільки дискреційна фінансова політика не виконує свою стабілізаційну функцію: державні видатки є заниженими та/або чисті податки є завищеними.

І навпаки, в умовах повної зайнятості доцільно проводити стримуючу фінансову політику, унаслідок чого потенційне бюджетне сальдо має збільшуватись, що є ознакою ефективної бюджетної політики. Якщо ж БСП зменшується, це вказує на неефективність бюджетної діяльності держави, тому що дискреційна фінансова політика не виконує свою стабілізаційну функцію: державні видатки є завищеними та/або чисті податки є заниженими.

Таким чином, динаміка фактичного бюджетного сальдо не завжди відображає правильну відповідь щодо рівня бюджетної ефективності фінансової політики, натомість чітко на дане питання може відповісти тільки показник динаміки потенційного бюджетного сальдо.

Дискреційна фінансова політика, яка за основну функцію має ефективне використання ресурсів державного бюджету, завжди вирішує складну дилему: збалансування державного бюджету чи стабілізація економіки. Особливо гостро ця альтернатива постає в умовах падіння виробництва, спричиненого дефіцитом сукупного

попиту. З одного боку, для зупинення спаду виробництва необхідно застосовувати стимулюючі заходи фінансової політики, а з іншого – така політика викличе зростання бюджетного сальдо, тобто спрямує бюджет до дефіцитного стану.

Збалансування державного бюджету може проводитись за допомогою таких методів:

1. Щорічно збалансований бюджет.

Політика щорічного збалансування бюджету призводить до посилення дії економічних циклів, тобто є проциклічною. Наприклад, якщо безробіття зростає (під час спаду виробництва) →, то доходи знижуються, а отже → зменшується база оподаткування, → тому дохідна частина бюджету зменшується. Більше того, зростають бюджетні видатки (допомога з безробіття тощо) → маємо дефіцитний бюджет. Якщо ж в цих умовах для запобігання утворенню дефіциту державного бюджету почати збалансовувати бюджет, → необхідно буде збільшувати податки та/або зменшувати видатки → погіршуватиметься і без того депресивний стан економіки.

Якщо ж навпаки – спостерігається повна зайнятість та інфляція, то → база оподаткування збільшуватиметься, а бюджетні видатки зменшуватимуться, → що призводить до бюджетного надлишку. У цих умовах для збалансування бюджету буде необхідним зменшення податків та/або збільшення видатків, → а від цього посилюватиметься інфляція.

2. Циклічно збалансований бюджет.

Циклічне збалансування бюджету забезпечує одночасне проведення антициклічної урядової політики та збалансування бюджету, проте останнє – не на щорічній основі.

Так, під час спаду уряд знижує податкове навантаження і збільшує обсяг видатків, свідомо допускаючи посилення бюджетного дефіциту, а під час економічного зростання діє навпаки: збільшує податкове навантаження і зменшує обсяг видатків, свідомо допускаючи збільшення бюджетного надлишку.

Проте загалом протягом усього періоду економічного циклу спостерігається збалансування бюджету. Основною проблемою є те, що економічні цикли не є однорідними за тривалістю та глибиною. Більше того, стадія зростання та стадія спаду не завжди проходять протягом однакових за тривалістю періодів часу.

3. Функціональні фінанси.

Прихильники системи функціональних фінансів ставлять за першочергове завдання макроекономічної політики збалансування економіки, натомість меті збалансованого бюджету відводиться другорядна роль. На їхню думку, державний бюджет не є предметом стабілізації як самоціллю, головне – це збалансування економіки, і не принципово, досягається це шляхом утворення бюджетного дефіциту чи профіциту. Уряд має величезні, майже безмежні можливості фінансування бюджетного дефіциту.

Виходячи із концепції функціональних фінансів, сучасна бюджетно-податкова політика допускає можливість застосування незбалансованого бюджету, що в першу чергу стосується дефіцитного бюджету. Якщо необхідною умовою для стабілізації економіки є бюджетний дефіцит, то, з одного боку, держава свідомо йде на його утворення, а з іншого – передбачає конкретні джерела його фінансування.

Вибір оптимального співвідношення між певними джерелами фінансування є серйозною проблемою фінансової політики. Загальновизнаним є той факт, що найбільшою загрозою для економіки в цій ситуації є

грошово-кредитна емісія, застосування якої як джерела фінансування бюджетного дефіциту призводить до неконтрольованої інфляції, знецінює заощадження домогосподарств, підриває стимули до довгострокових інвестицій, посилює дефіцит державного бюджету.

З метою обмеження грошово-кредитної емісії у багатьох країнах на рівні конституції закріплюється незалежність національних емісійних банків від уряду, а обсяги грошово-кредитної емісії регламентуються парламентом.

Безболісних джерел фінансування дефіциту державного бюджету не буває, тому ефективною може бути тільки зважена бюджетно-податкова політика, згідно з якою держава має постійно коригувати обсяги своїх витрат, ураховуючи зміни в обсягах отриманих доходів, а до державних позик вдаватися тільки за умови, що останні будуть здатні в перспективі створювати джерела для власного повернення.

Державний борг

До основних причин виникнення державного боргу відносять:

1. Війни.

Статистика показує, що особливо зростає державний борг під час війн. У дилемі "гармати-масло" значною мірою ресурси переключаються із виробництва товарів цивільного призначення на виробництво товарів воєнного сектору. Витрати на оборонну війну є необхідними, проте, з точки зору економіки, непродуктивними. Виникає сильний дефіцит державного бюджету.

Перш за все, ідеться про т. зв. "чистий борг", тобто такий борг, що не є підкріпленим жодними активами.

У такій ситуації подолання бюджетного дефіциту шляхом збільшення податків є неможливим, оскільки це знизить стимули до праці, що необхідна в період загальнонаціональної трагедії у величезних обсягах.

2. Спади.

Під час економічного спаду через дію ринкових механізмів бюджетний дефіцит зростає, а під час фази підйому виникає профіцит.

3. Скорочення податкового навантаження.

Якщо податки скорочуються, а видатки зростають чи залишаються на тому самому рівні, то бюджетний дефіцит зростає. Приклад – політика республіканського уряду США у 1980-х рр.

4. Відсутність політичної волі.

Політика типу "діжки зі свининою", що проявляється найчастіше у передвиборчій стадії політичного циклу і ставить за мету завоювання якнайбільшої кількості голосів виборців, також сприяє значному зростанню дефіциту бюджету. Суть даної політики проявляється у тенденції до збільшення обсягів видатків на соціальні цілі та/або зниження рівня податків.

5. Затрати державного бюджету під час процесу націоналізації як окремих підприємств, так і цілих галузей. Наприклад, у 1951 р. у Великій Британії була націоналізована сталеливарна промисловість.

6. Зовнішні запозичення для стабілізації національної валюти та збалансування торговельного балансу.

Незалежно від абсолютної величини державного боргу, чим меншим є його відношення до обсягу ВВП, тим більшими є можливості з його погашення і тим більшою є довіра позикодавців, які купують державні облігації (що використовуються для фінансування бюджетного дефіциту).

Україн важливим є те, щоб була помірною частка національного боргу, яку держава винна іноземним резидентам, підприємствам і організаціям. Якщо ця част-

ка є дуже великою, для країни значно зростає ризик дефолту, а також з національної економіки починають вимиватися фінансові ресурси.

Наслідки бюджетного дефіциту

Світова економічна наука неоднозначно ставиться до оцінки впливу дефіциту державного бюджету на економічно-соціальні процеси і явища в суспільстві та його наслідків. Тому, досліджуючи економічно-соціальні наслідки дефіциту бюджету, треба враховувати різні фактори та методи його впливу на рівень соціального захисту населення, а також на розвиток економіки й соціальної сфери з урахуванням конкретних умов. З огляду на даний підхід, наслідки бюджетного дефіциту можуть бути як позитивними, так і негативними, або взагалі відсутніми.

Саме про позитивний вплив на економіку дефіциту державного бюджету писав Джон Мейнард Кейнс. Розвиваючи його погляди, представники неокейнсіанства наполягали на необхідності збалансування державного бюджету в часі, тобто на доцільності використання дефіцитного бюджету під час криз і війн та профіцитного – під час економічного зростання. Іншими словами, дефіцит бюджету розглядається як антикризовий чинник. "Після Другої світової війни кейнсіанські теорії застосовувалися практично всіма промислово розвиненими країнами, у результаті чого бюджетний дефіцит перетворився у вагомий інструмент фінансової політики, використовувався під час вирішення різнопланових завдань і займав важливе місце в теорії економічного зростання та в теорії циклічного регулювання економіки" [4, с. 156].

Сьогодні більша частина вчених-теоретиків та економістів-практиків у світі вважають, що дефіцит державного бюджету негативно впливає на економічно-соціальні процеси в суспільстві. Бюджетний дефіцит сприяє зниженню ефективності податкової системи країни, послабленню стимулів до праці та підвищенню ступеня невизначеності громадян щодо майбутнього.

Оскільки макроекономічна політика стабілізації економіки країни в основному зводиться до зміни пропозиції грошей й маніпулювання державним бюджетом, її проведення безпосередньо впливає на обсяги дефіциту бюджету та державного боргу.

Бюджетний дефіцит можна фінансувати або шляхом його монетизації, або шляхом внутрішніх і зовнішніх державних позик.

Оскільки макроекономічна політика стабілізації економіки збільшення обсягів грошової пропозиції, що сприяє зростанню обсягів національного доходу, то за певних умов таким способом дефіцит бюджету можна ліквідувати.

Після вичерпання можливостей зменшення бюджетного дефіциту шляхом його монетизації державний борг буде щорічно збільшуватись на розмір дефіциту бюджету поточного року.

В умовах великого обсягу державного боргу витрати на його обслуговування, які є однією із першочергових статей витрат державного бюджету, значно обмежують можливості уряду стосовно виконання своїх прямих функцій і проведення стабілізаційної макроекономічної політики.

Виплати за обслуговування державного боргу можуть стати основною або навіть єдиною причиною існування бюджетного дефіциту, утворюючи порочне коло: дефіцит державного бюджету → зростання обсягів державного

боргу → зростання обсягів витрат з обслуговування державного боргу → дефіцит державного бюджету.

Загальний дефіцит бюджету за вирахуванням суми виплат відсотків за державним боргом називається первинним дефіцитом державного бюджету. У країнах, які мають великий обсяг державного боргу, за відсутності первинного дефіциту державного бюджету нерідко є наявним загальний дефіцит. Така ситуація спостерігалася в Російській Федерації у 1999–2000 рр.

Оскільки державний борг за своєю суттю є накопиченою сумою бюджетних дефіцитів, створенню та зростанню боргу можна запобігти, заборонивши уряду перевищувати бюджетні витрати над бюджетними доходами. У деяких країнах така заборона існує на законодавчому рівні. "Поправка про збалансований бюджет" дебатовалася у США протягом 1980-х рр. та у вересні 1995 р., але в Сенаті не вистачило одного голосу для її затвердження. У прийнятому в 1997 р. в Амстердамі пакті про стабілізацію і зростання економік країн Євросоюзу межа дефіциту державних бюджетів установлювалась на рівні 3 % ВВП, обсяг державного боргу – на рівні 60 % ВВП.

Проводячи свою діяльність, уряд прагне збалансованого розподілу державних доходів і державних видатків. Для досягнення даної мети необхідна наявність чіткої налагодженої системи управління бюджетом, яка була б у змозі забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів.

Дефіцит державного бюджету є фінансовим явищем, яке далеко не завжди належить до надзвичайних подій. У сучасному світі неможливо знайти державу, яка в ті чи інші періоди своєї історії не стикалася з дефіцитом бюджету.

Щодо України, то у вітчизняній економічній теорії ще донедавна превалював украї негативний погляд на дефіцит державного бюджету, який розглядався як суто негативна властивість, яка є характерною тільки бюджетам розвинених країн. У літературі зазначалося, що для нашої економіки через її планомірний розвиток бюджетний дефіцит не має бути характерним. Негативні економічні, фінансові та соціальні наслідки величезного дефіциту державного бюджету потребують упровадження системи заходів, покликаних на його подолання, а також проведення активної фінансової політики й застосування перевірених світовою практикою методів боротьби з ним. На сьогодні однією з основних цілей уряду є урівноваження бюджетних доходів і витрат шляхом збалансування державного бюджету.

Стан та шляхи подолання бюджетного дефіциту в Україні

На сьогодні більшість країн світу, серед них і Україна, має бюджетні дефіцити хронічного характеру, що призводить до поглиблення фінансової нестабільності, адже вони сприяють розгортанню інфляційних процесів в економіці та відволікають значну частину грошових ресурсів із приватного сектору. "Неконтрольованість і зняття питання про бюджетне обмеження дефіциту є причиною погіршення фінансової дисципліни у країні та поглиблення фінансової безвідповідальності урядів" [5, с. 95].

Нижче ми можемо бачити динаміку бюджетного дефіциту України протягом 2008–2016 рр. (табл. 1):

Таблиця 1. Динаміка державного бюджету України у 2008–2016 рр.

Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП
2008	231686,3	24.44%	241454,5	25.47%	2732,5	0.29%	-12500,7	-1.32%
2009	209700,3	22.96%	242437,2	26.54%	2780,3	0.30%	-35517,2	-3.89%
2010	240615,2	22.23%	303588,7	28.04%	1292,0	0.12%	-64265,5	-5.94%
2011	314616,9	23.90%	333459,5	25.33%	4715,0	0.36%	-23557,6	-1.79%
2012	346054,0	24.56%	395681,5	28.08%	3817,7	0.27%	-53445,2	-3.79%
2013	339180,3	23.31%	403403,2	27.73%	484,7	0.03%	-64707,6	-4.45%
2014	357084,2	22.79%	430217,8	27.46%	4919,3	0.31%	-78052,8	-4.98%
2015	534694,8	27.01%	576911,4	29.14%	2950,9	0.15%	-45167,5	-2.28%
2016	616274,8	25.86%	684743,4	28.73%	1661,6	0.07%	-70130,2	-2.94%

Джерело: [6].

Поспішна ліквідація дефіциту державного бюджету за відсутності реальних кроків щодо стабілізації самої економіки може тільки ускладнити й без того тяжку фінансову ситуацію у країні та створити додаткові перешкоди на шляху до якнайшвидшого виходу із кризи.

"Неефективність фінансової політики в Україні протягом усього періоду незалежності пояснюється відсутністю чітко визначених та сформульованих орієнтирів суспільного розвитку, цілей і стратегічних завдань на довгостроковий період, що призвело до невизначеності ролі держави, особливо щодо змісту та інструментів цієї політики" [7, с. 22]. Суттєвим кроком у спробах зменшити обсяг дефіциту державного бюджету України може стати створення оптимальної моделі фінансальних правил, яка відповідала би критеріям прозорості, чіткості визначення, гнучкості, сумісності, адекватності, обов'язковості виконання, простоти, підтримки з боку інших напрямків макроекономічної політики. В умовах відсутності таких правил спроби подолати бюджетний дефіцит мають нецілеспрямований, безсистемний і хаотичний характер. Спираючись на надбання світової економічної науки та практики, побудова моделі фінансальних правил (ФП) для України має містити такі етапи:

- вибір нормативно-правового інструментарію, що визначить правила та буде регламентувати їх використання (напр., Конституція, закони, локальні підзаконні акти);
- визначення виду ФП;
- постановка загальної мети введення ФП;
- установлення термінів досягнення поставлених цілей, що необхідно для контролю ефективності дії ФП;
- деталізація суб'єктів (органів державного управління й місцевого самоврядування) та операцій (певних статей доходів, витрат чи запозичень), щодо яких застосовуватимуться ФП;
- визначення межових значень для конкретних контрольних показників;
- установлення умов відхилення від дотримання вимог, установлених ФП;
- призначення контролюючих застосування ФП суб'єктів;
- чітке визначення стадій контролю дотримання ФП (напр., під час складання бюджету, його затвердження, за фактом його виконання);
- розроблення санкцій за порушення ФП.

Відповідно до ФП у процесі складання, розгляду, затвердження й виконання державного бюджету доцільно щорічно проводити комплекс тактичних заходів, спрямованих на збалансування бюджету та зменшення обсягів його дефіциту.

Фінансування дефіциту державного бюджету може бути виправданим тільки за умови, що темп приросту ВВП країни випереджатиме темп приросту обсягів державного й місцевих бюджетів, а також витрат на обслу-

говування державного боргу. У світовій економічній теорії та практиці одним із найважливіших способів боротьби з бюджетним дефіцитом стали фінансальні правила, які почали широко застосовуватись у зв'язку із тенденцією до децентралізації бюджетних систем з метою уникнення макроекономічної дестабілізації. Фінансальні правила залежать від потреб бюджетної системи у ресурсах та інституціональних особливостей країн, а також жорстко обмежені на всіх стадіях бюджетного процесу й набувають форм законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і межових показників:

" – *Правила збалансованого бюджету.* Серед правил збалансованого бюджету центральне місце займають "золоте правило" державних фінансів, що передбачає збалансованість бюджетних доходів і видатків, тобто бюджетний дефіцит не може перевищувати сукупний обсяг державних інвестицій (Японія, Німеччина, США), циклічна бюджетна збалансованість (Данія, Нідерланди, Швеція) і встановлення межового розміру відношення бюджетного дефіциту до ВВП країни (країни Європейського Союзу).

– *Правила державних запозичень.* Серед правил щодо обмеження і заборони державних запозичень можна виділити такі: заборона внутрішніх державних запозичень (використовується у країнах із недостатньо розвиненими фінансовими ринками, напр., в Індонезії), заборона державних запозичень у центрального банку країни (Європейський Союз, Японія, США) і обмеження розміру державних запозичень до торішніх обсягів дефіциту бюджету країни (Бразилія, Єгипет, Марокко).

– *Боргові та резервні правила.* Боргові правила припускають установлення лімітів на розмір відношення обсягу державного боргу до ВВП країни, а резервні – пов'язані із формуванням спеціальних фондів для запобігання фінансових криз, коли виникає необхідність підтримувати соціальні виплати на фоні зменшення доходної частини державного бюджету" [8, с. 122].

В умовах, коли фінансальна політика спрямована на розширення державного сектора економіки, обсяг податків, які створюють стимулюючий економічний ефект, та бюджетних видатків має збільшуватись, і навпаки: якщо фінансальна політика орієнтується на підтримку приватного сектора, обсяг податків та бюджетних видатків повинен зменшуватись, що спричинить значне зниження рівня інфляції. Проте, проведення "жорсткого" курсу фінансальної політики не завжди є ефективним, оскільки її спрямованість на збалансування державного бюджету та зменшення обсягів чи подолання бюджетного дефіциту знижує ступінь "автоматичної" стабільності економіки країни і спричиняє часті коливання податкових ставок, що знижує інвестиційну активність усередині країни, а також перерозподіляє поточні доходи суб'єктів господарювання на користь майбутніх поколінь.

Окрім фінансальних правил, під час складання і виконання державного бюджету слід проводити комплекс

тактичних заходів, направлених на скорочення дефіциту бюджету:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, внесення необхідних змін у закони і нормативно-правові акти, які б забезпечили збалансування державного бюджету на всіх стадіях бюджетного процесу;

- використання прогресивних технологій бюджетного планування й регулювання, спрямованих на визначення реальних обсягів бюджетних доходів та видатків, і складання бюджетів на багатоваріантній основі, унаслідок чого можна оптимально збалансувати бюджети всіх рівнів;

- удосконалення трансфертної політики та підвищення ефективності трансфертних платежів, зокрема, зменшення виплат непродуктивним галузям національного господарства;

- пошук реальних резервів збільшення доходної частини державного бюджету, зокрема, збільшення кількості об'єктів оподаткування за рахунок створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності;

- відмова від концепції дефіцитного фінансування (ситуація, за якої видатки, що перевищують заплановані доходи, фінансуються за рахунок додатково отриманих доходів і залучених бюджетних джерел);

- протидія відмиванню "брудних" грошей, дієва підтримка державній програмі детінізації національної економіки та посилення відповідальності керівників усіх ланок державного управління за нецільове використання бюджетних коштів;

- запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів, зокрема, скорочення витрат на державне управління, ліквідація необґрунтованих та малоєфективних економічних і соціальних пільг тощо" [9, с. 108].

Зазначимо, що проблема подолання дефіциту державного бюджету України є однією із найважливіших і суперечливих фінансових проблем. Так, за даними Прогнозу Державного бюджету України на 2013 та 2014 рр. передбачалося скорочення обсягів дефіциту державного бюджету із 1,6 % ВВП у 2012 р. до 1 % у 2013 р. та 1,5 % у 2014 р., що повинно було забезпечити помірковане зростання обсягів державного боргу, що не перевищувало б темпу зростання ВВП. Утримання зазначеного рівня дефіциту бюджету планувалося досягти за допомогою зростання бюджетних доходів та оптимізації бюджетних витрат. Усі ці плани, на превеликий жаль, перервали військово-окупаційні дії Російської Федерації.

Боротьба із розбалансуванням бюджету України почалась із прийняття Програми економічних реформ Президента України "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", нової редакції Бюджетного кодексу, прийняття Податкового кодексу та Закону України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи".

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що вплив бюджетних процесів на економічну ситуацію в країні є основоположною віхою визначення та проведення макроекономічної стабілізаційної політики. Класичними напрямками скорочення дефіциту

бюджету є збільшення доходів бюджету, зменшення його видаткової частини, зовнішні та внутрішні запозичення. Проте необхідно враховувати позитивні й негативні аспекти застосування кожного з них та виробляти всередині кожного із цих інструментів ефективні заходи зі стимулювання зменшення дефіциту державного бюджету.

До основоположних заходів, покликаних покращити процес збалансування державного бюджету України, можна віднести такі: удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, використання прогресивних технологій бюджетного планування та регулювання, удосконалення трансфертної політики й підвищення ефективності трансфертних платежів, пошук реальних резервів збільшення доходної частини державного бюджету, відмова від концепції дефіцитного фінансування, протидія відмиванню "брудних" грошей, запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів тощо.

Дискусія. Хронічний дефіцит державного бюджету є значною загрозою для економіки країни, оскільки відтягує фінансові ресурси держави на обслуговування та погашення державного боргу. З іншого боку, для підтримання пріоритетних галузей економіки й цільового рівня зайнятості уряду необхідне фіксоване фінансування певного обсягу державних видатків, навіть якщо це призводитиме до поглиблення дефіциту бюджету. Пошук оптимальних стратегій збалансування бюджету в цих умовах є підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Баженова Ю. В. Моделирование влияний монетарной та фискальной политики на экономику Украины за допомогою відкритої динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги / Ю. В. Баженова // Економіка і держава. – 2009. – № 7 (79). – С. 33–36.
2. Петренко Ю. Теоретичні та методологічні аспекти фискальної політики держави / Ю. Петренко, Є. Милованова // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2017. – № 1 (190). – С. 28–35. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/190-1/4>.
3. Stiglitz J. Economics of the public sector. Third edition / J. Stiglitz // W. W. Norton & Company. – 1999. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1892961>.
4. Машко А. І. Управління дефіцитом державного бюджету / А. І. Машко // Вісн. Хмельницьк. національного ун-ту. Економічні науки. – 2010. – № 5, Т. 1. – С. 152–158.
5. Даниленко А. І. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку: моногр. / А. І. Даниленко, А. А. Гриценко, В. В. Зимовець. – К.: Національна академія наук України. – 2010. – 456 с.
6. Выполнение государственного бюджета Украины. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/budget>.
7. Баластрик Л. О. Удосконалення методів реалізації стратегічних пріоритетів у бюджетній політиці держави / Л. О. Баластрик // Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана"; відп. ред. І. В. Луняк. – Київ: КНЕУ, 2010. – Вип. 24. – С. 20–29.
8. Дем'янішин В. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні / В. Дем'янішин // Вісн. Терноп. держ. екон. ун-ту. – 2009. – № 5. – С. 120–123.
9. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом / О. Колісник // Світ фінансів. – 2011. – № 3–4. – С. 102–110.

Received: 19/9/2017

1st Revision: 25/9/2017

Accepted: 14/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

Р. Калиновский, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, Киев, Украина

ВЛИЯНИЕ БЮДЖЕТНОГО ДЕФИЦИТА НА РЕАЛИЗАЦИЮ СТАБИЛИЗАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Раскрыта сущность процесса сбалансирования государственного бюджета. Исследованы ключевые проблемы, связанные с дефицитом государственного бюджета. Рассмотрены состояние и динамика государственного бюджета Украины. Проанализированы пути преодоления последствий разбалансировки бюджета государства.

Ключевые слова: стабилизационная политика; государственный бюджет; дефицит бюджета; сбалансированность бюджета.

R. Kalinovskiy, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INFLUENCE OF THE BUDGET DEFICIT ON THE IMPLEMENTATION OF THE STATE STABILIZATION POLICY

The article reveals the essence of the process of state budget balancing. The key problems connected with the state budget deficit are investigated. The state and dynamics of the Ukraine state budget are considered. The ways of overcoming the consequences of state budget imbalances are analyzed.

Keywords: stabilization policy; state budget; budget deficit; budget balance.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Bazhenova, Yu.V., 2009. Simulation of monetary and fiscal policies influences on the economy of Ukraine with the help of an open dynamic stochastic model of general equilibrium. *Economy and the state*, 7 (79), pp. 33-36.
2. Petlenko, Yu., Mylovanova, Ye., 2017. Theoretical and methodological aspects of fiscal policy of the state. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, 1 (190), pp. 28-35. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/190-1/4>.
3. Stiglitz, J., 1999. *Economics of the public sector*. Third edition. Available at: <http://www.twirpx.com/file/1892961>.
4. Mashko, A. I., 2010. Management of the state budget deficit. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 5, pp. 152-158.
5. Danylenko, A. I., Grytsenko, A. A., Zymovets, V. V., 2010. Fiscal and Monetary Policy in Ukraine: Problems and Ways to Strengthen the Interconnection. *National Academy of Sciences of Ukraine*, 456 pp.
6. Implementation of the state budget of Ukraine. Available at: <http://index.minfin.com.ua/budget>.
7. Balastryk, L. O., 2010. Improvement of Methods of Strategic Priorities Implementation in the Budget Policy of the State. *Economy and Entrepreneurship*, 24, pp. 20-29.
8. Demianyshyn, V., 2009. Budget deficit and its impact on the crisis situation in Ukraine. *Bulletin of the Ternopil State Economic University*, 5, pp. 120-123.
9. Kolisnyk, O., 2011. Management of budget deficit. *World Finance*, 3-4, pp. 102-110.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 33-39

УДК 330.342.146:005.22(477)

JEL classification: B40, D20, H41, L16

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/5>

М. Кічурчак, канд. екон. наук, доц.

ORCID iD 0000-0002-1927-5704

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

КОНЦЕПТ ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Систематизовано наукові погляди на сутність відтворення та його види. З'ясовано найголовніші підходи до трактування змісту економічної категорії "відтворення суспільних благ", запропоновано авторське розуміння цього концепту. Детерміновано основні теоретико-гносеологічні вектори дослідження феномена відтворення суспільних благ.

Ключові слова: суспільні блага; відтворення; теоретико-гносеологічні вектори; критерії класифікації.

Постановка проблеми. Зростання зацікавленості до теоретичного переосмислення системи наукових поглядів на природу відтворення суспільних благ (СБ) зумовлене як наявними суспільними трансформаціями, так і становленням ринкової економічної системи в Україні. Крім того, відтворення таких благ, функціонально залежачи від стану справ у національній економіці, завдяки наявності позитивних екстерналій впливає на підвищення результативності та досягнення конкурентних переваг в інших видах господарської діяльності. З огляду на явище синергетизму сфера відтворення СБ посідає особливе місце в економічній системі кожної країни. Додаткової актуальності надає й те, що цей процес тісно пов'язаний із зміною моделі споживчої поведінки, характером інституціоналізації найважливіших принципів суспільної взаємодії у сфері акумулювання, розподілу і використання економічних та грошових ресурсів, екологізацією діяльності та чинниками реалізації стратегії сталого розвитку національної економіки. У цьому зв'язку необхідно охарактеризувати особливості концепту "відтворення СБ" в економічній теорії та визначити його найважливіші риси для систематизації методології дослідження цього феномена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічними засадами пізнання природи відтворення СБ стали дослідження відомих українських і зарубіжних учених-економістів. Наукові дискусії у сфері відтворення було започатковано Р. Кантільоном, який на підставі поділу суспільства на класи подав моделі взаємодії між ними і висловив міркування щодо розподілу трьох видів рентних доходів [1, с. 51–53]; Ф. Кене, який одним із перших використав сам термін "відтворення" і проаналізував циклічність економічних відносин вироб-

ничого класу (фермерів), власників (король, землевласники, духовенство) і безплідного класу (усі зайняті поза землеробством) [2, с. 140; 3, с. 168–181]; К. Марксом, який детермінував теоретико-методологічні засади відтворення суспільного продукту, його найголовніші стадії та види [4]. Наукові погляди на економічну категорію "відтворення" та визначення найважливіших характеристик цього процесу представлено у дослідженнях когорти дослідників під керівництвом В. Базилевича [5, с. 411–412, 414–428], Б. Гаврилишина і С. Мочерного [6, с. 224–228], А. Літвінова [7]; закономірності відтворення суспільного продукту з'ясовано М. Павлишенку [8]; відтворювальну структуру національної економіки проаналізовано Б. Кваснюком [9]; системний вектор підвищення ефективності відтворювальної динаміки розглянуто Л. Ампаром [10] та іншими. З огляду на СБ система наукових поглядів на зміст їхнього відтворення міститься в наукових розвідках О. Длугопольського [11, с. 120–123], в яких звернено увагу на особливості надання СБ під час глобальних змін; В. Мортікова [12], який визначив чинники фінансування СБ; Ю. Вінокурової [13], яка порушила питання реформування відтворення таких благ унаслідок ринкової трансформації економічної системи; О. Грабової [14], яка проаналізувала економічні відносини у виробництві таких благ; О. Рубінштейна [15], який розглянув надання цих благ у контексті еволюції соціального інтересу та формування економіки суспільних переваг; Ю. Федорової [16], яка вказала на глобальні тенденції їхнього відтворення, А. Залєвської-Шишак [17], яка виокремила особливості їхнього відтворення у трансформаційній економіці. Окремі питання, дотичні до проблематики відтворення СБ, порушували: Т. Беслі й М. Гатак [18], які розглянули особливості надання таких

благ завдяки розвитку інституту державно-приватного партнерства; Р. Дікон [19], яким визначено умови забезпечення цими благами для демократичного суспільства; А. Вільямса [20] і Є. Журавської [21], які окреслили специфіку виробництва СБ на субнаціональному рівні. Також із безперервністю забезпечення/надання СБ пов'язані дослідження А. Котельнікова [22], який приділив увагу питанням державної підтримки відтворення патронатних благ; Н. Ліньової [23], яка детермінувала особливості створення локальних СБ в умовах формування ринкової економіки; О. Водяненко [24], який виокремив основні напрями інвестування у виробництво цих благ; І. Васильєва [25], який здійснив класифікацію СБ. Попри численні наукові дискусії, які тою чи іншою мірою торкаються проблеми безперервності надання СБ, і значний науковий доробок у цій сфері, доречно визначити на теоретичному рівні особливості концепту "відтворення СБ" та виокремити найголовніші методологічні підходи до його пізнання в економічній системі.

Методологія. У дослідженні використано низку загальнонаукових методів, на підставі яких окреслено природу концепту відтворення СБ в економічній теорії та встановлено основні теоретико-гносеологічні засади розкриття цього феномена. Метод порівнянь дав змогу логічно узагальнити найголовніші наукові підходи до розуміння процесу відтворення. Опертя на методи аналізу та синтезу сприяло систематизації й удосконаленню економічних поглядів на економічну категорію "відтворення СБ". Використання методів індукції та дедукції пов'язане із формуванням найголовніших теоретико-гносеологічних засад вивчення відтворення СБ для окреслення найголовніших закономірностей цього процесу на емпіричному рівні.

Мета статті полягає у з'ясуванні змістового наповнення концепту "відтворення СБ" і визначенні найголовніших теоретико-гносеологічних напрямів дослідження цього процесу. Для цього потрібно проаналізувати систему наукових уявлень про економічну сутність відтворення; розглянути найголовніші підходи до трактування економічної категорії "відтворення СБ"; детермінувати теоретико-гносеологічні вектори пізнання безперервності надання таких благ.

Результати. В економічній теорії дефініція "відтворення" за своїм предметним окресленням є певною мірою моносемічною, оскільки її трактують як процес, підґрунтям якого є виробництво, взятє не як одиничний акт і пов'язане з розподілом, обміном і споживанням. З аналізу наукових

розвідок (табл. 1) у сфері теоретичної рефлексії економічної сутності відтворення випливає, що ця економічна категорія є багатоаспектною. Це створило теоретико-методологічні передумови для формування комплексу понять, які виокремлюють різні види відтворення з огляду на об'єкт, прив'язку до тієї чи іншої групи економічних ресурсів і систему економічних відносин між суб'єктами господарювання. Зокрема, Б. Кваснюк зазначив, що "відтворення ВВП відбувається на засадах економічного зростання, тобто в розширеному масштабі, коли на підставі інтенсифікації виробництва підвищується технологічний рівень економіки, зростає добробут населення" [9, с. 71]. Також із множинності природи відтворення випливає й те, що безперервність надання СБ є однією зі складових цього процесу. За своїм предметним наповненням воно орієнтоване на задоволення суспільних потреб на засадах постійності й повторюваності, пов'язане із чинниками корегування слабких сторін ринкового механізму, покликане сприяти прогресивним економічним, соціальним та екологічним змінам у середовищі побутування людини. У зв'язку із цим процес відтворення СБ передбачає поліпшення кількісних і якісних параметрів людського розвитку, гуманізацію соціально-економічних відносин, розв'язання гострих екологічних проблем, що кумулятивно сприяють підвищенню добробуту в національній економіці.

З огляду на це відтворення СБ, як самостійна економічна категорія, посідає належне місце у понятійному апараті економічної науки, спричиняючи наукові дискусії у сфері дослідження теоретичних основ цього процесу. У зв'язку із цим звернемо увагу й на те, що в економічній теорії під час змістового розкриття відтворення СБ англійськими науковцями активно вживають такий термін, як "provision" [18; 19; 20; 21]. Ним позначають дію із забезпечення чимось, чого хтось потребує тепер або у майбутньому; умову в договорі чи законі; участь у законі, контракті, угоді тощо, що має причетність до особливого предмета [26; 27], а переклад цього слова з англійської на українську мову пов'язаний із словами "забезпечення", "постачання" [28]. На підставі цього особливістю теоретико-гносеологічних засад з'ясування сутності відтворення СБ є його розгляд через призму постачання/забезпечення таких благ з урахуванням певних умов. Крім того, це додатково підкреслює і специфічний статус самих СБ щодо інших видів благ у національній економічній системі.

Таблиця 1. Наукові погляди на сутність відтворення та його види

Джерело	Дефініція	Трактування	Ознаки/критерії/приклади
Л. Ампар [10, с. 33–34]	Відтворення	Складний динамічний процес, що складається із численних потоків і охоплює весь цикл створення суспільного продукту	Це безперервно здійснюваний кругообіг: 1) виробництва; 2) розподілу; 3) обміну і 4) споживання суспільного продукту
Економічна енциклопедія. Т. 1 [6, с. 224–228]	Відтворення	Безперервне відновлення процесу виробництва товарів, послуг, духовних благ, на основі якого здійснюється відтворення всіх елементів економічної системи – продуктивних сил, техніко-економічних відносин, організаційно-економічних відносин, виробничих відносин (або відносин економічної власності) та господарського механізму	Розширене відтворення – більш досконала технологічна база, просте відтворення – незмінна технологічна основа. Відтворювальний цикл – "виробництво – розподіл – обмін – споживання", стадії якого характеризують стан, який проходить економічний продукт при його створенні у процесі зміни в часі. Відтворення господарського механізму. Відтворення економічної власності. Відтворення людини. Відтворення населення. Відтворення основних фондів. Відтворення природних ресурсів. Відтворення робочої сили. Відтворення суспільного капіталу. Відтворення техніко-економічних відносин
Економічна теорія: Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базиловича [5, с. 411–412, 414–428]	Суспільне відтворення	Це економічний процес, в якому власне виробництво, розподіл, обмін та споживання постійно повторюються й відновлюються через результат виробництва – продукт, через відновлення ресурсів, із яких виробляється продукт, якщо ці ресурси є відновлюваними, та залучення нових невідновлюваних ресурсів, а також через відновлення та розвиток форм і методів організації праці	Просте відтворення – це відновлення виробництва і споживання на кількісно та якісно незмінному рівні. Звужене відтворення – це відтворення виробництва та споживання у менших обсягах. Розширене відтворення – це кількісне та якісне зростання обсягів виробництва і споживання. Теоретичні моделі суспільного відтворення: модель Ф. Кене, схеми суспільного відтворення К. Маркса; баланс народного господарства; модель "затрати – випуск" В. Леонтьєва; моделі кругообігу ресурсів, продуктів і доходів.

Закінчення табл. 1

Джерело	Дефініція	Трактування	Ознаки/критерії/приклад
А. Літвінов [7, с. 170]	Відтворення	Безперервний процес відновлення споживчих властивостей об'єкта дослідження	Використання "класичних" характеристик відтворення, таких, як постійний, безперервний, відновлюваний. Уточнення форми відтворення, а саме, відтворення споживчої цінності, з метою нейтралізації двоїстості (троїстості) форм подання відтворення. Універсальність визначення відтворення, яка дає можливість його використання щодо різних об'єктів дослідження.
М. Павлишенко [8, с. 61–62, 73–74, 82]	Відтворення	Виробництво взяте не як одиничний акт, а як процес, що весь час повторюється. Здійснюється на основі товарного виробництва, а отже й відповідно до його економічних законів	Передбачає відновлення як продуктивних сил (засобів виробництва і робочої сили), так і виробничих відносин. Це передусім кругообіг продуктів у суспільстві, який охоплює чотири стадії: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Просте й розширене відтворення

Джерело: систематизовано автором.

Теоретичний аналіз концепту "відтворення СБ" виявив, що вченими-економістами представлено низку наукових підходів, які тою чи іншою мірою пов'язані/дотичні до з'ясування його сутності. У цьому аспекті звернемо увагу на зміст такої економічної категорії, як "виробництво патронатних благ". Науковець А. Котельников під ним розуміє "перетворення виділених суспільством ресурсів у продукцію особливого виду, певного обсягу, конкретного складу і рівня відповідності стандартам якості; ... відтворення СБ повністю забезпечується за рахунок суспільного фінансування..." [22, с. 11, 16]. У цьому трактуванні за основу взято такий вид благ, як патронатні, причому СБ є одним із їхніх різновидів. Даний підхід містить елементи дискусії, оскільки дефініційно відображено сутність виробництва патронатних благ, а економічна категорія "відтворення" згадана побіжно, без належної змістової конкретизації. Проте для концепту "відтворення СБ" дане визначення орієнтує на те, що підставами забезпечення безперервності надання таких благ є суспільне фінансування.

Учений О. Грабова наголосила на тому, що "основні тенденції розвитку виробництва СБ задають двома інституційними чинниками: бюджетом – у короткостроковому періоді, законодавчими нормами – у довгостроковому; ... виробництво СБ можливе за рахунок податків, що стягують у "реальному" секторі, тому дуже важливо установити пропорційне партнерство приватного і суспільного секторів, яке забезпечує їхній стабільний розвиток" [14, с. 13, 14, 15]. Тут акцентовано на такій важливій стадії відтворення, як виробництво СБ і вказано на найголовніші інститути та джерела формування економічних і грошових ресурсів для надання таких благ. Відповідно до цього підходу у сфері відтворення СБ наявний комплекс економічних відносин у ринковому й неринковому секторах національної економіки стосовно поєднання різних способів взаємодії під час надання таких благ інститутом держави і розвитку умов для приватного забезпечення цими благами.

Науковець Ю. Винокурова здійснила конкретизацію форм регулювання процесу відтворення СБ, серед яких виділила "формування стандартів державних послуг, застосування системи стратегічних показників діяльності, використання системи контрактів, аудиторський контроль за витратами, структурні перетворення у бюджетній сфері, створення потенційно конкурентних ринків, формування економічно обґрунтованих тарифів і ліквідація перехресного субсидювання" [13, с. 9]. Завдяки цьому визначено умови забезпечення транспарентності під час відтворення СБ у сфері акумулювання, розподілу й використання економічних і грошових ресурсів. На цій підставі дослідником розроблено структурну характеристику відтворювального процесу: "система соціальних потреб населення; механізм їхнього

діагностування; структурна характеристика пропозиції суспільних товарів; форма і спосіб організації виробництва (або забезпечення) СБ" [13, с. 17]. До дискусійних моментів наукового пошуку належить те, що сама економічна категорія "відтворення СБ" залишилась дефініційно невизначеною, на теоретичному рівні не розглянуто "класичних" характеристик стадій відтворення таких благ. Тому сам концепт "відтворення СБ" виявився не повною мірою конкретизованим, оскільки у ньому подано підходи до виявлення уподобань, структурування за видами потреб і організації виробництва.

У контексті відтворення СБ доречно звернути увагу на модель виробництва локальних СБ у транзитивній економіці. Зокрема, у дослідженні Н. Ліньової органи місцевого управління визначено як головний суб'єкт постачання локальних СБ, а бюджет – як основний інструмент, за допомогою якого можливе фінансове забезпечення їхнього продукування через проведення відкритих конкурсів і видачу бюджетних завдань [23, с. 11, 23]. Автор не приділила достатньої уваги розкриттю сутності економічної категорії "виробництво локальних СБ", теоретично відобразила суб'єктно-фінансову складову цього процесу на субнаціональному рівні та пов'язаність з етапами життєвого циклу локальних СБ транзитивної економіки. Із погляду глибини з'ясування найголовніших закономірностей відтворення СБ не було акцентовано на стадійності цього процесу.

Наукову дискусію з питань теоретичної рефлексії природи виробництва СБ представлено у дослідженні Ю. Федорової. На підставі вивчення особливостей СБ ученим виокремлено найголовніші компоненти їхнього виробництва, до яких належить "неуречевленість праці, провідна роль творчої праці у досягненні кінцевого корисного ефекту, зумовленість корисного ефекту через взаємодію об'єкта і предмета праці, безпосередній вплив на поліпшення якості життя людини" [16, с. 16]. Із цього випливає, що саме виробництво СБ є особливим процесом перетворення акумульованих суспільством ресурсів, завдяки якому створюють продукцію згідно із заданими стандартами якості, визначеного виду та складу. Далі Ю. Федоровою розроблено модель пофазного руху СБ, в якій представлене їхнє виробництво, розподіл і споживання, детерміновано пріоритетне й видове продукування таких благ [16, с. 17, 20]. У контексті відтворення СБ науковцем систематизовано чинники, як впливають на рівень споживання таких благ, наголошено на часовій мінливості потреб у них і способах їхнього виявлення, сформовано найголовніші напрями підвищення ефективності продукування цих благ. Проте звернемо увагу на те, що не було конкретизовано теоретико-методологічних підходів до пояснення сутності відтворення СБ, лише непрямо визначено потребу відновлення виробництва таких благ.

Узагальнюючи наявні теоретико-гносеологічні пошуки у сфері відтворення СБ, підкреслимо, що дослідження цього феномена доречно обмежити розглядом безперервності й повторюваності надання таких благ для національної економічної системи. Це зумовлене тим, що у межах національної економіки відбувається інституціоналізація економічних відносин між виробниками та споживачами СБ, підґрунтям яких є використання регуляторів свідомого походження на всіх стадіях відтворення, значний ступінь асиметричності інформації та деформація функцій ціни на такі блага. Крім того, відтворення СБ перебуває в органічній єдності з іншими видами господарської діяльності, що спонукає створення складної самовідновлюваної системи виробничих зв'язків і взаємозалежностей на мікро-, мезо- та макрорівні. Уважаємо, що під час відображення сутності відтворення СБ необхідно взяти до уваги синтетичність цієї економічної категорії. Певною мірою це пов'язане і з тим, що на різних стадіях цього процесу у світі "реальної" економіки перевагу надають не лише тим чи іншим державним регуляторам, а й різним формам взаємодії держави, фірм і домогосподарств у цій сфері. На думку О. Длугопольського, "інструменти прямого впливу доцільно застосовувати на етапах виробництва, розподілу та обміну суспільних товарів і послуг, тоді як на етапі їхнього споживання більш доцільним буде використання опосередкованих регуляторів" [11, с. 120]. Тому підґрунтям для теоретичної універсалізації економічної категорії "відтворення СБ" є чинник об'єктивізації особливостей природи цього процесу, що дасть змогу в абстрактному вигляді окреслити його найголовніші закономірності. Найадекватнішим є таке теоретичне окреслення концепту "відтворення СБ", як безупинний і перманентний повторюваний процес їхнього забезпечення/надання, що пов'язане з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням таких благ на підставі різних способів суспільної взаємодії та інституційованих стандартів залучення економічних та грошових ресурсів, спрямоване на досягнення позитивних економічних, соціальних і екологічних екстерналій, дає змогу пом'якшувати жорсткість ринкового механізму, соціалізувати, гуманізувати та екологізувати економічну систему.

Така детермінація сутності відтворення СБ зумовлена тим, що для того, щоб цей процес в економічній системі відбувався на засадах постійності у часі та просторі, необхідно організувати виробництво, що передбачає їхнє створення або підтримання певних параметрів для вже наявних за допомогою відповідних технологій, інформації тощо. Причому особливістю є те, що "виробництво СБ зазвичай розглядають як функцію від розвитку виробництва приватних благ" [14, с. 3]. Не менш важливим є й обмін, оскільки він сприяє акумуляції необхідних економічних і грошових ресурсів для здійснення виробництва СБ, забезпечує підтримку діяльності продуцента таких благ і взаємодію із їхніми споживачами. Хоча, на думку Ю. Федорової, "СБ у пофазній динаміці відтворення оминають фазу обміну" [16, с. 17]. Проте це логічне узагальнення має все ж такі дискусійний характер, оскільки економічні та грошові ресурси продуцент для наступного виробництва таких благ одержує із певних джерел, серед яких важливу роль відіграють фіскальний і добровільний обміни. Зокрема, В. Мортіков зазначив, що "як правило, для появи суспільних благ потрібні як капітальні вкладення, так і заходи не інвестиційного плану" [12, с. 80]. Розподіл таких благ зумовлює формування власних підходів до його здійснення, що в межах економічної системи пов'язано із детермінацією пропорцій забезпечення тими чи іншими їхніми видами, установленням пріоритетності надання,

використовуваними принципами узгодження різнопланових економічних інтересів у сфері споживання приватних і СБ. Тому "одним із варіантів розподілу СБ – розподіл за виявленими потребами, ... на підставі соціальних стандартів" [16, с. 18, 19]. За своїм функціональним призначенням стадія споживання СБ є кінцевою, тому що зорієнтована на задоволення потреб у них. Як зазначила Ю. Федорова, "обсяг рівня споживання залежить від стану суспільства у певний час і від тих обставин, які склалися: наявність достатніх ресурсів; соціальні характеристики; непередбачувані обставини" [16, с. 20].

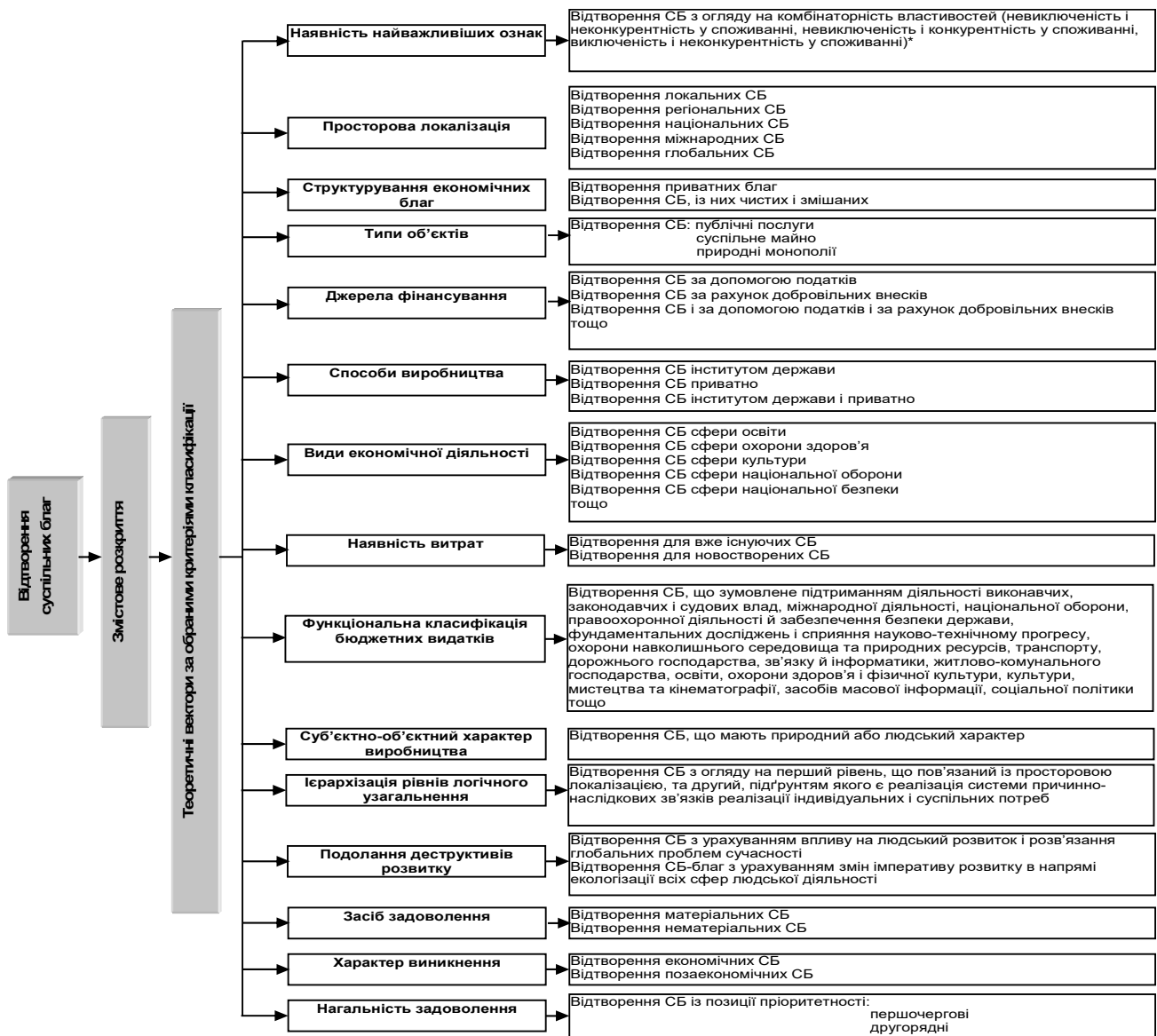
Стосовно різних способів суспільної взаємодії, то тут необхідно звернути увагу на теоретико-методологічні й практичні засади узгодження попиту і пропозиції СБ, підґрунтям чого є формування економічних відносин між державою, фірмами й домогосподарствами із приводу регулювання їхньої поведінки у цій сфері за допомогою низки норм та правил. Науковець О. Грабова зазначила, що "розвиток економічних відносин із виробництва СБ визначається загальносвітовою тенденцією специфікації прав власності, які закріплюють права і обов'язки, структурують інтереси всіх сторін: громадян, держави, підприємців-власників, територій" [14, с. 21]. Поряд із цим в економічній системі відбувається й інституціоналізація стандартів залучення економічних і грошових ресурсів у процес відтворення СБ, що зумовлено специфікою діяльності інституту держави. Зокрема, "державна втручається у процес відтворення патронатних благ на всіх стадіях, використовуючи комбінацію адміністративних і економічних (прямих та опосередкованих) методів" [22, с. 12], "сама держава, як інституція, яка має публічну владу та спеціальний апарат регулювання суспільних відносин, покликана відтворювати СБ, незважаючи на те чи є їхнє виробництво прибутковим, чи ні" [17, с. 31]. Априорно і для СБ через інститут держави задано найголовніші правила взаємодії та взаємоузгодження різнопланових економічних інтересів фірм, домогосподарств та її самої. З огляду на це, звернемо увагу на міркування О. Рубінштейна стосовно того, що "має сенс використовувати стратегію "соціального імперативу", підґрунтям якої є непорушні за жодних обставин межові умови функціонування соціального сектору економіки", а "...нормативні зобов'язання держави повинні бути доповнені "технологічними вимогами", які відображають певний рівень якості створюваних благ", передбачаючи "створення інститутів громадянського суспільства, які забезпечують відповідний "нагляд" за якістю продуктованих товарів і послуг, захист прав їхніх споживачів" [15, с. 350–351]. На цій підставі залучення економічних і грошових ресурсів у процес відтворення СБ набуває ознак координованості, цілевідповідності, динамічності та еволюційності.

З погляду змістового наповнення дефініції відтворення СБ важливо наголосити на наявності позитивних економічних, соціальних і екологічних екстерналій. Це пов'язане з тим, що "інвестиції в СБ здійснюються у вигляді вкладень, які мають за мету посилення соціальної орієнтації економічної системи, досягнення певного "корисного ефекту" для суспільства, наприклад, забезпечення належного рівня екологічної безпеки, створення системи стимулів і мотивів, економічно й соціально справедливий розподіл благ, забезпечення соціально значущого рівня освіти і медичної допомоги" [24, с. 8]. Певною мірою кожен із видів екстерналій від відтворення СБ взаємодоповнює один одного, індукуючи прогресивні зміни у довгостроковому періоді та породжуючи низку відкладених вигод від надання таких благ і орієнтованість на задоволення суспільних потреб майбутніх поколінь. Наслідком цього є пом'якшення

жорсткості ринкового механізму, соціалізація, гуманізація та екологізація економічної системи. Крім того, на теоретичному рівні науковці детермінують такі поняття, як просте, розширене і звужене відтворення (табл. 1). Тому і процес відтворення СБ доречно розглядати з погляду їхнього забезпечення/надання у попередніх, збільшених і зменшених параметрах. Зокрема, О. Водяненко зазначив, що "стосовно інвестицій у СБ ми також можемо розділити діяльність із підтримання простого відтворення СБ і інвестиційну діяльність – із забезпечення розширеного відтворення наявних СБ або створення нових" [24, с. 10].

В економічній теорії доцільне використання таких понять, як просте, розширене і звужене відтворення СБ. Його особливостями є: часткова залежність відтворення СБ від характеру розвитку економічної системи, оскільки її стан детермінує можливості та умови акумулювання економічних і грошових ресурсів; підпорядкованість раціоналізованим засадам та принципам поєднання й використання цих наявних ресурсів, що пов'язане зі стандартами надання таких благ і чинниками

охоплення; інституційованість межування поділу доходів домогосподарств на споживання приватних і СБ, зовнішнім проявом чого є головним чином межа розподілу і перерозподілу ВВП на їхнє виробництво. Крім того, на підставі представлених у наукових дослідженнях критеріїв класифікації СБ [11, с. 114; 14, с. 11–12; 15, с. 112; 25; 29, с. 10–15], їхнє відтворення доречно розглядати із позиції наявності найважливіших ознак, просторової локалізації, структурування, типів об'єктів, джерел фінансування, способів виробництва, видів економічної діяльності, наявності витрат, подолання деструктивів розвитку, засобів задоволення, характеру виникнення і нагальності задоволення тощо (рис. 1). У такий спосіб визначено теоретико-гносеологічні вектори змістового розкриття відтворення СБ і сформовано науковий підхід до забезпечення цілісності сприйняття такого багатогранного концепту, охарактеризовано його дотичність до різних аспектів безупинності й перманентної повторюваності процесу забезпечення/надання таких благ, наголошено на його різнобічності тощо.

* повнота прояву властивостей невиключеності й неконкурентності у споживанні диференційована

Рис. 1. Теоретико-гносеологічні вектори змістового розкриття процесу відтворення суспільних благ у контексті їхніх класифікаційних ознак

Джерело: авторська розробка.

Висновки та дискусія. Отже, теоретичне визначення концепту "відтворення СБ" охарактеризоване низкою особливостей, що зумовлені неоднозначністю наукових підходів до трактування цього процесу. Важливим для перманентності забезпечення/надання СБ є інституціоналізація відносин держави, фірм і домогосподарств у цій сфері, оскільки трансмісія сигналів від продуцентів і споживачів таких благ у прямому та зворотному напрямках є спотвореною. Крім того, зрівноваження попиту і пропозиції СБ має квазіринковий характер, пов'язаний із використанням регуляторів свідомого походження, які передбачають примусову чи добровільну участь в обміні суб'єктів господарювання. У теоретико-гносеологічному аспекті відтворення СБ є диференційованим за різними критеріями класифікаціями цих благ, підґрунтям чого є система пріоритетів, рівень зацікавленості у тих чи інших благах, можливості виділення економічних і грошових ресурсів тощо. Відповідно до цього внутрішнє наповнення концепту "відтворення СБ" акцентує увагу на здатності задовольняти потреби у ньому групи людей, коли їх усвідомлюють як конкретну мету діяльності, що пов'язана з поліпшенням якісних і кількісних складових людського розвитку, вирішенням актуальних екологічних проблем і забезпечення прогресивних змін в економічній системі. Це сприяє обранню того чи іншого виду поведінки суб'єктів і пошуку найкращих способів суспільної взаємодії під час організації процесу відтворення таких благ в економічній системі.

Подальші наукові дискусії у сфері теоретичної рефлексії відтворення СБ пов'язані із систематизацією аналітичного інструментарію дослідження цього феномена в національній економічній системі, детермінацією найголовніших складових механізму безперервності забезпечення/надання таких благ і з'ясуванням найголовніших закономірностей реалізації даного процесу у вітчизняній господарській практиці.

Список використаних джерел:

1. История экономических учений / под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашева. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 784 с.
2. Аникин А. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса / А. Аникин. – М.: Политиздат, 1975. – 384 с.
3. История экономических учений: хрестоматия / уклад. В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська, А. О. Маслов та ін.; за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1198 с.
4. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: в 3-х т. – Т. 1: Процесс производства капитала / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1988. – XVIII. – 891 с.
5. Економічна теорія: Політекономія: підручник / В. Д. Базилевич, В. М. Попов, К. С. Базилевич та ін.; за ред. В. Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
6. Економічна енциклопедія: у 3-х т. – Т. 1: А (абандон) – К (концентрація виробництва) / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин, С. В. Мочерний. – К.: Видавничий центр "Академія"; Тернопіль: Академія народ. господарства, 2000. – 863 с.
7. Литвинов А. С. К вопросу определения сущности экономического воспроизводства / А. С. Литвинов // Экономика и организация управления. – 2014. – № 3(19) – 4(20). – С. 164–171.
8. Павлишенко М. М. Закономірності відтворення суспільного продукту і їх вплив на ціноутворення / М. М. Павлишенко. – Львів: Львівська комерц. академія, 2006. – 259 с.
9. Кваснюк Б. Є. Відтворювальна структура національної економіки / Б. Є. Кваснюк // Економічна теорія. – 2007. – № 4. – С. 71–82.

М. Кичурчак, канд. экон. наук, доц.

Львовский национальный университет имени Ивана Франка, Львов, Украина

КОНЦЕПТ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОБЩЕСТВЕННЫХ БЛАГ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

Систематизированы научные взгляды на сущность воспроизводства и его виды. Выявлены самые главные подходы к трактовке содержания экономической категории "воспроизводство общественных благ", предложено авторское понимание этого концепта. Детерминированы основные теоретико-гносеологические векторы исследования феномена воспроизводства общественных благ.

Ключевые слова: общественные блага; воспроизводство; теоретико-гносеологические векторы; критерии классификации.

10. Ампар Л. Г. Системный вектор повышения эффективности воспроизводственной динамики: дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Л. Г. Ампар; Кубан. госуд. ун-т. – Краснодар, 2015. – 170 с.

11. Длугопольский О. В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в епоху глобальних трансформацій: моногр. / О. В. Длугопольський. – Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2011. – 632 с.

12. Мортіков В. Фінансування створення суспільних благ / В. Мортіков // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 76–82.

13. Винокурова Ю. А. Проблемы реформирования воспроизводства общественных благ в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Ю. А. Винокурова; Казанский госуд. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина. – Казань, 2001. – 19 с.

14. Грабова О. Н. Экономические отношения в производстве общественных благ: автореф. дис. канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / О. Н. Грабова; Костромск. гос. ун-т им. Н. А. Некрасова. – Кострома, 2003. – 24 с.

15. Рубинштейн А. Я. Экономика общественных предпочтений. Структура и эволюция социального интереса: моногр. / А. Я. Рубинштейн. – СПб.: Алетей, 2008. – 560 с.

16. Федорова Ю. В. Глобальные тенденции производства общественных благ: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Ю. В. Федорова; Саратовск. гос. соц.-экон. ун-т. – Саратов, 2005. – 36 с.

17. Залевська-Шишак А. Особливості відтворення суспільних благ в трансформаційній економіці / А. Залевська-Шишак // Вісн. Київ. ун-ту. – 2013. – № 146. – С. 29–36.

18. Besley T. Public-Private Partnerships for the Provision of Public Goods: Theory and Applications to NGOs / T. Besley, M. Gatak // The Development Economics Discussion Papers Series. – 1999. – № 17. – August. – 38 p.

19. Deacon R. Public Good Provision under Dictatorship and Democracy / R. Deacon // Public Choice. – 2009. – Vol. 139. – № 1–2. – P. 241–262. DOI 10.1007/s11127-008-9391-x.

20. Williams A. The Optimal Provision of Public Goods in a System of Local Government / A. Williams // The Journal of Political Economy. – 1966. – V. 74. – P. 18–33.

21. Zhuravskaya E. Incentives to Provide Local Public Goods: Fiscal Federalism, Russian Style / E. Zhuravskaya // Journal of Public Economics. – 2000. – № 76. – С. 337–368. – Режим доступу: [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00090-0](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00090-0).

22. Котельников А. А. Государственная поддержка воспроизводства опекаемых благ: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / А. А. Котельников; Саратовск. гос. соц.-экон. ун-т. – Саратов, 2010. – 20 с.

23. Линёва Н. К. Особенности локальных общественных благ в транзитивной экономике: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Н. К. Линева; Южно-Уральский гос. ун-т. – Челябинск, 2004. – 25 с.

24. Водяненко О. И. Инвестиции в производство общественных благ: тенденции и особенности развития в России: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / О. И. Водяненко; Саратовск. гос. соц.-экон. ун-т. – Саратов, 2012. – 18 с.

25. Васильев И. В. Классификация общественных благ / И. В. Васильев // Балтийский экон. журн. – 2009. – № 1. – С. 17–30.

26. Longman English Dictionary Online // Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.

27. Macmillan Dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary Online // Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.

28. ABBYY Lingvo // Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.

29. Кічурчак М. Відтворення суспільних благ в економічній системі України: концептуальні засади теорії та практики: моногр. / М. Кічурчак. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 494 с.

Received: 21/09/2017

1st Revision: 07/10/2017

Accepted: 15/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

M. Kichurchak, PHD in Economics, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

CONCEPT OF THE PUBLIC GOODS REPRODUCTION IN ECONOMICS

The essence of the concept "public goods reproduction" has found out and the most important theory-gnoseological vectors of this process research have formed. The author has analyzed the system of theoretical views on the economic entity of reproduction. It was defined this economic category was multivariable. It was grounded the multiplicity of its subject essence became the prerequisite for distinguishing of the concept "public goods reproduction". The main scientific approaches to understand the meaning of the public goods reproduction have considered. It was determined this economic category had synthetic character. Due to this the most adequate theoretical delineation of the concept "public goods reproduction" was represented and the basic reasons to determinate this theory-gnoseological principles were argued. The author had founded out that taking into account the existing criteria of the public goods classification their reproduction would scrutinized for the set of the theory-gnoseological vectors. Thereupon the scientific approaches to provide the integrity of the public goods reproduction vision and determine its many-sided nature were formed.

Keywords: public goods, reproduction, theory-gnoseological vectors, classification criteria.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Avtonomov, V., Anan'in, O., Makasheva, N. (Eds.). 2002. Istoriya e'konomicheskix uchenij. Moskva: INFRA-M. (In Rus.)
2. Anikin, A., 1975. Yunost' nauki. Zhizn' i idei myslitelej-e'konomistov do Marksa. Moskva: Politizdat. (In Rus.)
3. Bazylevych, V. D., Hrazhevska, N. I., Maslov A. O., et al. 2011. In V. D. Bazylevych (Ed.). Istoriia ekonomichnykh uchen: khrestomatia. Kyiv: Znannia. (In Ukr.)
4. Marks, K., 1988. Kapital. Kritika politicheskoy e'konomii. M.: Politizdat, T. 1: Process proizvodstva kapitala. XVIII. (In Rus.)
5. Bazylevych, V. D., Popov, V. M., Bazylevych, K. S. et al. 2008. In V. D. Bazylevych (Ed.). Ekonomichna teoriia: Politekonomiia. Kyiv: Znannia-Pres. (In Ukr.)
6. Havrylyshyn, B. D. and Mochernyi, S. V. Eds. 2000. Ekonomichna entsyklopediia. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia"; Ternopil: Akademiia narod. hospodarstva, T. 1: A (abandon) – K (kontsentratsiia vyrobnytstva). (In Ukr.)
7. Litvinov, A. S., 2014. K voprosu opredeleniya sushhnosti e'konomicheskogo vosproizvodstva. Ekonomika i organizatsiya upravlinnya, 3 (19) – 4 (20), 164–171. (In Rus.)
8. Pavlyshenko, M. M., 2006. Zakonomirnosti vidtvorennia suspilnoho produktu i yikh vplyv na tsinoutvorennia. Lviv: Lvivska komerts. akademiia. (In Ukr.)
9. Kvasniuk, B. Ye., 2007. Vidtvoriuvalna struktura natsionalnoi ekonomiky. Ekonomichna teoriia, 4, 71–82. (In Ukr.)
10. Ampar, L. G., 2015. Sistemnyy vektor povysheniya e'fektivnosti vosproizvodstvennoy dinamiki. Ph. D. Kuban. gosud. un-t, Krasnodar. (In Rus.)
11. Dluhopolskyi, O. V., 2011. Suspilnyi sektor ekonomiky i publichni finansy v epokhu hlobalnykh transformatsii. Ternopil: Ekon. dumka TNEU. (In Ukr.)
12. Mortikov, V., 2005. Finansuvannia stvorennia suspilnykh blah. Finansy Ukrainy, 10, 76–82. (In Ukr.)
13. Vinokurova, Yu. A., 2001. Problemy reformirovaniya vosproizvodstva obshchestvennykh blag v Rossijskoy Federatsii (Abstract of PhD thesis). Kazanskij gosud. un-t im. V. I. Ul'yanova-Lenina, Kazan'. (In Rus.)
14. Grabova, O. N., 2003. E'konomicheskie otnosheniya v proizvodstve obshchestvennykh blag (Abstract of PhD thesis). Kostromsk. gosud. un-t im. N. A. Nekrasova, Kostroma. (In Rus.)
15. Rubinshtejn, A. Ya., 2008. E'konomika obshchestvennykh preferencij. Struktura i e'voluciya social'nogo interesa. SPb.: Aletejya, 2008. – 560 s. (In Rus.)
16. Fedorova, Yu. V., 2005. Global'nye tendencii proizvodstva obshchestvennykh blag (Abstract of PhD thesis). Saratovskij gosud. social'no-e'konom. un-tet, Saratov. (In Rus.)
17. Zalievska-Shyshak, A., 2013. Osoblyvosti vidtvorennia suspilnykh blah v transformatsiinii ekonomitsi. Visnyk Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, 146, 29–36. (In Ukr.)
18. Besley, T., Gatak, M., 1999. Public-Private Partnerships for the Provision of Public Goods: Theory and Applications to NGOs. The Development Economics Discussion Papers Series, 17, August.
19. Deacon, R., 2009. Public Good Provision under Dictatorship and Democracy. Public Choice, 1–2 (139), 241–262. DOI 10.1007/s11127-008-9391-x.
20. Williams, A., 1966. The Optimal Provision of Public Goods in a System of Local Government. The Journal of Political Economy, 74, 18–33.
21. Zhuravskaya, E., 2000. Incentives to Provide Local Public Goods: Fiscal Federalism, Russian Stile. Journal of Public Economics, 76, 337–368. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00090-0](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00090-0).
22. Kotelnikov, A. A., 2010. Gosudarstvennaya podderzhka vosproizvodstva opekaemykh blag (Abstract of PhD thesis). Saratov. gosud. soc.-e'konom. un-t, Saratov. (In Rus.)
23. Linyova, N. K., 2004. Osobennosti lokal'nykh obshchestvennykh blag v tranzitivnoy e'konomike (Abstract of PhD thesis). Yuzhno-Ural'skij gosud. un-tet, Chelyabinsk. (In Rus.)
24. Vodyanenko, O. I., 2012. Investicii v proizvodstvo obshchestvennykh blag: tendencii i osobennosti razvitiya v Rossii (Abstract of PhD thesis). Saratov. gos. soc.-e'konom. un-t, Saratov. (In Rus.)
25. Vasil'ev, I. V., 2009. Klassifikatsiya obshchestvennykh blag. Baltijskij e'konomicheskij zhurnal, 1, 17–30. (In Rus.)
26. Longman English Dictionary Online. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. Vernadskoho. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.
27. Macmillan Dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary Online. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. Vernadskoho. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.
28. ABBYY Lingvo. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. Vernadskoho. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.
29. Kichurchak, M., 2016. Vidtvorennia suspilnykh blah v ekonomichnii systemi Ukrainy: kontseptualni zasady teorii ta praktyky: monohrafiia. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. (In Ukr.)

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 40-46

УДК 336.743

JEL classification: E49

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/6>

В. Корнєєв, д-р екон. наук, проф.

ORCID iD 0000-0003-0654-5311

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки Мінекономрозвитку України, Київ,

О. Чеберяко, д-р іст. наук, проф.

ORCID iD 0000-0002-1563-9611

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КРИПТОВАЛЮТИ: ЕРА І СФЕРА ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ

Розглянуто сутність криптовалют, їх ризиків і перспектив розвитку в Україні та світі. Описано переваги й недоліки криптовалют. Висвітлено позиції зарубіжних центробанків та інших фінансових регуляторів стосовно криптовалют і ринків криптовалют. Запропоновано, що досвід Японії, Швейцарії, США та Англії у цьому питанні має бути використаний як фарватерний. Зазначено, що відповідна діяльність і фінансові послуги повинні ліцензуватися державою як вид професійної діяльності на стадіях утворення криптовалюти (майнінгу) та супроводження її обігу (трейдинг і фінансовий консалтинг).

Ключові слова: криптовалюта; цифрові гроші; блокчейн-технології; майнінг; криптогаманець; ICO, Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Peercoin.

Постановка проблеми. У статті з'ясовуються особливості виникнення, економічна сутність, роль, основні види криптовалют та особливості їх обігу. Охарактеризовано позиції зарубіжних центробанків, НБУ та інших фінансових регуляторів стосовно криптовалют, розкрито загальну ситуацію із криптовалютою в Україні. Розглянуто застосування криптовалют інституційними інвесторами. На основі отриманих результатів обґрунтовується необхідність визначення правового статусу і процедури використання криптовалют як форми електронних грошей, оскільки неврегульований на сьогодні розвиток цифрових фінансових технологій створює значні загрози фінансовій стабільності та безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень. Серед кола дослідників, які займаються вивченням, моніторингом та використанням криптовалютних та інших фінансових інновацій, вирізняються імена М. Абрамовича, У. Баффета, Д. Белфорта, П. Вінья, Б. Данилишина, А. Іванової, М. Єпіфанової, М. Кейсі, Т. Ковальчука, К. Лагард, А. Пашинської, Є. Резніченка, О. Сльозки, В. Стельмаха, М. Чобаняна.

Метою дослідження є особливості обігу та використання криптовалют як інноваційного фінансового інструменту, вивчення можливостей застосування нових фінансових технологій і нестандартних інструментів, які мають апроксиматичне значення для економіки країни та її населення.

Предметом даного дослідження є сутність криптовалют, їх ризиків і перспектив розвитку в Україні та світі.

Методологія дослідження. При визначенні основних понять, дослідженні особливостей обігу й можливостей використання нових фінансових інструментів і технологій, у роботі використано методи компаративного та стохастичного аналізу, синтезу, узагальнення, сценарний підхід у прогнозуванні розвитку ринку криптовалют в Україні та світі. Крім того, наукові дослідження виявили поведінкові чинники, які формують інвестиційні рішення і впливають на стан ринку криптовалют: емоції й когнітивні процеси, найважливішими з яких є ефекти інформаційного каскаду, консерватизму та зверхреакції.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень у сфері інструментальної трансформації валютних ринків, формування основних напрямів державної політики регулювання криптовалютних новацій.

Основні результати.

Початок ХХІ ст. ознаменувався "цифровою революцією". Тенденція діджиталізації у фінансовій сфері стає все більш явною. Відомо, що свого часу золоті та срібні

монети поступово були витіснені паперовими грошима. Сьогодні цифрові гроші стали новим викликом узвичаєним традиціям грошового обігу і перетворюються на суто умовну (віртуальну) реальність та ключовий елемент віртуальної економіки. Серед цифрових грошей вирізняється криптовалюта – цифрова валюта, захищена за допомогою криптографічних технологій. Платіжна система криптовалют базується на таких принципах: децентралізації, анонімності учасників, незалежності від впливу держави, відсутності єдиного центру контролю, розпорошеності даних серед учасників-контракторів угод.

Актуальність наукових досліджень щодо використання криптовалют у грошово-кредитній сфері зумовлена інституціональними проблемами, з якими стикається суспільство в процесі розвитку інформаційної економіки та електронної комерції. Насамперед, це проблеми довіри, волатильності, визначення правового статусу криптовалют, ризиків інформаційних атак, заборони з боку окремих держав тощо. Попри значний розвиток фінансово-банківської системи, значна частина населення в різних країнах через різні обставини (бідність, низький рівень доходів, необізнаність, проживання на віддалених від фінансових центрів територіях тощо) не мають банківських рахунків, банківських карток, позбавлені можливості здійснювати електронні розрахунки, купувати товари через Інтернет. З іншого боку, значна частина користувачів банківських послуг не задоволена високою комісією, яку вони змушені сплачувати банкам за обслуговування електронних розрахунків, або швидкістю здійснення даних розрахунків тощо. Для населення країн, що розвиваються, актуальною є проблема збереження власних заощаджень та їх інвестування з метою отримання прибутку. Тому в умовах наявності "слабких інститутів і нестабільних національних валют", застосування криптовалют має особливі акценти. Цей процес можна назвати "доларизацією 2.0", коли замість того, щоб використовувати валюту іншої країни, наприклад, долар США, деякі із країн почнуть застосовувати криптовалюту через зміну переваг споживачів у бік нових валют, які є "більш доступними і безпечними", ніж існуючі.

Цифрові активи/гроші – криптовалюта (з англ. *cryptocurrency*)¹¹, що створюється на основі блокчейн-

¹¹ Це цифрова (віртуальна, електронна) валюта, яка складається із монет (англ. – *coin*), захищена від підробки, являє собою зашифровану інформацію, яку неможливо скопіювати (тому в назві є частина "крипто"); у криптовалюті відсутній емісійний центр, а її емісія заснована на криптографічних методах і схемою-доказом *Proof-of-work*, дії відбуваються децентралізовано в розподіленій комп'ютерній мережі; нічим не за-

технології¹², дозволяють розв'язати зазначені вище проблеми, мінімізувати витрати з боку учасників фінансово-грошової системи.

Поширенням визначенням сутності криптовалюти у різних інформаційних джерелах є пояснення її як специфічного активу, фінансового інструменту, цифрової (віртуальної) валюти, яка існує в електронному виді, а одиницею криптовалюти є монета (від англ. coin).

Зауважимо, що у нормативно-правовому полі України термін "валюта" класифікується як національна та іноземна і трактується як грошові знаки в різних формах, що є законними платіжними засобами. Форми валют є різними, і електронний вид валют (електронні гроші) є, як відомо, сучасною формою їх представлення.

Криптовалюта емітується безпосередньо в електронній мережі та не пов'язана ні з будь-якою "звичайною" валютою, ні з будь-якою державною валютною системою. Таким чином, термін "криптовалюта" співвідноситься із терміном "електронні гроші", а не з терміном "гроші" як базовою категорією.

Криптографічний код захищає криптовалюту і це дає можливість будь-якому користувачу-оператору здійснювати її емісію в обхід дій і позиції центробанку. Блокчейн-технологія (з англ. Blockchain – ланцюг блоків криптотранзакцій) є розподіленою базою даних, яка потребує відповідного ІТ-забезпечення і базується на спеціальних алгоритмах шифрування.

Випуск (майнінг), обіг та облік таких одиниць децентралізований, відсутній зовнішній чи внутрішній адміністратор даного процесу майнінга (англ. mining – видобування), і як ключова особливість – криптовалюти не мають меж свого утворення і обігу (поширення).

Різновид збору компаніями коштів із використанням криптовалют називають ICO (з англ. Initial Coin Offering) як аналог розміщення цінних паперів на біржі (IPO – Initial Public Offering). В обмін на власну криптовалюту клієнти компаній отримують від останніх так звані токени – іншу криптовалюту, яку можна обміняти на продукт компанії-андерайтера.

Зберігається криптовалюта також децентралізовано-розподілено в електронних гаманцях користувачів-операторів.

Криптовалюта забезпечує швидку і надійну систему платежів та грошових переказів, що заснована на новітніх технологіях і не підконтрольна регуляторним державним установам. У світі на сьогодні доволі багато криптовалют (Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Peercoin), але найвідомішою зі швидким розвитком є Bitcoin (біткойн).

Нині існує більше 2 тис. віртуальних валют, понад 600 серед них є активними, а ринкова вартість 30-ти валют – більше 1 млрд дол. Найпопулярнішими із них є Bitcoin (BitCoin, або BTC) та Ethereum, які існують і як гроші, і як платіжні системи. Відповідно до даних із сайту Coin Market Cap, сумарний обсяг ринку криптовалют на вересень 2017 р. становив \$156 млрд, а біткойни займають 45 % загальної вартості ринку [2].

Біткойн – найпоширеніша нова криптовалюта, віртуальні гроші, цифрове золото, нове покоління децентралізованої цифрової валюти, електронний засіб, одна із найпопулярніших альтернатив традиційним валютам. Вона була створена у 2009 р. програмістом (або групою програмістів) під псевдонімом Сатоші Накамото¹³, ви-

безпечена, існує суто на довірі користувачів; основна її перевага – анонімність; її можна зберігати в електронних гаманцях і переводити між гаманцями.

¹² Це нова технологія зберігання важливої інформації одночасно на багатьох серверах (у всіх учасників мережі), при цьому відкрито й безпечно.

¹³ Накамото – прізвище японського філософа XVII ст., а австралійський підприємець Крейг Райт, який 2 травня 2017 р.

пуск якої гарантується алгоритмом. Правила його роботи були спроектовані заздалегідь, і вони не змінюються, межа загального обсягу емісії – 21 млн монет. Він створив не тільки програму, але й спеціальний додаток – гаманець на вашому комп'ютері, що містить криптовалюту Bitcoin. Це децентралізована, повністю прозора система, де кожен учасник контролює виконання правил усіма іншими; він не перетинається із банківською системою; існує прогноз, що ліміт валюти буде вичерпано за наступні 130 років. Він становить собою програмний код, який не регулюється жодною країною чи банківським наглядовим органом у світі та не має єдиного емісійного центру. При цьому випуск біткойнів обмежений алгоритмічно: теоретично кожен власник потужного комп'ютера може "добути" біткойни шляхом використання обчислювальних потужностей, проте існує межа їх загальної кількості в обігу. Уважається, що останній біткойн здобудуть у 2140 р., коли винагорода за відкритий блок становитиме 0,00000001 біткойна. На сьогодні випущено понад 16 млн біткойнів – це 76 % їх можливої кількості [3].

Видобування криптовалюти відбувається за допомогою роботи мільйонів комп'ютерів по всьому світу, використовуючи програму для обчислення математичних алгоритмів. Із 2009 р. видобутком біткойнів почали займатися на домашніх комп'ютерах. Проте із часом вирішення цього завдання ставало складнішим, тому розпочалося створення біткойнів-ферм, які використовують спеціальне потужне обладнання. Одна із найбільших світових ферм із майнінгу біткойнів, що належить компанії Bitmain, розташована в індустріальному парку San Shang Liang (місто Ордос, внутрішня Монголія – автономний регіон Китаю), яке сьогодні стало столицею майнінгу – процесу підтвердження транзакцій і створення нових біткойнів у системі цифрової валюти. Майнінг біткойнів пожирає неймовірну кількість електрики і щоденні рахунки за електрику можуть зрости до \$ 39 000. Загалом на одну транзакцію у біткойни необхідно 174 кВт енергопотужності, а на майнінг біткойнів витрачається 16 ТВт год електроенергії на рік, що можна порівняти з енергоспоживанням невеликої країни. Згідно із Bitfury Group, частки світових потужностей з видобутку електронної валюти на сьогодні виглядають таким чином: лідирує Китай – 60 %, США і Канада в сукупності – 16 %, потім Грузія – 6 %, а європейські країни – 5 %.

Обіг біткойну характеризується низькою швидкістю операцій (сім операцій на секунду, а у систем Visa і Maater Card, для порівняння, близько 2000 транзакцій за секунду). Поступово біткойну довелося розпастися на кілька варіацій і 1 серпня 2017 р. з'явився Bitcoin Cash, його вартість відразу становила \$ 460, а у вересні опустилася до \$256. Це вже інша цифрова валюта, яка виникла шляхом додаткового розгалуження, є частиною блоків іншого формату.

Цифрова платіжна система працює на основі блокчейн-технології. Для появи нових грошей мають бути згенеровані нові блоки, які є процесом майнінгу. Для появи в мережі нового блоку, потрібно згенерувати новий криптографічний підпис, за його генерацію учасник системи отримує грошову винагороду. Спочатку винагородою було 50 біткойнів за блок, через чотири роки – уже 25. Нині винагорода становить 12,5 біткойна. За чотири роки винагорода знову скоротиться удвічі. Також майнери отримують винагороду за структурування операцій у блоках.

На відміну від звичайних грошей, емісія яких фактично не обмежена і призводить до інфляції, емісія цифрових грошей наперед чітко визначена й обмежена. Як і

публічно підтвердив, що саме він є творцем біткойнів, узяв псевдонім на честь Томіага Накамото, який був прихильником вільної торгівлі.

будь-який рідкісний ресурс, цифрові гроші мають свою цінність, яка залежить від попиту на них. Утім, слід зважати, що операції із біткойнами більше схожі на спекулятивні, ніж накопичувальні. Інтерес до криптовалют підігрують їх інвестиційні можливості, оскільки альтернативні інвестиції, на відміну від класичних, дають можливість заробити більше 1000 % на рік і поріг входу на ринок – практично відсутній. Наприклад, криптовалюта Bitcoin у 2013 р. за 1 місяць зросла в ціні із 200\$ до 1000\$ за 1 монету Bitcoin. Курс цієї криптовалюти дуже вола тильний. Так, ринкова ціна 1 Bitcoin станом на 8 грудня 2015 р. була 395 \$, а трейдери забезпечили стрімкий злет вартості біткойна до 5000\$ на початку вересня 2017 р. із наступним зниженням на 20 % за кілька днів (після регуляторних рестрикцій Центробанку Китаю) [3]. Утім, швидко – вже у жовтні 2017 р. вартість

біткойна перевищила 6000\$, а експерти прогнозують подальше зростання його вартості.

Другою за популярністю у світі криптовалютою є Лайткойн (Litecoin, Litecoin (LTC (англ.) або ЛТК (укр.)), який користується попитом у інвесторів, для яких біткойни занадто дорогі. Це глобальна децентралізована платіжна мережа з відкритим вихідним кодом, інтернет-валюта з майже нульовими платежами в будь-яку точку світу. Доволі часто, коли порівнюють Біткойн і Лайткойн, остання асоціюється більше з "електронним сріблом", а біткойн з "електронним золотом". На біржах LTC (Litecoin) легко конвертуються у BTC (Bitcoin).

Криптовалюта, на відміну від звичайної традиційної валюти, має переваги й недоліки через свої властивості та особливості.

Таблиця 1. Переваги і недоліки криптовалют

Переваги	Недоліки
Відкритий код алгоритму, який дозволяє добувати її кожному бажаючому	Недостатнє визнання й поширення, оскільки використовувати можна лише в певних сферах.
Рівні умови для всіх – однакові права й обов'язки між учасниками системи.	Через відсутність регулюючих механізмів немає гарантій збереження електронних криптогаманців.
Анонімність транзакцій, оскільки інформація про власника криптогаманця відсутня – можна дізнатися тільки номер гаманця.	При втраті пароля до електронного криптогаманця, ви втрачаєте всі криптомонети, що знаходяться в ньому.
Відсутній єдиний цифровий банк і контроль за транзакціями.	Можливі негативні дії у ставленні з боку національних регуляторів і явної заборонної політики.
Пірінгова мережа – абсолютно всі протоколи працюють за одноранговою системою, тому ніякий банк чи фінансова система не зможуть втрутитися в хід операції.	Висока тенденція волатильності через специфіку використання, занадто ризиковані, вимагають великих витрат енергії, тому негативно впливають на екологію (унаслідок великих викидів вуглекислого газу, оксидів сірки та азоту в атмосферу).
Децентралізований характер, її неможливо підробити.	Майнінг криптомонет на обладнанні окремих користувачів стає нерентабельним у міру підвищення рівня складності, а вартість монет зростає.
Захищеність – її не можна скопіювати, високий рівень захисту й безпеки.	Деякі були зламани хакерами.
Прозорість розрахунків – увесь ланцюг операцій, починаючи від походження, можна відслідкувати.	Проблема масштабування мережі ще не вирішена, а зростання комісій робить не вигідними дрібні транзакції.
Не схильна до інфляції – випускається обмежена кількість монет.	Гарантій повернення інвестованих коштів не існує.
Можливість самостійного випуску – кожна людина може не лише купувати криптовалюту, а й займатися майнінгом, тобто її видобуванням.	Захист прав споживачів як учасників ринку відсутній – здійснену транзакцію неможливо відмінити.
Можливості для бізнесу використовувати для оплати товарів і послуг там, де немає банків та інших платіжних систем.	Контролю (державного й іншого) за мережею криптовалют не існує.

Джерело: складено авторами на основі [5; 6; 7].

Незважаючи на відносний рівень безпеки транзакцій і незалежність від третьої сторони, правовий статус криптовалют у різних країнах суттєво відрізняється і одним із головних питань залишається: чи визнають

криптовалюти центробанки? Поки що вони займають обережну чи рестрикційну позицію. Позиції зарубіжних центробанків та інших фінансових регуляторів стосовно криптовалют і ринків криптовалют подано в табл. 2.

Таблиця 2. Позиції зарубіжних центробанків та інших фінансових регуляторів стосовно криптовалют і ринків криптовалют

№	Країна / банк	Позиція стосовно криптовалют
1.	Японія	Із квітня 2017 р. із прийняттям відповідного закону криптовалюта офіційно стала грошовим платіжним засобом [8]. Уважається обертоспроможним активом, який може бути використаний як платіжний засіб, хоча офіційною грошовою одиницею залишається ієна. Передбачається, що Агентство фінансових сервісів (Financial Services Agency) здійснюватиме контроль над віртуальними валютами, операції документуватимуться для забезпечення від зловживань. Компанії-оператори ринку повинні мати не менше \$100 000 резервної валюти і сплатити одноразовий внесок при ліцензуванні у розмірі \$300000. При відмові у ліцензії гроші-внесок не повертаються. Консорціум японських банків отримав дозвіл від Центробанку Японії погодження на створення власної цифрової валюти J Coin, яку передбачається використовувати не пізніше 2020 р. (рік проведення літньої олімпіади в Японії) для оплати туристами товарів і переводу грошей за допомогою смартфонів [9]. Прогнозується, що до 2020 р. ринок криптовалют в Японії зросте десятикратно. Операції з обміну криптовалют на фіатні гроші не оподатковуються ПДВ.
2.	Сінгапур	Розглядається як актив, а не як засіб платежу. Якщо відповідає певним критеріям, може бути класифікована як цінні папери. Операції із криптовалютою оподатковуються ПДВ. Криптовалютні біржі мають бути зареєстрованими у валютному управлінні Сінгапуру і перебувати під його контролем.
3.	Південна Корея, Австралія	Розглядається можливість переглянути діючий закон про електронні фінансові транзакції з метою створення правової основи для здійснення криптовалютних транзакцій. Також обговорюються внесення змін у закони про доходи й корпоративне оподаткування, які дозволять фіскальним органам обмежити випадки ухиляння від сплати податків по операціях із криптовалютами. Діє обмеження на використання криптовалют з метою залучення фінансування.

Продовження табл. 2

№	Країна / банк	Позиція стосовно криптовалюти
4.	США	З метою федерального оподаткування криптовалюта розглядається як майно. Діяльність із продажу і обміну підпадає під дію законодавства про банківську таємницю. Операції щодо випуску криптовалюти можуть бути в окремих випадках класифіковані як розміщення цінних паперів. У США розгортає діяльність національна цифрова валютна платформа WingCash ¹⁴ для покращення можливостей виконувати функцію управління грошовою масою водночас із широким і недискримінаційним доступом до ефективних засобів електронної торгівлі. ФРС зацікавлена в її розвитку для розширення долара США в цифровій сфері. При законодавчому санкціонуванні цифрових банкнот, записи Digital Fed не замінять фізичні рахунки й монети, а будуть додатковою послугою ФРС.
5.	Канада	В оприлюдненому адміністратором ЦП Канади (CSA) документі ¹⁵ викладено спеціальні вимоги до компаній, залучених у процес ICO, а також до бірж, де розміщуються відповідні активи. Зазначено, що "множина" цифрових tokenів, які вивчали канадські регулятори, підпадає під визначення цінних паперів, що викликає необхідність дотримання законодавчих вимог. Нові фінансові продукти можуть тестуватися в обмеженому режимі. Також мають місце вимоги до створення інвестиційних криптовалютних фондів у Канаді.
6.	Аргентина	Вважається "цифровим утіленням цінності, яка може використовуватися для електронної комерції і функцій якої полягають у тому, щоб сформувати сферу обміну або одиницю облікового запису або сховище вартості". Фінансові установи, які працюють із криптовалютами, зобов'язані повідомляти уряд про такі операції.
7.	Швейцарія	Біткойн не заборонений [10]. Водночас відсутні чіткі унормовані стандарти використання віртуальної валюти. У таких ситуаціях кожен швейцарський кантон унаслідок закріплених у Конституції "суверенних прав" вирішує питання режиму біткойна. Утім, із 1.07.2016 р. у кантоні Цуг приймаються до сплати біткойни, але з обмеженням суми не більше 200 франків.
8.	Норвегія	Не вважається грошовим засобом, розглядається як фінансовий актив, який обкладається податками на майно.
9.	Фінляндія	Вважається платіжним інструментом, а не активом. Придбання товарів за біткойни або конвертація біткойнів у реальну валюту вважається реалізацією вартості, тому будь-яке підвищення ціни оподатковується, а втрати – не оподатковуються. Отриманий у результаті майнінгу біткойн вважається доходом.
5.	Швеція	Вважається законним платіжним засобом.
10.	Нідерланди	Розглядається як засіб платежу, а у випадку продажу як самостійного об'єкта – як товар. При заповненні податкових декларацій власники криптовалют зобов'язані враховувати їх вартість у розділі "Капітал".
11.	Німеччина	Законодавство дозволяє віднести криптовалюту до фінансового інструменту, який виступає у формі "приватних грошей", які можуть обкладатися податками. Для ритейлерів, які приймають біткойни як оплату за товар, оподаткування підлягають як операції із продажу самого товару, так і операції із продажу біткойнів, які приймаються при здійсненні покупки.
12.	Іспанія	Криптовалюта розглядається як електронний засіб платежу в ігровому бізнесі, інше регулювання відсутнє.
13.	Венесуела	Центральний банк розглядає можливість випуску власної криптовалюти. Є прецеденти притягнення громадян до відповідальності за здійснення майнінгової діяльності.
14.	Еквадор	Існування криптовалюти заборонене. Уряд хоче створити нову державну систему електронних грошей, які будуть підконтрольні уряду і прив'язані до місцевої валюти. Користувачі зможуть оплачувати ними певні послуги та здійснювати перекази між фізичними особами.
15.	Китай	Розглядається як негрошовий цифровий актив. Публічне розміщення криптовалюти заборонене (народний банк Китаю 4.09.2017 р. визнав ICO незаконним і розпорядився негайно припинити всі операції з розміщенням tokenів у країні) [11]. При цьому фізичним особам дозволено зберігати криптовалюту і дозволені операції між фізичними особами. Така реакція фінансового регулятора Китаю виявилася цілком протилежною США, де в кінці липня ц. р. Комісія із цінних паперів (SEC) прирівняла розміщення tokenів при належному регулюванні до традиційних IPO. У 2015 р. Європейський суд звільнив Bitcoin від оподаткування, чим фактично визнав її повноцінною грошовою одиницею.
16.	Польща	Майнінг і купівля-продаж криптовалюти вважаються одним із видів комерційної діяльності й підлягають реєстрації в уповноваженому органі.
17.	Литва	ЦБ забороняє банкам та іншим фінансовим установам працювати із криптовалютою.
18.	Естонія	Розглядається як альтернативний засіб платежу, операції не заборонені.
19.	Україна	Позиція НБУ щодо ринку та інструментарію криптовалюти достатньо рестрикційна й застережлива [12]. Позиція НКЦПФР аналогічна [13]. Тому 27 жовтня 2017 р. Вища експертна рада НБУ ухвалила рекомендації щодо нагальної потреби визначення правового статусу криптовалют в Україні.
20.	ЄЦБ	У листі ЄЦБ ¹⁶ зауважується, що криптовалюти не містять загрози для фінансової стабільності внаслідок їх незначних обсягів в обігу і відсутності широкого визнання користувачами. Переваги криптовалют акцентуються у глобальному охопленні та високій швидкості транзакцій, низьких чи відсутніх комісійних. Недоліки зводяться до відсутності прозорості й анонімності угод, значна волатильність і залежність від IT-інфраструктури.
21.	Банк Англії	На прохання Банку Англії дослідники Університетського коледжу Лондона розробили власну цифрову валюту, що має схожість із біткойном. Система, що отримала назву RSCoin [21], заснована на технології розподіленого реєстру і дозволяє швидко та зручно переміщати цифрові цінності. Однак головна відмінність RSCoin від біткойнів полягає у можливості їх централізації: система може повністю контролюватися центральними банками. Як і біткойни, RSCoin використовує криптографію для створення захищених від підробок цифрових грошей, тоді як верифікація транзакцій також відбувається у блокчейні, куди записуються всі переміщення цифрової валюти. Однак, якщо мережа біткойни повсюдно підтримується численними комп'ютерами і не має єдиного центру управління, а купити біткойни може кожен, то реєстр RSCoin перебуває під контролем центрального банку. Розроблена система також передбачає можливість необмеженої емісії цифрових знаків. На думку розробників, це дозволить регуляторам приймати необхідні коригуючі заходи, як, наприклад, програми валютного стимулювання, уведені Федеральним Резервним банком США та іншими центральними банками після фінансової кризи 2008 р. Центробанки також отримають можливість вибрати компанії-партнери для обробки нових транзакцій та їхні записи в центральний реєстр. Також Банк Англії заявив про користь емісії криптовалют для динаміки ВВП [14]. Такі висновки містяться в дослідженні Банку Англії, яке засноване на робочому документі, присвяченому вивченню питання поліпшення макроекономічних показників шляхом емісії криптовалют.
9.	Банк міжнародних розрахунків (BIS)	В опублікованому огляді BIS ¹⁷ стверджується, що центробанкам доведеться вирішувати, випускати чи ні цифрову валюту, і якими мають бути її характеристики. Особливо актуальні такі питання можуть стати для таких країн, як Швеція, де постійно зменшується частка грошового кешу. Зауважено, що ігнорування криптовалют центробанками може створити ризики для світової фінансової системи.

Джерело: складено авторами на основі [8; 14; 21].

¹⁴ <http://fasterpaymentsnetwork.com/>

¹⁵ http://www.osc.gov.on.ca/documents/en/Securities-Category4/csa_20170824_cryptocurrency-offerings.pdf

¹⁶ https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb_mepletter170720_bermejo_viegas.en.pdf?afc1b44a8ebe0d7b13ae025cd986920f

¹⁷ https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1709f.htm

Фінансові регулятори США¹⁸, Сінгапуру¹⁹, Канади виступили із заявами, в яких стверджується про доцільність сприймати різні види криптовалют як цінні папери при традиційному виході компаній на біржі. У Японії біткойн – законний платіжний засіб із податком на покупку. В Європейському Союзі операції із криптовалютами належать до активів, що не підлягають оподаткуванню ПДВ. У США це розглядається як робота з інвестиційним активом, із відповідними зобов'язаннями. У Росії (із 26 жовтня 2015 р.) за випуск і обіг криптовалют передбачено кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі терміном до чотирьох років. У Китаї ICO також визнається незаконним. Таким чином, ми бачимо, що не існує загальної позиції світової спільноти стосовно криптовалют і ринків криптовалют.

Зростання капіталізації основних криптовалют привертає увагу інвесторів, які прагнуть примножити власні фінансові ресурси. За даними британської аналітичної фірми Autonomus NEXT, на сьогодні у світі нараховується 55 хедж-фондів, орієнтованих на криптовалюту [20]. Для криптовалют розробляються методики розрахунків індексів. Одним із перших індексів, спрямованих на вимір усього крипторинка, став академічний проект двох університетів із Берліна і Сінгапуру (Humboldt University Berlin, Singapore Management University). CRIX – The CRYptocurrency IndeX. Його особливість – відмінна методологічна база для розрахунків, яка знаходиться повністю у відкритому доступі. На основі їхньої бази навіть написано кілька наукових робіт з економіки. DLT10 – індекс від солідної лондонської компанії DLT Finance, який призначений для більш утилітарних цілей – служити основою для нового покоління фінансових продуктів, індексних інвестиційних фондів. Ще один гравець – TradeBlock – пропонує великим клієнтам, інвестиційним банкам, біржам та брокерам індекси за двома високорізними валютами – Bitcoin та Ethereum [22]. Нью-йоркська фондова біржа (NYSE) почала застосовувати індекс біткойнів – NYSE Bitcoin Index (NYXBT) [16].

Протягом 2016 р. і дотепер у світі проведено понад 150 ICO різних проектів із сумарним обсягом залучення інвестиційних коштів 1 млрд дол [17].

Якщо на момент появи перших цифрових грошей у 2008 р. фінансова спільнота не сприймала їх всерйоз як розрахункові одиниці, то у 2017 р. усе більше і більше підприємств приймають цифрові гроші як оплату за свої товари та послуги. Наприклад, у США біткойни як метод оплати почали приймати насамперед інтернет-магазини, основною аудиторією яких є люди віком 20–35 років, яким зручно використовувати цифрові технології. В Україні у вересні 2017 р. уперше було укладено угоду придбання нерухомості – житла за криптовалюту Ethereum на суму \$60000 із використанням спеціального смарт-контракту [15]. З'явилася інформація про перші розрахунки біткойнами в мережі харчування. Населення самотужки все більше пробує "майнувати" у цифровій фінансовій площині. Фактично ці приклади свідчать про експерименти використання нового фінансового інструменту.

Розраховуватися цифровими грошима, зокрема біткойнами, можна за різні товари й послуги. Цю валюту приймають такі відомі компанії, як: Dell, Microsoft, Virgin Galactic, Alza, мережа закладів харчування PizzaForCoins.com, Whole Foods, Helen's Pizza, Tesla, Apple's App Store, навіть політичні партії у вигляді жертв, зокрема, The Libertarian Party тощо. В Україні

список компаній, що приймають цифрові гроші та біткойни, значно вужчий, зокрема, це ПриватБанк, Ukrainian iPhone Service, кав'ярня KavaLike, "Еко-лавка", деякі кафе і ресторани Києва та Одеси, окремі навчальні курси, сервіси білетів на виставки, кіно, цирк [18, 19].

Дискусія та висновки. На сьогодні біткойн усе ще залишається нішевим платіжним засобом, розвиток якого може продовжитися за одним із двох сценаріїв: у першому випадку він має можливість стати аналогом основної валюти, яка буде широко використовуватися для купівлі/продажу та накопичення, без необхідності обміну на державну валюту в певному регіоні; другий – використання як унесвітно визнаної електронної валюти, за допомогою якої можна проводити оплату в будь-якій країні.

Підсумовуючи, зазначимо, що криптовалюта є формою електронних грошей, а не самостійним платіжним засобом. "Статус" форми електронних грошей (а не самостійної валюти) підтверджується "незалежністю" криптовалют від емісійної політики центробанків та інструментарною "непідпорядкованістю" центробанку як єдиному емісійному центру. Термін "криптовалюта" більшою мірою є продуктом зручності синтаксису.

Криптовалюти та їх обіг мають регулюватися як фінансові активи та інструменти. На це спрямована й Директива 2004/39/ЄС від 21.04.2004 р. "Про ринки фінансових інструментів" – MiFID (EU Market in Financial Instruments Directive) і MiFID II від 2011 р. (остання набуває чинності 03.01.2018 р.). Центральні банки разом із економічними урядовими установами повинні модернізувати грошово-кредитну політику, відкрити новим ідеям і новим викликам інструментальних трансформацій кругообігу капіталу. В Україні на сьогодні має місце правова неунормована прогалина в цьому питанні. Рестрикційні обмеження і застереження мають бути підвідомчими як запобіжний (що і є на сьогодні), а не постійний регуляторний важіль. Питання фінансової безпеки можуть бути врегульовані посиленням функцій нагляду. Операції із використанням криптовалют доцільно розглядати як аспект венчурного інвестування.

Досвід Японії, Швейцарії, США та Англії в цьому питанні має бути використаний як фарватерний. Відповідна діяльність і фінансові послуги повинні ліцензуватися державою як вид професійної діяльності.

Необхідно визначити правовий статус і процедури використання криптовалют як форми електронних грошей.

Основою правовідносин на ринку фінансових послуг України є договір між сторонами (ст. 6 ЗУ "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг"). Створення державою умов і забезпечення прозорості укладання контрактів стосується і ринку криптовалют.

Доцільно розглянути питання створення спеціального криптовалютного венчурного фонду в Україні для підтримки технологічних стартапів вітчизняних учених-дослідників для фінансування власного інтелектуального капіталу.

Список використаних джерел:

1. Пол Винья. Эпоха криптовалют. Как биткоин и блокчейн меняют мировой экономический порядок / Пол Винья, Майкл Кейнси. – М.: ООО "Манн, Иванов и Фербер", 2017. – 580 с.
2. Пашинська А. П'ять найпопулярніших криптовалют світу. Окрім біткойна // Еспресо ТВ. – 4 вересня 2017 р. – Режим доступу: https://espreso.tv/article/2017/08/30/alternativni_kryptovalyuta.
3. Біткойн розділився і подорожував – що це означає! // Ukr.media. – 2017. – 8 серп. – Режим доступу: <https://ukr.media/business/316936>.
4. Иванова А. Китай смог понизить стоимость биткоина на 1000 долларов // Командир. – 2017. 6 сентября – Режим доступу: <http://comandir.com/2017/09/06/167055-kitaj-smog-ponizit-stoimost-bitkoina-na-1000-dollarov.html>.
5. Система Биткоин: плюсы и минусы // Финансовый гений. – 2015. – 15 черв. – Режим доступу: <http://fingeniy.com/sistema-bitcoin-plusy-i-minusy>.

¹⁸ <https://www.sec.gov/news/press-release/2017-131>

¹⁹ <http://www.mas.gov.sg/News-and-Publications/Media-Releases/2017/MAS-clarifies-regulatory-position-on-the-offer-of-digital-tokens-in-Singapore.aspx>

6. Преимущества и недостатки Bitcoin [Электрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://owm24.com/artic/36/preimushchestva-i-nedostatki-bitcoin.html>.
7. Директор-распорядитель МВФ Кристин Лагард о криптовалютах, P2P финансовых услуг и ИИ // Мировой кризис: хроника и комментарии. – 2017. – 10 октября. – Режим доступу: http://worldcrisis.ru/crisis/2830199?utm_source=subscribe&utm_medium=mail&utm_campaign=best.
8. Ключева Н. Япония официально признала биткойны платежным средством // Подробности. – 2017. – 2 апреля. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/2170187-japonija-ofitsialno-priznala-bitkoiny-platezhnym-sredstvom.html>.
9. Очеретнюк А. В Японии объявили о запуске новой валюты // Подробности. – 2017. – 26 сентября. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/2201140-v-japonii-objavili-o-zapuske-novoj-valuty.html>.
10. Биткоин // Новости Швейцарии. – Режим доступу: <http://business-swiss.ch/mirovy-e-valuty/bitcoin/>.
11. Скрипин В. В Китае запретили ICO, рынок отреагировал падением котировок всех крупных криптовалют // ИТС.ua. – 2017. – 4 сентября. – Режим доступу: <https://itc.ua/news/v-kitae-zapretili-ico-gynok-otreaigiroval-padeniem-kotirovok-vseh-krupnyih-kriptovalyut>.
12. НБУ определил статус Bitcoin в Украине // НВ-бизнес. – 2017. – 25 сентября. – Режим доступу: <http://biz.nv.ua/finance/nbu-opredelil-status-bitcoin-v-ukraine-1910824.html>.
13. Тимур Хромаев: "Контролировать обращение криптовалют невозможно и не имеет смысла" // Financsal Club. – 2017. – 4 сентября. – Режим доступу: <https://finclub.net/analitics/timur-khromayev-kontrolirovat-obrashchenie-kriptovalyut-nevozmozhno-i-ne-imeet-smysla.html>.
14. Банк Англии заявил о пользе эмиссии криптовалют для ВВП // Forklog. – 2017. – 19 июля. – Режим доступу: <https://forklog.com/bank-anglii-zayavil-o-polze-emissii-kriptovalyut-dlya-vvp>.
15. Карпенко О. В Украине впервые официально продали квартиру за криптовалюту // АIN. – 2017. – 26 сентября. – Режим доступу: <https://ain.ua/2017/09/26/kvartiru-za-ethereum>.
16. Нью-Йоркская биржа запустила индекс биткоинов // Ведомости. – 2015. – 20 мая. – Режим доступу: <https://www.vedomosti.ru/finance/articles/2015/05/20/nyu-iorskaya-birzha-zapustila-indeks-virtualnoi-valyuti-bitcoin>.
17. ICO глазами вечных инвесторов – убийца или окно возможностей? // Forklog. – 2017. – 1 сент. – Режим доступу: <https://forklog.com/ico-glazami-venchurnyh-investorov-ubijtsa-ili-okno-vozmozhnostej>.

18. Чобанян М. Як біткойни підкорюють Київ. – Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua/2016/03/09/yak-bitkoini-pidkoryuyut-kiyiv/>.
19. Иванова А. Что можно купить в Украине за биткойны. – Режим доступу: <http://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/chto-mojno-kupit-v-ukraine-za-bitkoiny-363824>.
20. Frank Chaparro. Hedge funds are cashing in on bitcoin mania – there are now more than 50 dedicated to cryptocurrencies // Business Insider. – 2017. – Aug. 30. – Режим доступу: <http://www.businessinsider.com/bitcoin-price-surge-leads-to-growth-in-hedge-funds-2017-8>.
21. Для Банка Англии разработан централизованный аналог биткойна // Coinessa Bitcoin Vallet. – Режим доступу: <https://www.coinessa.com/news/dlya-banka-anglii-razrabotan-tsentrizovannyj-analog-bitkoina>.
22. Як порахувати вартість криптовалют // Мінфін. – 2017. – 30 жовтня. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2017/10/30/30695626>.
23. Biryukov A. and Pustogarov I. Bitcoin over Tor is not a good idea. In Security and Privacy, (SP), Symposium on, pages 122-134. IEEE, 2015. DOI: 10.1109/SP.2015.15.
24. Ковальчук Т. Новації у сфері грошових систем та деякі їх особливості // Банківська справа. – 2013. – № 7. – С. 3–12.
25. Резніченко Є. В. Биткойн: валюта майбутнього чи фінансова піраміда? / Є. В. Резніченко. – Режим доступу: http://ua.prostobank.ua/e_banking/statti/bitkoin_valyuta_maybutnogo_chi_finansova_piramida.
26. Сучасні тенденції трансформації світової фінансової системи / О. О. Сльозко та ін.; за ред. О. О. Сльозко. – К.: ICEMB НАН України 2014. – 564 с.
27. Офіційний сайт Bitcoin. – Режим доступу – URL: <https://bitcoin.com>.

Received: 03/11/2017
1st Revision: 14/11/2017
Accepted: 21/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

В. Корнеев, д-р экон. наук, проф.
Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики Минэкономразвития Украины, Киев, Украина,
О. Чеберяко, д-р ист. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КРИПТОВАЛЮТА: ЭРА И СФЕРА ФИНАНСОВЫХ ИННОВАЦИЙ

Рассмотрена сущность криптовалют, их рисков и перспектив развития в Украине и мире. Описаны преимущества и недостатки криптовалют. Освещены позиции зарубежных центробанков и других финансовых регуляторов относительно криптовалют и рынков криптовалют. Предложено, что опыт Японии, Швейцарии, США и Англии в этом вопросе должен быть использован как фарватерный. Отмечено, что соответствующая деятельность и финансовые услуги должны лицензироваться государством как вид профессиональной деятельности на стадиях образования криптовалюты (майнинг) и сопровождения ее обращения (трейдинг и финансовый консалтинг).

Ключевые слова: крипто валюта; цифровые деньги; блокчейн-технологии; майнинг; криптокошелек; ICO; Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Peercoin.

V. Korneev, Doctor of Science (Economics), Professor
State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics of the Ministry of Economic Development of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
O. Cheberyako, Doctor of Science (Historical), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CRYPTOCURRENCY: ERA AND FIELD OF FINANCIAL INNOVATIONS

Essence of cryptocurrencies is considered in the article, their risks and prospects of development in Ukraine and world. Advantages and disadvantages of crypto currency are described. Positions of foreign central banks and other financial regulators are lighted up in relation to cryptocurrencies and markets of cryptocurrencies. It is offered, that the experience of Japan, Switzerland, the United States and England in this question should be used as a fairway. It is marked that corresponding activity and financial services must be licensed by the state as a type of professional activity on the stages of formation of cryptocurrency (mining) and support of its circulation (trading and financial consulting).

Key words: cryptocurrency, digital money, blockchain technology, mining, crypto wallet, ISO, Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Peercoin.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Vinya, P. and Keysi, M., 2017. Epoch of cryptocurrencies. As bitcoin and blockchain change a world economic order, ООО "Mann, Ivanov i Ferber", Moskva.
2. Pashinska, A., 2017. The 5 most popular cryptocurrencies in the world. In addition to bitcoin. Available at: <https://espresso.tv/article/2017/08/30/alternatyvni-kriptovalyuta> (Accessed 4 September 2017).
3. The official site of ukr.media. 2017. "Bitcoin split up and went up – what does it mean?". Available at: <https://ukr.media/business/316936/> (Accessed 8 August 2017).
4. Ivanova, A., 2017. China was able to reduce the cost of bitcoin by 1000 dollars. Available at: <http://comandir.com/2017/09/06/167055-kitaj-smog-ponizit-stoimost-bitkoina-na-1000-dollarov.html> (Accessed 6 September 2017).
5. The official site of Finansovyyi geniy. 2015. "Bitcoin system: pluses and minuses. Available at: <http://fingeniy.com/sistema-bitcoin-plyusy-i-minusy/> (Accessed 15 June 2017).
6. The official site of owm24.com. 2017. "Advantages and disadvantages of Bitcoin". Available at: <http://owm24.com/artic/36/preimushchestva-i-nedostatki-bitcoin.html>.
7. The official site of Mirovoy krizis. 2017. "IMF Managing Director Christine Lagarde on crypto-currencies, P2P financial services and AI". Available at: http://worldcrisis.ru/crisis/2830199?utm_source=subscribe&utm_medium=mail&utm_campaign=best (Accessed 10 October 2017).

8. Klyueva, N., 2017. Japan officially recognized bitcoins as a means of payment. Available at: <http://podrobnosti.ua/2170187-japonija-ofitsialno-priznala-bitkoiny-platezhnym-sredstvom.html> (Accessed 2 April 2017).
9. Ocheretnyuk, A., 2017. In Japan announced the launch of a new currency. Available at: <http://podrobnosti.ua/2201140-v-japonii-objavili-o-zapuske-novoj-valuty.html> (Accessed 26 September 2017).
10. The official site of business-swiss. 2017. "Bitcoin", available at: <http://business-swiss.ch/mirovy-e-valyuty/bitcoin>.
11. Skripin, V., 2017. In China the ICO was banned, the market reacted by falling quotes of all major crypto-currencies. Available at: <https://itc.ua/news/v-kitae-zapretili-ico-rynok-otreagiroval-padeniem-kotirovok-vseh-krupnyih-kriptovalyut/> (Accessed 4 September 2017).
12. The official site of biz.nv.ua. 2017. "NBU has determined the status of Bitcoin in Ukraine". Available at: <http://biz.nv.ua/finance/nbu-opredelil-status-bitcoin-v-ukraine-1910824.html> (Accessed 25 September 2017).
13. Hromaev, T., 2017. Control of circulation of crypto currency is impossible and does not make sense. Available at: <https://finclub.net/analytics/timur-khromaev-kontrolirovat-obrashchenie-kriptovalyut-nevozmozhno-i-ne-imeet-smysla.html> (Accessed 4 September 2017).
14. The official site of Forklog. 2017. "The Bank of England announced the benefits of issuing crypto-currency for GDP. Available at: <https://forklog.com/bank-anglii-zayavil-o-polze-emissii-kriptovalyut-dlya-vvp/> (Accessed 19 July 2017).
15. Karpenko, O., 2017. In Ukraine for the first time officially sold the apartment for crypto currency. Available at: <https://ain.ua/2017/09/26/kvartiru-za-ethereum> (Accessed 26 September 2017).
16. The official site of Vedomosti, 2015. "The New York Stock Exchange launched the index of bitcoins". Available at: <https://www.vedomosti.ru/finance/articles/2015/05/20/nyu-iorkskaya-birzha-zapustila-indeks-virtualnoi-valyuti-bitcoin> (Accessed 20 May 2015).
17. The official site of Forklog. 2017. "ICO through the eyes of venture investors – a killer or a window of opportunity?". Available at: <https://forklog.com/ico-glazami-venchurnyh-investorov-ubijtsa-ili-okno-vozmozhnostej/> (Accessed 1 September 2017).
18. Chobanyan, M., 2017. How bitcoins conquer Kiev. Available at: <https://hmarochos.kiev.ua/2016/03/09/yak-bitkoini-pidkoryuyut-kiyiv>.
19. Ivanova, A., 2017. What can be bought in Ukraine for bitcoins, available at: <http://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/chto-mojno-kupit-v-ukraine-za-bitkoiny-363824>.
20. Chaparro, F., 2017. Hedge funds are cashing in on bitcoin mania – there are now more than 50 dedicated to cryptocurrencies. Available at: <http://www.businessinsider.com/bitcoin-price-surge-leads-to-growth-in-hedge-funds-2017-8> (Accessed 30 April 2017).
21. The official site of Coinessa. 2017. "For the Bank of England a centralized analog bitcoin is developed". Available at: <https://www.coinessa.com/news/dlya-banka-anglii-razrabotan-tsentralizovannyj-analog-bitkoina>.
22. The official site of MInfin. 2017. "How to calculate the cost of cryptocurrencies". Available at: <https://minfin.com.ua/ua/2017/10/30/30695626/> (Accessed 30 October 2017).
23. Biryukov, A and Pustogarov, I., 2015. Bitcoin over Tor is not a good idea. In Security and Privacy, (SP), Symposium on, pages 122-134. IEEE, 2015. DOI: 10.1109/SP.2015.15
24. Kovalchuk, T., 2013. "Innovations in the field of money systems and some of their features", Bankivska sprava, 7, 3–12.
25. Reznichenko, Ye., 2017. Bitcoin: Future currency or financial pyramid?, Available at: http://ua.prostobank.ua/e_banking/statii/bitkoin_valyuta_maybutnogo_chi_finsova_piramida.
26. Slozko, O., 2014. Modern trends in the transformation of the world financial system; in Slozko, O.O. (ed.), ISEMV NAN Ukrainy, Kiev, Ukraine.
27. The official site of Bitcoin. 2017. Available at: URL: <https://bitcoin.com>.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 46-53

УДК 336.717.18: 330.131.7

JEL classification: G21, E44

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/7>

Є. Ліндер, асп.

ORCID iD 0000-0001-5343-5954

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ

ПОБУДОВА МАКРОЕКОНОМІЧНИХ СЦЕНАРІЇВ ТА ОЦІНКА КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ НА ПРИКЛАДІ ПАТ "ПРОМІНВЕСТБАНК"

На основі зарубіжних досліджень розроблено методіку стрес-тестування банку та апробовано її на банку "Промівестбанк". Методика стрес-тестування дозволяє на основі авторегресійних моделей типу ARIMA генерувати базовий та стресовий макроекономічний сценарій, а також аналізувати збитки, капітал і коефіцієнт достатності капіталу банку за кожного із цих сценаріїв.

Ключові слова: стрес-тест; модель авторегресії; макроекономічний сценарій; коефіцієнт достатності капіталу.

Вступ. Як наслідок світової фінансової кризи 2008–2009 рр., а також економічного спаду 2014–2016 рр., у фінансових установах України та світу почала набувати поширення тенденція до автоматичної оцінки ризиків. Стресовий тест є одним із найефективніших методів оцінки банківських ризиків, який надає інформацію про потенційні збитки банку за виняткових, але ймовірних потрясінь, допомагаючи банківським акціонерам та менеджменту оцінювати значущість вразливостей системи. Стрес-тестування також є невід'ємним елементом системи Базель II.

Суть внутрішнього стрес-тестування полягає в тому, що банківські аналітики докладніше вивчають бухгалтерську звітність, щоб розрахувати, скільки банку необхідно додаткового капіталу для виживання за умови стресових ситуацій на ринку. У процесі стрес-тестування для зв'язку макроекономічних факторів

стресу з конкретними банківськими показниками кредитного ризику вибирається математична модель, за яку у статті вибрано логістичну регресію. Прогнозованим банківським показником служить показник прострочених позик (NPL). У процесі стрес-тесту генерується два сценарії: реалістичний та стресовий; для кожного з них оцінюється рівень неплатежів по кредитах, збитки банку внаслідок прострочених кредитів, рівень достатності капіталу, а також ймовірність банкрутства банку. На підставі результатів проведеного дослідження пропонуються рекомендації, які допоможуть уникнути майбутніх фінансових проблем у разі значного уповільнення економічної ситуації або фінансової кризи в майбутньому. Запропонована модель ґрунтується на ряді сучасних досліджень та внутрішній документації, наданої у відкритий доступ наглядовими органами й центральними банками країн Європи. У більшості досліджень стресові

сценарії будуються використовуючи макроекономічні прогнози, що надаються Центральним банком чи державними органами. Запропонований у статті алгоритм дозволяє генерувати стресові сценарії без наявних макроекономічних прогнозів Центрального банку.

Огляд літератури. У роботах [2; 3] розглянуто основні технічні підходи до побудови сценаріїв стрес-тестів: процес починається зі встановлення базового сценарію, що визначається прогнозом розвитку макроекономічної ситуації з найвищою ймовірністю. Другий етап передбачає побудову альтернативного несприятливого сценарію, який може бути зроблено за такими типовими підходами:

- 1) історичне моделювання;
- 2) імовірнісні підходи;
- 3) гіпотетичні сценарії.

У роботі [1] наведено алгоритм стрес-тесту на основі авторегресійних моделей та апробовано його на прикладі банківських установ Румунії.

Багато підходів під час стрес-тестування використовують існуючу структурну макроекономічну модель (напр., модель Центрального банку для прогнозування й аналізу банківського управління) для оцінки рівня основних макроекономічних показників за передбаченим сценарієм стрес-тестування. Деякі міркування, пов'язані з використанням макроекономічної структурної моделі, обговорюються в [4], такі, як вибір базових припущень, управлінських рішень, часового горизонту та визначення макроекономічних змінних.

Серед вітчизняних робіт можна виділити праці [5–12], у яких проводиться огляд методів та результатів стрес-тестування як в Україні, так і у світі. У роботах [9–12] було досліджено однофакторні та багатфакторні моделі стрес-тестування економічного капіталу банку. Проте особливості застосування до вітчизняних банків методів стрес-тестування на основі моделювання стресових макроекономічних сценаріїв досліджувались мало. Крім того, проблема оберненого стрес-тестування, тобто знаходження таких негативних сценаріїв, які призведуть до банкрутства банків, а також визначення їх імовірності, залишається відкритою.

Методологія дослідження. Як досліджуваний банк було вибрано Промінвестбанк як один із найбільших банків України, а горизонт планування обмежений наступними трьома роками (2017–2019 рр.). Із 20-ти наявних макроекономічних показників було вибрано шість, які найкраще апроксимують минулий рівень NPL:

1. індекс споживчих цін;
2. рівень безробіття;
3. рівень економічної активності;
4. сальдо торгового балансу країни (млн дол США);
5. ВВП (млн дол США);
6. середньомісячна зарплата (дол США).

Рівень збитків у разі дефолту було вибрано на рівні 45 %, що узгоджується з рекомендаціями проведення стрес-тестування провідних європейських центробанків. Збір інформації, розробка та застосування моделі стрес-тесту проводився автором самостійно. Для збору історичних значень макроекономічних показників, а також курсу долара щоквартально із 2004 по 2016 р. включно було використано джерела [15–17]. Для збору основних показників Промінвестбанку із 2004 по 2016 р. включно щоквартально було використано джерело [13]. Такі макроекономічні показники, як сальдо торгового балансу, ВВП і середньомісячна зарплата були приведені до значень у доларах США. Оцінка історичних значень рівня кредитних неплатежів Промінвестбанку проводилась як відношення резервів під кредити до загального рівня кредитів.

Усі дані перебувають у відкритому доступі, отже за допомогою розробленої моделі стрес-тест можна застосувати до будь-якого банку України. Негативним моментом етапу збору даних можна відзначити відсутність уніфікованого доступу до банківських показників та необхідність копіювати необхідні дані вручну.

Мета статті полягає у розробці на основі існуючих зарубіжних аналогів методики стрес-тестування, її апробації на українському банку "Промінвестбанк" та аналізі отриманих результатів.

Основні результати. Перед власне проведенням стрес-тесту було оцінено історичні рівні неплатежів банку "Промінвестбанк".

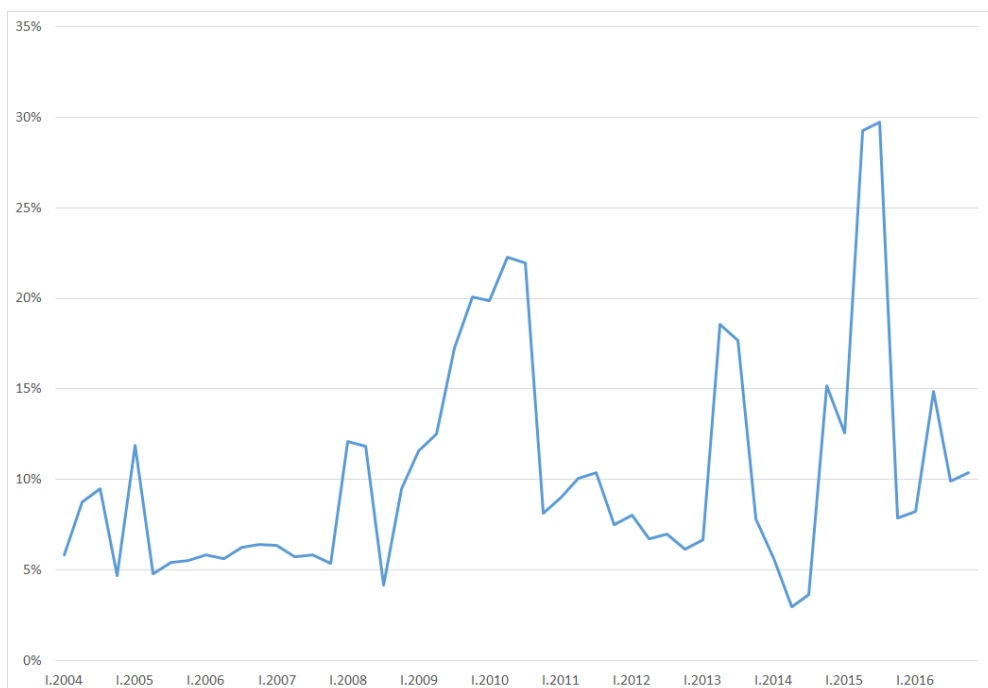

Рис. 1. Історичні рівні неплатежів банку "Промінвестбанк" за період із 2004 по 2016 рр.

Джерело: обчислено автором за даними [15–17].

Як видно із попереднього рисунку, рівні неплатежів значно зростали через три-чотири квартали після початку кризових явищ в економіці України. Так було у 2008–2009 рр. (зростання до 22 %) та у 2015 р. (короткочасне зростання до 30 %). У роки економічного зростання рівні неплатежів загалом залишаються меншими 10 %.

За наступний крок було вибрано множину макроекономічних показників, яка є найбільш інформативною

для моделювання рівня неплатежів. Наступним кроком було проведено кореляційний аналіз кожного із показників (табл. 1). У табл. 1 наведено коефіцієнти кореляції вибраних макроекономічних показників із коефіцієнтом кредитних неплатежів банку за період із 2004 по 2016 р. включно. Таким чином, можливо проаналізувати вплив кожного із макроекономічних показників на рівень неплатежів банку.

Таблиця 1. Коефіцієнти кореляції макроекономічних показників та рівня неплатежів банку

Макроекономічний показник	Коефіцієнт кореляції з рівнем неплатежів банку
Індекс споживчих цін	0.380515795
Рівень безробіття	0.064541025
Рівень економічної активності	0.128434626
Сальдо торгового балансу (млн дол. США)	0.083786298
ВВП у доларах	-0.096399343
Середньомісячна зарплата (дол. США)	-0.002395528

Джерело: складено автором на основі [15–17].

Як бачимо з табл. 1, лише показник ВВП має негативну кореляцію із рівнями неплатежів. Це пояснюється тим, що зменшення цього показника свідчить про погіршення економічної ситуації в країні а отже, підвищення неплатежів за кредитами. Індекс споживчих цін, навпаки, має позитивну кореляцію, що також пояснюється виходячи з економічних міркувань. Показник середньомісячної зарплати, у свою чергу, майже не корелює з рівнем неплатежів. Проте цей показник, зважаючи на

його важливість для оцінки економічної ситуації у країні, усе ж було включено до вибраних макроекономічних показників. На рис. 2 наведено історичні значення індексу споживчих цін як змінної, що має найвищу кореляцію з показниками кредитних неплатежів, наведеними на рис. 1. Як бачимо, індекс споживчих цін так само, як і рівень неплатежів, стрімко зростає після світової економічної кризи 2008–2009 рр. та військового конфлікту із Росією 2014–2015 рр.

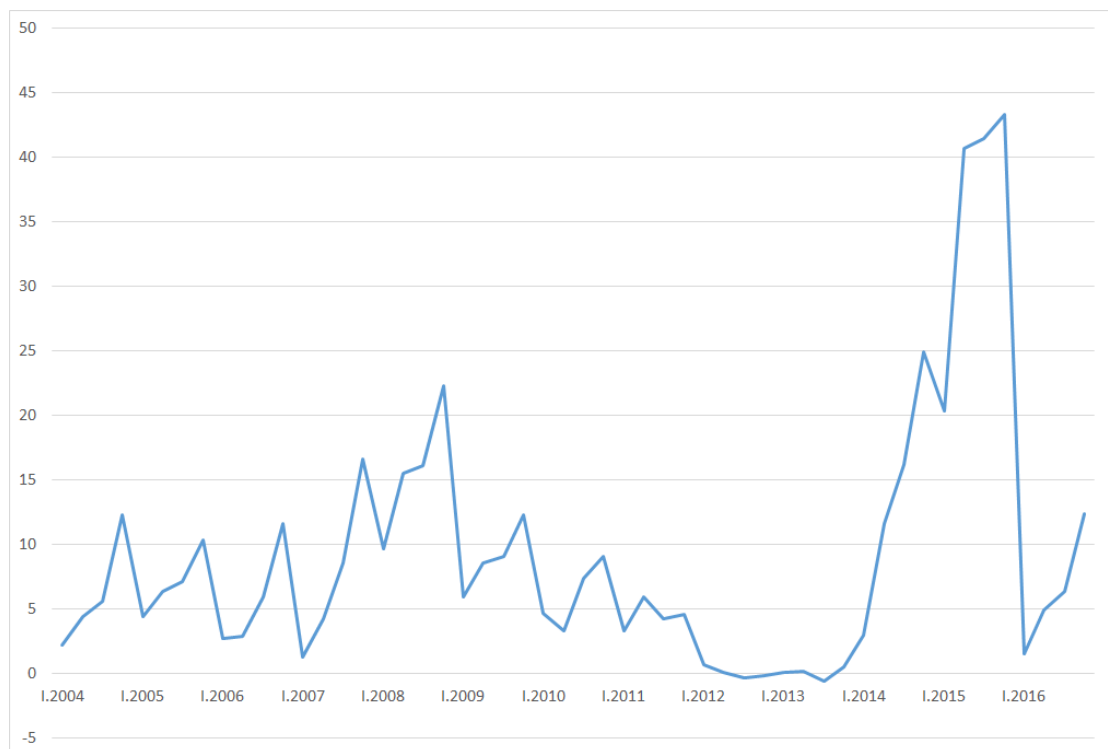

Рис. 2. Історичні рівні індексу споживчих цін за період із 2004 по 2016 рр.

Джерело: обчислено автором за даними [15–17].

Модель для оцінки NPL. Для визначення майбутніх значень показника прострочених позик NPL використовується допоміжна математична модель. На першому етапі майбутні значення макроекономічних змінних оцінюються за допомогою моделі типу ARIMA. Загалом, ARIMA(p, d, q) – це модель, що суміщає авторегресійну складову, яка задається параметром p, рухоме середнє, що задається змінною q, а також різницеву складову,

яка визначається значенням d. Таке поєднання дозволяє моделювати за допомогою ARIMA як стаціонарні, так і нестаціонарні процеси довільного рівня складності. Прогнозоване значення макроекономічної змінної в момент часу t може бути досягнуто із рівняння:

$$Y_t^d = c + \varepsilon_t + \sum_{i=1}^p \varphi_i Y_{t-i}^d + \sum_{i=1}^q \theta_i \varepsilon_{t-i},$$

де Y_t^d – різницевий оператор порядку d , що визначається із рекурентного рівняння:

$$Y_t^d = Y_t^{d-1} - Y_{t-1}^{d-1}, Y_t^0 = X_t,$$

X_t – значення макроекономічної змінної в момент часу t , ε_t – похибка в момент часу t , $\varphi_1, \dots, \varphi_p, \theta_1, \dots, \theta_q$ – параметри моделі, c – константа. Коефіцієнти моделі ARMA визначаються шляхом підбору параметрів моделі на історичних даних. Особливістю моделі є її ймовірнісний характер, тому після декількох запусків за її допомогою можна генерувати набір можливих майбутніх значень макроекономічних змінних у кожен момент часу. Щоб повністю визначити модель ARIMA, потрібно зазначити розподіл похибок ε_t . Найчастіше цей розподіл є гаусовим із нульовим середнім значенням.

Вибір параметрів моделі авторегресії проводиться шляхом перебору всіх можливих моделей ARIMA (p, d, q) таких, що $0 \leq p \leq 5$, $0 \leq q \leq 5$ та $0 \leq d \leq 2$ з метою мінімізувати інформаційний критерій Акаїке (AIC), що виражається формулою $AIC = 2k + n \cdot \ln(RSS)$, де k – сумарна кількість параметрів моделі, n – довжина часового ряду, RSS – сума квадратів похибок.

На другому етапі вибирається підмножина макроекономічних змінних для включення у модель оцінки NPL. Зменшення кількості значущих макроекономічних змінних має такі переваги:

1. Побудова якомога простішої моделі, що оцінює майбутні значення NPL.

2. Через неточності в історичних макроекономічних даних, надлишкові змінні додають непотрібні похибки до оцінки майбутніх значень NPL. Отже вилучення таких змінних збільшить точність прогнозу.

3. Уникнення надлишкової кореляції між змінними шляхом вилучення "дублюючих" макроекономічних показників.

Третім кроком є обчислення NPL для кожного сектору економіки з використанням логістичної регресії та отриманих оцінок макроекономічних показників. Для оцінки її параметрів, історичні значення NPL перетворюються за формулою

$$y_t = \ln \left(\frac{1 - NPL_t}{NPL_t} \right),$$

де NPL_t – ставка NPL у момент часу t , y_t являє собою макроекономічний індекс, який визначається низкою екзогенних факторів. Після цієї трансформації для визначення параметрів моделі лінійної регресії $(\beta_1, \dots, \beta_n)$ використовується метод найменших квадратів $y_t = \beta_0 + \beta_1 \cdot x_{1,t} + \beta_2 \cdot x_{2,t} + \dots + \beta_n \cdot x_{n,t}$, де $(x_{1,t}, \dots, x_{n,t})$ – вектор значень вибраних макроекономічних змінних у момент часу t . Після визначення коефіцієнтів ми можемо використовувати зазначене рівняння для прогнозу-

вання y_t для майбутніх моментів часу. Після цього ми виконуємо зворотне перетворення

$$NPL_t = \frac{1}{1 + e^{y_t}}$$

для визначення майбутніх значень NPL.

Моделі для оцінки ключових параметрів стійкості банку. Оцінка параметрів стійкості банку проводиться для двох макроекономічних сценаріїв: базового та стресового. Для їхньої побудови попередня модель була запущена 1000 разів, таким чином одержано 1000 різних значень NPL для кожного моменту часу. Як базовий сценарій рівня неплатежів для кожного прогнозованого кварталу із 2017 по 2019 р. включно було вибрано медіану, як стресовий сценарій – 99 % квантиль цих значень.

Основна ідея прогнозування сценаріїв полягає в тому, що для прогнозування макроекономічних змінних кілька разів використовуються моделі ARMA з різними значеннями похибок i , таким чином, прогнозовані значення макроекономічних показників для кожного кварталу дещо відрізняються. Наступним кроком для кожного набору отриманих змінних обчислюється NPL. Таким чином, одержане за допомогою 99 % квантилю значення NPL є максимально можливим із такою ймовірністю, отже одержані на його основі параметри стійкості банку можна вважати "найгіршими" можливими ймовірністю 99 % і у випадку якщо такі показники входять у допустимі рамки, із цього випливає 99 % гарантії стійкості банку впродовж інтервалу планування.

Оцінка майбутніх значень NPL є підґрунтям для оцінки ключових фінансових характеристик банку:

1. Для розрахунку загальної суми кредитних утрат ми маємо перемножити значення NPL, прогнозований рівень майбутніх кредитів та LGD (середній відсоток суми кредиту, що буде втрачений для банку у випадку невиклати кредиту та продажу кредитної застави).

2. Оцінка майбутніх сум кредитів проводиться за допомогою ARIMA (2,1,0) (параметри було вибрано автоматично шляхом вибору моделі, що мінімізує інформаційний критерій Акаїке).

3. Величина зважених за ризиком активів оцінюється виходячи із припущення, що зважені за ризиком активи лінійно пропорційні загальній сумі виданих кредитів та загальних утрат за кредитами.

4. Майбутнє значення капіталу оцінюється як лінійно пропорційне до зважених активів.

5. Норма достатності банківського капіталу обчислюється як відношення прогнозованого капіталу до прогнозованих зважених активів.

Результати стрес-тесту. У даному розділі наводяться основні результати стрес-тесту цільового банку: рівень збитків, рівень достатності капіталу та рівень покриття капіталом збитків банку. На основі отриманих результатів наводяться рекомендації менеджменту банку зі зменшення кредитних ризиків.

Таблиця 2. Коефіцієнти кореляції макроекономічних показників та рівня неплатежів банку

Макроекономічний показник	Авторегресійна складова (p)	Різницева складова (d)	Рухоме середнє (q)
Індекс споживчих цін	4	0	1
Рівень безробіття	1	0	0
Рівень економічної активності	4	1	0
Сальдо торгового балансу (млн. дол. США)	1	0	1
ВВП у доларах	5	0	0
Середньомісячна зарплата (дол. США)	0	1	0

Джерело: складено автором на основі [15–17].

Як перший етап були визначено параметри ARMA моделей вибраних макроекономічних показників. Як видно з табл. 2, авторегресійна складова для переважної більшості показників має більші значення, ніж два

інших параметри. Це свідчить про те, що ці показники добре описуються регресійними моделями та є осцилюючими (періодичними) за характером.

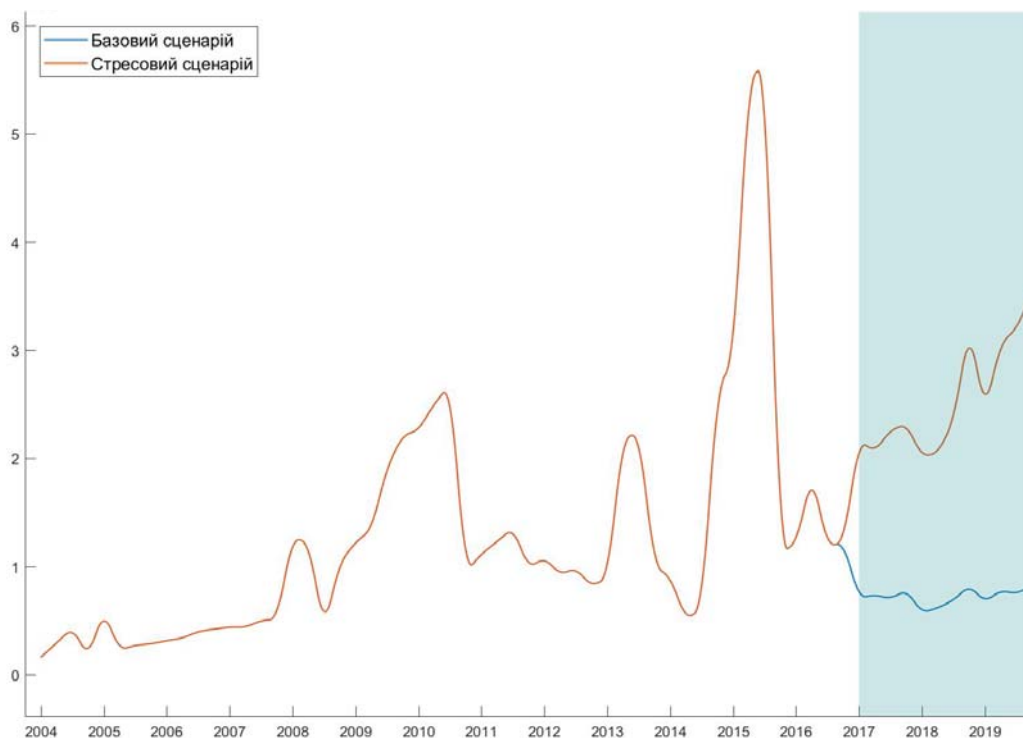

Рис. 3. Кредитні збитки банку у випадку базового та стресового сценарію, млрд грн

Джерело: обчислено автором за даними [15–17].

Як видно із попереднього рисунку, кредитні збитки Промінвестбанку у випадку базового сценарію залишаються на рівні 1 млрд грн/рік, утім згідно зі стресовим сценарієм вони значно збільшуються. Дивлячись на історичні дані, легко бачити різкі збільшення рівня збитків банку після кризи 2008-2009 рр., а також після подій 2014 р.

Дивлячись на історичні дані, легко бачити різкі збільшення рівня збитків банку після кризи 2008-2009 рр., а також після подій 2014 р.

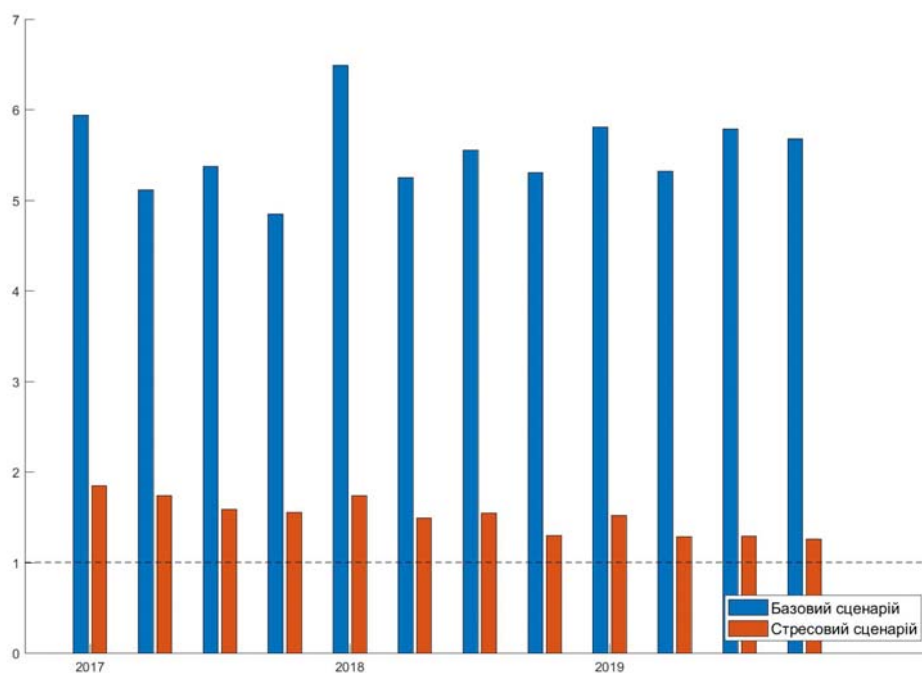

Рис. 4. Рівень покриття капіталом збитків від прострочення кредитів

Джерело: обчислено автором за даними [15–17].

Як видно із попереднього рисунку, при базовому сценарії капітал більш ніж у 4 рази більший, ніж збитки від прострочення кредитів. Навіть при стресовому сценарії рівень капіталу є більшим, ніж прогнозований рі-

вень таких збитків. Із того, що ймовірність стресового сценарію за побудовою становить 99 %, випливає, що ймовірність банкрутства Промінвестбанку в найближчі три роки становить близько 1 %.

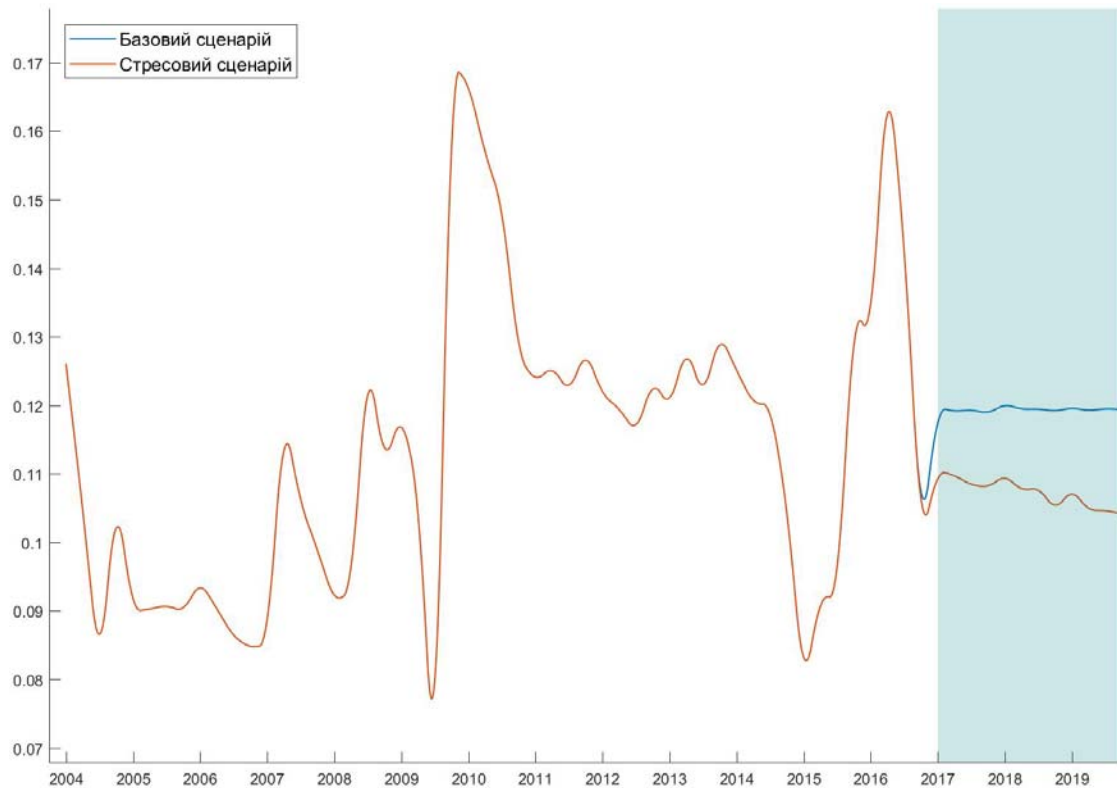

Рис. 5. Рівень достатності капіталу у випадку базового та стресового сценарію

Джерело: обчислено автором за даними [15–17].

Відповідно до нормативів НБУ [13, 14], нормативне значення коефіцієнта достатності капіталу для діючих банків має бути не менше 10 %. Як бачимо, для базового сценарію рівень достатності капіталу близький до 12 %, а у випадку стресового сценарію – знижується від 11 до 10 % упродовж горизонту планування.

Висновки. У статті було адаптовано до українських реалій широковживані математичні моделі стрес-тестування зарубіжних банків. На відміну від інших досліджень, стресовий сценарій було згенеровано за допомогою статистичних методів, які забезпечують 99 % імовірності того, що цей сценарій є найекстремальнішим із можливих. Виходячи із проведених досліджень, було визначено ймовірність банкрутства Промінвестбанку у період із 2017 до 2019 рр., яка становить менше 1 %. Норма достатності капіталу для обох сценаріїв лежить у межах допустимих значень, що свідчить про стійкість цільового банку за умови макроекономічних потрясінь. Проте для подальшого підвищення стійкості банку рекомендовано наростити власний капітал для покриття можливих збитків за несприятливих макроекономічних сценаріїв.

Дискусія. Розроблена методика стрес-тестування дозволяє оцінити рівень стійкості банків України на основі відкритої інформації. На жаль, закритість банківської інформації не дозволяє провести стрес-тестування українських банків повною мірою:

1. Значення NPL необхідно оцінювати не загалом, а для кожного сектору кредитування, тоді як наявні дані із фінансових звітів дозволяють оцінити лише загальний рівень неплатежів по кредитах.

2. Наявність похибок і неточностей історичних значень макроекономічних показників не дозволяє гарантувати оптимальність побудованих моделей та точність прогнозованих даних.

Утім, стрес-тестування є потужним (і часто єдиним) інструментом оцінки стійкості банків України за умов фінансових криз. У подальшому автором планується розширити методику стрес-тестування, враховуючи інші типи ризиків (ринковий ризик, ризик цінних паперів тощо), а також удосконалити модель оцінки капіталу банку.

Список використаних джерел:

1. Ruja, C., 2014. Macro Stress-Testing Credit Risk in Romanian Banking System, Munich Personal RePEc Archive, 23 July 2014, № 58244.
2. Jobst, A. A. et al., 2013. A Framework for Macroprudential Bank Solvency Stress Testing: Application to S-25 and Other G-20 Country F.S.A.P.s. International Monetary Fund Working Papers, №. 13/68, March 2013, 53 p.
3. E.C.B. 2017. Financial Stability Review, May 2017. European Central Bank, 176 p.
4. Jones, M. T., P. Hilbers, and G. Slack., 2004. Stress Testing Financial Systems: What to Do When the Governor Calls. International monetary fund, IMF Working Paper No. 127, 38 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.5089/9781451855012.001>.
5. Тарасевич Н. В. Стрес-тестування ризиків як інструмент антикризового управління діяльністю банків / Н. В. Тарасевич, А. М. Литвиненко // Финансы, учет, банки. – 2014. – № 1(20). – С. 255–263.
6. Андриевская И. Стресс-тестирование: обзор методологий / И. Андриевская // Управление в кредитной организации. – 2007. – № 5. – С. 88–96.
7. Анісімова Л. Стрес-тестування банківської системи / Л. Анісімова // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2015. – № 3(1). – С. 90–100.
8. Прийдун Л. Стрес-тестування кредитного ризику банку: загальна характеристика та особливості практичного застосування / Л. Прийдун // Вісн. ТНЕУ. – 2011. – № 2. – С. 67–74.

9. Манжос С. Б. Стрес-тестування банків: огляд методологій // *Фінанси, учет, банки*. – 2014. – № 1 (20). – С. 188–195.
10. Кишакевич Б. Ю. Стрес-тестування економічного капіталу банку на основі однофакторних моделей / Б. Ю. Кишакевич // *Наук. вісн. Національного лісотехн. ун-ту України: зб. наук.-техн. пр.* – Львів: НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.02. – С. 210–212.
11. Кишакевич Б. Ю. Стрес-тестування кредитного портфеля банку на основі багатфакторних моделей / Б. Ю. Кишакевич // *Економічний простір: зб. наук. пр.* – Дніпропетровськ: ПДАБА. – № 45. – 2011. – С. 161–171.
12. Кишакевич Б. Ю. Економіко-математичне моделювання кредитних ризиків банку: дис. ... д-ра екон. наук за спец. 08.00.11 "Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці". – Київ: ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана", 2011.
13. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні // *Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368*.

14. Про розмір регулятивного капіталу банку // *Лист НБУ від 14.10.2008 № 47-412/1061-13829*.
15. Державна служба статистики України. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Центральний банк України, Банківська статистика, Показники банківської системи. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
17. Міністерство фінансів України, Архів валютних курсів. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/arch>.

Received: 25/09/2017
1st Revision: 03/10/2017
Accepted: 13/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

Е. Линдер, асп.

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Киев, Украина

ПОСТРОЕНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ СЦЕНАРИЕВ И ОЦЕНКА КРЕДИТНОГО РИСКА БАНКА НА ПРИМЕРЕ ПАО "ПРОМИНВЕСТБАНК"

На основании зарубежных исследований разработана методика стресс-тестирования банка и произведена ее апробация в банке "Проминвестбанк". Зависимость уровня неплатежей от макроэкономических показателей определяется логистической функцией, параметры которой определяются исходя из метода максимального правдоподобия на исторических данных. Определены наиболее важные для построения качественной модели прогнозирования уровня неплатежей макроэкономические показатели, произведен прогноз будущего уровня неплатежей для базового и стрессового сценария. Для этого было построено 1000 различных макроэкономических сценариев на основании ARIMA-моделей и для каждого квартала с 2017 по 2019 включительно получено 1000 различных прогнозов уровня неплатежей. Для каждого квартала в качестве базового уровня неплатежей выбирается медиана этого множества, а в качестве стрессового – 99 % квантиль. Соответствующие наборы макроэкономических данных и являются базовым и стрессовым сценарием. В качестве следующих шагов для каждого из сценариев определяется прогнозируемый уровень убытков банка, уровень его капитала, а также коэффициент достаточности капитала. На основании последнего можно делать выводы о потенциальной устойчивости банка в случае экономических потрясений.

Методика стресс-тестирования позволяет на основе авторегрессионных моделей типа ARIMA генерировать базовый и стрессовый макроэкономический сценарий, а также анализировать убытки, капитал и коэффициент достаточности капитала банка по каждому из этих сценариев.

Ключевые слова: стресс-тест; модель авторегрессии; макроэкономический сценарий; коэффициент достаточности капитала.

Ye. Linder, PHD Student

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

MACROECONOMIC SCENARIOS BUILDING AND BANK CREDIT RISK ASSESSMENT, BY THE EXAMPLE OF PSC "PROMINVESTBANK"

Based on foreign research, the article developed a methodology for stress testing of the bank and carried out its approbation in Prominvestbank. Dependence of the level of non-payments on macroeconomic indicators is determined by the logistic function, the parameters of which are determined based on the maximum likelihood method on historical data. The macroeconomic indicators that are most important for constructing a qualitative model for forecasting the level of non-payments are determined. A forecast of the future level of non-payments for a basic and stressful scenario is made. For this purpose, based on ARIMA models 1000 different macroeconomic scenarios that cover each quarter from 2017 to 2019 inclusive were built; 1000 different forecasts of the level of non-payments were received. For each quarter, the median of this set is chosen as the baseline level of non-payments, and 99% quantile is used as an adverse one. The corresponding sets of macroeconomic data are the baseline and adverse scenario. As the next steps for each scenario, the projected level of losses of the bank, the level of its capital, as well as the capital adequacy ratio are determined. Based on the latter, one can draw conclusions about the potential stability of the bank in the event of economic shocks.

The stress testing technique allows, based on autoregressive models such as ARIMA, to generate a baseline and adverse macroeconomic scenarios, as well as analyze the losses, capital and capital adequacy ratio of the bank for each of these scenarios.

Key words: stress test; autoregressive model; macroeconomic scenario; capital adequacy ratio.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Ruja, C., 2014. Macro Stress-Testing Credit Risk in Romanian Banking System, Munich Personal RePEc Archive, 23 July 2014, № 58244.
2. Jobst, A.A. et al., 2013. A Framework for Macroprudential Bank Solvency Stress Testing: Application to S-25 and Other G-20 Country F.S.A.P.s. International Monetary Fund Working Papers, № 13/68, March 2013, 53 p.
3. E.C.B. 2017. Financial Stability Review, May 2017. European Central Bank, 176 p.
4. Jones, M. T., P. Hilbers, and G. Slack., 2004. Stress Testing Financial Systems: What to Do When the Governor Calls. International monetary fund, IMF Working Paper No. 127, 38 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.5089/9781451855012.001>.
5. Tarasevich, N. V., Litvinenko, A. M., 2014. Stress testing of risks as a tool for bank crisis management. *Finances, accounting, banks*, 1(20), pp. 255–263.
6. Andrievskaya I., 2007. Stress testing: methodology overview. *Management in a credit institution*, 5, pp. 88–96.
7. Anisimova L., 2015. Stress testing of banking system. *Bulletin of the Kiev National Trade and Economic University*, 3(1), pp. 90–100.
8. Pryidun L., 2001. Stress testing of bank credit risk: general characteristics and peculiarities of practical application. *Bulletin of TNEU*, 2, pp. 67–74.
9. Manzhos S., 2014. Stress testing of banks: methodology overview. *Finance, accounting, banks*, 1 (20), pp.188–195.
10. Kyshakevish B., 2011. Stress testing of bank's economic capital based on single-factor models. *Scientific bulletin of UNFU. Lviv: UNFU, Issue 21.02*, pp. 210–212.
11. Kyshakevish B., 2011. Stress testing of bank's economic capital based on multi-factor models. *Economic Scope: collection of scientific works, Dnipro: PSACEA*, 45, pp. 161–171.
12. Kyshakevish B., 2011. Economic-mathematical modeling of bank credit risks. Thesis for a Doctor of Economics degree by specialty 08.00.11 – "Mathematical methods, models and information technologies in economics". National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv.
13. Instruction on the procedure for regulating the bank activities in Ukraine. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine, 368 of 28.08.2001.
14. On the size of the regulatory capital of the bank. NBU letter, 47-412/1061-13829 of 14.10.2008.

15. State Statistics Service of Ukraine. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Central Bank of Ukraine, Banking Statistics, Indicators of the banking system. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
17. Ministry of Finance of Ukraine, Archive of exchange rates. Available at: <http://index.minfin.com.ua/arch>.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 53-60

УДК 336.226.11

JEL classification: H2.H24

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/8>

І. Лютий, д-р екон. наук, проф.

ORCID ID 0000-0002-3561-2432,

В. Іванюк, асп.

ORCID ID 0000-0001-6888-8622

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА МІСЦЕВІ ФІНАНСИ: СУПЕРЕЧНОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Досліджено основні проблеми, які виникають у процесі трансформації частини індивідуальних доходів громадян у місцеві публічні фінанси через систему оподаткування, у тому числі в умовах формування спроможних територіальних громад за рахунок їх об'єднання, визначені основні напрями їх розв'язання.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, місцеві фінанси, публічні фінанси.

Постановка проблеми. На сьогодні суперечності функціонування фінансової системи України визначають об'єктивну необхідність зміщення акцентів від системи державних фінансів до системи публічних фінансів. Цей процес зумовлюється потребою створення економічних передумов демократизації суспільства, боротьби із корупцією та створення громадських інститутів контролю за акумуляцією, розподілом і використанням бюджетних коштів. Ідеологією публічних фінансів є децентралізація бюджетних ресурсів, максимізація їх використання безпосередніми платниками податків в інтересах територіальних громад міст і селищних рад. Такий підхід забезпечить фактичну трансформацію старої адміністративної системи державних фінансів та створення якісно нової системи публічних фінансів європейського зразка, орієнтованої на соціально-економічний розвиток територій, а відповідно держави в цілому.

Реалізація такого завдання вбачається, насамперед, у подоланні основних причин низької фінансової спроможності територіальних громад, які в Україні мають комплексний характер. Вони мають як загально-економічну природу – загальна звуженість податкової бази внаслідок, з одного боку, загалом низького рівня доходів населення України, а, із другого боку, невисокої частки легальних доходів, так і пов'язані безпосередньо з основними елементами системи оподаткування, зокрема, із рівнем фіскалізації (модель оподаткування, розмір податкових ставок), параметрами її преференційної частини, порядком адміністрування та розподілу податку. Відтак, подолання зазначених причин вимагає системного підходу до вирішення проблеми удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, оскільки точкові зміни окремих її елементів у процесі численних змін до податкового законодавства, як засвідчує вітчизняна практика, не дають належного результату. Реалізація такого підходу полягає в якісній трансформації системи оподаткування доходів громадян в Україні на основі формування нової парадигми, яка забезпечувала б органічне поєднання її стимулюючої, регулюючої та фіскальної функцій, що сприяло б належному балансуванню загальносуспільних, регіональних, місцевих та індивідуальних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування доходної частини самоврядних бюджетів, особливо за рахунок податкових джерел, а в їх складі – податку на доходи фізичних осіб, є об'єктом наукових ін-

тересів багатьох дослідників. Різноманітні аспекти цієї проблематики досліджують, зокрема, такі науковці, як Ю. Шушкова [4], основна увага в публікаціях якої зосереджена на аналізі джерел формування місцевих бюджетів; узагальненні світового досвіду із цього питання; Ю. Ганущак [5], наукові інтереси якого включають особливості формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах формування спроможних територіальних громад, яке нині відбувається в межах децентралізації управління територіями; І. Луніна, Н. Проць [6], М. Трещов [7], О. Крайник [8], С. Слухай, Н. Здерка [9], Ю. Петленко [10], С. Бондар [11], І. Патока [12], увага яких концентрується на проблематиці удосконалення порядку адміністрування податку на доходи фізичних осіб, його бюджетоутворювальної функції, у тому числі в умовах фінансово-бюджетної децентралізації.

Попри широке розмаїття наукових досліджень проблематики оподаткування індивідуальних доходів та його ролі у формуванні достатньої ресурсної бази самоврядних бюджетів, дискусійним залишається широке коло питань, пов'язаних із: невизначеністю порядку адміністрування податку на доходи фізичних осіб, що зумовлено відсутністю чіткого бачення шляхів балансування інтересів між членами територіальної громади, як платників податків та одержувачів послуг, та спроможністю місцевого самоврядування щодо належного забезпечення такими послугами, особливо з урахуванням значної строкатості населених пунктів за рівнем соціально-економічного розвитку та бюджетоспроможності; відсутністю обґрунтованих підходів до оцінки сукупного податкового навантаження на індивідуальні доходи громадян, зокрема, у контексті запровадження майнових податків; трансформацією бюджетоутворювальної функції податків на індивідуальні доходи в умовах виникнення диспропорцій у ресурсному забезпеченні бюджетів територіальних громад при зміні їх моделі розвитку тощо.

Методологія. У статті на основі узагальнення наукових поглядів здійснено спробу системного підходу до вирішення проблематики формування дієвої системи оподаткування доходів громадян у контексті її використання як інструментарію формування місцевих публічних фінансів, підвищення її результативності з метою забезпечення балансу інтересів у ланцюгах загальної системи "індивід – суспільство": "індивід – територіальна громада", "територія-постачальник робочої сили – територія-реципієнт робочої сили (сфера застосування

праці)", "територіальна громада – територія-сфера надання соціальних послуг". У процесі дослідження використовувалися: монографічний метод – при аналізі порядку формування місцевих бюджетів окремих територіальних громад різних регіонів України, оцінці бюджетоутворювальної функції податків на доходи фізичних осіб та нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, у процесі формування об'єднаних територіальних громад; методи логічного узагальнення – для забезпечення послідовності проведення наукового дослідження; економіко-статистичний – для дослідження та наочного відображення тенденцій у формуванні місцевих публічних фінансів; системно-структурний – для систематизації результатів узагальнення наукових підходів до удосконалення адміністрування прибуткового податку. Джерела даних і емпірична база дослідження: матеріали Державної служби статистики України, органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських рад) щодо стану виконання бюджетів за доходами.

Мета статті – окреслення основних проблем, які виникають у процесі трансформації частини індивідуальних доходів громадян у місцеві публічні фінанси через систему оподаткування, а також визначення основних напрямів їх розв'язання.

Новизна статті полягає в тому, що в ній пропонується комплексне бачення проблематики системи оподаткування доходів громадян у контексті її використання як інструментарію формування місцевих публічних фінансів, системний підхід до підвищення її результативності в контексті необхідності забезпечення балансу інтересів у ланцюгах загальної системи "індивід – суспільство": "індивід – територіальна громада", "територія-

постачальник робочої сили – територія-реципієнт робочої сили (сфера застосування праці)", "територіальна громада – територія-сфера надання соціальних послуг".

Результати. Система оподаткування доходів фізичних осіб є одним із основних інструментів трансформації частини індивідуального доходу в публічні, у першу чергу місцеві, фінанси. У такий спосіб формується фінансовий ресурс, необхідний територіальним громадам для вирішення нагальних місцевих програм. Члени ж територіальної громади у такий спосіб залучаються до розвитку місцевої інфраструктури з метою підвищення її спроможності забезпечення громадян відповідними послугами виробничого та соціального характеру належної якості й асортименту.

Україна перебуває у стадії активного пошуку оптимальної системи фінансово достатніх та збалансованих бюджетів – як державного, так і місцевих різних рівнів. Водночас, як засвідчує аналіз такого пошуку, його результативність, насамперед, у частині формування ресурсної бази місцевих бюджетів, а в їх складі – бюджетів місцевого самоврядування, особливо тих, які не входять до бюджетів об'єднаних територіальних громад, є доволі низькою.

У розвинених країнах світу надходження від оподаткування індивідуальних доходів забезпечують значну частину загальних доходів місцевих бюджетів і реалізують функції системи публічних фінансів країн Європейського Союзу та забезпечують високі соціально-економічні стандарти життя громадян. У Україні ситуація є дещо іншою, хоча й має місце висока частка податку на доходи фізичних осіб у податкових надходженнях до місцевих бюджетів (табл. 1).

Таблиця 1. Бюджетоутворювальна функція податку на доходи фізичних осіб у формуванні ресурсної бази місцевих бюджетів України у 2011–2017 рр.

Показники	Роки						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (план)
Частка податкових надходжень у загальних доходах місцевих бюджетів (без урахування трансфертів із Державного бюджету України), %	84,3	85,2	86,7	86,3	81,5	85,7	89,6
Частка надходжень від податку на доходи фізичних осіб (%) у:							
- податкових надходженнях місцевих бюджетів	74,0	71,1	70,8	71,6	56,0	59,8	59,3
- загальних доходах місцевих бюджетів (без урахування трансфертів із Державного бюджету України)	62,4	60,6	61,4	61,8	45,6	51,3	53,1
- загальних доходах місцевих бюджетів (із урахуванням трансфертів із Державного бюджету України)	39,8	27,1	29,2	27,0	18,7	22,5	23,0

Примітка: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

Джерело: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

Зокрема, у період 2011–2017 рр. частка податкових надходжень у загальних доходах місцевих бюджетів (без урахування трансфертів із Державного бюджету України) коливалась у межах 84,3–89,6 %. Податкові надходження місцевих бюджетів на 56,0–74,0 % формувалися за рахунок податку на доходи фізичних осіб [1; 2; 3]. Разом із тим, хоча надходження від цього податку займають домінуючу (у відносному вимірі) позицію у структурі доходів місцевих бюджетів (без урахування трансфертів із Державного бюджету України) – у 2011 р. – 62,4 %, 2012 р. – 60,6 %, 2013 р. – 61,4 %, 2014 р. – 61,8 %, у 2015 р. – 45,6 %, у 2016 р. – 51,3 %, у 2017 р. (план) – 53,1 % [1], його бюджетоутворювальна функція (в абсолютному значенні) залишається незначною, якщо оцінювати її в контексті формування загальної ресурсної бази місцевих бюджетів з ураху-

ванням централізованих трансфертів. Адже питома вага надходжень від податку на доходи фізичних осіб у такій ресурсній базі в аналізованому періоді не перевищувала третину [1]) і мала тенденцію до зниження, тим самим ілюструючи посилення залежності місцевих бюджетів від їх централізованої підтримки та обмежені потенційні можливості збільшення бюджетоутворювальної функції цього податку. Саме за цими показниками Україна значно відстає від розвинених країн світу (напр., частка централізованих трансфертів у доходах місцевих бюджетів у Німеччині становить 22 %, у Швеції – 34 %, "що означає більш високий рівень фінансової автономії місцевого самоврядування в Європі" [4]. В Україні ж цей показник фактично удвічі вищий – у межах 52,0–62,1 % (рис. 1).

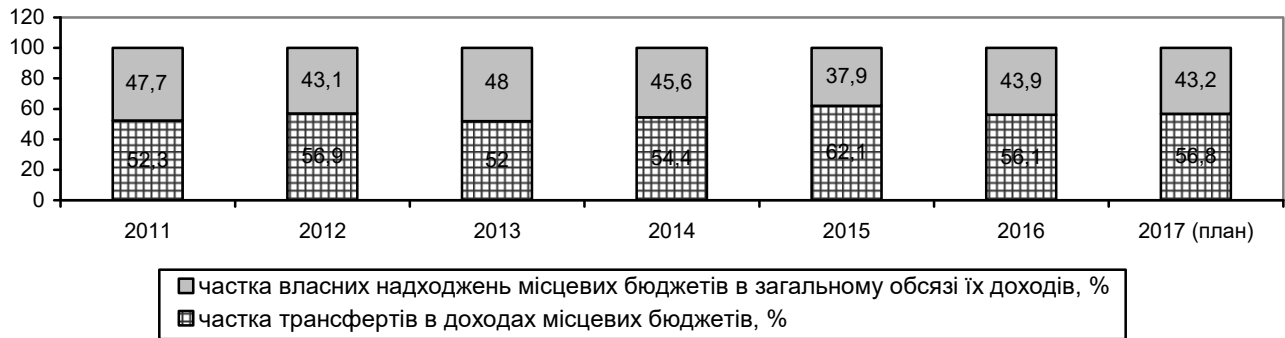

Рис. 1. Співвідношення трансфертів із Державного бюджету України місцевим бюджетам та власних надходжень місцевих бюджетів у 2011–2017 рр.

Принагідно зазначимо, що кардинально не вдалося виправити ситуацію із наповненням місцевих бюджетів та із уведенням військового збору, податку на пенсії й підвищенням рівня оподаткування відсотків за депозитами (табл. 2).

Таблиця 2. Фіскальний ефект уведення військового збору, податку на пенсії та підвищення рівня оподаткування відсотків за депозитами в Україні у 2016 р.

Показники	Зведений бюджет України	Державний бюджет України	Місцеві бюджети України
Надходження податку та збору на доходи фізичних осіб – разом, млрд грн	138,8	59,8	79,0
у тому числі:			
- податок на доходи фізичних осіб із пенсій;	0,40	0,14	0,26
- податок на доходи фізичних осіб із відсотків за депозитами;	7,6	7,6	-
- військовий збір.	11,5	11,5	-
Частка сумарних надходжень від податку на доходи фізичних осіб із пенсій та відсотків за депозитами, військового збору в загальному обсязі податку та збору на доходи фізичних осіб, %	14,0	32,2	0,3

Примітка: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

Джерело: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

За рахунок таких нововведень виграв лише державний бюджет, в якому сумарна частка відповідних надходжень у загальному обсязі податку та збору на доходи фізичних осіб становила 32,2 %. Місцеві ж бюджети задовільнились лише частиною надходжень від оподаткування пенсій, що у відносному вимірі становило разом 0,3 %.

Значною мірою ситуація із формуванням ресурсної бази місцевих бюджетів зумовлена відсутністю комплексного бачення ролі податків у системі бюджетування. Це, зокрема, стосується функцій податків, порядку їх адміністрування, розподілу між бюджетами різних рівнів тощо, місця податків у системі доходів бюджетів загалом.

У частині функцій податків на фоні фактично повного ігнорування їх регулюючої та, особливо, стимулюючої, функцій, зазначимо домінуючі їх фіскальної функції, підтвердженням чого може виступати: постійне зростання розмірів податкових ставок без адекватного розширення преференційної частини відповідних податків; уведення нових податків із періодичним та швидкоплинним у часі звуженням їх преференційної складової тощо. Стосовно місцевих бюджетів ідеться, насамперед, про податок на доходи фізичних осіб і податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, некомерційного призначення.

Зокрема, податок на доходи фізичних осіб упродовж численних спроб його реформування мав стійку тенденцію до збільшення. Удосконалення законодавства, що регулює порядок оподаткування індивідуальних доходів, відбувалось без зміни моделі оподаткування. Як правило, мали місце незначні уточнення в частині окремих елементів податку, підвищення його розміру.

Зокрема, із моменту прийняття Податкового кодексу України ставка податку на доходи фізичних осіб зросла із 15 % бази оподаткування та 17 % у разі перевищення загальної суми отриманих платником податку у звітному податковому місяці доходів десятикратного розміру мінімальної заробітної плати, установленної законом на 1 січня звітного податкового року, до 18 % (станом на 2017 р.). Ставка податку, за якою оподатковуються пасивні доходи, за цей самий період зросла більш ніж утричі – із 5 до 18 %, за якою нині оподатковуються (крім доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств, які оподатковуються за ставкою 5 %) такі доходи: відсотки (у т. ч. дисконтні доходи), у тому числі на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, вклад (депозит) у кредитних спілках; відсотковий або дисконтний дохід за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом; плата (відсотки), що розподіляється відповідно до пайових членських внесків членів кредитної спілки; дохід, який виплачується компанією, яка управляє активами інституту спільного інвестування, на розміщені активи; дохід за іпотечними цінними паперами (іпотечними облігаціями та сертифікатами); відсотки (дисконт), отримані власником облігації від їх емітента; дохід за сертифікатом фонду операцій із нерухомістю та дохід, отриманий платником податку в результаті викупу (погашення) управителем сертифікатів фонду операцій із нерухомістю; інвестиційний прибуток, включаючи прибуток від операцій з облігаціями внутрішніх державних позик, у тому числі від зміни курсу іноземної валюти; роялті; дивіденди. Крім цього, запроваджено 18-відсоткове

оподаткування доходу в частині перевищення суми пенсії (включаючи суму її індексації, нараховану відповідно до закону), щомісячного довічного грошового утримання, які отримуються платником податку із Пенсійного фонду України чи бюджету [13]. Зростання податкового навантаження стимулює тінізацію економіки, виплати заробітної плати в конвертах.

У той же час параметри преференційної складової зазначеного податку за цей самий період зазнали незначних змін. До того ж, вони мали точковий характер, зачіпаючи окремі поодинокі об'єкти, щодо яких вони застосовувалися. Як показує аналіз існуючих податкових преференцій при оподаткуванні доходів громадян, визначених чинним законодавством України, їх асортимент є обмеженим. До того ж, під час детальнішого вивчення зазначених преференцій виникають підстави для висновку, що вони загалом не є достатньо дієвими стосовно стимулюючого ефекту. Самі ж законодавчі норми, які регулюють види податкових преференцій та порядок їх застосування, як на нашу думку, не позбавлені недоліків, у зв'язку із чим можуть і мають бути удосконалені.

У контексті зростання ролі фіскальної функції системи оподаткування доходів фізичних осіб варто зазначити і запровадження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, некомерційного призначення. Адже такий податок, не дивлячись на об'єкт оподаткування, джерелом сплати має той самий поточний дохід фізичної особи, причому із якого вже сплачено податок на доходи фізичних осіб. Відтак фактично має місце подвійне оподаткування одного і того самого доходу.

Крім того, не дивлячись на незначний період запровадження податку на майно, відмінне від земельної ділянки, некомерційного призначення для фізичних осіб, можна спостерігати чітку тенденцію до зростання його фіскальної функції, про що свідчить, зокрема, розширення бази оподаткування (із житлової площі об'єкта нерухомості до загальної площі об'єкта житлової та нежитлової нерухомості), збільшення ставки податку (із 1 до 3 % розміру мінімальної заробітної плати, згодом, після підвищення такої удвічі, до 1,5 % розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. м бази оподаткування; при цьому за умови щорічного підвищення розміру мінімальної заробітної плати, що відбувається постійно, фіскальний тиск на громадян у частині оподаткування зазначеним видом податку постійно зростатиме), зменшення неоподатковуваної площі об'єкта нерухомості. Розширення преференційної складової податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, некомерційного призначення, мало місце лише в частині окремих соціально вразливих верств населення.

Одночасно варто констатувати, що і посилення фіскальної функції системи оподаткування доходів фізичних осіб відбувається значною мірою хаотично, без належних наукового обґрунтування та розрахунків параметрів змін відповідних елементів тих чи інших податків, оцінок впливу таких змін на мотиваційну поведінку платників податку, у першу чергу, у частині легалізації особистих доходів, тощо. Запровадження нових податків, зміна елементів чинних та нововведених податків, причому ще до моменту набуття ними чинності, як правило, є результатом виключно політики компромісу на рівні законодавця, а також інституціонального компромісу між парламентом та Урядом. За таких умов марно сподіватися на належну результативність будь-яких кроків у напрямі удосконалення такої системи. Стрімке зростання диференціації в доходах громадян, падіння купівельної спроможності заробітної плати більшості населення України, особливо в умовах зростання вартості комунальних послуг, визначає необхідність пере-

ходу до прогресивної шкали оподаткування. Окремим варіантом може розглядатись можливість застосування диференціації у ставках податку на доходи громадян (або частину доходів, що можуть відшкодовуватись у місцевий бюджет) по окремих регіонах з метою стимулювання їх розвитку. Нова парадигма системи оподаткування доходів фізичних осіб має, на нашу думку, базуватись саме на таких розрахунках та оцінках В її ж основу (у даному випадку, можна погодитися з думкою, яку висловлюють, зокрема, І. Михасюк, М. Петик, Н. Полинюк) має бути покладений підхід, який властивий розвиненим країнам, "де стан демократії та суспільні норми значною мірою мають вплив на побудову та реалізацію фіскальної політики", згідно з яким "податкове регулювання передусім спрямовано на вирішення соціальних питань та економічну мотивацію домогосподарств, а вже потім – на забезпечення уряду фінансовими ресурсами" [14]. Це означає, зокрема, і те, що невід'ємною складовою нової моделі системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні має стати концептуально інша преференційна частина, орієнтована не лише на певні соціально вразливі верстви населення, а й на широкий загал, передбачаючи розгалужену та дієву систему податкових стимулів, які забезпечували б платникам податків, опосередковано через участь держави, можливості щодо здобуття освіти, лікування, упровадження енергозберігаючих технологій, здійснення заощаджень, інвестування у будівництво житла тощо, а також формували мотивацію щодо легалізації доходів як основу розширення податкової бази, підвищення на цій основі бюджетоутворювальної функції відповідних податків.

Зазначимо і те, що в загальному процесі вироблення державної політики трансформації системи оподаткування доходів фізичних осіб, включаючи позиціонування її у формуванні публічних фінансів, зокрема, на місцевому рівні, також має місце доволі негативна ситуація, за якої цілий сегмент самоврядних бюджетів позбавляється одного із ключових на сьогодні доходного джерела. Ідеться про податок на доходи фізичних осіб, який, із започаткуванням процесу формування об'єднаних територіальних громад, до бюджетів територіальних громад, які не є учасниками такого процесу об'єднання, не зараховується. Такий підхід має різні наслідки для територіальних громад, диференційованих за рівнем демографічного та соціально-економічного розвитку. Найбільше від запровадженого підходу щодо розподілу податку на доходи фізичних осіб потерпають територіальні громади із загалом сприятливою демографічною ситуацією, достатньо розвиненою сферою застосування праці, у тому числі для маятникових мігрантів. Адже існуючий порядок адміністрування податку на доходи фізичних осіб, в основі якого лежить принцип зарахування податку за місцем реєстрації податкового агента, забезпечує можливість залишати його в бюджетах саме таких територіальних громад. Відтак, негативного впливу від зазначених вище нововведень у сфері місцевого самоврядування зазнають великі населені пункти, у тому числі міста (районні центри), які втрачають значний фінансовий ресурс, що міг би бути використаний на власний розсуд відповідних територіальних громад на ті чи інші важливі місцеві бюджетні програми.

На нашу думку, запроваджений підхід виглядає вразливим щодо відповідності загальним принципам процесу об'єднання територіальних громад, у першу чергу, принципу добровільності. Існуючий порядок зарахування податку на доходи фізичних осіб до відповідних місцевих бюджетів виступає нічим іншим, як інструментом примусу до процесу об'єднання всупереч задекларованому законодавцем принципу добровільності. Загалом

зазначимо, що в основу підходу щодо зміни порядку закріплення надходжень від податку на доходи фізичних осіб за відповідними місцевими бюджетами її ініціаторами закладалася теза про необхідність підвищення спроможності громад, які у разі об'єднання "наділяються повноваженнями та ресурсами, як у міст обласного значення", що, у свою чергу, "є запорукою переходу місцевого самоврядування на якісно новий рівень" [15]. *Спроможна територіальна громада при цьому виглядається як "територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці"* [7]. У даному випадку, і у зв'язку з чим ми повною мірою погоджуємося з думкою І. В. Патоки, "все ж таки головною рушійною силою процесу утворення об'єднаних спроможних територіальних громад є фінансове забезпечення їх діяльності, тобто отримання власних повноважень і фінансової бази на виконання цих повноважень. ... важливо, щоб метою реформи місцевого самоврядування було, передусім, забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Ідеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів. Перш за все йдеться про зарахування до їх бюджетів 60 % податку на доходи громадян" [12]. *При цьому такий підхід, з нашої точки зору, а також виходячи із одного з основних принципів добровільного об'єднання територіальних громад – добровільності, задекларованого Законом України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [16], убачається доцільним застосовувати до всіх бюджетів місцевого самоврядування, незалежно від того, чи є відповідні громади суб'єктами об'єднаних територіальних громад, чи ні. Завдання забезпечення спроможності громад виглядає актуальним для місцевого самоврядування загалом, для чого мають бути створені належні законодавчі й економічні передумови. Спосіб же вирішення цього завдання (шляхом об'єднання, чи самостійно) має, з нашої позиції, вирішувати громада. Як зазначає І. В. Патока, "практика формування бюджетів місцевого самоврядування за рахунок надходжень податку на доходи фізичних осіб наявна в багатьох європейських країнах – у такий спосіб місцеві громади зацікавлені у стимулюванні підприємницької активності на своїй території". [12] Інша річ, що підхід до вирішення проблеми закріплення за бюджетами місцевого самоврядування податку на доходи фізичних осіб (його частини) не може бути однаковим для всіх територіальних громад. Адже між ними існують значні відмінності щодо потенціалу нарощування податкової бази, доступу до різноманітних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я тощо. З огляду на зазначене, логічно і цілком обгрунтовано видається думка щодо доцільності розробки бюджетної типології, яка забезпечувала б можливість більшої деталізації місцевих бюджетів при розробці щодо них моделі розподілу податку на доходи фізичних осіб, яка краще б урахувала параметри спроможності територіальних громад, забезпечення їх жителів відповідними послугами (за місцем проживання та поза його межами) тощо.*

Процес вивільнення цілого сегменту територіальних громад зі сфери оподаткування доходів фізичних осіб, або ж, принаймні, застосування останнього на мініма-

льному рівні, що досить часто має у своїй основі об'єктивні підстави і цілком, виходячи з реальної дійсності, є позитивним явищем, спостерігається і в частині оподаткування майновими податками, зокрема, податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, некомерційного призначення. Ідеться про наділення органів місцевого самоврядування дискреційними повноваженнями щодо установлення розмірів ставок податку. На практиці такий підхід призводить до значної дискримінації платників податку не лише в цілому, незалежно від належності до тієї чи іншої територіальної громади, але й навіть у разі рівності платників податку за майновим станом та об'єктів оподаткування при їх розміщенні у суміжних адміністративних одиницях, фактично однакових за рівнем соціально-економічного розвитку.

Ситуація, як на нашу думку, виглядає неоднозначною з огляду, зокрема, й на те, що законодавець періодично змінює порядок зарахування відповідного податку до місцевих бюджетів, тим самим змінюючи цільове використання одержаних від нього коштів (зокрема, якщо в момент запровадження податку він, згідно з бюджетним законодавством, зараховувався до бюджету розвитку місцевих бюджетів, що забезпечувало збереження інвестиційного характеру цього джерела доходів самоврядних бюджетів і є цілком природним, то згодом відповідний податок передбачено зараховувати до загального фонду самоврядних бюджетів). Таким чином, кошти, які апіорі повинні мати інвестиційну природу при їх використанні, за новим порядком можуть використовуватися на будь-які, у тому числі, поточні, видатки, тим самим зменшуючи рівень інвестиційної компетенції самоврядних бюджетів, що є особливо загрозливим щодо середньо- та довгострокової перспективи розвитку відповідних територіальних громад.

Таким чином, можна говорити про відсутність прямого зв'язку не лише між тим чи іншим податком, як джерелом доходів місцевих бюджетів, та останніми, але й між будь-якими іншими кроками у напрямі зміни елементів цих податків чи запровадження останніх, та місцевими бюджетами. Такі кроки, як засвідчує вітчизняна практика, здійснюються: хаотично; за однією схемою – у напрямі посилення фіскального тиску на доходи фізичних осіб; шляхом створення значного люфту в застосуванні окремих податків (насамперед, у частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, некомерційного призначення) через наділення суб'єкта їх застосування необмеженими повноваженнями при прийнятті відповідних рішень, що, за великим рахунком, закладає дискримінаційні основи при застосуванні відповідного податку стосовно різних категорій громадян, які проживають у різних адміністративних одиницях, незалежно від об'єкта оподаткування; ситуативно – залежно від зміни державної політики щодо моделі організації місцевого самоврядування, порядку формування місцевих бюджетів.

Черговий аспект у системі координат "система оподаткування доходів фізичних осіб – місцевий бюджет" полягає в моделі адміністрування податку. У випадку із податком на доходи фізичних осіб проблема полягає у встановленні оптимального співвідношення між розмірами податку, які зараховуються до доходів відповідних бюджетів залежно від того, де проживає та працює платник податку. На сьогодні можна констатувати стійку тенденцію зміщення бюджетоутворювальної функції податку на доходи фізичних осіб від сільських бюджетів до бюджетів міст республіканського (Автономної Республіки Крим), обласного підпорядкування, обласних та районних бюджетів, що пояснюється, з одного боку, системою розподілу видаткових повноважень між від-

повідними бюджетами та відповідною структурою закріплених за ними доходів з метою належного фінансового забезпечення зазначених повноважень, а, із другого боку, порядком зарахування зазначеного податку, за яким у значно вирашному становищі перебувають бюджети місцевого самоврядування територій із більш розвиненою сферою прикладання праці.

В Україні до сьогодні не вироблена концепція зарахування податку на доходи з фізичних осіб до місцевих бюджетів. У науковому, фаховому та експертному середовищі тривають дискусії щодо такої концепції, за результатами яких можна виокремити кілька підходів до вирішення проблеми. Такі, зокрема, передбачають здійснення розподілу зазначеного податку між місцевими бюджетами у різних пропорціях, повне зарахування його до бюджетів територій за місцем проживання платника податку, надання податку на доходи фізичних осіб статусу місцевого податку. Слід констатувати, що відповідні пропозиції не базуються на жодних розрахунках, не враховують диференціацію територій у контексті їх фактичної спроможності щодо забезпечення громадян відповідними послугами, робочими місцями тощо, що, на нашу думку, має обов'язково враховуватися при встановленні певних пропорцій під час розподілу надходжень від податку на доходи фізичних осіб між відповідними місцевими бюджетами.

Справа у тому, що у значній частині населених пунктів, які є місцем реєстрації платників податку на доходи фізичних осіб, жодні послуги такому платнику податку апріорі не надаються і в жодній перспективі надаватися не плануються. Такими є, як правило, малі та віддалені села, жителі яких працюють в інших населених пунктах та, відповідно, отримують відповідні послуги за місцем роботи. Відтак, сплата податку на доходи фізичних осіб у бюджети таких населених пунктів виглядає необґрунтованою.

Слід також урахувати і той факт, що в умовах загальної тенденції підвищення трудової мобільності населення, а також виникнення фінансових можливостей в останнього щодо придбання у власність кількох об'єктів нерухомості, причому як у межах одного населеного пункту, так і в різних населених пунктах, складається ситуація, що певна (як показують монографічні дослідження, доволі значна) частина громадян постійно змінює місце свого проживання, або ж проживає тривалий час не за місцем реєстрації. Така ситуація характерна здебільшого для високо урбанізованих адміністративно-територіальних одиниць, жителі яких часто проживають за їх межами (напр., у котеджних містечках), працюючи в місті та, відповідно, отримуючи всі необхідні послуги саме в ньому. Більше того, у такому випадку громадяни самі вкладають кошти в інфраструктуру таких поселень (будівництво доріг, ліній електрозабезпечення, постачання води та водовідведення, організація вивезення побутового сміття тощо), не отримуючи за це будь-якої компенсації. Безальтернативне зарахування податку на доходи фізичних осіб у бюджети відповідних населених пунктів, на території яких розташовані такі новозбудовані осередки, без зміни підходів до порядку, якості надання відповідних послуг, а також компенсації витрачених на розвиток місцевої інфраструктури коштів, виглядає сумнівним. До того ж слід урахувати той факт, що на сьогодні із запровадженням податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, який, як уже було зазначено, є опосередкованою формою оподаткування доходів громадян, відповідні бюджети місцевого самоврядування отримали доволі дієвий фінансовий інструмент для формування власної ресурсної бази, причому який жодним чином не прив'язаний до місця

проживання (реєстрації) платника зазначеного майнового податку. Із запровадженням останнього, таким чином, проблема визначення місця зарахування податку на доходи фізичних осіб, особливо в умовах фізичної відсутності надання відповідних послуг населенню, на нашу думку, певною мірою втратила свою гостроту.

Висновки та дискусія. Таким чином, як можна побачити, спектр чинників, які слід ураховувати при розробці нової моделі адміністрування податку на доходи фізичних осіб з метою збалансування системи місцевих фінансів, є доволі значним. Головним завданням при опрацюванні такої моделі вбачається забезпечення балансу інтересів у системі "індивід – територіальна громада – територія-сфера застосування праці – територія-надавач послуг". З точки зору інтересів відповідної території йдеться про адекватний рівень компенсації витрат на надання тих чи інших послуг, з точки ж зору громадянина-платника податків – про формування належної мотивації до легалізації доходу та повноти сплати податкових зобов'язань. Лише за таких умов є підстави сподіватися на формування у платників податків стійкої позиції щодо відповідності обсягу, якості та асортименту отриманих на певній території послуг обсягу сплачених ними податків. Це, у свою чергу, вимагає кропіткої та значної за обсягом роботи щодо оцінки фактичної та потенційної спроможності відповідних територій щодо забезпечення відповідними послугами в розрізі всього масиву поселенської мережі, що має відбуватися в умовах вирішення загальної проблеми "... встановлення функцій та обов'язків, що визначають структуру й функції органів державної та місцевої влади, а також взаємовідносини між рівнями бюджетної системи ..." [17]. Одним із напрямів вирішення цієї проблеми вбачається, як уже було зазначено вище, у розробці бюджетної типології, яка забезпечувала б можливість більшої деталізації місцевих бюджетів при розробці щодо них моделі розподілу податку на доходи фізичних осіб, яка краще враховувала б параметри спроможності територіальних громад, забезпечення їх жителів відповідними послугами (за місцем проживання та поза його межами) тощо. В основу такої типології має бути покладено структуру видаткових повноважень відповідних місцевих бюджетів, що, у свою чергу, визначало б передумови для визначення порядку зарахування та розподілу податку на доходи фізичних осіб. На підставі такої типології можливий повний перегляд існуючого порядку зарахування податку на доходи фізичних осіб до різних бюджетів, установлення співвідношення між частинами податку, визначення критеріїв установлення такого співвідношення, виходячи із системи взаємовідносин у ланцюгах "територія-постачальник робочої сили – територія-реципієнт робочої сили (сфера застосування праці)", "територія-постачальник робочої сили – територія-надавач послуг" тощо.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що Україна підійшла впритул до проблеми реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб, необхідність вирішення якої продиктована потребою формування спроможних, у фінансовому відношенні, територіальних громад, орієнтованих максимально на надання відповідного спектру послуг її членам на основі принципу субсидіарності. Водночас проведення якісної модернізації такої системи не може базуватися на старих підходах, а вимагає нового концептуального бачення проблеми, ґрунтовних оцінок та розрахунків, законодавчих і конституційних змін, що є підґрунтям отримання належного результату.

Список використаних джерел:

- Міністерство фінансів України. Бюджет України-2013. Статистичний збірник. – Київ: Міністерство фінансів України, 2013 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/bjudzhet-ukraini-2013?category=bjudzhet&subcategory=2013-budget>.
- Державна казначейська служба України. Звіт про виконання місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2014 рік [Електрон. ресурс]. – Київ: Державна казначейська служба України, 2014. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/dccatalog/list?currDir=257806>.
- Державна казначейська служба України. Звіт про виконання місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2015 рік [Електрон. ресурс]. – Київ: Державна казначейська служба України, 2015. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/dccatalog/list?currDir=311513>.
- Шушкова Ю. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів України та шляхи їх вирішення / Ю. Шушкова [Електрон. ресурс]. – Львів, 2014. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2014_11_25_iviv/sekcija_3_2014_11_25/problemi_formuvannja_dokhodiv_miscevikh_bjudzhetiv_ukrajini_ta_shljakhi_jikh_virishennja/69-1-0-1086.
- Ганущак Ю. Ю. Реформа територіальної організації влади / Ю. Ганущак. – Київ: ТОВ "Софія-А", 2013.
- Проць Н. В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації [Електрон. ресурс] / Н. Проць. – К., 2015. – Режим доступу: <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1501/15pnpfn.pdf>.
- Трещов М. М. Удосконалення адміністрування податків в умовах зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів України // Теорія та практика державного управління [Електрон. ресурс]. – 2014. – Вип. 4. – С. 280–287. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-4/doc/3/03.pdf>.
- Крайник О. Напрямки зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування // Наук. вісн. – 2008. – Вип. 1 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O.%C2%A0Kraynyk.pdf.
- Слухай С. В. Формування доходів місцевих бюджетів у контексті трансформації податкової системи / С. В. Слухай, Н. Я. Здерка [Електрон. ресурс] // Фінанси України. – 2006. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jm/soc_gum/Ekonk/2010_4/011_nehaychuk.pdf.
- Петленко Ю. В. Місцеві фінанси [Електрон. ресурс] / Ю. Петленко. – Х., 2010. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/99585-tema-12-printsipi-novogo-pdodu-do-mstsevoogo-opodatkovannja.html>.
- Бондар С. Я. Процес формування міжбюджетних відносин на терені сучасної України: проблеми та шляхи вирішення [Електрон. ресурс] / С. Бондар. – Тернопіль, 2015. – Режим доступу: <http://intkonf.org/bondar-sya-protse-formuvannja-mizhbudzhethnih-vidnosin-na-tereni-suchasnoyi-ukrajini-problemi-ta-shljahi-yih-virishennja>.
- Патока І. Фінансове забезпечення сталого розвитку об'єднаних територіальних громад як складова ефективної децентралізації влади в Україні / І. Патока [Електрон. ресурс]. – 2014. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4582>.
- Верховна Рада України, 2010. Податковий кодекс України [Електрон. ресурс]. – Київ: Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2755-17>.
- Михасюк І. Реформування податку на доходи фізичних осіб: аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду [Електрон. ресурс] / І. Михасюк. – 2012. – Режим доступу: <http://econom.lnu.edu.ua/files>.
- Верховна Рада України. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад" [Електрон. ресурс]. – Київ: Верховна Рада України, 2015. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/214-2015-%D0%BF>.
- Верховна Рада України. Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [Електрон. ресурс]. – Київ: Верховна Рада України, 2015. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/157-19>.
- Наконечна Ю. Відкритість та прозорість державного та місцевих бюджетів в Україні / Ю. Наконечна, Л. Демиденко // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2016. – 10 (187): 20-27. – DOI:<https://doi.org/10.17721/1728-2667.2016/187-10/3>.

Received: 25/10/2017

1st Revision: 1/11/2017

Accepted: 1/12/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

И. Лютий, д-р экон. наук, проф.,
В. Иванюк, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ И МЕСТНЫЕ ФИНАНСЫ: ПРОТИВОРЕЧИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РАЗРЕШЕНИЯ

Исследованы основные проблемы, возникающие в процессе трансформации части индивидуальных доходов граждан в местные публичные финансы через систему налогообложения, в том числе в условиях формирования способных территориальных общин путем их объединения, определены основные направления их разрешения.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц; местные финансы; публичные финансы.

I. Lyutyi, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
V. Ivaniuk, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TAXATION OF INCOME OF PHYSICAL PERSONS AND LOCAL FINANCES: SURPRISES AND PERSPECTIVES OF THEIR SOLUTIONS

The article proposes a comprehensive vision of the personal income tax system issues in the context of its use as a tool for the formation of local public finances, a systemic approach to increasing its effectiveness in the context of the need to balance the interests in the chains of the "individual-society" general system: "individual-local community," "the territory of the labor force supplier-the territory of the labor force recipient (scope of application of labor)," "the local community-the territory/sphere where social services are provided." A conclusion is drawn about the dominant fiscal function of the personal income tax and the tax on real property other than a parcel of land, which exhibits the constant growth of its tax rates without an acceptable extension of the preferential part. The process of transforming these taxes and their budget-forming role in the formation of the capable united territorial communities were investigated. The main issues of enrollment and distribution of income tax among the budgets of different territorial communities as subjects of the process of decentralization of public finances were revealed. The significant amount of work is required to assess the actual and potential capacity of the respective territories in order to provide the relevant services in the context of the entire array of the settlement network, which requires the development of a budget classification that would contribute to more detailed local budgets in developing a model for their distribution of profitable tax that would better take into account the parameters of the capacity of territorial communities, provision of their residents with the relevant services. The conclusion is made on the necessity of forming the preferential part of the mentioned taxes on the new conceptual principles, which provide for an extensive and effective system of tax incentives that would be provided to taxpayers, indirectly through the participation of the state, opportunities for obtaining education, treatment, introduction of energy-saving technologies, saving, investing in construction of housing, etc., and also formed the motivation for legalization of incomes as the basis for expanding the tax base, increasing budget formation of relevant taxes.

Keywords: personal income tax; local finances; public finances.

References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription

- Ministry of Finance of Ukraine. 2013. Budget Ukraine – 2013. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/bjudzhet-ukraini-2013?category=bjudzhet&subcategory=2013-budget>
- State Treasury Service of Ukraine. 2014. Execution of the State Budget. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/dccatalog/list?currDir=257806>.
- State Treasury Service of Ukraine. 2015. Annual Report on the State Budget of Ukraine for 2015. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/dccatalog/list?currDir=311513>.
- Shushkova Y., 2014. Issues with the formation of local budgets and ways of its solution. Available at: http://sophus.at.ua/publ/2014_11_25_iviv/sekcija_3_2014_11_25/problemi_formuvannja_dokhodiv_miscevikh_bjudzhetiv_ukrajini_ta_shljakhi_jikh_virishennja/69-1-0-1086.

5. Hanushchak, Y., 2013. Reform of the territorial organization of the state. Kyiv: TOV "Sofia-A".
6. Prots N., 2015. Formation of the local tax budget inflow in the context of the budget decentralization. Available at: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1501/15pnvfpn.pdf>.
7. Treshov M., 2014. Improving administration of taxes in the conditions of strengthening the resource basis of local budgets in Ukraine. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-4/doc/3/03.pdf>
8. Kraynyk O., 2008. Strengthening the financial framework of local governments. Available at: http://www.lvivacademy.com/vidavnytstvo_1/visnik/fail/O.%C2%A0Kraynyk.pdf.
9. Sluhai S., 2006. Formation of local budget revenues in the context of transformation of the tax system. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Ekonk/2010_4/011_nehaychuk.pdf.
10. Petlenko Y., 2010. Local finance. Available at: <http://westudents.com.ua/glavy/99585-tema-12-printsipi-novogo-pdhodu-domstsevo-go-opodatkuвання.html>.
11. Bondar S., 2015. The process of formation of inter-budgetary relations on the territory of modern Ukraine. Problems and Solutions. Available at: <http://intkonf.org/bondar-sya-protse-formuvannya-mizhbyudzhethnih-vidnosin-na-tereni-suchasnoyi-ukrayini-problemi-ta-shlyahi-yih-virishennya>.
12. Patoka I., 2014. Financial support for the sustainable development of united territorial communities as a component of effective decentralization of power in Ukraine. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4582>.
13. The Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. Tax Code. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2755-17>.
14. Mikhasuk I., 2012. Reform of personal income tax: analysis of domestic and foreign practices. Available at: <http://econom.lnu.edu.ua/files>.
15. The Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities". Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/214-2015-%D0%BF>.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities". Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
17. Demydenko L., Nakonechna J., 2016. OPENNES AND TRANSPARENCY OF STATE AND LOCAL BUDGETS IN UKRAINE. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 10 (187), 20-27. DOI:<https://doi.org/10.17721/1728-2667.2016/187-10/3>.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 60-67

УДК 336.6

JEL classification: L30, L32, H 60

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/9>

С. Мицюк, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

ORCID iD 0000-0003-4442-7025

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,

В. Мереї, економіст

ORCID iD 0000-0003-4442-7025

Київський національний торговельно-економічний університет, Київ

ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Визначено сутність поняття "суб'єкт господарювання". Проаналізовано динаміку основних показників фінансової діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності. Висвітлено основні види державної допомоги суб'єктам господарювання і проаналізовано обсяги державної підтримки. Охарактеризовано структуру балансу великих та середніх підприємств за окремими видами економічної діяльності. Розглянуто зв'язок між ефективним управлінням фінансами суб'єктів господарювання й забезпеченням їх платоспроможності, фінансової стійкості та прибуткової діяльності.

Ключові слова: фінансова система; фінанси суб'єктів господарювання; державні підприємства; ВВП; євроінтеграція.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції функціонування фінансової системи вимагає побудови стабільно функціонуючих суб'єктів господарювання, які можуть стати ключовим чинником забезпечення фінансової стабільності та економічного зростання. Фінанси суб'єктів господарювання посідають важливе місце у фінансовій системі, оскільки саме вони беруть участь у процесі створення ВВП. Від стану фінансів суб'єктів господарювання залежить стан інших сфер фінансової системи держави, а також стан взаємовідносин між окремими сферами та ланками фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності фінансової діяльності суб'єктів господарювання науковцями триває давно. Серед наукових досліджень учених у сфері аналізу й оцінки ефективності діяльності суб'єктів господарювання слід зазначити праці таких учених, як Г. Азаренкової [1], А. Бурак [2], В. Глушенка [3], Н. Давиденко [2], Л. Демиденко [4], Н. Дробот [2], І. Зеліско [2], І. Зятковського [5], Ю. Касперович [6], Н. Любенко [7], І. Пасінович [8], О. Терещенка [9], В. Торкатюка [10] тощо. Попри широке висвітлення проблем фінансової діяльності суб'єктів господарювання у вітчизняній економічній науці, за умов динамічних змін та непередбачуваності економічної й політичної ситуації в Україні та світі, державна

"підтримуюча" політика та її вплив на створення стимулюючих важелів наразі висвітлено недостатньо.

Метою статті є обґрунтування сутності та аналіз фінансової діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності

Методологія дослідження. У даному дослідженні було використано такі методи наукових досліджень: абстрактно-логічний – при теоретичному узагальненні та формулюванні висновків; порівняння – під час аналізу основних показників діяльності суб'єктів господарювання України; статистичні методи – при аналізі динаміки субсидій та поточних трансфертів підприємствам; графічний – при побудові ілюстративного матеріалу за даними обсягів надходження податку на прибуток деяких державних підприємств до Зведеного бюджету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова система відіграє важливу роль у забезпеченні сталого економічного зростання та фінансової стабільності. Саме тому запорукою розвитку економічної системи, забезпечення економічного зростання та фінансової стабільності у країні є побудова ефективно функціонуючої та розвиненої фінансової системи.

Фінанси підприємств та установ є базовою ланкою всієї фінансової системи, оскільки саме тут утворюється значна частина ВВП, що є об'єктом розподілу через

фінансові відносини. Фінанси підприємств становлять систему грошових фондів, що утворюються та використовуються для фінансування виробничого процесу, забезпечення розширеного відтворення матеріального стимулювання й соціального забезпечення робітників.

На макроекономічному рівні фінанси підприємств забезпечують формування фінансових ресурсів держави через бюджет і цільові фонди, відповідно негативний стан фінансів суб'єктів господарювання відбивається на державних фінансах. Фінанси підприємств взаємопов'язані не лише з фінансовим станом держави, а й із рівнем грошових доходів населення, які визначають попит і, відповідно, впливають на рівень доходів підприємств. Таким чином, фінанси суб'єктів господарювання як господарсько-правова категорія поєднують задоволення приватних і публічних інтересів [8].

Відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, перед-

бачених законодавством. До суб'єктів господарювання відносять: господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці [11].

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва [11].

Станом на 2015 р. в Україні було зареєстровано 1 974 318 млн суб'єктів господарювання, що на 42 157 тис., або 2,18 % більше, ніж у 2014 р. Динаміка кількості суб'єктів господарювання протягом 2010–2015 рр. є нестабільною, особливо активно це помітно у сфері середнього та малого бізнесу. У табл. 1 наведено динаміку суб'єктів господарювання.

Таблиця 1. Кількість підприємств та фізичних осіб-підприємців за їх розмірами у період 2010–2015 рр., одиниць

	Разом	Суб'єкти великого підприємництва	Суб'єкти середнього підприємництва	Суб'єкти малого підприємництва	Суб'єкти мікро-підприємництва	Фізичні особи-підприємці
2010	2 183 928	586	20 983	357 241	300 445	1 805 118
2011	1 701 620	659	20 753	354 283	295 815	1 325 925
2012	1 600 127	698	20 189	344 048	286 461	1 235 192
2013	1 722 070	659	18 859	373 809	318 477	1 328 743
2014	1 932 161	497	15 906	324 598	278 922	1 591 160
2015	1 974 318	423	15 203	327 814	284 241	1 630 878

Джерело: узагальнено автором за даними [12].

Кількість великих підприємств у 2015 р. зменшилась на 74 одиниці або на 14,9 % порівняно із аналогічним періодом попереднього року, а кількість середніх підприємств зменшилась на 4,4 %, чи на 703 одиниць в абсолютному вираженні, у той час як кількість малих підприємств зросла на 3216 одиниць, або на 0,99 %.

Стійка динаміка зростання суб'єктів господарювання в Україні спостерігалася до запровадження в дію (із 1.01.2011) Податкового кодексу України, що суттєво вплинуло на чисельний склад фізичних осіб-підприємців. Загальна кількість суб'єктів господарюван-

ня у 2011 р. налічувала 1 701 620 млн, що на 482 308 тис. (22,08 %) менше, ніж у 2010 р. Це показує той факт, що зміни в умовах функціонування та особливо зростання цін не сприяють поліпшенню фінансового стану суб'єктів господарювання України, особливо малих і фізичних осіб-підприємців.

Зазначимо, що більше 90 % підприємств у країні належать до категорії малих і середніх підприємств. Найбільшу частку в загальній структурі суб'єктів господарювання займають фізичні особи-підприємці – 77,19 % (табл. 2).

Таблиця 2. Частка суб'єктів малого, середнього великого, мікропідприємництва та фізичних осіб-підприємців загальною кількістю суб'єктів господарювання протягом 2010–2015 рр., %

	Кількість суб'єктів господарювання – разом, одиниць	Частка суб'єктів господарювання за їх розмірами загальною кількістю суб'єктів господарювання, у %				
		суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва	із них суб'єкти мікро-підприємництва	фізичні особи-підприємці
2010	2183928	0,03	0,96	16,36	13,76	82,65
2011	1701620	0,04	1,22	20,82	17,38	77,92
2012	1600127	0,04	1,26	21,50	17,90	77,19
2013	1722070	0,04	1,10	21,71	18,49	77,16
2014	1932161	0,03	0,82	16,80	14,44	82,35
2015	1974318	0,02	0,77	16,60	14,40	82,60

Джерело: складено автором за даними [12].

У 2015 р. 0,02 % усіх суб'єктів господарювання представлено великими підприємствами, що на 0,01 п. п. менше, ніж в аналогічному періоді попереднього року. Частка середніх підприємств зменшилась із 0,82% до 0,72%. Відповідно із 16,80 % до 16,60 % зме-

нилась питома вага малих підприємств, із яких 14,40 % є мікропідприємствами. Варто зазначити, що вказані дані не враховують значну частину суб'єктів господарювання, які зайняті неофіційно через значне фіскальне навантаження на бізнес. Скорочення кількос-

ті податків у цілому не призвело до вагомого зниження податкового навантаження на суб'єкти господарювання, оскільки основні податки не зазнали істотних позитивних змін у частині їхнього адміністрування, не відбувся перегляд баз оподаткування.

Суб'єкти господарювання функціонують у певній організаційно-правовій формі в межах норм чинного законодавства, що регламентують їх ділові відносини із контрагентами і державою.

Досліджуючи динаміку юридичних осіб України за 2010–2017 рр., маємо очевидну тенденцію до зростання кількості юридичних осіб. Для порівняння: кількість юридичних осіб у 2010 р. налічувала 1 341 781 тис., а у 2017 р. – 1 207 282 тис. одиниць. У структурі юридичних осіб переважають товариства з обмеженою відповідальністю. У 2017 р. 45,69 % загальної кількості юридичних осіб становили товариства з обмеженою відповідальністю, що на 2,14 пункти більше даного показника у 2016 р. Негативну динаміку демонструють усі види юридичних осіб, в тому числі частка державних підприємств зменшилася на 0,03 пункти.

Станом на 1 квітня 2017 р., в Єдиному реєстрі об'єктів державної власності обліковувалося 23,9 тис. юридичних осіб, які діють на основі лише державної власності [13], що на 0,7 тис. (або 2,85 %) менше порівняно з аналогічним періодом 2016 р. Кількість юридичних осіб, які діяли на основі лише державної власності, станом на 1 квітня 2016 р. зменшилася на 0,3 тис. (або 1,22 %), порівняно із відповідним періодом 2015 р.

Протягом порівняльних періодів загальна кількість юридичних осіб зменшилася у зв'язку із припиненням державної реєстрації, реорганізацією юридичних осіб за результатами здійснення адміністративної реформи, а

також оптимізацією кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки, яка проводиться суб'єктами управління об'єктами державної власності разом із Міністерством економічного розвитку і торгівлі та Фондом за відповідними дорученнями Кабінету Міністрів України [13].

Станом на кінець 2016 р. до найбільших суб'єктів господарювання належали:

- Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України" (видобування та транспортування газу), ПАТ "Центренерго" (теплова енергетика), державне підприємство Національна атомна енергогенеруюча компанія "Енергоатом" (атомна енергетика), державні вугільні шахти – енергетична галузь;

- "Укрзалізниця", Українське державне підприємство поштового зв'язку "Укрпошта", міжнародні аеропорти, у тому числі державне підприємство "Міжнародний аеропорт "Бориспіль", Укравтодор – інфраструктура;

- ПАТ "Державна продовольчо-зернова корпорація України", державне підприємство спиртової та лікерогорілчаної промисловості "Укрспирт" (державна монополія з виробництва спирту) – агропромисловий комплекс;

- державне підприємство "Антонов" (провідний виробник літаків), ПАТ "Турбоатом" (провідна компанія із виробництва турбін), ПАТ "Суміхімпром" та ПАТ "Одеський припортовий завод" (виробництво добрив), інші компанії – машинобудування [14].

Дослідження балансу підприємств спроможне виявити тенденції у змінах оборотних та необоротних активів, власному капіталі, довгострокових зобов'язаннях, поточних зобов'язаннях. У табл. 3 відображено структуру балансу підприємств за окремими видами економічної діяльності.

Таблиця 3. Структура балансу великих та середніх підприємств за окремими видами економічної діяльності за станом на 31 березня 2016 р. (без урахування банків), %

Вид економічної діяльності	Активи			Пасиви		
	Необоротні активи	Оборотні активи	Необоротні активи та групи вибуття	Власний капітал	Довгострокові зобов'язання і забезпечення	Поточні зобов'язання й забезпечення
Разом	50,83	49,11	0,06	30,53	18,61	50,86
Сільське, лісове та рибне господарство	33,13	66,81	0,06	33,70	15,60	50,70
Промисловість	45,31	54,66	0,03	19,58	19,68	60,75
Будівництво	25,77	74,08	0,16	1,16	24,55	74,30
Фінансова та страхова діяльність	40,01	59,45	0,53	32,62	37,39	29,89
Професійна, наукова й технічна діяльність	72,53	27,47	0,001	68,28	7,00	24,72

Джерело: складено автором за даними [12].

Загалом подані у табл. 3 дані свідчать про те, що структура активів і зобов'язань значно різняться за видами діяльності. Негативною є низька частка власних коштів – 30,53 %, і, відповідно, висока – позикових, особливо короткострокових – 50,86 %. Особливо гостра нестача власних коштів у будівництві. У 2016 р. найбільшу питому вагу власного капіталу демонструвала професійна, наукова та технічна діяльність – 68,28 %. З

метою зміцнення фінансової незалежності, частка власного капіталу має зростати.

Ефективне управління фінансами суб'єктів господарювання забезпечує їх платоспроможність, фінансову стійкість, прибуткову діяльність. У табл. 4 наведено основні показники діяльності суб'єктів господарювання за період із 2010 до 2016 р.

Таблиця 4. Основні показники діяльності суб'єктів різних форм господарювання України за 2010–2016 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість підприємств, разом, одиниць	378810	375695	364935	393327	341001	343440	306369
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), разом, млрд грн	366,23	3991,24	4203,17	4050,22	4170,66	5159,07	6214,73
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, разом, млрд грн	58,33	122,21	101,88	29,28	-523,59	-340,13	-22,88
Прибуток до оподаткування, разом, млрд грн	13,9	67,8	35,07	-22,84	-59,01	-37,35	28,58
Питома вага підприємств, що одержали збиток, у % до загальної кількості	41,0	34,9	35,5	34,1	33,7	26,3	26,6

Джерело: узагальнено автором за даними [12].

В Україні у 2016 р. налічувалося 306 369 тис. підприємств, що на 37 071 тис. (або 10,79 %) менше, ніж у 2015 р. Попри безперечну важливість великих підприємств для економіки України, для формування ВВП та бюджетів, вони не здатні забезпечити споживачів рядом товарів і послуг. У низці видів економічної діяльності до 100 % товарів та послуг забезпечує сектор малих і середніх підприємств. Так, недержавні послуги освіти й охорони здоров'я надають виключно малі та середні підприємства, а у сфері операцій із нерухомим майном і організації харчування в Україні працюють всього два-три великих підприємства.

Сектор малих і середніх підприємств в Україні на сьогодні поки не став визначальним чинником зростання національної економіки. Масштаби розвитку малих та середніх підприємств є набагато меншими в Україні, ніж у розвинених країнах, зокрема, країнах-членах ОЕСР, де МСП забезпечує від 60 до 70 % зайнятості, а його внесок у додану вартість сягає 55 % [15].

Кожного року Всесвітній економічний форум шляхом опитування проводить дослідження щодо оцінки топ-менеджерами компаній факторів, які перешкоджають веденню бізнесу в країнах. За результатами цих досліджень виділяють такі фактори, які перешкоджали веденню бізнесу в Україні у 2016 р.: корупція, політична нестабільність, інфляція, неефективна бюрократія, доступ до фінансування, зміни урядів, податкові ставки, податкове законодавство, валютне регулювання, нерозвинена інфраструктура, трудове законодавство, здатність до інновацій, злочинність, низький рівень трудової етики, нерозвинена система охорони здоров'я, низький рівень освіти серед працівників [16].

Одним із перспективних напрямів створення конкурентного ринкового середовища є стимулювання розвитку підприємництва через податкові інструменти [17, с. 10]. Держава цілеспрямовано впливає на економіку, окремі її галузі за допомогою податкових інструментів, через які відбувається захоплення доведення фінансово-господарської діяльності. У тому числі, застосування різних інструментів дозволяє системі податкового стимулювання активізувати інноваційну й інвестиційну діяльність у країні на основі врахування довгострокових національних пріоритетів економічного розвитку.

Суб'єкти господарювання виступають основним джерелом наповнення Державного бюджету, оскільки сплачують основну частину податків і зборів, які відіграють

важливу роль у фінансовому регулюванні економіки. Податок на прибуток підприємств є одним із основних бюджетоутворювальних податків та одним із основних інструментів у регулюванні діяльності підприємств.

У багатьох країнах-членах ЄС як і в Україні податок на прибуток підприємств сплачується безпосередньо із прибутку, отриманого компаніями протягом фінансового року. Оподатковуваним прибутком чи податковою базою є різниця між доходом та витратами корпорації. Правила обліку доходів та витрат і, відповідно, прибутку в окремих країнах відрізняються від податкових правил обчислення, тож бухгалтерський прибуток не завжди дорівнює оподаткованому [4].

Розглядаючи структуру надходжень податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України у 2016 р., можна стверджувати, що найбільшу частку займає податок на прибуток приватних підприємств, який становить 31,55 млрд грн (58,06 %) податкових надходжень, потім іде податок на прибуток підприємств і організацій, які перебувають у державній власності – 8,49 млрд грн (15,62 %), та податок на прибуток підприємств, створених за участі іноземних інвесторів – 8,18 млрд грн (15,05 %).

Податок на прибуток приватних підприємств у 2016 р. порівняно із 2015 р. зріс на 61,46 %, у той самий час як абсолютне значення податку за даний період зросло на 12,01 млрд грн. Можна побачити позитивну тенденцію до зростання податку на прибуток підприємств і організацій, які перебувають у державній власності. Даний показник зріс із 4,16 млрд грн у 2015 р. до 8,49 млрд грн у 2016 р., тобто на 4,33 млрд грн. або на 104,09 %. Станом на 2016 р. надходження від податку на прибуток підприємств, створених за участі іноземних інвесторів зросли порівняно із 2015 р. на 21,36 % і становили 8,18 млрд грн. Загалом спостерігаємо зниження частки податку на прибуток підприємств у податкових надходженнях Державного бюджету.

Разом із тим, в Україні спостерігається таке ганебне явище, як податкові борги. Нині в економіці країни проглядається тенденція до стрімкого зростання обсягів податкового боргу за податками, зборами, платежами. Протягом 2014–2017 рр. загальні обсяги заборгованості суб'єктів господарювання зі сплати податків, зборів, платежів до державного бюджету збільшились у 3,8 рази (рис. 1).

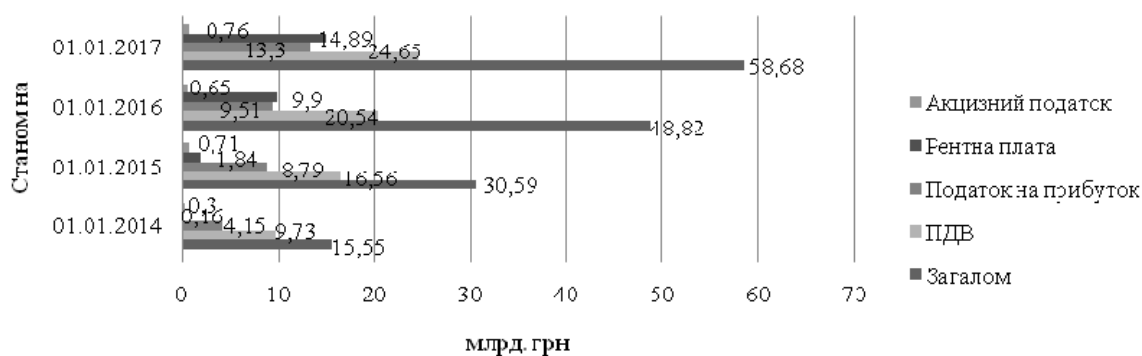

Рис. 1. Динаміка податкового боргу за податками, зборами, платежами до державного бюджету протягом 2014–2017 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором за даними [18].

Основна частина податкового боргу до державного бюджету формувалась за рахунок ПДВ, податку на при-

буток підприємств та рентної плати. Найбільшу питому вагу в загальній сумі податкового боргу займав борг із

ПДВ. Так, питома вага ПДВ у загальній сумі податкового боргу коливалась від 9,73 млрд грн (на початок 2014 р.) до 24,65 млрд грн (у 2017 р.). Абсолютне значення обсягів боргу з ПДВ протягом 2014–2017 рр. збільшилося у 2,5 рази. Питома вага боргу з податку на прибуток підприємств у загальній сумі податкового боргу протягом дослідженого періоду коливалась від 4,15 млрд грн до 13,3 млрд грн. і за період 2014–2017 рр. обсяги боргу із цього податку збільшились у 3,2 рази. Варто зазначити, що найшвидшими темпами зростав борг із рентної плати. Так, якщо загальна сума податкового боргу на початок 2014 р. становила 0,16 млрд грн, то на початок 2017 р. цей показник досяг 14,89 млрд грн, і загальна

сума боргу за рентними платежами збільшилась у 93,1 рази, що пояснюється, у першу чергу, несплатою належних платежів ПАТ "Укрнафта".

Нині одним із важливих показників, що характеризує ефективність фінансової діяльності підприємства, у тому числі й державного, є фінансовий результат, тобто прибуток чи збиток. У цілому за результатами фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки (100 найбільших державних підприємств), що звітували про виконання фінпланів, сума за показником "Чистий прибуток (збиток)" за 2016 р. становила 26,4 млрд грн. прибутку, порівняно зі збитком на рівні 53 млрд грн. за результатами 2015 р. (табл. 5).

Таблиця 5. Фінансові результати діяльності державних підприємств за період 2014–2016 рр., млрд грн

	2014	2015	2016
Чистий дохід	248	353	426
Балансова вартість активів	1 004	1 177	1 445
Кредити та інші довгострокові зобов'язання	170	187	208
Співвідношення позикового і власного капіталу	27,5	23,5	19,6
Чистий прибуток(збиток)	117	-53	26,4

Джерело: узагальнено автором за даними [19, 20].

Зростання показника чистого прибутку портфеля ТОП-100 державних підприємств за результатами 2016 р. зумовлене головним чином зростанням показників чистого прибутку обмеженої кількості найбільших компаній у нафтогазовому, електроенергетичному секторах і секторі машинобудування. Таким чином, п'ять компаній (НАК "Нафтогаз України", КБ "Південне", Адміністрація морських портів України, ДП "Національна енергетична компанія "Укренерго та ПАТ "Укргідроенерго") сукупно згенерували чистий прибуток у 35,9 млрд грн, тоді як інші 89 компаній портфелю сукупно показали збиток кількістю 9,5 млрд грн. Найсуттєвіше зростання продемонструвала нафтогазова галузь, чистий прибуток якої за результатами року становив 22,5 млрд грн, порівняно зі збитком на рівні 36,3 млрд грн в аналогічному періоді 2015 р. Подібне зростання можна пояснити реформуванням цінової політики НАК "Нафтогаз", який фактично самостійно формує фінансовий результат всього нафтогазового сектору [21].

У 2016 р. загальна балансова вартість активів портфеля суб'єктів господарювання державного сектору економіки становила 1,4 трлн грн, що на 22,8 % більше даного показника попереднього року.

Підприємства державної форми власності отримують і збитки. Збитки державних підприємств, зокрема, обумовлені несприятливими економічними умовами, військовими діями, девальвацією національної валюти, виконанням некомерційних, але важливих для держави функцій. Проте, вони також указують на неефективність держпідприємств, слабкість державного управління та корупцію в секторі держкомпаній [21].

Суб'єкти господарювання державного сектору економіки сплачують до зведеного бюджету податкові й неподаткові платежі. У 2016 р. майже 60 % податку до Зведеного бюджету надійшло від приватних підприємств, 21 % – від іноземних підприємств та компаній, створених за участю іноземного капіталу, 14 % – від державних та комунальних підприємств. Станом на 1 червня 2017 р. підприємства приватного сектору забезпечили 69 % надходжень податку із прибутку підприємств до Зведеного бюджету, а частка підприємств державної та комунальної форм власності знизилась до 12 % [22]. Податок на прибуток підприємств, сплачений деякими державними підприємствами, відображено у табл. 6.

Таблиця 6. Надходження податку на прибуток підприємств деяких державних підприємств до зведеного бюджету, тис. грн

	2015	2016
НАК "Нафтогаз України"	6 621 000	3 787 000
ПАТ "Укрзалізниця"	349 494	165 551
ДП "Національна атомна енергогенеруюча компанія "Енергоатом"	281 554	50 899
ПАТ "Укргідроенерго"	306 222	567 581
ПАТ "Укрпошта"	12 214	26 536
Публічне акціонерне товариство "Аграрний фонд"	66 816	159 243
Публічне акціонерне товариство "Об'єднана гірничо-хімічна компанія"	140 752	148 721
ДП "Укранерорух"	70 082	99 706
Маріупольський МТП	90 352	127 931
ПАТ "Центренерго"	55 898	39 325

Джерело: складено автором за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [21].

Надходження податку на прибуток підприємств від НАК "Нафтогаз України" у 2016 р., порівняно із 2015 р., знизилася на 42,8 %. У 2016 р. спостерігаємо також значне зменшення надходжень податку на прибуток підприємств від ПАТ "Укрзалізниця" на 183 943 тис. грн, порівняно із минулим роком. Однак у 2016 р. відбулося зрос-

тання надходжень податку на прибуток підприємств від ПАТ "Укргідроенерго" – на 261 359 тис. грн (85,35 %), ПАТ "Укрпошти" – на 14 322 тис. грн (117,26 %), Публічного акціонерного товариства "Аграрний фонд" – на 92 427 тис. грн (138,33 %), Публічного акціонерного товариства "Об'єднана гірничо-хімічна компанія" –

7 969 тис. грн (5,66 %), Маріупольського МТП – на 29 624 тис. грн (32,79 %). Зниження надходжень податку на прибуток підприємств може пояснюватись масовим закриттям підприємств, тінізацією економіки, появою тимчасово окупованих та непідконтрольних територій, зниженням фінансового результату до оподаткування у суб'єктів господарської діяльності.

На нашу думку, важливо було б проаналізувати надходження податків і зборів від суб'єктів природних монополій. Станом на 01.07.2017 р. суб'єктами господарювання природних монополій було сплачено 30 239 440,66 млн грн до Зведеного бюджету. Найбільшу питому вагу (12,43 %) у загальних надходжень від природних монополій займає Публічне акціонерне товариство "Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія "Укртатнафта" і ДП "Національна енергетична компанія "Укренерго" (5,3 %). Найбільший обсяг податку на прибуток підприємств було сплачено ДП "Національною енергетичною компанією "Укренерго" – 261 567,25 тис. грн, а ПДВ ПАТ "Центренерго" – 896 160,21 тис. грн, у тому числі найбільший обсяг земельного податку з юридичних осіб було зараховано від публічного акціонерного товариства "Київенерго", у розмірі 54 311,52 тис. грн. До того ж ДП "Національна енергетична компанія "Укренерго" перерахувала до Зведеного бюджету 879 653,34 тис. грн чистого прибутку.

За даними Державної фіскальної служби України у 2016 р. найбільша частка податків і зборів до Зведеного бюджету від суб'єктів природних монополій зараховано від публічного акціонерного товариства "Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія "Укртатнафта" – 7 134 914,97 млн грн та публічного акціонерного товариства "Центренерго" (1 842 709,04 млн грн), що на 1 542 623, 4 млн грн менше, ніж у 2015 р.

У свою чергу держава надає різноманітні види допомоги суб'єктам господарювання. Уряд України надає підтримку окремим видам господарської діяльності з метою забезпечення життєздатності й конкурентоспроможності вітчизняних виробників, зокрема, у "стратегічних" галузях національної економіки.

Протягом останніх років українські урядовці ухвалили низку законодавчих актів і стратегій, спрямованих на покращення фіскального й регуляторного середовища з метою стимулювання інвестицій: зокрема, ці законода-

вчі акти передбачають створення умов для активізації інвестиційної діяльності шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках розвитку економіки з метою запровадження новітніх та енергозберігаючих технологій, створення нових робочих місць, розвитку регіонів [23]. Однак ці заходи не мають значного впливу на макроекономічні показники України.

У світовій практиці традиційно застосовуються такі бюджетні інструменти підтримки суб'єктів господарської діяльності:

1. *Бюджетна субсидія*, під якою розуміється прямий бюджетний трансферт, спрямований на підтримку поточної діяльності підприємств. Вона включає різні типи бюджетних інструментів, але найпоширенішою в умовах економічних негараздів є бюджетна субсидія на створення нових або збереження існуючих робочих місць на підприємствах. Світовий досвід надання державної підтримки в умовах кризи включав:

– субсидії для створення нових робочих місць (Словаччина);

– субсидії для найму працівників, незайнятих протягом більш ніж шести місяців (Велика Британія);

– повторне отримання роботодавцями грошової субсидії на кожного працівника, що залишився (Сінгапур);

– субсидування підприємств з метою збереження працівників і розширення робочих місць (Японія).

2. *Бюджетний грант* – надання на конкурсній основі грошових коштів, товарів чи послуг, які мають бути використані з певною метою. Грантові програми спрямовані, як правило, на вирішення макроекономічних завдань, що підтримуються державою, зокрема, підвищення рівня зайнятості населення, здійснення НДДКР тощо [24].

Найбільші обсяги державної підтримки (у т. ч. субсидії, податкові пільги, списання заборгованості, державні гарантії та компенсації) отримували державні підприємства, які працюють в енергетичному секторі (у т. ч. вугледобувні), а також у галузях судно- і літакобудування, металургії та розвитку ІТ-технологій. Ці заходи в основному були спрямовані на збереження рентабельності й задоволення потреб великих державних підприємств, великих експортерів і виробників енергії із відновлюваних джерел.

Динаміка державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні відображена у табл. 7

Таблиця 7. Динаміка субсидій та поточних трансфертів підприємствам протягом 2010–2017 рр., млрд грн

	Капітальні трансферти (факт)		Капітальні трансферти (план) млрд грн	Поточні субсидії та трансферти (факт)		Поточні субсидії та трансферти (план) млрд грн
	млрд грн	% у ДБ		млрд грн	% у ДБ	
2010	12,39	4,08	15,53	20,37	6,71	22,02
2011	16,7	5,01	24,19	14,47	4,34	15,52
2012	14,61	3,69	22,93	20,53	5,19	22,28
2013	7,95	1,97	13,57	19,27	4,78	20,58
2014	1,69	0,39	4,3	17,11	3,98	18,93
2015	3,07	0,53	6,99	10,14	1,76	11,93
2016	5,6	0,82	9,35	8,00	1,17	8,38
січень – травень 2017	0,66	0,22	10,13	3,7	1,23	14

Джерело: побудовано автором за даними [18].

Обсяг державної допомоги підприємствам протягом 2010–2016 рр. скоротився із 32,76 млрд грн до 13,6 млрд грн. Субсидії та поточні трансферти підприємствам у 2010 р. становили 20,37 млрд грн, що на 16,67 млрд грн, або на 81,34 % більше, ніж у 2016 р. Із державного бюджету в 2016 р. підприємствам надійшло 5,6 млрд грн, що на 6,79 млрд грн або на 54,80 % менше, ніж у 2010 р. Протягом аналізованого періоду поточні субсидії та трансферти й капітальні трансферти підприємствам були профінансовані у неповному обсязі

до планових призначень. Наприклад, у 2017 р. із Державного бюджету України підприємствам було фактично надано трансфертів на загальну суму 13,6 млрд грн, що на 4,3 млрд грн менше, ніж було заплановано.

Механізм надання податкових пільг залишається малоефективним. Сьогодні пільгами користуються менше 0,5 % суб'єктів господарювання, проте втрати бюджету оцінюються на рівні 125 % надходжень податку на прибуток 2016 р. Найбільше ж іншими пільгами із податку на прибуток підприємств у 2016 р. користува-

лись суб'єкти оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та мотоциклів [22].

Зменшення видатків на економічну діяльність пояснюється тим, що уряд країни в контексті програми економічних реформ здійснює політику дерегуляції підприємницької діяльності й послаблення податкового тиску, що має сприяти покращенню підприємницького середовища та активізації економічної діяльності в цілому, відповідно потреба державного впливу на економічну діяльність знижуватиметься [25].

Основними причинами скорочення видатків на економічну діяльність у 2016 р. є: зменшення виплат за гарантованими боргами Державного агентства автомобільних доріг України та за проектом "Циклон" із 21,8 млрд грн до 14,2 млрд грн; відмова від старих пріоритетів. Майже вдоволу до 3,6 млрд грн скоротилася підтримка аграрного сектора.

Суб'єкти господарювання державного сектору в Україні можуть стати локомотивом підвищення ефективності та конкурентоспроможності національної економіки за умов прозорості й підконтрольності фінансових результатів їх господарської діяльності [6].

Висновки. Отже, соціально-економічний розвиток країни безпосередньо залежить від ефективності функціонування первинних ланок суспільного виробництва (підприємств), зокрема, суб'єктів господарювання, які беруть активну участь у створенні ВВП. Суб'єкти господарювання роблять істотний внесок у вирішення проблем зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць, збільшення податкових надходжень у бюджети всіх рівнів, забезпечення соціального захисту населення, підвищення його добробуту та соціально-економічної активності. Суб'єкти господарювання виступають основним джерелом наповнення Державного бюджету, оскільки сплачують основну частину податків і зборів, які відіграють важливу роль у фінансовому регулюванні економіки, а податок на прибуток підприємств є одним із основних бюджетоутворювальних податків та одним із основних інструментів у регулюванні діяльності підприємств.

Поглиблення європейської інтеграції України загострює проблему конкурентоспроможності вітчизняної економіки як на національному рівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання, та вимагає ефективного управління фінансами суб'єктів господарювання для забезпечення їх платоспроможності, фінансової стійкості та прибуткової діяльності.

Дискусія. На сучасному етапі дискусійним питанням залишається визначення ролі сектору малих і середніх підприємств в Україні, який на сьогодні хоча поки і не став визначальним чинником зростання національної економіки, але у деяких видах економічної діяльності забезпечує до 100 % товарів та послуг, на що не здатні великі підприємства попри їх безперечну важливість для економіки України і для формування ВВП та бюджетів. Масштаби розвитку малих і середніх підприємств є набагато меншими в Україні, ніж у розвинених країнах.

Список використаних джерел:

1. Азаренкова Г. М. Фінансове забезпечення сталого економічного зростання підприємства [Електрон. ресурс] / Г. М. Азаренкова, М. В. Семенова // Вісн. Університету банківської справи. – 2015. – № 2. – С. 80–83. – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1499252355.pdf> http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUBsNbU_2015_2_15.
2. Давиденко Н. М. Фінансовий механізм діяльності аграрних суб'єктів господарювання: моногр. / Н. М. Давиденко, І. М. Зеліско, А. В. Буряк та ін., за ред. Н. М. Давиденко. – К.: ЦП "Компринт", 2016. – 318 с.
3. Розвиток фінансового потенціалу суб'єктів господарювання як основа досягнення фінансово-економічної безпеки: кол. моногр. / за ред. В. В. Глуценка. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 384 с.

4. Демиденко Л. М. Фіскальні стимули сприяння інноваціям в умовах європейської інтеграції [Електрон. ресурс] / Л. М. Демиденко // Вісн. Київ.ун-ту. – 2012. – № 132. – С. 36–39. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/demydenko-l-the-fiscal-stimulation-of-innovation-in-different-eu-countries_18911.pdf.

5. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: моногр. [Електрон. ресурс] / І. В. Зятковський. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 228 с.

6. Касперович Ю. В. Фіскальні аспекти функціонування державних підприємств у контексті фінансово-економічної стратегії України [Електрон. ресурс] / Ю. В. Касперович // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 2(43). – С. 61–72. – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1499252355.pdf>.

7. Любенко Н. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.

8. Пасінович І. І. Проблема правової ідентифікації суб'єктів господарювання та їх фінансової діяльності [Електрон. ресурс] / І. І. Пасінович, Л. В. Іванець // Регіональна економіка. – 2016. – Вип. № 1. – С. 178–187. – Режим доступу: http://ird.gov.ua/pe/re201601/re201601_178_PasinovychII,IvanetsLV.pdf.

9. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.

10. Торкатюк В. І. Правове регулювання господарсько-фінансової діяльності підприємства: моногр. / В. І. Торкатюк, Г. В. Стадник, А. Л. Шутенко та ін.; за заг. ред. В. І. Торкатюка. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 346 с.

11. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Офіційний сайт Фонду державного майна України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-stateproperty-info.html>.

14. Revenue statistics 2016. Tax revenue trends in the OECD [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics-2016-highlights.pdf>.

15. Офіційний сайт Organisation for Economic Cooperation and Development [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://data.oecd.org/gga/general-government-revenue.htm#indicator-chart>.

16. Звіт Антимонопольного комітету за 2016 рік [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=1337128>.

17. Альтернативні механізми соціально-економічного розвитку України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://csrl.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Alternative-mechanisms-for-the-socio-economic-development-of-Ukraine.pdf>.

18. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.

19. Аналітичний огляд Топ-100 найбільших державних підприємств України за 2015 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.

20. Аналітичний огляд Топ-100 найбільших державних підприємств України за 2016 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.

21. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=98514301-0448-4eae-b8bd-10dc0535a851&title=AuditorskiVisnovkiTaRichniFinansoviZvitnostiDerzhavnikhPidprimstvZa2016-Rik>.

22. Податок на прибуток підприємств в Україні у 2011–2016 роках [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017-08-15-%D0%9F%D0%9F%D0%9F1.pdf>.

23. Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" від 6 вересня 2012 року № 5205-17 [Електрон. ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 32. – С. 410 / Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.

24. Медведкова Н. С. Шляхи вдосконалення бюджетних інструментів підтримки суб'єктів господарської діяльності в Україні [Електрон. ресурс] / Н. С. Медведкова // Вісн. Київ. ун-ту. – 2015. – № 2 (167). – С. 67–72. – Режим доступу: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/04/167.pdf>. DOI: [dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/11](https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/11).

25. Бюджетний щоденник на 2016 рік [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/FEAO_Schodennyk_A5_web.pdf.

Received: 24/09/2017

1st Revision: 19/10/2017

Accepted: 20/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

С. Мицюк, канд. экон. наук, старш. науч. сотруд.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина,
В. Мегей, экономист
Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев, Украина

ФИНАНСЫ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Исследовано понятие "субъект хозяйствования". Проанализирована динамика основных показателей финансовой деятельности субъектов хозяйствования различных форм собственности. Охарактеризованы виды государственной помощи субъектам хозяйствования и проанализированы объемы государственной поддержки. Рассмотрена связь между эффективным управлением финансами субъектов хозяйствования и обеспечением их платежеспособности, финансовой устойчивости и прибыльной деятельности.

Ключевые слова: финансовая система; финансы субъектов хозяйствования; государственные предприятия; ВВП; евроинтеграция.

S. Mytsiuk, PhD in Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
V. Mehey, economist
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

FINANCES OF ECONOMIC ENTITIES IN CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES

In the following article the essence of financial activity of economic entities and their influence on economic development are described. It is set that economic entities come forward as a basic source of the State budget filling. The structure and dynamics of the income from taxes and fees that play an important role in the financial adjustment of the economy are considered. It was revealed that in the economy of the country there is a tendency to the swift rise of tax debt volumes of payers which are economic entities. State enterprises play a fundamental role and demonstrate high effectiveness of activity in strategically important branches of industry. The dynamics of the tax income according to the profit of some state enterprises is analysed. It is shown that the highest volumes of state support got those state enterprises that work in the power sector, the shipbuilding and the aircraft construction industries as well as in the metallurgy and IT- development industries. In the article is described the dynamics of subsidies and current transfers to enterprises during 2010-2017.

Keywords: financial system; finance of economic entities; state enterprises; GDP; Eurointegration.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Azarenkova H., Semenova H., 2015. Finansove zabezpechennia staloho ekonomichnoho zrostantia pidpriemstva. Visnyk Universytetu bankivskoi spravy. № 2. (P.80–83). Available at: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1499252355.pdf>
2. Davydenko N., Zelisko I., Buriak A., Drobot N. ta in. 2016. Finansovyi mekhanizm diialnosti ahrarykh subiektiv hospodariuvannia: [monohrafiia]. K.: TsP "Kompynt", 318 s.
3. Hlushchenka V., 2013. Rozvytok finansovoho potentsialu subiektiv hospodariuvannia yak osnova dosiagnennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky: [kolektyvna monohrafiia]. Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina, 384 s.
4. Demydenko L., 2012. Fiskalni stymuly pryannia innovatsiam v umovakh yevropeiskoi intehtatsii. Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. № 132. (P. 36-39). Available at: http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/demydenko-l-the-fiscal-stimulation-of-innovation-in-different-eu-countries_18911.pdf.
5. Ziatkovskiy I., 2000. Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv[monohrafiia]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 228 s.
6. Kasperovych Yu., 2017. Fiskalni aspekty funktsionuvannia derzhavnykh pidpriemstv u konteksti finansovo-ekonomichnoi stratehii Ukrainy. Stratehichni priorytety. № 2 (43). (P. 61–72). Available at: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1499252355.pdf>.
7. Liubenko N., 2009. Finansy pidpriemstv: [navch. posib.]. K.: Tsentri uchbovoi literatury, 264 s.
8. Pasinovich I., Ivanets L., 2016. Problema pravovoi identyfikatsii subiektiv hospodariuvannia ta yikh finansovoi diialnosti. Rehiionalna ekonomika. № 1. (P. 178–187). Available at: http://ird.gov.ua/pe/re201601/re201601_178_PasinovichI,IvanetsLV.pdf.
9. Tereshchenko O., 2003. Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia: [navch. posib.]. K.: KNEU, 554 s.
10. Torkatiuk V., Stadnyk H., Shutenko A. ta in. 2011. Pravove rehuliuвання hospodarsko-finansovoi diialnosti pidpriemstva: [monohrafiia]. Kh.: KhNAMH, 346 s.
11. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku, № 436-IV. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-1>.
12. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Ofitsiyni sait Fondu derzhavnoho maina Ukrainy. Available at: <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-stateproperty-info.html>.
14. Revenue statistics 2016. Tax revenue trends in the OECD. Available at: <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics-2016-highlights.pdf>.
15. Ofitsiyni sait Organisation for Economic Cooperation and Development. Available at: <https://data.oecd.org/gga/general-government-revenue.htm#indicator-chart>.
16. Zvit Antymonopolnoho komitetu za 2016 rik. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712>.
17. Alternatyvni mekhanizmy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. Available at: http://csrl.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Alternative-mechanisms-for-the-socio-economic-development-of-Ukraine_.pdf.
18. Ofitsiyni sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
19. Analitichnyi ohliad Top-100 naibilshykh derzhavnykh pidpriemstv Ukrainy za 2015 r. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.
20. Analitichnyi ohliad Top-100 naibilshykh derzhavnykh pidpriemstv Ukrainy za 2016 r. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.
21. Ofitsiyni sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=98514301-0448-4eae-b8bd-10dc0535a851&title=AuditorskiiVisnovkiTaRichniFinansoviZvitnostiDerzhavnikhPidprimstvZa2016-Rik>
22. Podatok na prybutok pidpriemstv v Ukraini u 2011-2016 rr. Available at: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017-08-15-%D0%9F%D0%9F%D0%9F1.pdf>.
23. Pro stymuliuvannia investytsiinnoi diialnosti u priorytetnykh haluziakh ekonomiky z metoiu stvorennia novykh robochykh mist: Zakon Ukrainy vid 6 veresnia 2012 roku, № 205-17. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.
24. Miedvedkova N., 2015. Shliakhy vdoshkonalennia biudzhethnykh instrumentiv pidtrymky subiektiv hospodarskoi diialnosti v Ukraini. Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. № 2(167). (P. 67–72). Available at: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/04/167.pdf> DOI: [dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/11](https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/11).
25. Biudzhethnyi schodennyk na 2016 rik. Available at: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/FEAO_Schodennyk_A5_web.pdf.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 68-76

УДК 336.711

JEL classification: E52, E58

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/10>

В. Романчукевич, канд. екон. наук

ORCID iD 0000-0002-2624-5538,

О. Лиманська, голов. економіст

ORCID iD 0000-0002-4708-16-40

Департамент монетарної політики та економічного аналізу, Національний банк України, Київ

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ ТА ОЦІНКА ЙОГО КОМУНІКАЦІЙ ІЗ ПИТАНЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Розглянуто методи оцінки прозорості центральних банків та здійснено її аналіз для Національного банку України із використанням індексного методу. Подано результати кількісного аналізу розкриття інформації Національного банку України, центральних банків Чехії, Польщі, Росії. Досліджено особливості комунікацій Національного банку України в процесі трансформації монетарного режиму.

Ключові слова: прозорість; Центральний банк; монетарна політика; комунікаційна політика.

Вступ. Під прозорістю Центрального банку прийнято розуміти інформаційну прозорість (від англ. transparent – прозорий) або відкритість, гласність, публічність. Світова тенденція щодо підвищення рівня прозорості центральних банків розпочалася ще на початку 1990-х років з переходом до гнучкого курсоутворення й таргетування інфляції. Для підвищення стійкості світової фінансової системи Міжнародний валютний фонд наприкінці 1990-х прийняв Кодекс належної практики із забезпечення прозорості монетарної політики (далі – Кодекс), положення якого сформовано в результаті опитування всіх членів Фонду як компіляція кращого досвіду центральних банків.

У Кодексі прозорість трактується як середовище, в якій цілі політики, її правові, інституційні й економічні рамки, рішення у сфері політики та їх обґрунтування, дані та інформація, пов'язані з монетарною політикою, а також умови підзвітності доводяться до відома громадськості на принципах зрозумілості, доступності та своєчасності. Таким чином, охоплена практика забезпечення прозорості розкриває: 1) ясність функцій, обов'язків, цілей центральних банків та фінансових установ; 2) процедури прийняття й доведення до відома громадськості рішень щодо реалізації монетарної політики та фінансових установ про фінансову політику; 3) доступність для громадськості інформації щодо монетарної й фінансової політики; 4) підзвітність і гарантії сумлінності центральних банків та фінансових установ.

Досягнення цілей монетарної політики й управління очікуваннями у сучасному швидкоплинному інформаційному середовищі передбачає здійснення центральним банком такої комунікаційної політики, яка б підвищувала чутливість учасників ринку до його дій. Реагуючи на зміну монетарної політики, а часто і випереджаючи її, економічні агенти коригують очікування щодо майбутньої динаміки відсоткових ставок та інфляції. Як свідчить практика найбільш прозорих центральних банків-таргетерів інфляції, монетарна політика, що проводиться без урахування каналу очікувань є неефективною, адже сама суть інфляційного таргетування полягає в управлінні ними. Це, у свою чергу, є основною причиною підвищеної уваги центральних банків до здійснюваних ними комунікацій. Установлення цільових орієнтирів, яким довірятиме ринок, та коригування очікувань економічними суб'єктами за допомогою прогнозних показників основних економічних параметрів, є двома ключовими аспектами комунікаційної політики, які мають бути представлені безумовно достовірною, зрозумілою та максимально повною інформацією від Центрального банку.

Згідно з опитуванням, проведеним серед 93 центральних банків, 74 % респондентів розглядають прозорість як невід'ємну складову монетарної політики [1]. Висока прозорість монетарної полі-

тики має низку переваг, серед яких: підвищення її передбачуваності, зниження невизначеності та інформаційної асиметрії, посилення підзвітності Центрального банку суспільству, зміцнення його авторитету та зниження політичного тиску на нього.

Крім створення сприятливого фону для досягнення цілової стабільності, інформаційні сигнали Центрального банку самі по собі можуть служити стабілізуючим інструментом. Цю тезу підтверджує дослідження [2], які на основі даних із 1989 по 1997 рр. виявили успішне використання Резервним банком Нової Зеландії вербальних інтервенцій для досягнення цільових рівнів відсоткових ставок замість стандартних операцій на відкритому ринку.

Розробка та імплементація комунікаційної політики Центрального банку має проводитися паралельно із підвищенням фінансової грамотності населення, оскільки виключно забезпечення ринку повним спектром інформації недостатньо. Для ефективного управління очікуваннями економічні агенти повинні її розуміти та відповідно інтерпретувати.

Мета статті полягає у системному дослідженні підходів щодо оцінки рівня прозорості як невід'ємної частини ефективного здійснення монетарної політики центральними банками – таргетерами інфляції. Крім того, кількісний аналіз комунікацій у сфері монетарної політики дозволяє оцінити їх результативність, адже регулярність і послідовність у розкритті інформації значно підвищують зрозумілість цілей монетарної політики суспільством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні дослідження прозорості діяльності центральних банків зумовлені необхідністю оцінки рівня їх підзвітності суспільству, оскільки успішне формування очікувань економічних агентів суттєво залежить від його відкритості громадськості. Як і у випадку з індексами незалежності, методи оцінки прозорості Центрального банку значною мірою суб'єктивні, що свідчить про складність її виміру.

Оцінка прозорості центральних банків. Як правило, за допомогою індексів дослідники оцінюють прозорість вибірки центральних банків або її динаміку за визначений період часу. Результати досліджень щодо оцінки прозорості центральних банків різноспрямовані, що пояснюється національними особливостями та впливом широкого кола чинників. Рівень прозорості Центрального банку вимірюється за допомогою бального індексу, що складається з елементів, які оцінюють кожен із її видів. Спочатку індексний підхід використовувався для оцінки ступеня незалежності Центрального банку, згодом аналогічний підхід був застосований до прозорості та підзвітності Центрального банку. Узагальнення існуючих підходів щодо розрахунку рівня прозорості діяльності центральних банків із зазначенням їх недоліків наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Підходи щодо оцінки рівня транспарентності Центрального банку

Зміст дослідження	Вибірка	Недоліки
1. Розроблено трьохкомпонентний індекс, що включає пояснення процедури прийняття рішень у сфері монетарної політики, оприлюднення прогнозів та рекомендацій, публікацію аналітичних документів і досліджень [1].	93 центральні банки	Індекс не враховує вплив комунікаційної політики як окремої компоненти у процесі прийняття рішень у сфері монетарної політики.
2. Подано індекс прозорості та звітності Центрального банку, який охоплює 15 критеріїв, згрупованих у чотири категорії: цілі, стратегія, публікація економічних даних і прогнозів та комунікаційна стратегія [3].	ФРС, Банк Англії, Банк Японії, ЄЦБ, Банк Канади, Дойче Бундесбанк	Індекс оцінює різноманітність інструментів розкриття інформації, незалежно від їх інформативності.
3. Запропоновано індекс із 11 змінних щодо способу надання інформації, розуміння процесу монетарного регулювання, публічності процедур монетарної політики, автономії та незалежності Центрального банку [4].	Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Японія, Нова Зеландія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швейцарія, Швеція, Велика Британія, США, Єврозона	Індекс розраховано виключно для центральних банків розвинених країн.
4. Індекс побудовано на чотирьох питаннях, а саме: форма публікацій, розкриття довгострокового прогнозу, публікація інформації щодо ризиків прогнозу та дискусійні питання щодо оцінки відхилень від нього [5].	22 країни – члени Організації економічного співробітництва та розвитку (у т. ч. США, Німеччина, Японія) та 22 країни, що розвиваються (у т. ч. Китай, Ізраїль, Чехія)	Результати отримані на основі опитування банків. Основна увага сконцентрована на оцінці прогнозів Центрального банку.
5. Оцінено процес прийняття рішень центральним банком, резюмовано ключову інформацію інфляційного звіту, а також кількість, якість і доступність інформації у ньому, зрозумілість припущень щодо динаміки ключових макроекономічних показників. Крім того, здійснено загальну оцінку кожного інфляційного звіту на основі їх переконливості, повноти та стилю написання [6].	20 центральних банків таргетерів інфляції	Аналіз обмежується виключно інфляційними звітами.
6. Розроблено індекс, що базується на трьох основних компонентах: цілі (зрозумілі цілі та пріоритети, чітке визначення понять, часовий проміжок і кількісне визначення цілей); стратегія (оголошення стратегії, негайне оголошення й пояснення рішення щодо рівня відсоткової ставки, прогноз інфляції); комунікаційна стратегія (парламентські слухання, частота звітів, дотримання графіку, прес-конференції/прес-релізи, публікація протоколів та результатів голосування) [7].	ЄЦБ, ФРС, Резервний банк Нової Зеландії, Банк Англії, Банк Канади, Дойче Бундесбанк	Дослідники оцінили транспарентність ЄЦБ на високому рівні, на відміну від інших аналітиків (Bini-Smaghi and Gros index, Siklos index, Eijffinger-Geraats index, Goldman Sachs (2000), Reuters (2001)).
7. Визначено п'ять основних компонентів транспарентності (політична, економічна, процедурна, транспарентність політики та операційна). Оцінка 15-ти складових здійснювалася за допомогою балів (від 0 до 1), де 15 – максимальна прозорість Центрального банку, 0 – повна закритість [8].	Резервний банк Нової Зеландії, Банк Швеції, Банк Англії, Банк Канади, ЄЦБ, ФРС, Резервний банк Австралії, Банк Японії, Банк Швейцарії	Оцінка наявності інформації, а не її повноти; рівнозначність усіх компонент та їх взаємозамінність. Крім того, поширена серед центральних банків скорочена англійська версія офіційного сайту негативно впливає на оцінку повноти інформації.
8. Розширено дослідження [8] до понад 100 центральних банків (із 9) та здійснено регіональну градацію центральних банків за рівнем транспарентності [9].	100 центральних банків	Аналогічні індексу Eijffinger-Geraats.
9. Із використання методології [8] на десятирічному часовому горизонті (1999-2009) зазначено зростання транспарентності у країнах східної та центральної Європи [10].	100 центральних банків із дослідження [9] із розподілом на розвинені країни, країни Центральної та Східної Європи, країни, що розвиваються, та Азія, G7, західну півкулю та світ загалом.	Аналогічні індексу Eijffinger-Geraats.
10. Оновлено попереднє дослідження транспарентності [9] до 2010 р. включно. Відповідно до отриманих результатів, як незалежність Центрального банку, так і його прозорість істотно впливають на рівень і волатильність інфляції [11].	120 центральних банків	Аналогічні індексу Eijffinger-Geraats.

Джерело: складено автором.

Статистична вибірка 100 центральних банків, сформована у 2013 р. [11], дозволяє оцінити транспарентність більшості центральних банків світу із використанням Eijffinger-Geraats transparency index (далі – EGTI). Цілком очікувано, що центральні банки розвинених країн лідирують у транспарентності (Північна та Західна Європа, Нова Зеландія). Країни, що розвиваються, відстають від них майже удвічі, а слабо розвинені країни – майже втричі від групи лідерів.

Щодо країн Східної Європи, зазначимо стрімке зростання прозорості на 10-річному горизонті центральних банків Угорщини, Чехії та Польщі. Низька оцінка транспарентності Національного банку України (далі – Національного банку) протягом даного періоду пояснюється доволі скромним інформаційним наповненням англійської версії сайту офіційного інтернет-представництва Національного банку.

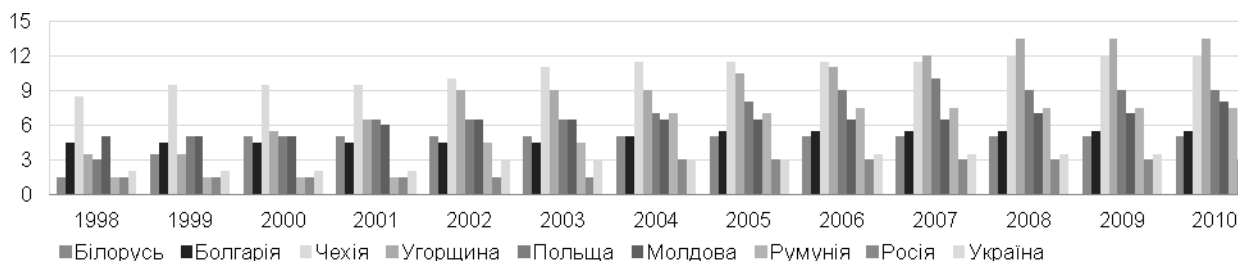

Рис. 1. Транспарентність центральних банків Східноєвропейського регіону

Джерело: складено автором за [11].

Оцінка письмових комунікацій центральних банків з питань монетарної політики. Кількісний аналіз розкриття інформації та комунікацій Центрального банку у сфері монетарної політики має на меті підвищення її впливу на цільову аудиторію. Передбачуваність монетарної політики, публікація прогнозів і роз'яснення поточної кон'юнктури дозволяють учасникам ринку прийняти більш зважені та раціональні економічні рішення [12]. Добре інформовані гравці фінансового ринку можуть точніше передбачати майбутні заходи монетарної політики й мінімізувати ризики. У результаті ефективність ринку на макроекономічному рівні підвищується.

Загалом науковці виділяють три етапи розвитку комунікаційної політики центральних банків [13].

Перехідний період до режиму інфляційного таргетування (pre-explicit inflation targeting). Закритість монетарної політики Центрального банку ґрунтувалася на його ізоляції від політичного тиску та збереженні автономії у процесі прийняття рішень [14].

Період інфляційного таргетування (explicit inflation targeting). Перехід центральними банками до практики інфляційного таргетування на початку 1990-х років зумовив зростання їх відкритості щодо розкриття цілей та мандата. Це в свою чергу сприяло посиленню довіри громадськості до Центрального банку та більш ефективному управлінню очікуваннями.

Оприлюднення прогнозу щодо динаміки відсоткових ставок (publication of future policy rates). Перехід центральними банками до перспективного характеру прийняття рішень надав їм більше важелів для досягнення цілей монетарної політики. Центральні банки не лише прогнозують динаміку ключової відсоткової ставки й таким чином управляють інфляційними очікуваннями, але й надають громадськості коментарі щодо будь-яких відхилень від цільових показників у попередніх прогнозах.

Розроблення комунікаційної політики Центрального банку та висока прозорість її каналів сприяє підвищенню ефективності монетарної політики в цілому та його комунікації зокрема [15]. Надзвичайне значення мають проведення прес-конференцій головою Центрального банку, а також публікації регулярних звітів з питань монетарної політики. Водночас, якщо цільовою аудиторією прес-конференцій є широкий загал, то звіти в першу чергу мають бути орієнтовані на надання інформації для аналітиків фінансового ринку і професійних економістів, оскільки саме вони відіграють ключову роль в оцінці дій Центрального банку й формуванні іміджу регулятора в суспільстві. Краще розуміння ними рішень Центрального банку знижує невизначеність фінансового ринку та сприяє підвищенню ефективності трансмісійних механізмів монетарної політики. Комунікаційні інструменти Центрального банку повинні здебільшого орієнтуватися на широку аудиторію, адже саме вона в кінцевому підсумку формує рівень довіри до його діяльності [16].

Аналіз літератури щодо кількісної оцінки інформаційних матеріалів центральних банків у сфері монетарної політики дозволяє здійснити порівняльний аналіз міри розкриття ними інформації. Так, опитування представників 32 центральних банків щодо їх комунікаційної політики та розкриття інформації про рішення з питань монетарної політики [17] показало, що прес-релізи більш ніж 90 % центральних банків містять докладне пояснення прийнятих рішень, а 80 % – оцінюють поточну економічну ситуацію. Водночас, частка центральних банків, котрі у своїх прес-релізах згадували про можливу спрямованість монетарної політики в майбутніх періодах, становила не більше 15 %.

У дослідженні комунікаційних інструментів ЄЦБ [18] оцінено частоту, з якою в текстах зустрічаються слова з негативним смисловим забарвленням, що асоціюються з економічними шоками, та позитивним забарвленням, які асоціюються з економічним зростанням. Результати даного кількісного аналізу текстів використовувалися для ідентифікації періодів фінансового стресу в єврозоні та згодом були включені як змінна до моделі розрахунку індексу фінансового стресу. Банк Швеції, у свою чергу, використовував кількісний аналіз текстів протоколів засідань для прогнозування динаміки монетарних показників.

Відносно новим напрямом дослідження комунікаційної політики центральних банків є аналіз сприйняття інформаційних повідомлень цільовою аудиторією. На практиці оцінка повідомлень Центрального банку є непростим завданням. Один із варіантів його реалізації – використання лінгвістичних інструментів аналізу тексту. Так, автори одного із перших досліджень у цій сфері [19] із використанням індексів зручності читання тексту здійснили оцінку складності сприйняття інформаційних повідомлень центральних банків єврозони, Великої Британії, Польщі, Швеції, Чехії, Таїланду і Чилі. У дослідженні автори тестували гіпотезу щодо зростання складності сприйняття текстів центральних банків при зміні інфляційного фону в економіці, проте достатніх підтверджень не виявили.

Методи та результати оцінювання. У процесі дослідження використовувалися порівняльно-історичний метод – при розгляді еволюції підходів щодо оцінки рівня транспарентності центральних банків; логічного узагальнення – при систематизації рівня транспарентності центральних банків у регіональному розрізі; порівняльного і статистичного аналізу – при розрахунку індексу транспарентності центральних банків України, Чехії, Польщі, Росії із використанням EGTI; експертний – при розрахунку та обґрунтуванні показника EGTI для Національного банку України; контент-аналізу (з використанням програми аналізу текстів <http://advego.ru/text>, <http://ru.readability.io>) – при оцінці інформації, наведеної в комунікаціях з питань монетарної політики окремих центральних банків.

Оцінка транспарентності центральних банків. На сьогодні стандартом оцінки транспарентності визнаний EGTI, де Центральний банк може набрати від нуля (повна закритість) до 15-ти балів (максимальна прозорість).

За кожною із п'яти компонент індексу існує три підпункти, що залежно від рівня інформаційної відкритості оцінюються в 0, 0,5 або 1 бал. Компоненти індексу EGTI: оприлюднення цілей монетарної політики (political transparency); відкритість економічних даних (economic transparency); публічність процедур монетарної політики (procedural transparency); прозорість заходів реалізації монетарної політики (policy transparency); операційна відкритість (operational transparency) тощо.

Оцінка письмових комунікацій центральних банків з питань монетарної політики. Під час підготовки інфляційних звітів як основних регулярних публікацій Центрального банку в монетарній сфері головним викликом для них є збереження балансу між простою та зрозумілою формою викладення складної інформації.

Для оцінки доступності сприйняття письмової комунікації використовуються індекси зручності читання (readability indexes) – це математичні формули, створені для оцінки складності читання і розуміння текстів. Як правило, вони використовують прості у вимірі метрики тексту – кількість речень, слів, букв та складів, на основі яких дають чисельну оцінку складності сприйняття тексту, або очікуваного рівня освіти аудиторії, вираженої в кількості років навчання, необхідних для розуміння тексту. Так, Microsoft Word дозволяє оцінити будь-який англomовний текст, а численні програми та інтернет-

ресурси надають можливість оцінки текстів іншими мовами (у т. ч. українською, за допомогою програми аналізу текстів <http://advego.ru/text>).

Основні результати дослідження. Широке використання EGTI дослідниками транспарентності центральних банків пояснюється простотою та уніфікацією його розрахунку для Центрального банку будь-якої країни, а також відповідністю загальним теоретичним підходам щодо визначення видів транспарентності Центрального банку. Так, обравши за відправну точку широкомасштабне дослідження Dincer N., Eichengreen B. [11], ми оцінили динаміку транспарентності Національного банку та центральних банків Чехії, Польщі, Росії наприкінці 2010 та на початок 2017 р.

Показник EGTI для Національного банку показав (табл. 2), що він менш ніж за 5 років вийшов із групи країн із низьким рівнем інформаційної прозорості та здійснив значний поступ до більшої відкритості монетарної політики протягом останніх трьох років. З метою пояснення своїх дій та мотивів при прийнятті рішень, а також свого бачення поточної економічної ситуації, Національний банк активно використовує регулярні канали комунікації. Крім того, для стабілізації ситуації на фінансовому ринку в разі виникнення шоків застосовуються екстрені вербальні інтервенції керівництва регулятора. Сукупність зазначених заходів сприяє більш ефективному управлінню інфляційними очікуваннями, що є невід'ємною умовою здійснення успішного інфляційного таргетування.

Таблиця 2. Оцінка транспарентності Національного банку Чехії, Національного банку Польщі, Центрального банку Росії та Національного банку України із використанням EGTI

Елемент	Оцінка				Коментар значень для Національного банку України
	Чехія	Польща	Росія	Україна	
<i>Political transparency</i> Цілі монетарної політики	1	1	1	1	У Законі України "Про Національний банк України" метою монетарної політики визначено досягнення та підтримку цінової стабільності в державі.
Кількісне визначення цілі	1	1	1	1	Визначення цілей і завдань монетарної політики в Основних засадах грошово-кредитної політики. Щоквартальна публікація прогнозних показників у "Інфляційному звіті".
Взаємодія між центральним банком і Урядом	1	1	1	1	Національний банк підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню його основних цілей.
<i>Economic transparency</i> Публікація економічних показників	1	1	1	1	Доступні дані щодо грошової пропозиції, інфляції, ВВП, безробіття тощо.
Розкриття макроекономічних моделей	1	1	1	0.5	Квартальна прогнозна модель без її опису згадується у "Віснику НБУ" за вересень 2015. Доцільно зробити посилання на модель у розділі "Монетарна політика" на сайті офіційного інтернет-представництва Національного банку.
Публікація макроекономічних прогнозів	1	1	1	1	Розміщується в "Інфляційному звіті".
<i>Procedural transparency</i> Розкриття правил монетарної політики або її стратегії	1	1	1	1	Посилання у розділі "Монетарна політика" та Дорожня карта щодо переходу до повноцінного режиму інфляційного таргетування на сайті офіційного інтернет-представництва Національного банку. Основні засади грошово-кредитної політики
Оперативне (часовий лаг публікації проміжного звіту із питань монетарної політики або протоколів засідань) та повне висвітлення прийнятих рішень	1	1	1	0.5	Аналіз грошово-кредитного ринку в щомісячній аналітичній записці "Макроекономічний та монетарний огляд" і щоквартальному "Інфляційному звіті" у розділах "Монетарний сектор та фінансові ринки" (із затримкою близько чотирьох тижнів).
Пояснення щодо прийнятих рішень та їх вплив на інструменти й оперативні цілі монетарної політики, результати голосування	1	1	0.5	0.5	Прес-релізи та прес-конференції після прийняття рішень у сфері монетарної політики, вербальні інтервенції керівництва.
<i>Policy transparency</i> Час оприлюднення рішень щодо заходів чи зміни цілей монетарної політики	1	1	1	1	День у день.

Закінчення табл. 2

Елемент	Оцінка				Коментар значень для Національного банку України
	Чехія	Польща	Росія	Україна	
Супроводжуюче пояснення рішення щодо зміни монетарної політики	1	1	1	1	Прес-релізи та прес-конференції після прийняття рішень у сфері монетарної політики, вербальні інтервенції керівництва. Інформація включно із середньостроковим прогнозом.
Розкриття намірів щодо подальших дій або пріоритетів після кожного засідання	1	1	1	1	Коментар керівництва щодо рівня інфляції у середньостроковому періоді.
<i>Operational transparency</i> Регулярний звіт щодо досягнення оперативних цілей політики	1	1	0	0.5	Щомісячно наводиться коментар щодо рівня інфляції та дотримання/відхилення від цільової траєкторії прогнозу в "Інфляційному звіті".
Регулярна публікація центральним банком інформації про макроекономічні зрушення (шоки), що впливають на трансмісійний механізм монетарної політики	0.5	0.5	0.5	0.5	Щомісячний і щоквартальний аналіз впливу макроекономічної ситуації на грошово-кредитний ринок.
Регулярний звіт щодо результатів реалізації монетарної політики у світлі досягнення макроекономічних цілей	1	0.5	0.5	0.5	Інфляційний звіт, Річний звіт та звіт Голови Національного банку.
I.2017 Разом	14.5	14.0	12.5	12.0	
2010 (Dincer, Eichengreen, 2013)	12	9	3	5	

Джерело: розраховано автором за [11].

На основі спрощеної оцінки транспарентності Національного банку із використанням EGTI у [20] (відсутня оцінка операційної прозорості, вага якої становить від 0 до 3 балів), автор відніс його до центральних банків із середнім рівнем прозорості (із результатом 7,5 балів).

Зокрема, нами переглянуто показник взаємодії Центрального банку з Урядом як компонента політичної прозорості. Національний банк підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню його основних цілей. Як результат – припинення практики фіскального домінування у 2015 р.

Крім того, суттєво відрізняється оцінка процедурної прозорості. Розкриття правил та стратегії монетарної політики Національний банк здійснює в Основних засадах грошово-кредитної політики, а також у розділі "Монетарна політика" та Дорожній карті щодо переходу до повноцінного режиму інфляційного таргетування на сайті офіційного інтернет-представництва Національного банку. Національний банк наразі не публікує протоколи засідань чи результати голосування Комітету із монетарної політики (далі – КМП), проте здійснює регулярне розміщення прес-релізів за результатами засідання та проміжних інформаційно-аналітичних матеріалів – у щомісячній аналітичній записці "Макроекономічний та монетарний огляд" і щоквартальному Інфляційному звіті у розділах "Монетарний сектор та фінансові ринки" (із затримкою до двох тижнів після засідання КМП).

Водночас вважаємо високою прозорість політики Національного банку – рішення у сфері монетарної політики мають перспективний характер, а їхня комунікація є регулярно та здійснюється згідно зі Стратегією монетарної політики на 2016–2020 рр.

Однією із найважливіших змін у монетарній політиці Національного банку в рамках імплементації режиму інфляційного таргетування, поряд із зміною операційного дизайну відсоткової політики, стало реформування його комунікацій. До 2015 р. комунікаційні інструменти

Національного банку з питань монетарної політики обмежувалися стандартними прес-релізами щодо рішень у сфері монетарної політики, в яких зазначався рівень облікової ставки і відсоткових ставок за кредитними й депозитними операціями Центрального банку, зміни режиму резервних вимог та механізму визначення офіційного курсу гривні до іноземних валют, а також Основними засадами грошово-кредитної політики (щорічна публікація), Монетарним оглядом (щоквартальна) та Основними тенденціями грошово-кредитного та валютного ринків України (щомісячна), в яких здійснювалася переважно оцінка поточної ситуації.

Для мінімізації викривлень під час висвітлення центральним банком інформації у сфері монетарної політики необхідний широкий діапазон інструментів комунікації. У світовій практиці основним видом звітності центральних банків щодо монетарної сфери є інфляційний звіт. Із 2015 р. Національний банк значно розширив і вдосконалив набір комунікаційних інструментів. Починаючи із квітня 2015 р. Національний банк започаткував публікацію Інфляційного звіту, а рішення з питань монетарної політики стали супроводжуватися не лише оцінкою поточної макроекономічної ситуації та чинників впливу на неї, а і середньостроковим прогнозом, а також коментарями щодо прийнятого рішення та прес-конференцією Голови. Крім того, відповідно до кращої світової практики, Інфляційний звіт супроводжується презентацією Макроекономічного прогнозу, а у прес-релізі стала зазначатися дата наступного засідання Правління Національного банку відповідно до затвердженого графіка.

Для ілюстрації змін у підході Національного банку до написання Інфляційного звіту проведено кількісний аналіз текстів. У першу чергу було проаналізовано такий параметр, як обсяг тексту, який у свою чергу може характеризуватися такими показниками, як кількість сторінок та слів (рис. 2).

Рис. 2. Кількість сторінок та слів у інфляційних звітах Національного банку

Джерело: сторінка офіційного інтернет-представництва Національного банку.

Матеріали зарубіжних центральних банків, як правило, мають дещо більший обсяг, їхні тексти переважно описового характеру та включають меншу кількість індикаторів стану економіки і фінансового ринку. Крім того, у розвинених країнах до елементів "кращої практики" відносять публікацію статистичних та графічних додатків до звіту та їхнє розміщення на сайті Центрального банку у форматі Excel. Цікавим підходом до подання графічних матеріалів щодо динаміки важливих макроекономічних та фінансових показників є розміщення на офіційному сайті Банку Фінляндії Галереї графіків. Більше 80-ти графіків у PDF-форматі постійно оновлюються й містять рубрики за чотирма блоками інформації: відсоткові ставки та обмінні курси, основні економічні показники, показники банківської системи, показники ринку цінних паперів. Крім того, для користувачів є можливість інтерактивної побудови графіків.

Наведений у [21, с. 23] графік відображає результати Flesh-Kincaid тесту (FK-тесту) для інфляційних звітів та прес-релізів із питань монетарної політики для Центрального банку Чехії, Європейського Центрального банку, Банку Швеції та Банку Англії у період із 1996 по 2014 рр. Зауважимо, що динаміка даного показника для Банку Швеції після 2009 р. значною мірою зумовлена визначенням на законодавчому рівні "plain Swedish" (простої, легкої та зрозумілої ділової мови), що є обов'

язковою умовою для всіх публічних документів. Дана тенденція набуває широкого поширення у світі. Так, із 2011 р. Президент США зобов'язав систему державного управління забезпечити написання законодавчих актів зрозумілою мовою (plain language) та здійснення письмових і усних комунікацій відповідно до цих вимог.

Оцінка понад 200 англійських версій розділу "Головне" інфляційних звітів, а також прес-релізів та документів із монетарної політики Національного банку України, Центрального банку Чехії, ЄЦБ, Банку Швеції та Банку Англії із використанням FK-тесту у період із I кварталу 2010 р. до I кварталу 2017 р. показала, що письмові комунікації Національного банку (до 2015 р. виключно прес-релізи, із 2015 – Інфляційний звіт) в основному розраховані на людей, що мають вищу освіту – кількість років навчання, необхідних для розуміння тексту коливається від 13 до 19 та в середньому становить 17 років. Аналогічний показник для Швеції, Банку Англії та Чехії становить 13 років, Єврозони – 16 років. Водночас, не зважаючи на одночасне зниження складності сприйняття протягом останніх років, порівняння результатів даного тесту для україномовної та англійської версії розділу "Головне" Інфляційного звіту Національного банку свідчить, що значна кількість пасивних конструкцій останньої ускладнює для аудиторії процес сприйняття тексту.

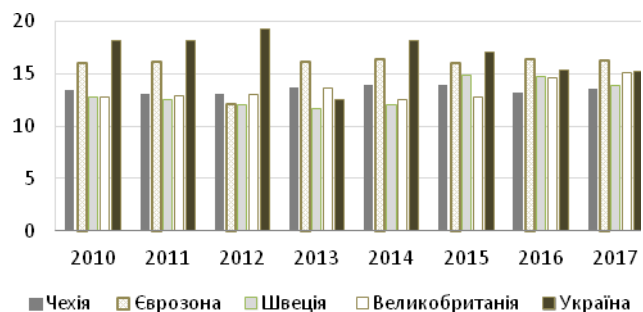

Рис. 3. Оцінка письмових комунікацій із використанням (FK-тест), оцінка англійських документів із монетарної політики (FK-тест)

Джерело: сторінки офіційних інтернет-представництв центральних банків.

Використовуючи індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ)²⁰, відповідно до якого Україна перебуває на 76 місці в рейтингу, можна оцінити ступінь донесення до цільової аудиторії озвученої через електронні джерела Національним банком України інформації. Цей індекс відображає рівень доступу до ІКТ, їхнє використання, а також практичне знання цих

технологій, зокрема: кількість стаціонарних і мобільних телефонів на 100 жителів країни, кількість домашніх господарств, що мають комп'ютер, кількість користувачів Інтернету, рівні грамотності й т. д.

Постає питання, на скільки Національному банку слід покладатися на більш технологічні джерела інформації, якщо ставиться мета розширення інформованості громадськості. Одним із найсучасніших та дієвіших каналів передавання інформації Національним банком є сайт його офіційного інтернет-представництва. Для з'ясування зацікавленості цільової аудиторії в інформації, що публікується, було проведено аналіз відвідува-

²⁰ International Telecommunication Union, ITU – спеціалізований підрозділ ООН, що визначає стандарти у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, досліджував розвиток ІКТ у 154 країнах світу в період із 2010 по 2016 р.

ності сайту Національного банку, починаючи із 2010 р. (рис. 4). Так, загальна кількість відвідувачів у 2015 р., порівняно із 2010, зросла у 3,5 рази. Із уведенням на сторінці офіційного інтернет-представництва розділу

"Монетарна політика" у 2015 р. та розміщенням на ньому Інфляційного звіту, її відвідуваність, демонструючи сезонну динаміку, також зростає.

Рис. 4. Зліва направо: відвідуваність окремих розділів офіційного сайту Національного банку, тис. осіб; кількість відвідувачів загалом, млн. осіб; аналіз україномовної версії розділу "Головне" Інфляційного звіту із використанням індексів зручності читання

Примітка. Розраховано автором за допомогою програми аналізу текстів <http://advego.ru/text/>, <http://ru.readability.io/>.

Джерело: Національний банк.

Висновки. Пришвидження обміну інформації у глобальних масштабах та прагнення до об'єктивного й повного висвітлення результатів діяльності будуть визначати тенденцію щодо все більшої транспарентності органів влади, і Центральний банк не є винятком.

Менш ніж за п'ять років Національний банк вийшов із групи країн із низьким рівнем інформаційної прозорості та здійснив значний поступ до більшої відкритості монетарної політики протягом останніх трьох років. З метою пояснення своїх дій та мотивів при прийнятті рішень, а також свого бачення поточної економічної ситуації, він активно використовує регулярні канали комунікації. Крім того, для стабілізації ситуації на фінансовому ринку в разі виникнення шоків застосовуються екстрені вербальні інтервенції. Сукупність зазначених заходів сприяє більш ефективному управлінню інфляційними очікуваннями, що є невід'ємною умовою здійснення успішного інфляційного таргетування.

Однією із найважливіших змін у монетарній політиці Національного банку в рамках імплементації режиму інфляційного таргетування, поряд зі зміною операційного дизайну відсоткової політики, стало реформування його комунікаційної сфери. Так, із 2015 р. Національний банк значно розширив та вдосконалив набір комунікаційних інструментів. Починаючи із квітня 2015 р., започатковано публікацію Інфляційного звіту, а рішення з питань монетарної політики стали супроводжуватися не лише оцінкою поточної макроекономічної ситуації та чинників впливу на неї, а і мати перспективний характер із оприлюдненням середньострокового прогнозу макроекономічних показників, коментарями щодо прийнятого рішення та прес-конференцією Голови. Крім того, відповідно до кращої світової практики, Інфляційний звіт публікується разом із презентацією Макроекономічного прогнозу, а у прес-релізі стала зазначатися дата наступного засідання Правління Національного банку згідно із затвердженим графіком.

Оцінка розділу "Головне" Інфляційного звіту, а також прес-релізів і документів із монетарної політики Національного банку України із використанням FK-тесту в період із I кварталу 2010 р. до I кварталу 2017 р. показала, що письмові комунікації Національного банку в основному

розраховані на людей, що мають вищу освіту – кількість років навчання, необхідних для розуміння тексту, коливається від 13 до 19 та в середньому становить 17 років. Водночас, не зважаючи на одночасне зниження складності сприйняття протягом останніх років, порівняння результатів даного тесту для україномовної та англійської версії розділу свідчить, що значна кількість пасивних конструкцій останньої ускладнює процес сприйняття тексту для іноземної аудиторії.

Дискусія. Досвід інших країн, які успішно реалізують політику інфляційного таргетування, показує, що більша прозорість процесу прийняття рішень покращує передбачуваність монетарної політики. За рахунок суттєвих змін інформаційного наповнення розділу "Монетарна політика" офіційного інтернет-представництва Національного банку, широкому загалу віднині доступна структурована інформація щодо цілей, завдань, інструментів монетарної політики, органів та процесу прийняття рішень, графіка їх засідань. Крім того, розміщено посилання на основні документи у сфері монетарної політики, такі, як Стратегія монетарної політики на 2016–2020 рр., Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 р. та середньострокову перспективу (де не лише висвітлено основні принципи здійснення монетарної політики, а й визначено засади, на яких здійснюється комунікація рішень у сфері монетарної політики).

Проте наразі можливості поліпшення інформаційної політики та її прозорості для Національного банку ще не вичерпані. Зокрема, застосування індексних методів оцінки транспарентності Центрального банку та кількісного аналізу його комунікацій із питань монетарної політики дозволяє виявити їх потенційно слабкі місця. Посилення процедурної та операційної транспарентності (розкриття макроекономічних моделей, результатів голосувань Комітету з монетарної політики, посилення звітності щодо досягнення цілей та ризиків відхилення від цільового рівня), систематичне розкриття центральним банком інформації та подальший розвиток його комунікаційних інструментів з питань монетарної політики (зокрема, неперервне посилення й актуальне наповнення аналітичної, прогнозової та дослідницької частин Інфляційного звіту, а також

пришвидження публікації його англomовної версії) сприятиме підвищенню прозорості роботи регулятора та ефективності його монетарної політики.

Список використаних джерел:

1. Fry M. "Key Issues in the Choice of Monetary Policy Framework" / M. Fry, D. Julius, L. Mahadeva, S. Roger and G. Sterne // *Monetary Policy Frameworks in a Global Context*. – London: Routledge, 2000. – pp. 3–17.
2. Guthrie G. Open Mouth Operations [online] / G. Guthrie, J. Wright // *Journal of Monetary Economics*. – 2000. – No. 46. – pp. 489–516. – Available at: <https://ssrn.com/abstract=251905> [Accessed 03 August 2017].
3. Bini-Smaghi L. 2001. Is the ECB sufficiently accountable and transparent? [online] / L. Bini-Smaghi, D. Gros // *European network of economic policy research institutes working paper*. – 2001. – No. 7. – Available at: <http://aei.pitt.edu/567/1/1-Barcelona-EIPA.pdf> [Accessed 03 August 2017].
4. Siklos P. *The Changing Face of Central Banking: Evolutionary Trends Since World War II* Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
5. Stasavage D. Transparency, Democratic Accountability, and the Economic Consequences of Monetary Institutions [online] / D. Stasavage // *American Journal of Political Science*. – 2003. – 47 (3). – pp. 389–403. – Available at: <http://eprints.lse.ac.uk/id/eprint/186> Accessed [05 August 2017].
6. Fracasso A. "How do Central Banks Write? An Evaluation of Inflation Targeting Central Banks" / A. Fracasso, H. Genberg, C. Wyplosz // *Geneva Reports on the World Economy Special Report*. – 2003. – No. 2.
7. De Haan, J. A Non-Transparent European Central Bank? Who is Blame [online] / De Haan J., Amtenbrik F. // *University of Groningen*. – 2006. – Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1138224> [Accessed 03 August 2017].
8. Eijffinger S. 2006. How Transparent Are Central Banks? [online] / S. Eijffinger, P. Geraats // *European Journal of Political Economy*. – 2006. – Vol. 22 (1). – pp. 1–22. – Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ejpeco.2005.09.013> [Accessed 05 August 2017].
9. Dincer N. Central Bank Transparency: Where, Why, and with What Effects? [online] / N. Dincer, B. Eichengreen // *NBER Working Paper*. – 2007. – No. 13003. – Available at: <https://ssrn.com/abstract=978909> [Accessed 05 August 2017].
10. Siklos P. Central Bank Transparency: Another Look [online] / P. Siklos // *CAMA Working Paper*. – 2010. – No. 23. – Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1668213> [Accessed 03 August 2017].
11. Dincer N. Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures [online] / N. Dincer, B. Eichengreen // *BOK Working Paper*. – 2013. – No. 21. – Available at: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2013-09-16-15587972-0-bok-13-21-1.pdf [Accessed 05 August 2017].
12. Моисеев С. Транспарентность денежно-кредитной политики и повышение требований к раскрытию информации Банком России: аналитический отчет / С. Моисеев. – М., 2008. – С. 10.
13. Kang, Y. Central Bank Communication Policy: A Comparative Study" [online] / Y. Kang, A. Koc, X. Luo and other // *School of International and Public Affairs, Columbia University in the City of New York*. 2013. – Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/8caf/4e74989488fb4dce4917e3c00bc18d232eb9.pdf> [Accessed 22 July 2017].
14. Mishkin F. Can Central Bank Transparency Go Too Far? In *The Future of Inflation Targeting* [online] / F. Mishkin // *RBA Annual Conference Volume*, in: Christopher Kent & Simon Guttman (ed.). – 2004. – pp. 48–65. – Available at: <https://ssrn.com/abstract=603649> [Accessed 26 July 2017].
15. Levin A. The Design and Communication of Systematic Monetary Policy Strategies [online] / A. Levin // *Journal of Economic Dynamics and Control*. – 2014. – No. 49. – pp. 52–69. – Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2014.09.004> [Accessed 26 July 2017].
16. Blinder A. Central Bank Communication and Monetary Policy: A Survey of Theory and Evidence [online] / A. Blinder, M. Ehrmann, M. Fratzscher and other // *Journal of Economic Literature*. – 2008. – Vol. 46. – No. 4. – pp. 910–945. – Available at: <https://ssrn.com/abstract=1120764> [Accessed 08 August 2017].
17. Communication of monetary policy decisions by central banks: what is revealed and why // *BIS Papers*. – 2009. – No. 49.
18. Grimaldi M. Up for Count? Central Bank Words and Financial Stress [online] // *Sveriges Riksbank Working Paper Series*. – 2011. – No. 252. – Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1946262> [Accessed 08 August 2017].
19. Buliř A. Clarity of Central Bank Communication about Inflation [online] / A. Buliř, M. Čihák, D. Jansen // *DNB Working Paper*. – 2011. – No. 333. – Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1979313> [Accessed 10 August 2017].
20. Щерлюк М. Підвищення транспарентності Національного банку України як важливий фактор забезпечення стабільності банківської системи / М. Щерлюк // *Фінанси, облік і аудит*. – 2016. – Вип. 1 (27).
21. Buliř A. 2014. Does the Clarity of Inflation Reports Affect Volatility in Financial Markets? [online] / A. Buliř, M. Čihák, D. Jansen // *IMF Working Paper*. – 2014. – No. 14/175. – Available at: <https://ssrn.com/abstract=2513262> [Accessed 11 August 2017].

Received: 07/11/2017

1st Revision: 13/11/2017

Accepted: 27/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

В. Романчукевич, канд. экон. наук,

Е. Лиманская, гл. экономист

Департамент монетарной политики и экономического анализа, Национальный банк Украины, Киев, Украина

ТРАНСПАРЕНТНОСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКА И ОЦЕНКА ЕГО КОММУНИКАЦИЙ ПО ВОПРОСАМ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ

Рассмотрены методы оценки транспарентности центральных банков и осуществлен ее анализ для Национального банка Украины с использованием индексного метода. Представлены результаты количественного анализа раскрытия информации Национального банка Украины, центральных банков Чехии, Польши, России. Исследованы особенности коммуникаций Национального банка Украины в процессе трансформации монетарного режима.

Ключевые слова: транспарентность; центральный банк; монетарная политика; коммуникационная политика.

V. Romanchukevych, PhD in Economics,

O. Lyman'ska, Money market analysis section, Chief economist

Monetary Policy and Economic Analysis Department, National bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine

CENTRAL BANK TRANSPARENCY AND EVALUATION OF MONETARY POLICY COMMUNICATIONS

The article reveals approaches to evaluate transparency of the central banks and, operating indices, measures it for the National bank of Ukraine. The quantitative analysis of the informational disclosure of the central banks of Ukraine, Czech Republic, Poland, and Russia is allocated. The aspects of the communications of the National Bank of Ukraine in the process of the monetary regime transformation are explored.

Key words: transparency, central bank, monetary policy, communication policy.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Fry, M., Julius, D., Mahadeva, L., Roger, S. and Sterne, G., 2000. "Key Issues in the Choice of Monetary Policy Framework", *Monetary Policy Frameworks in a Global Context*, London: Routledge, pp. 3-17.
2. Guthrie, G., Wright, J., 2000. Open Mouth Operations [online] *Journal of Monetary Economics*, No. 46, pp. 489 – 516. Available at: <https://ssrn.com/abstract=251905> [Accessed 03 August 2017].
3. Bini-Smaghi, L., Gros, D., 2001. Is the ECB sufficiently accountable and transparent? [online] *European network of economic policy research institutes working paper*, No. 7. Available at: <http://aei.pitt.edu/567/1/1-Barcelona-EIPA.pdf> [Accessed 03 August 2017].
4. Siklos, P., 2002. *The Changing Face of Central Banking: Evolutionary Trends Since World War II* Cambridge: Cambridge University Press.
5. Stasavage, D., 2003. Transparency, Democratic Accountability, and the Economic Consequences of Monetary Institutions [online] *American Journal of Political Science*, 47 (3), pp. 389–403. Available at: <http://eprints.lse.ac.uk/id/eprint/186> Accessed [05 August 2017].
6. Fracasso, A., Genberg, H., Wyplosz, C., 2003. "How do Central Banks Write? An Evaluation of Inflation Targeting Central Banks", *Geneva Reports on the World Economy Special Report*, No. 2.
7. De Haan, J., Amtenbrik, F., 2006. A Non-Transparent European Central Bank? Who is Blame [online] *University of Groningen*. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1138224> [Accessed 03 August 2017].

8. Eijffinger, S., Geraats, P., 2006. How Transparent Are Central Banks? [online] *European Journal of Political Economy*, Vol. 22 (1), pp. 1–22. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2005.09.013> [Accessed 05 August 2017].
9. Dincer, N., Eichengreen, B., 2007. Central Bank Transparency: Where, Why, and with What Effects? [online] *NBER Working Paper*, No. 13003. Available at: <https://ssrn.com/abstract=978909> [Accessed 05 August 2017].
10. Siklos, P., 2010. Central Bank Transparency: Another Look [online] *CAMA Working Paper*, No. 23. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1668213> [Accessed 03 August 2017].
11. Dincer, N., Eichengreen, B., 2013. Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures [online] *BOK Working Paper*, No. 21. Available at: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2013-09-16-15587972-0-bok-13-21-1.pdf [Accessed 05 August 2017].
12. Moyseev, S., 2008. "The transparency of monetary policy and increasing requirements for information disclosure by the Bank of Russia", *Moscow Financial and industrial academy, Center of Economic Research*, p. 10.
13. Kang, Y., Koc, A., Luo, X., Muller, A., Pinho, J., Zagaria, N., 2013. Central Bank Communication Policy: A Comparative Study [online] *School of International and Public Affairs, Columbia University in the City of New York*. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/8caf/4e74989488fb4dce4917e3c00bc18d232eb9.pdf> [Accessed 22 July 2017].
14. Mishkin, F., 2004. Can Central Bank Transparency Go Too Far? In *The Future of Inflation Targeting* [online] *RBA Annual Conference Volume*, in: Christopher Kent & Simon Guttman (ed.), pp. 48–65. Available at: <https://ssrn.com/abstract=603649> [Accessed 26 July 2017].
15. Levin, A., 2014. The Design and Communication of Systematic Monetary Policy Strategies [online] *Journal of Economic Dynamics and Control*, No. 49, pp. 52–69. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2014.09.004> [Accessed 26 July 2017].
16. Blinder, A., Ehrmann, M., Fratzscher, M., De Haan, J., Jansen, D., 2008. Central Bank Communication and Monetary Policy: A Survey of Theory and Evidence [online] *Journal of Economic Literature*, Vol. 46, No. 4, pp. 910–945. Available at: <https://ssrn.com/abstract=1120764> [Accessed 08 August 2017].
17. Communication of monetary policy decisions by central banks: what is revealed and why (2009), *BIS Papers*, No. 49.
18. Grimaldi, M., 2011. Up for Count? Central Bank Words and Financial Stress [online] *Sveriges Riksbank Working Paper Series*, No. 252. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1946262> [Accessed 08 August 2017].
19. Buliř, A., Čihák, M., Jansen, D., 2011. Clarity of Central Bank Communication about Inflation [online] *DNB Working Paper*, No. 333. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1979313> [Accessed 10 August 2017].
20. Shchegliuk, M., 2016. "Enhancing transparency of the National Bank of Ukraine as an important factor of ensuring the banking system stability", *Finance, accounting and audit*, Issue 1 (27).
21. Buliř, A., Čihák, M., Jansen, D., 2014. Does the Clarity of Inflation Reports Affect Volatility in Financial Markets? [online] *IMF Working Paper*, No. 14/175. Available at: <https://ssrn.com/abstract=2513262> [Accessed 11 August 2017].

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 76-84

УДК 331

JEL classification: I22

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/11>

Г. Харламова, канд. екон. наук, доц.

ORCID iD 0000-0003-3614-712X

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,

О. Гуменна, канд. екон. наук, доц., декан

ORCID iD 0000-0002-3725-5272

Національний університет "Києво-Могилянська академія", Київ

КРЕАТИВНІСТЬ ВРЯТУЄ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Досліджується роль креативного підходу до ділової активності й економічного розвитку в цілому. Розглянуто сутність творчих галузей і динаміка розвитку креативних індустрій у США та Європейському Союзі. Також досліджено етап становлення та розвитку креативної економіки в Україні.

За допомогою економетричної моделі автори проаналізували зв'язок між витратами населення на культурно-розважальні заходи та п'ятьма факторами – заробітною платою, рівнем ВВП (за витратами), кількістю місць проведення дозвілля, кількістю зайнятих у культурній сфері та відсотковою ставкою за кредитами. За результатами аналізу було визначено, що найбільший вплив на результативний показник (витрати населення на культурно-розважальні заходи) мають два фактори – заробітна плата (доходи населення) та рівень ВВП. При цьому модель є статистично надійною.

Для розвитку творчої економіки України пропонується стимулювати систему заходів, яка охоплює економічні, культурні та соціальні чинники, пов'язані із проблемами технологій, інтелектуальної власності й туризму. Ці заходи допоможуть досягти запланованої частки креативних індустрій на рівні понад 40 % ВВП до 2030 р.

Ключові слова: креативність; креативні кластери; креативна економіка; креативні індустрія, модель, Україна.

Вступ. Ми все частіше на сьогодні чуємо терміни "креативність", "креативна економіка". А ще донедавна ми взагалі про це нічого не знали.

Майже до епохи Середньовіччя термін "творчість" (і, відповідно, англomовний аналог цього слова – "креативність") не міг узагалі вживатися щодо людської діяльності, адже єдиним творцем уважався Бог. І тільки із появою видатних митців та науковців цей термін почав використовуватися щодо створення людиною творів мистецтва й наукових винаходів, причому часто цей процес самі творці вважали несвідомим [1].

Чи кожному притаманна креативність? Креативність у людей асоціюється з оригінальністю, уявою та натхненням. Креативність, знання і доступ до інформації

сприймаються як потужні двигуни розвитку як країн, видів економічної діяльності, так і особистості.

Креативність притаманна всім суспільствам і всім країнам (більшою чи меншою мірою) – багатим та бідним, великим і малим, розвиненим або тим, які розвиваються. На сьогодні ми входимо в еру, коли ключовим ресурсом для виробництва стає мислення. Останнім часом якраз рівень багатства і добробуту тієї чи іншої країни все більше починає визначатися креативністю, наявністю креативного класу та станом розвитку креативних індустрій (один із засновників парадигми креативної економіки Річард Флоріда у своїй книзі "Креативний клас. Люди, які створюють майбутнє" визначає цей клас як етос – основоположний дух, характер культури. І це формує глибинний дух сучасності [2]).

Уже протягом цілого останнього десятиліття креативна економіка, як констатує група експертів Світового економічного форуму в Давосі [3], розглядається як нова модель зростання, що передбачає відносно невеликі початкові інвестиції у "м'яку" інфраструктуру. Soft infrusructure – це, передусім, інфраструктура у знання або людський капітал, включаючи інституції, ідеї, культурні норми, концепти і рішення.

У країнах Європейського союзу креативні індустрії вже багато років є прибутковим сектором економіки. Вони сприяють розвитку міст і країн у цілому, також отримуючи значну підтримку та інвестиції від державних, міських і загальноєвропейських програм. Уже 1998 р. у креативних індустріях всій Європи працювало близько 5 % населення, і ця цифра постійно зростала. При цьому три чверті загального обороту від творчих індустрій у Європі генерується у п'ятірці країн ЄС: Великій Британії, Франції, Іспанії, Німеччині й Італії. В Європі країною із найрозвиненішими креативними індустріями та найбільшою часткою доходів цих індустрій у структурі надходжень до ВВП країни є Велика Британія – де 6 % ВВП припадає на креативні індустрії, або 84 млрд фунтів щорічно [4].

Чому так? Бо Британія вже давно вивела творчі здібності своїх працівників у фактор формування ВВП країни.

Джон Хокінс у своїй блискучій промові "Креативна економіка" на TED [5–6] визначив принципи створення креативного середовища. Перший принцип – це універсальність креативності (у всіх є творчі здібності, вони закладені в кожній дитині); другий – свобода (власне ставлення до будь-якої ідеї – прийняти чи відхилити) та третій принцип – формування ринків і зв'язків для успішної реалізації ідей.

Літературний огляд: міжнародний досвід. Початком ери креативної економіки можна вважати епоху тетчеризму, для якої характерно зниження витрат на всі сфери, включаючи культурну. Креативні галузі характеризуються своєю тенденцією концентруватися у просторі [6–10], що дає місце для більш творчо інтенсивних місць [7, 11], так званих "креативних кластерів". Креативний кластер у літературі визначається як "місце, яке об'єднує спільноту "креативних людей" [12], які: а) поділяють однаковий інтерес до новизни, але не обов'язково в одній і тій самій темі; б) місце каталізу, де люди, відносини, ідеї й таланти можуть підсилити один одного; в) середовище, яке пропонує різноманітність, подразнити та свободу вираження поглядів; г) потужна, відкрита і постійно варіабельна мережа міжособистісних обмінів, яка виховує унікальність та ідентичність людей [13].

До прикладу, основне дослідження, присвячене аналізу креативних галузей Іспанії, є робота Бойкса і Лаззеретті [10]. Згідно із цим дослідженням, творчі галузі у 2007 р. дали зайнятість 1,287 млн особам, що становить 6,5 % загальної кількості зайнятих. Із того часу деякі інші дослідження проаналізували цей сектор кількісно – це від 2,8 % до 4,1 % загальної зайнятості [14–16].

На сьогодні вже є деякі не тільки якісні, а й кількісні напрацювання із дослідження креативних індустрій. Зокрема, варто загадати роботу Тітана та Войнеагу [17], де представлено кілька статистичних показників, які кількісно визначають розмір культурно-творчого поля і визначено економетричну багатфакторну модель, яка розкриває зв'язок між цими показниками. Статистично підтверджено суттєві відмінності між географічними та лінгвокультурними європейськими регіонами, відповідно до значень деяких із цих статистичних показників.

Бахші [18] прорахував економетричну модель, яка досліджує вплив креативних кластерів на продуктивність англійських міст із використанням показників зайнятості, професійних та інституційних заходів. Аналіз показав обернений зв'язок між креативними кластерами та заробітною платою, що можна розглядати як свідчення компенсаційного диференціалу (кваліфіковані працівники жертвують вищою зарплатою, щоб жити в місцях з яскравими культурними заходами та діяльністю). Проте, коли науковець розглядав взаємодію між креативними кластерами та заробітною платою у креативних галузях і професіях, було знайдено деякі докази того, що творчі працівники в містах із високим рівнем креативного кластерування користуються премією у заробітній платі, що говорить про те, що неприбуткові мистецтва та сфери культури можуть породжувати поширення знань у комерційній креативній економіці. У свою чергу, Серра [19] розглянув детермінанти локалізації креативних галузей, використовуючи мікродані. У своїй роботі він запропонував модель, адаптовану для диференціації ефекту загальноєкономічних та специфічних креативних сил на локалізацію креативних галузей. Результати показали, що традиційні локалізації й урбанізація значно впливають на розташування креативних індустрій поряд із впливом специфічних зовнішніх ефектів. Результати пропонують нове розуміння визначальних факторів розташування творчих галузей. Ця робота надала певну конкретну емпіричну основу для розробки політики, яка може підвищити потенціал територій для творчості та інновацій відповідно до цілей, викладених Європейською Комісією.

Креативна економіка базується на таких основних принципах:

- виробництво інтелектуальних (духовних) економічних продуктів панує над виробництвом матеріальних економічних продуктів;
- провідним активом на підприємствах усіх форм власності є інтелектуально-креативні ресурси, раціональне управління якими забезпечує ефективне використання матеріальних і фінансових ресурсів фірм та організацій;
- оцінка ефективності виробничої, торгової та інших видів підприємницької діяльності проводиться в основному якісними показниками;
- отримання прибутку забезпечується через користь економічних продуктів;
- при розробці систем управління основна роль відводиться не "машині", а при виробництві будь-яких економічних продуктів забезпечується вільний, ефективний і цілеспрямований обмін творчою енергією між усіма учасниками ринку.

Університет Торонто (Martin Prosperity Institute) публікує рейтинг, що аналізує дані стосовно креативності та креативного класу в регіонах і країнах по всьому світу. Глобальний індекс креативності оцінює країни за трьома ключовими показниками економічного розвитку: технології, таланти та толерантність. Зокрема, під час складання рейтингу зважають на інвестиції в наукові дослідження й розробки, кількість дослідників і патентів на душу населення, рівень та характер освіти, дані соціологічних опитувань Gallup на тему ставлення жителів різних країн до іммігрантів, расових, етнічних, сексуальних меншин, а також до людей з обмеженими можливостями в найширшому сенсі цього слова [20].

Зазначений рейтинг у 2015 р. визначив Австралію як найкреативнішу країну, за нею йдуть США і Нова Зеландія. До десятки найкреативніших країн світу також увійш-

ли: Канада, Данія, Фінляндія, Швеція, Ісландія, Сінгапур та Нідерланди – сьогодні ці країни вважаються дуже успішними. Україна в цьому переліку посіла 45-те місце зі 139, що є доволі високим показником. При цьому за рівнем технологій і, особливо, наявності талантів, Україна має гарні позиції порівняно з багатьма іншими країнами, що могло б сприяти вищим позиціям України в цьому рейтингу, однак наша країна поки суттєво програє за показниками толерантності суспільства. Крім того, різниця майже удвічі між індексом талантів та індексом технологій (відповідно, 24 і 43) свідчить про те, що рівень нових розробок в Україні є значно нижчим, ніж кількість людей, які потенційно можуть ці розробки здійснювати.

Нині на рівні ЄС виділяють види економічної діяльності відповідно до статистичної класифікації, прийнятої на основі Європейського Парламенту та Ради ЄС, які належать до креативних індустрій, а саме:

- видавнича діяльність;
- виробництво кіно-, відеофільмів і телевізійних програм, фонограм, музична видавнича діяльність;
- розробка і трансляція заходів;

- комп'ютерне програмування, консультації, а також суміжні з ними види діяльності;
- діяльність інформаційних служб;
- архітектурно-інженерна діяльність; технічні випробування й аналіз;
- наукові дослідження та розробки (R&D);
- реклама та маркетингові дослідження;
- інші професійні, наукові й технічні заходи;
- мистецтво та розважальні заходи;
- спортивні заходи й організація відпочинку і розваг.

Ці сектори економічної діяльності визначаються як сектори наукомістких послуг, а також послуг із високою доданою вартістю [21].

У 2016 р. компанією Ernst&Young (EY) на замовлення Міжнародної конфедерації товариств авторів і композиторів було проведено картування креативної економіки у світі [25]. Зокрема, EY був установлений рейтинг креативних індустрій по прибутковості й зайнятості та розраховані показники креативної економіки по п'яти континентах світу.

Таблиця 1. Рейтинг креативних індустрій по прибутковості та зайнятості [25]

Креативна індустрія	Дохідність, млрд дол	Рейтинг по дохідності	Кількість зайнятих, осіб	Рейтинг за кількістю зайнятих
Телебачення	477	1	3527000	5
Образотворче мистецтво	391	2	6732000	1
Газети та журнали	354	3	2865000	6
Реклама	285	4	1953000	8
Архітектура	222	5	166800	9
Книги	143	6	3670000	3
Виконавчі види мистецтва	127	7	3538000	4
Ігри	99	8	605000	10
Кінематограф	77	9	2484000	7
Музика	65	10	3979000	2
Радіо	46	11	502000	11
Загалом	2253	x	29507000	x

- Телебачення
- Образотворчі мистецтва
- Газети та журнали
- Реклама
- Архітектура
- Книги
- Виконавчі види мистецтва
- Ігри
- Кінематограф
- Музика

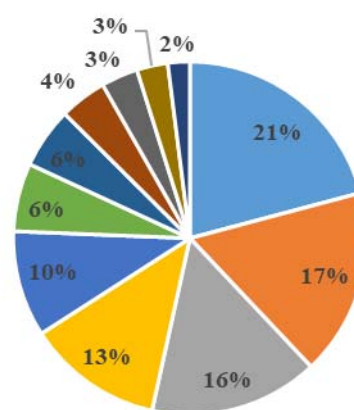

Рис. 1. Частки креативних індустрій у креативній економіці світу [25–26]

У цілому за 2015 р. дані креативні індустрії згенерували дохід у 2253 млрд дол (3 % світового ВВП) і охоплюють 29,5 млн робочих місць. Радіо займає останнє місце стосовно прибутковості, так і за кількістю робочих місць серед усіх креативних індустрій, що становить лише 2,04 % і 1,7 % частки даних показників відповідно. Телебачення й образотворче мистецтво становлять найбільшу частку в доходах креативної економіки – 21 і

17 % відповідно, коли такі індустрії, як ігри й кінематограф становлять лише 4,4 і 3,4 % відповідно. За кількістю зайнятих образотворче мистецтво виходить на перше місце із 6,7 млн робочих місць. Несподівано, на другому місці – музика із 3,97 млн робочих місць, що є високим показником, урахувавши порівняно низьку прибутковість даної індустрії – 2,88 % загального доходу [26].

Таблиця 2. Вартість експорту продуктів креативної економіки, млн дол США у поточних цінах

Продукти / рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Разом:	85242,3	97520,0	109290,3	116533,9	127416,8	158843,1	171600,3	136423,3	145033,1	163468	156112,7	161434,8	168438,8	171052,8
Художній промисел	5988,1	7001,1	7504,2	7480,8	7875,31	9054,75	8999,77	7172,3	7460,3	8321,7	7566,1	8036,5	8294,52	7297,56
Аудіо- та відеоматеріали	7210,02	8760,8	9649,5	11006,4	11114,39	20186,57	20839,66	15364,1	16844,0	16901,1	13377,9	11926,3	11735,9	10516,94
Дизайн	43971,9	50064,2	57233,2	61162,7	68912,6	81551,13	88317,47	71367,3	77303,1	92066,0	89464,6	96252,9	101735,4	95728,99
Нові засоби масової інформації	3788,8	3328,6	3628,3	4229,2	5198,05	9303,08	14137,29	10683,8	10565,5	9797,4	9267,0	8713,5	10154,5	10291,26
Сценічне мистецтво	770,4	1000,3	1151,7	1180,6	1286,14	1526,53	1556,53	1323,2	1269,9	1501,1	1447,8	1519,1	1587,0	1424,83
Публікації	16132,2	18908,1	21272,7	21814,2	22826,23	25309,27	26798,02	22573,4	21703,8	23404,7	21373,3	21459,3	21183,5	18135,58
Образотворче мистецтво	7380,9	8457,0	8850,7	9660,1	10204,06	11911,8	10951,6	7939,1	9886,5	11476,1	13616,0	13527,2	13748,0	27657,67

Джерело: Unctadstat.unctad.org.

Таблиця 3. Вартість імпорту продуктів креативної економіки, млн дол США у поточних цінах

Продук-ти / рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Разом:	155338,7	169316,5	206218,7	224666,8	241320,8	180023,8	179860,9	129858,1	147017,6	167775,1	154005,2	154652,1	154652,1	126528,9
Художній промисел	41333,7	44123,8	56441,8	67463,3	80990,6	24342,6	20133,3	14464,6	16669,3	18239,9	17346,5	17323,2	18271,6	16385,2
Аудіо- та відео-матеріали	27447,9	30085,9	34551,0	36605,8	35853,1	40980,5	44013,4	30449,7	38256,3	51004,9	44992,9	44853,2	44104,0	32197,4
Дизайн	39873,9	42021,5	51997,0	51789,1	54697,9	41534,2	42100,9	30224,5	36539,7	40464,3	37094,2	37841,2	35026,6	29100,1
Нові засоби масової інформації	31350,7	35514,0	43451,9	48432,9	49401,9	52562,0	52656,2	38453,3	39010,3	39703,3	37288,9	36886,1	39741,0	34487,9
Сценічне мистецтво	1147,1	1266,8	1444,6	1552,0	1595,1	1745,3	1927,4	1631,8	1653,3	2036,5	1924,4	2187,8	2263,3	1935,95
Публікації	6210,2	7364,3	8861,7	9569,9	9996,5	9477,4	9954,2	7593,4	8183,2	9132,1	8619,8	8689,9	8626,7	6888,9
Образо-творче мистецтво	7975,2	8940,3	9470,8	9253,9	8785,8	9381,9	9075,6	7040,7	6705,4	7194,1	6738,5	6870,7	6619,0	5533,5

Джерело: Unctadstat.unctad.org.

UNCTAD (Конференція ООН із торгівлі й розвитку) використовує для оцінки креативної складової країн, груп і регіонів обсяг імпорту й експорту креативних продуктів, застосовуючи, таким чином, продуктивістський підхід до визначення креативної економіки. Діяльність креативних галузей як сектору послуг пов'язана з нематеріальною основою, але, на відміну від послуг, результат їх діяльності може бути реалізований як невіддільна частина в кінцевому матеріальному продукті. Таким чином, був сформований перелік продукції креативних галузей, де основну додану вартість становить творчий внесок. На підставі даних щодо імпорту й експорту креативної продукції можна оцінити внесок певної країни у світовий обсяг креативної економіки. Основний обсяг торгівлі припадає на розвинені та країни, що розвиваються, хоча останнім часом країни із перехідним типом економіки, до яких, до речі, UNCTAD відносить і Україну, показують високі темпи зростання обсягів торгівлі креативною продукцією – близько 30 % проти 8 % зростання розвинених країн і 6 % тих, що розвиваються [23, 27–30].

Якщо розглядати значення креативних галузей в економіці розвинених країн, то можна побачити, як щорічно зростають доходи, а разом із ними їхній внесок у загальний приріст валового внутрішнього продукту (ВВП). Нині на частку креативних галузей припадає 13 % глобального ВВП. Щорічне зростання економіки в країнах OECD коливається від 5 до 20 %. Як видно із результатів досліджень, частка креативного сектора економіки у ВВП країн ЄС у 2003 р. дорівнювала 2,6 %, або 267,17 млрд дол США. Для порівняння: сфера нерухомості – 2,1 %, виробництво продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів – 2,1, хімічна й гума промисловість, включаючи виробництво пластмасових виробів, – 2,3 %. У 2003–2013 рр. темпи зростання четвертинного сектора економіки більш ніж на 12 % випереджали середньорічні темпи зростання економіки ЄС, і якщо розглядати сучасний стан торгівлі креативною продукцією, то можна сказати, що обсяг торгівлі креативною продукцією у 2013 р. становить 592,1 млрд дол США, що дорівнює приросту в 14,4 % на рік [22].

Емпіричні результати. Дослідимо, на скільки подано сектор креативної економіки у звітності України, що надається в публічний доступ. Як джерело даних будемо використовувати сайт Державної служби статистики України.

Будемо розглядати такі економічні показники: внутрішній валовий продукт (ВВП), рівень зайнятості населення, обсяги експорту та імпорту.

Для показників ВВП і рівня зайнятості проаналізуємо такі галузі:

- інформація й телекомунікації;
- професійна, наукова та технічна діяльність;
- мистецтво, спорт, розваги і відпочинок.

Ці категорії стали доступні після упровадження СНР-2008 (системи національних рахунків). До її упровадження не можна окремо проаналізувати стан креативної економіки України. Спостерігаємо значне зростання креативної економіки України за останні сім років. Галузь інформації та телекомунікації постійно є провідною серед представлених галузей. Показники галузі професійної, наукової та технічної діяльності до 2015 р. були майже на рівні з інформацією та телекомунікацією. Найменше в частці ВВП представлено галузь "Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок".

Із галузей креативної економіки найбільше зайнятого населення припадає на професійну, наукову та технічну діяльність. Отже, можна дійти висновку, що менша кількість зайнятих у галузі інформації та телекомунікації продукує достатньо більшу частину ВВП. Кількість зайнятих, представлених у галузі "Мистецтво, спорт, розваги і відпочинок", майже не відрізняється від кількості зайнятих у галузі інформації та телекомунікації, однак продукує набагато менший обсяг ВВП.

Статті експорту-імпорту представлені державними органами статистики більш широко, дані наявні починаючи із 2008 р.

Спостерігаємо збільшення обсягів експорту в періоді 2009–2013 рр. та їх скорочення після 2013 р. Сильно зросла кількість наданих комп'ютерних послуг. Стабільними залишаються обсяги наданих професійних та консалтингових послуг, а також телекомунікаційних послуг.

Серед статей імпорту переважають професійні та консалтингові послуги, а також роялті й інші послуги, пов'язані із використанням інтелектуальної власності. Обсяги імпорту в цілому залишалися на схожому рівні за винятком різкого збільшення у 2013 р. Починаючи із 2014 р., дуже скоротилися обсяги послуг приватним особам, культурні та рекреаційні послуги.

Частка креативної економіки у ВВП та зайнятості населення є практично однаковою і не зазнавала різких змін. У структурі експорту частка креативної економіки помітно зросла після 2010 р. Найбільшу частку послуг креативних галузей спостерігаємо в імпорті, хоча після різкого падіння у 2013 р. вона стала рівній частці експорту.

Якщо ж ми порівняємо дані по Україні із даними Туреччини, то бачимо стрімке зростання креативного сектора в останній. При цьому основні складові даного зростання – дизайн та видавнича справа Туреччини [23].

Рис. 2. Динаміка зміни частки експорту та імпорту товарів у структурі ВВП Туреччини [23]

Модель. Розглянемо відповідні дані за показниками по кварталах, починаючи із 2006:1 до 2016:4 включно (дані взяті в євроеквіваленті, за даними ЮНЕСКО та Державного комітету статистики України):

Y – витрати населення на культурно-розважальні заходи;

X1 – заробітна плата;

X2 – ВВП;

X3 – кількість місць проведення дозвілля;

X4 – відсоткова ставка за кредитами;

X5 – кількість осіб, зайнятих у сфері культури.

Конкретна форма аналітичної залежності між економічними показниками (специфікація моделі) на підставі відповідної економічної теорії має такий вигляд:

$$y = \beta_0 + \beta_1 * x_1 + \beta_2 * x_2 + \beta_3 * x_3 + \beta_4 * x_4 + \beta_5 * x_5 + \beta_6 * x_6 + \varepsilon,$$

де $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ – параметри моделі; ε – залишки.

У моделі явно можна очікувати сезонності. У ПП EViews функція виглядатиме таким чином:

Dependent Variable: Y
Method: Least Squares

Sample: 2006Q1 2014Q4
Included observations: 36

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-311052.0	75460.20	-4.122067	0.0003
X1	31.86799	2.367738	13.45925	0.0000
X2	-4.838141	0.957824	-5.051179	0.0000
X3	1.140262	0.359725	3.169816	0.0035
X4	5337.396	1078.265	4.949984	0.0000
X5	6681.716	985.2661	6.781636	0.0000
R-squared	0.917238	Mean dependent var	205490.0	
Adjusted R-squared	0.903444	S.D. dependent var	31855.09	
S.E. of regression	9898.466	Akaike info criterion	21.38916	
Sum squared resid	2.94E+09	Schwarz criterion	21.65308	
Log likelihood	-379.0049	Hannan-Quinn criter.	21.48127	
F-statistic	66.49700	Durbin-Watson stat	1.334926	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Модель є доволі вдалою: фактори не повторюються – збереження економічної умови; незалежні змінні значущі (Prob < 0,05) з імовірністю 95 %; модель адекватна за рівнем надійності 95 % (Prob.F < 0,05); скоригований коефіцієнт детермінації вказує на 90 % пояснювальну здатність моделі.

Однак високі значення коефіцієнта детермінації та похибок моделі натякають на необхідність детальнішої

перевірки моделі, перш, ніж перейти до певних якісних висновків та прогнозів. Зокрема, визначимо величину та характер впливу на досліджуваний показник усіх інших показників (перевіримо наявність мультиколінеарності). Кореляційна матриця має такий вигляд (усі коефіцієнти є значущими):

Correlation						
	Y	X1	X2	X3	X4	X5
Y	1.000000	0.421489	-0.348879	0.047765	0.439920	0.122720
X1	0.421489	1.000000	0.568337	0.697841	-0.286469	-0.776509
X2	-0.348879	0.568337	1.000000	0.515980	-0.493670	-0.715095
X3	0.047765	0.697841	0.515980	1.000000	-0.567004	-0.826252
X4	0.439920	-0.286469	-0.493670	-0.567004	1.000000	0.490902
X5	0.122720	-0.776509	-0.715095	-0.826252	0.490902	1.000000

Виходячи з аналізу матриці, найвпливовішими на результуючий показник є такі фактори: x1 та x4 – заробітна плата та відсоткова ставка по кредитах, хоча треба зазначити, що всі фактори не показали значного впливу на досліджувану змінну.

Виконаємо перевірку на мультиколінеарність за допомогою VIF-індексу:

Змінна	Centered VIF
X1	2.8067
X2	2.4207
X3	4.1516
X4	1.7812
X5	5.7907

Як бачимо, усі фактори мають Centered ViF від 0 до 5, тому в нашій моделі відсутня мультиколінеарність.

Для того, щоб оцінки МНК мали найкращі статистичні властивості, необхідно, щоб виконувалися вимоги теорії Гауса-Маркова. Якщо залишки регресії не матимуть нормального розподілу, то ми не зможемо перевіряти статистичні гіпотези через статистики Фішера та Стюдента, які побудовані на припущенні про нормальність збурень. Для перевірки моделі на нормальність збурень застосуємо тест Харке-Бера, суть якого полягає у порівнянні практичного значення тесту (JB) з теоретичним значенням χ^2 . Якщо практичне значення не більше за теоретичне, то приймається гіпотеза про нормаль-

ність розподілу. У результаті аналізу гістограми розподілу залишків і розрахованого значення статистики Харке-Бера, підтверджуємо гіпотезу про нормальний розподіл збурень (Jarque – Bera stat = 0,003; Prob = 0,99).

Перевірка кінцевої моделі на наявність гетероскедастичності збурень за допомогою Бройша-Пагана, Глейзера, Вайта критеріїв показала, що всі критерії фіксують відсутність гетероскедастичності. Наступним кроком перевіряємо дану модель на наявність автокореляцій за допомогою критерію Бройша-Годфрі. Prob. F = 0,1339 > 0,05, значить за критерієм Бройша-Годфрі автокореляція відсутня. Для моделі MAPE = 3,71. Якщо враховувати те, що в економічних розрахунках допустима похибка у 8–10 %, можна дійти висновку, що дана модель достатньо точно описує взаємозв'язок між вибраними показниками.

Для вибраної та статистично підтвердженої моделі проведемо аналіз еластичності та дамо на його основі порівняльну оцінку сили впливу факторів на результат. За аналізом коефіцієнтів еластичності маємо такі результати (у середньому, при збереженні існуючих тенденцій):

- заробітна плата (змінна x_1) – найбільш впливовий фактор; при збільшенні ЗП на 1 % витрати населення на культурно-розважальні заходи можуть збільшитися на 2,59 %;
- ВВП (змінна x_2) – другий за впливом фактор; при збільшенні ВВП на 1 % витрати населення на культурно-розважальні заходи можуть зменшитися на 1,06 %;
- кількість місць проведення дозвілля (змінна x_3) – третій за впливом фактор; при збільшенні кількості місць проведення дозвілля на 1 % витрати населення на культурно-розважальні заходи можуть зрости на 0,5 %;
- зайнятість в сфері культури (змінна x_5) – четвертий за впливом фактор; при збільшенні зайнятості у сфері культури на 1 % витрати населення на культурно-розважальні заходи можуть підвищитися на 0,34 %;
- відсоткова ставка за кредитами (змінна x_4) – п'ятий за впливом фактор; при збільшенні відсоткової ставки за кредитами на 1 % витрати населення на культурно-розважальні заходи можливо зростуть на 0,13 %.

Перевірка наявності сезонності у часовому ряді показала її відсутність на рівні значущості 0,05 %.

Отже, сучасний стан формування креативних індустрій в Україні демонструє їх урбаністичну орієнтацію (центри розвитку провідні українські міста – Київ, Львів, Дніпро, Одеса, Харків, Запоріжжя) та кластерну модель їх організації (ІТ-сфера, мистецтво, освіта, дизайн). Водночас в Україні поки що не створено повноцінної інфраструктури креативних індустрій, хоча активно розвиваються різноманітні організаційні креативні хаби: коворкінги, майстерні, інкубатори, лабораторії та кластери. Ці нові простори дають змогу більшій чисельності людей продуктивно реалізувати й розвивати власні таланти та творчі здібності.

Ефективна економічна реалізація креативного потенціалу України потребує розробки та впровадження системних заходів, а саме:

- розвиток культури креативної економіки, в якій люди та уряд працюють разом;
- формування нового драйвера зростання та створення нових ринків шляхом конвергенції існуючих виробничих технологій і нових технологій Четвертої промислової революції;
- створення сприятливого бізнес-середовища із належним оцінюванням креативності та легкістю започаткування нового бізнесу;

- зміцнення глобального лідерства та провідної ролі в креативній економіці на основі розвитку малого і середнього бізнесу та ефективного венчурного інвестування;

- підготовка глобальних творчих талантів і зміцнення компетенції у створенні інновацій як основи креативної економіки.

Реалізація цих заходів дасть змогу досягти зростання запланованої частки креативних індустрій в Україні із 27 % у 2020 р. до понад 40 % до 2030 р. відповідно до Форсайту України [24].

Висновки та дискусія. Креативна економіка відрізняється від традиційної тим, що головний її інструмент – це знання, ресурс – інформація, а продукт – інновація. Отже, концепція креативної економіки поєднує такі розрізнені поняття, як "інформаційна економіка", "економіка знань" та "інноваційна економіка". Якщо розкласти вартість продукції на нематеріальну й матеріальну складові, а із нематеріальної складової виділити творчу, то креативний продукт – це продукт із превалюванням (понад 50 %) творчої складової у його вартості.

У сучасній глобальній економіці все доволі легко скопіювати. І в найближчому майбутньому до половини робочих місць у традиційних сферах можуть зникнути. Проте у креативних індустріях такі робочі місця створюватимуться шаленими темпами. Креативна економіка впливає на систему освіти, молодь, інвестиційний клімат та інвестиційну привабливість товарів, регіонів, країни у цілому. На етапі переходу від ринкової економіки до креативної із бурхливим зростанням технологій головними цінностями стають персонал і його творчі можливості, нестандартний підхід до справи.

А особливість креативності (і саме таким є сучасне розуміння креативності молоддю) полягає в тому, щоб робота і хобі поєднувались. Тобто молодь усе частіше прагне отримувати гроші та задоволення одночасно! Сенса не в тому, щоб тренувати "робочих" для креативної індустрії, саме розвиток молоді як рушійної сили й, одночасно, аудиторії для продукту креативної індустрії є запорукою майбутнього для країни, яка хоче бути в сузір'ї світових лідерів. Світ має бути таким, щоб у ньому хотілося жити та творити. Креативна економіка – це епоха свободи. Модель збалансованого розвитку України до 2030 р. фіксує розвиток креативної економіки як один із ключових механізмів, який і стане драйвером економічного розвитку нашої країни [21].

З урахуванням складного економічного стану України використання та впровадження креативної економіки є раціональним і необхідним не тільки у масштабі виробництва, а й у масштабах конкретної сфери, або, навіть, країни. Адже основною задачею креативної економіки є залучення нових інвестицій, розвиток соціальної сфери, удосконалення освітньої сфери. Основною проблемою впровадження є кадрова проблема. Наприклад, це можна спостерігати у металургійному секторі, де впровадженню креативної економіки заважає відсутність кваліфікованих і досвідчених працівників, працівників із нестандартним мисленням, креативним підходом, які знаються на новітніх технологіях та інноваціях.

Список використаних джерел:

1. Свидрук І. І. Креативний менеджмент: навч. посібн. / І. Свидрук. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 224 с.
2. Тези сесії Всесвітнього економічного форуму в Давосі (20–23 січня 2016 р.) "Будущее образования: уроки неопределенности" [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3225018-budushchee-obrazovaniya-uroki-neopredelennosti.htm>.
3. Флорида Р. Креативный класс. Люди, которые создают будущее [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.marketing.spb.ru/lib-around/Creative_class.htm.
4. Henley J. 'We can take it almost anywhere': how Brexit threatens the UK's creative industries. The Guardian [Електрон. ресурс] / J. Henley. – 2018. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/politics/2017/oct/19/we-can-take-it-almost-anywhere-how-brexit-threatens-the-uks-creative-industries>.

5. Хокінс Дж. Виступлення на TED "Креативна економіка" [Електрон. ресурс] / Дж. Хокінс. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=rCqhnlpQ_Xw.
6. Scott A. J. On Hollywood. The Place, the Industry / A. J. Scott. – Princeton, 2005.
7. Cooke P. Knowledge Economies. Clusters, learning and cooperative advantage // Routledge Studies in International Business and the World Economy / P. Cooke, 2002.
8. Creative cities, cultural clusters and local economic development / eds. P. Cooke, L. Lazzeretti. – Cheltenham, UK, Edward Elgar, 2008.
9. Florida R. Who's Your City?: How the Creative Economy Is Making Where You Live the Most Important Decision of Your Life / R. Florida. – Basic Books, Random House, 2008.
10. R. Boix and L. Lazzeretti. Las industrias creativas en España: un panorama / R. Boix and L. Lazzeretti // Investigaciones Regionales. – 2012. – Vol. 22. – p. 181–206.
11. Maskell P., and Lorenzen M. The cluster as market organization / P. Maskell and M. Lorenzen // Urban Studies. – 2004. – Vol. 41 (5-6). – p. 991–1009.
12. Florida R. The Rise of the Creative Class / R. Florida. – New York, Basic Books, 2002.
13. De Propriis, L. The geography and creativity / De Propriis L., C. Chapain, P. Cooke and other // Report 27, NESTA, UK, 2009.
14. Méndez R. Economía creativa y desarrollo urbano en España: una aproximación a sus lógicas espaciales, EURE, Santiago [online] / R. Méndez, J. J. Michelini, J. Prada. – 2012. – Vol. 38, núm. 113. – P. 5–32.
15. Ministerio de Cultura, 2014. Anuario de estadísticas culturales, Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Empleo.
16. Aguiar Losada E. Las industrias culturales y creativas en España / Aguiar Losada E. // UAM-Accenture Working Paper. – 2014.
17. Titan Emilia. The impact of Cultural-creative Industries on the economic growth – a quantitative approach [Електрон. ресурс] / Titan Emilia, Voineagu Vergil. – Режим доступу: <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2008/v2-economy-and-business-administration/170.pdf>.
18. Bakhsh H. Capital of culture? An econometric analysis of the relationship between arts and cultural clusters, wages and the creative economy in English cities / H. Bakhsh, Neil Lee, Juan Mateos-Garcia // Nesta Working Paper. – No. 14/06. – Режим доступу: https://www.nesta.org.uk/sites/default/files/1406_capital_of_culture_-_final.pdf.
19. Daniel Sánchez Serra – Location determinants of creative industries: An application to Local Labour Systems. – Режим доступу: <https://goo.gl/DL94tR>
20. Глобальний індекс креативності: Україна стала 45-ю зі 139 країн. – Режим доступу: <http://www.5.ua/suspilstvo/Hlobalnyi-indeks-kreatyvnosti-Ukraina-stala-45iu-zi-139-krain-95726.html>.
21. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку / О. Гуменна, Н. Чала та ін.; за наук. ред. О. Жилінської. – Львів: Кальварія, 2017. – 168 с.
22. Скавронська І. В. Тенденції розвитку креативних індустрій у країнах Європейського Союзу [Електрон. ресурс] / І. В. Скавронська, А. О. Гончарук // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 201–204. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/48.pdf>.
23. UNCTAD. <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>.
24. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 р.) і довгостроковому (до 2030 р.) часових горизонтах / наук. кер. проекту акад. НАН України М. З. Згуровський // Міжнар. рада з науки; Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; НТУУ "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"; Інститут прикладного системного аналізу МОН України і НАН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку; Фондація "Аграрна наддержава". – Київ: НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", вид-во "Політехніка", 2016. – 184 с.
25. Cultural times. The first global map of cultural and creative industries December, 2015. – Режим доступу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cultural-times-2015/\\$FILE/ey-cultural-times-2015.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cultural-times-2015/$FILE/ey-cultural-times-2015.pdf).
26. World Creative. The First Global Map of Cultural and Creative Industries. – Режим доступу: <http://www.worldcreative.org/>
27. Creative Industries Economic Estimates. January 2016. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/523024/Creative_Industries_Economic_Estimates_January_2016_Updated_201605.pdf.
28. Factors for enabling the creative economy. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_2016_WhitePaper_Enabling_the_Creative_Economy.pdf.
29. Creative economy: literature review. – Режим доступу: <https://creative.novascotia.ca/sites/default/files/files/CreativeEconomyLiteratureReview.pdf>.
30. The Creative Economy: Key Concepts and Literature Review Highlights. – Режим доступу: https://cch.novascotia.ca/sites/default/files/inline/documents/creative-economy-synthesis_201305.pdf.
31. Skavronska I. V. Creative Industries in Ukraine: Analysis and Prospects of the Development / I. V. Skavronska // Economics and Sociology. – 2017. – Vol. 10. – No. 2. – pp. 87–106. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/7.

Received: 01/12/2017

1st Revision: 09/12/2017

Accepted: 12/12/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

Г. Харламова, канд. экон. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина,
А. Гуменная, канд. экон. наук, доц.
Национальный университет "Киево-Могилянская академия", Киев, Украина

КРЕАТИВНОСТЬ СПАСЕТ: УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ

Исследуется роль креативного подхода к деловой активности и экономическому развитию в целом. Рассмотрены сущность творческих отраслей и динамика развития креативных индустрий в США и Европейском Союзе. Также в статье описаны этапы становления и развития креативной экономики в Украине.

Авторы проанализировали связь на основе построения эконометрической модели между расходами населения на культурно-развлекательные мероприятия и пятью факторами – заработной платой, уровнем ВВП (по расходам), количеством мест проведения досуга, количеством занятых в культурной сфере и процентной ставкой по кредитам. По результатам анализа было определено, что наибольшее влияние на результативный показатель (расходы населения на культурно-развлекательные мероприятия) имеют два фактора – заработная плата (доходы населения) и уровень ВВП. При этом модель является надежной.

Для развития творческой экономики Украины предлагается стимулировать комплекс мер, который включает в себя экономические, культурные и социальные факторы, связанные с проблемами технологий, интеллектуальной собственности и туризма. Эти меры помогут достичь запланированной доли креативных индустрий на уровне более 40% от ВВП к 2030 году.

Ключевые слова: креативность, креативные кластеры, креативная экономика, креативные индустрии, модель, Украина.

G. Kharlamova, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
O. Humenna, PhD in Economics, Associate Professor, Dean
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

CREATIVITY IS VIRTUAL: LESSONS FOR UKRAINE

This article studies the role of a creative approach to business activity and economic development in general. More specifically, the essence of creative industries and dynamics of development of creative industries in the USA and the European Union are considered. In addition, the authors consider the formation and development of the creative economy in Ukraine.

On the basis of an econometric model the authors analyze the relationship between the costs of the population for cultural and entertainment activities and five factors – average wages, GDP (at cost), number of places for leisure, the number of people employed in the cultural sphere and the interest rate for loans. According to the results of the analysis, it was determined that the two main factors influencing the performance indicator (expenditure of the population on cultural and entertainment activities) are wages (income) and GDP. The model proved to be statistically reliable.

For the development of the creative economy of Ukraine, it is proposed to stimulate a system of measures that includes economic, cultural and social factors related to technology, intellectual property and tourism. These measures will help to achieve the strategic share of creative industries at over 40% of GDP by 2030.

Keywords: creativity, creative clusters, creative economy, creative industry, model, Ukraine.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Svydruk, I., 2012. *Kreatyvnyj menedzhment*. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury, p.224.
2. Biz.liga.net. 2018. *Samoobrazovanye – byznes forumy, trenynhy y semynary v Ukrainy*. [online] Available at: <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3225018-budushchee-obrazovaniya-uroki-neopredelennosti.htm> [Accessed 9 Jan. 2018].

3. Marketing.spb.ru. 2018. Floryda R. Kreatyvnyj klass. Lyudy, kotorye sozdayut budushhee. [online] Available at: http://www.marketing.spb.ru/lib-around/Creative_class.htm [Accessed 9 Jan. 2018].
4. Henley, J. (2018). 'We can take it almost anywhere': how Brexit threatens the UK's creative industries. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/politics/2017/oct/19/we-can-take-it-almost-anywhere-how-brexit-threatens-the-uks-creative-industries> [Accessed 9 Jan. 2018].
5. Hokyns, J. YouTube. 2018. Vystuplenie na TED "Kreatyvnaya ekonomika". [online] Available at: https://www.youtube.com/watch?v=rCqhnlpQ_Xw [Accessed 9 Jan. 2018].
6. Scott, A.J., 2005. On Hollywood. The Place, the Industry, Princeton, Princeton.
7. Cooke, P., 2002. Knowledge Economies. Clusters, learning and cooperative advantage, Routledge Studies in International Business and the World Economy.
8. Cooke P., and Lazzeretti L. (eds.), 2008. Creative cities, cultural clusters and local economic development, Cheltenham, UK, Edward Elgar.
9. Florida R., 2008. Who's Your City?: How the Creative Economy Is Making Where You Live the Most Important Decision of Your Life, Basic Books, Random House.
10. Boix, R., and Lazzeretti, L., 2012. Las industrias creativas en España: unapanorámica, Investigaciones Regionales, vol. 22, pp. 181-206.
11. Maskell P., and Lorenzen M., 2004. The cluster as market organization, in Urban Studies, vol. 41 (5-6), 991-1009.
12. Florida R., 2002. The Rise of the Creative Class, New York, Basic Books
13. De Propris, L., Chapain, C., Cooke, P., MacNeill S., and Mateos-Garcia, J., 2009. The geography and creativity, Report 27, NESTA, UK.
14. Méndez, R., Michelini, J.J., Prada J., and Tebar, J., 2012. Economía creativa y desarrollo urbano en España: una aproximación a sus lógicas espaciales", EURE, Santiago [online]. 2012, vol. 38, núm. 113, pp. 5-32.
15. Ministerio de Cultura, 2014. Anuario de estadísticas culturales, Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Empleo.
16. Aguiar Losada, E., 2014. Las industrias culturales y creativas en España, UAM-Accenture Working Paper.
17. Emilia, T., Vergil, V., & Monica, T., 2008. *The impact of cultural-creative industries on the economic growth-a quantitative approach*. Annals of the University of Oradea, Economic Science Series, 17(2).
18. Bakhshi, H., Lee, N., & Mateos-Garcia, J. (2013). *Capital of culture? An econometric analysis of the relationship between arts and cultural clusters, wages and the creative economy in English cities* (pp. 190-216). Brookings Institution Press.
19. Serra, D., 2018. Location determinants of creative industries: An application to Local Labour Systems. [online] Available at: <https://goo.gl/DL94tR> [Accessed 9 Jan. 2018].
20. 5 channel. 2018. *Hlobalnyj indeks kreatyvnosti: Ukrayina stala 45-yu zi 139 krayin*. [online] Available at: <http://www.5.ua/suspilstvo/Hlobalnyi-indeks-kreatyvnosti-Ukraina-stala-45iu-zi-139-krain-95726.html> [Accessed 9 Jan. 2018].
21. Zhylynska, O.(ed.) and others, 2017 *Ukrayina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku*. Lviv, Kalvariya.
22. Skavronska, I.V., Honcharuk, A.O., 2016. Tendenciyi rozvytku kreatyvnykh industrij v krayinax Yevropejs'koho Soyuzu. *Molodyj vchenyj*, (4), 201-204. [online] Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/48.pdf>. [Accessed 9 Jan. 2018].
23. UNCTAD. <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>
24. Zhurovskiy M., 2016 Forsajt ta pobudova stratehiyi socialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny na serednostrokovomu (do 2020 roku) i dovgostrokovomu (do 2030 roku) chasovykh horizontax. Kyiv, NTUU "KPI imeni Ihorya Sikorskoho", Politehnika.
25. Ey.com. 2018. *Cultural times. The first global map of cultural and creative industries* December 2015. [online] Available at: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cultural-times-2015/\\$FILE/ey-cultural-times-2015.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cultural-times-2015/$FILE/ey-cultural-times-2015.pdf) [Accessed 9 Jan. 2018].
26. World Creative. 2018. *The Cultural and Creative Industries Study*. [online] Available at: <http://www.worldcreative.org/> [Accessed 9 Jan. 2018].
27. Gov.uk. 2018. *Creative Industries Economic Estimates*. January 2016. [online] Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/523024/Creative_Industries_Economic_Estimates_January_2016_Updated_201605.pdf [Accessed 9 Jan. 2018].
28. Wwf3.weforum.org. 2018. *Factors for enabling the creative economy*. [online] Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_2016_WhitePaper_Enabling_the_Creative_Economy.pdf [Accessed 9 Jan. 2018].
29. Creative.novascotia.ca. 2018. *Creative economy: literature review*. [online] Available at: <https://creative.novascotia.ca/sites/default/files/files/CreativeEconomyLiteratureReview.pdf> [Accessed 9 Jan. 2018].
30. Creative.novascotia.ca. 2018. *The Creative Economy: Key Concepts and Literature Review Highlights*. [online] Creative.novascotia.ca. Available at: https://cch.novascotia.ca/sites/default/files/inline/documents/creative-economy-synthesis_201305.pdf [Accessed 9 Jan. 2018].
31. Skavronska, I.V., 2017. *Creative Industries in Ukraine: Analysis and Prospects of the Development*, Economics and Sociology, Vol. 10, No. 2, pp. 87-106. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/7

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 84-92

УДК 658.14+336.647/.648

JEL classification: G32

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/12>

Д. Черненко, асп.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ

СТРУКТУРА КАПІТАЛУ УКРАЇНСЬКИХ НЕФІНАНСОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В ІСТОРИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Досліджено динаміку структури капіталу вітчизняних підприємств в історичній перспективі. Показано, що динаміка фінансування з 1990 р. була похідною від економічних та інституціональних змін, а поточні рівні фінансування є в цілому меншими, ніж у зарубіжних країнах. Якщо в короткостроковій перспективі можна очікувати певного пожевлення ринку, довгострокова динаміка залежить переважно від успішності інституційних реформ.

Ключові слова: фінансування підприємств; структура капіталу; фінансова структура; капітал підприємства; джерела фінансування; нефінансові підприємства.

Вибір структури капіталу – одне із ключових рішень, що визначає грошові потоки, ризики, прибутковість, а зрештою і вартість фірми. При розгляданні цього питання на мікрорівні у центрі уваги опиняються індивіду-

альні рішення підприємств, пов'язані зі специфічними для них факторами (розмір, структура активів, фактична й очікувана прибутковість, можливості зростання, галузеві особливості, тощо). Проте окрім зазначених

індивідуальних факторів (firm factors) наявний також вплив середовища країни та його динаміки, тобто фактора країни (country factor). Зокрема, на відміну від розвинених країн, українські фінансові ринки слабо розвинені та малоліквідні, а корпоративне управління (corporate governance) перебуває в зародковому стані. Ще одна особливість – це значна асиметрія інформації, а також пов'язані з нею високі транзакційні витрати. Зазначені фактори не є сталими, а поетапно змінювались протягом останніх 25-ти років, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Огляд літератури. Серед ключових досліджень можна виділити роботи таких авторів, як Л. Бут, В. Авазіан, А. Деміргук-Кун, В. Максимович [1], П. Алвес та М. Ферера [2], А. Антоніу, Ю. Гуній, К. Паудіал [3], Б. Балтагі, П. Деметріадес, С. Ло [4], Дж. Фан, С. Тітман, Г. Твайт [5], В. Гао, В. Жу [6], Т. Міттон [7], Т. Бек [8], А. Стефан, О. Талавера, А. Цаплін [9], А. Хофман [21], К. Дуенвальд, Н. Георгієв, А. Шаехтер [19]. Л. Бут уперше показали, що структура фінансування та структура капіталу в країнах, що розвиваються, перебуває під дією тих самих факторів, що й у розвинених країнах [1]. У подальшому ці висновки були підтверджені іншими дослідженнями, що охоплювали більше країн. Ці дослідження [2–7] показують, що фінансова структура та структура капіталу компанії набагато більше залежать від фактора країни (інституційного й макроекономічного середовища), ніж від галузі компанії чи інших специфічних для підприємств факторів. Висновок щодо впливу інституційних факторів є справедливим як для великих, так і для малих та середніх фірм; хоча малі й середні фірми отримують більше вигід від сильного інституційного середовища, ніж великі [8], до того ж на ринках, що розвиваються, вплив фактора країни є ще більшим, ніж для розвинених [9]. Тривалий час ці факти залишилися поза увагою дослідників, оскільки об'єктом дослідження були переважно розвинені країни із подібним інституційним середовищем (хоча вплив законодавства, зокрема відмінностей романо-германської та англосаксонської правових систем вже позначався [8]).

Ця стаття зосереджує увагу на змінах структури капіталу, пов'язаних зі змінами середовища (фактора країни) в Україні протягом 1991–2017 рр., абстрагуючись від індивідуальних факторів підприємств (відмінності у фінансуванні між галузями, розмірами підприємств, організаційно-правовими формами тощо). **Об'єктом дослідження** є структура капіталу підприємств реального сектору, тобто нефінансових підприємств (non-financial companies, далі за текстом НФП), оскільки відмінності у діяльності нефінансових підприємств і фінансових посередників не дозволяють прямо їх порівнювати. **Предметом дослідження** є динаміка загального тренду структури капіталу НФП в історичній перспективі (історична динаміка, основні етапи, причини змін).

Інформаційною базою дослідження є статистичні дані за 1992–2017 рр., отримані з ряду джерел: Держкомстату [11], Дамодарана [12], НБУ [13], Світового банку [14], Міністерства економічного розвитку і торгівлі [15, 18], дані опитувань підприємств, здійснених Світовим банком [17], а також результати наукових досліджень.

Основні результати. Найзагальніше уявлення про структуру капіталу підприємств можна отримати із державної статистики зі структури балансу підприємств. Разом із тим, ці дані містять лише інформацію по розділах балансу, а також інформацію по основних статтях поточних зобов'язань і власного капіталу. Водночас, через зміну форм фінансової звітності дані до і після 2013 р. не

є повністю порівнюваними, адже поточні та довгострокові зобов'язання (до 2012 р.) не повністю відповідають розмірам зобов'язань і забезпечень (із 2013 р.).

Як можна побачити із рис. 1, упродовж 2004–2016 рр. частка власного капіталу в структурі поступово скорочувалася, у той час як частка інших пасивів (зобов'язань і забезпечень) постійно зростала. На перший погляд має місце довготривала тенденція до зростання позикового капіталу: частка зобов'язань і забезпечень зросла із 54,7 % у 2004 р. до 69,2 % у 2016 р.

Попри відмінності у левериджі від однієї галузі до іншої (табл. 1) тенденція до зменшення частки власного капіталу в структурі балансу є загальною для нефінансових підприємств усіх галузей. Ці зміни є проявом кількох різних тенденцій, притаманних різним періодам часу: у період економічного зростання 2004–2008 рр. рушієм змін було збільшення довгострокових зобов'язань, які в абсолютному вимірі за цей період зросли більш ніж у 4,2 рази. На противагу цьому зміни у 2009–2016 рр. пов'язані переважно із поступовим зростанням кредиторської заборгованості, що зростала в середньому швидше, ніж рівень цін за цей період; Насамкінець, динаміка 2014–2016 рр. пов'язана переважно із систематичним накопиченням збитків, що зменшували обсяги власного капіталу. Як результат, у багатьох галузях (зокрема, сільському господарстві, будівництві, торгівлі, операціях із нерухомістю) у 2015–2016 рр. було зафіксовано від'ємний власний капітал (див. табл. 1).

Середньорічна частка зобов'язань і забезпечень у 2004–2016 рр. становила 63,8 %. На перший погляд, цей показник є близьким до даних по розвинених країнах [1, 2]. Однак наведених даних недостатньо для оцінки структури капіталу. На відміну від фінансової структури (financial structure), що відображає структуру всіх пасивів підприємства, структура капіталу (capital structure) є співвідношенням довгострокових джерел фінансування, вкладених інвесторами, що зазвичай визначаються на основі критеріїв нарахування відсотків та термінів фінансування [10]. Оскільки деталізація статистики за статтями пасивів є недостатньою, точно визначити обсяги відсоткових зобов'язань або довгострокових відсоткових зобов'язань неможливо. Утім, можна оцінити їх приблизно.

За доступними даними (2007–2015) частка кредиторської заборгованості становила в середньому 40,5 % валюти балансу, тобто більшу частину зобов'язань і забезпечень (61,3 %). У цьому аспекті вирізняється сфера торгівлі, модель фінансування якої заснована на використанні значних обсягів кредиторської заборгованості (60–70 % балансу).

Виходячи із даних по кредитах банків (про які ще йтиметься у цій статті), середню частку безвідсоткового боргу можна оцінити у 70–80 % усіх зобов'язань і забезпечень. Відповідно, загальна частка відсоткового боргу в структурі капіталу (debt-to-capital ratio) становила близько 25–35 % у середньому за період спостереження (що відповідає 13–19 % у структурі всього балансу). Якщо взяти до уваги цей дисбаланс, картина змінюється на протилежну: українські нефінансові підприємства мають значно менший рівень боргу, ніж зарубіжні. Для порівняння можна використати дані Дамодарана по вибірках нефінансових підприємств станом на 5 січня 2017 р. [12]. Отримана нами оцінка debt-to-capital є нижчою, ніж дані по всіх ринках, що розвиваються (39,1 %), світу загалом (44,0 %), Японії (39,8 %), Західної Європи (45,2 %), чи США (50,7 %).

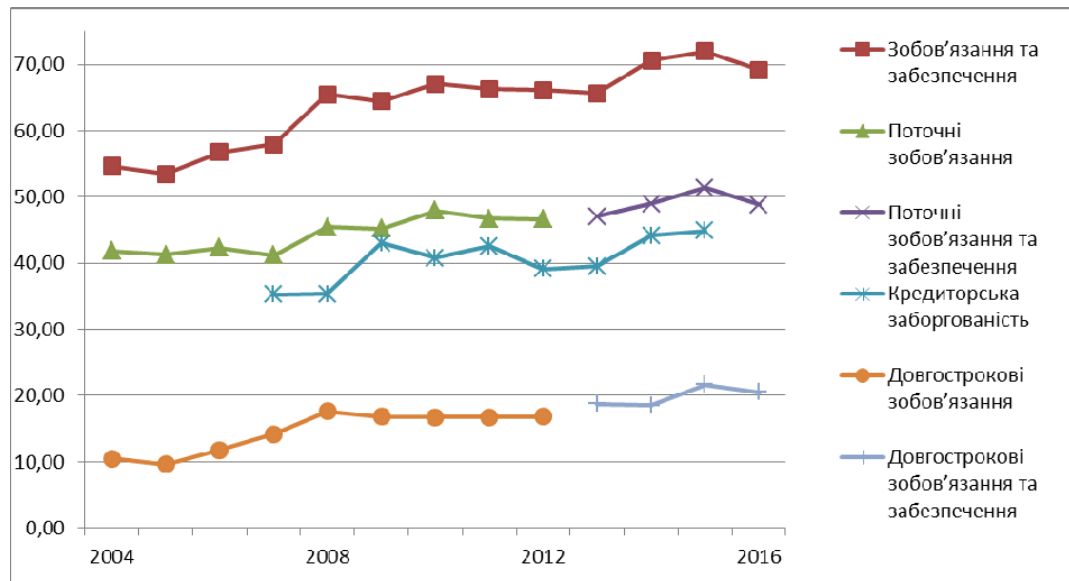

Рис. 1. Частка зобов'язань у структурі балансу нефінансових підприємств у 2004–2016 рр., % балансу

Джерело: складено автором за даними Держкомстату [11].

Дані за 2016 р. станом на 30 вересня 2016 р.; дані за інші роки станом на кінець року.

Таблиця 1. Частка власного капіталу у валюті балансу нефінансових підприємств (НФП), %

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
По всіх галузях НФП	45,3	46,5	43,3	42,0	34,5	35,6	32,9	33,7	33,9	34,4	29,4	28,1	30,8
Сільське господарство	58,8	59,6	55,7	55,2	47,2	50,1	52,9	54,3	52,5	50,7	41,9	40,1	-3,2
Промисловість	49,4	49,8	48,2	46,9	40,3	37,6	34,6	36,4	39,6	41,1	29,2	20,3	21,1
Будівництво	30,7	28,4	27,5	24,0	17,0	20,2	17,5	11,7	12,3	11,0	1,7	-5,1	-1,3
Торгівля	12,2	15,1	13,8	15,7	8,7	9,8	9,8	11,0	9,8	10,2	1,1	-4,8	-4,5
Операції із нерухомістю	67,7	62,9	60,2	55,0	47,6	48,1	44,5	36,0	32,2	31,6	8,6	-2,7	-5,2
Охорона здоров'я та соціальна допомога	60,1	61,6	59,5	62,4	53,4	48,1	46,6	48,7	48,1	40,4	40,0	29,5	27,7
Колективні, громадські та особисті послуги	39,4	64,6	65,1	63,1	46,2	45,0	47,4	32,4	28,5	36,0	34,5	28,6	26,7

Джерело: складено автором за даними Держкомстату [11].

Дані за 2016 рік станом на 30 вересня 2016 р; дані за інші роки станом на кінець року.

Від'ємні числа позначають від'ємний власний капітал.

Інформативнішими, аніж макростатистика, є показники обсягів та структури боргу нефінансових підприємств перед фінансовим сектором (фінансовими посередниками). Зокрема, Усесвітній Банк публікує дані по обсягах кредиту приватному сектору стосовно ВВП. Відповідно до методології Всесвітнього Банку, цей показник містить усі фінансові ресурси, залучені приватними компаніями нефінансового сектору від фінансових корпорацій (банків, лізингових компаній, пенсійних фондів, страхових компаній та інших небанківських фінансових посередників). Як можна побачити з

рис. 2, до початку 2000-х рр. обсяги кредиту були навіть нижчими, ніж у країнах із низьким доходом. Після різкого зростання впродовж економічного буму в 2002–2008 рр., обсяг кредитування сягнув піку та починаючи із 2010 р. поступово знижувався. Зазначимо, що тенденції 2000–2012 рр. подібні до динаміки країн Європейського союзу, проте були більш вираженими через низьку базу розвитку. Утім, під час "банкопаду" 2014–2016 рр. (закриття 88 банків, тобто половини із тих, що існували у докризовий період [13]) зниження набуло обвального характеру.

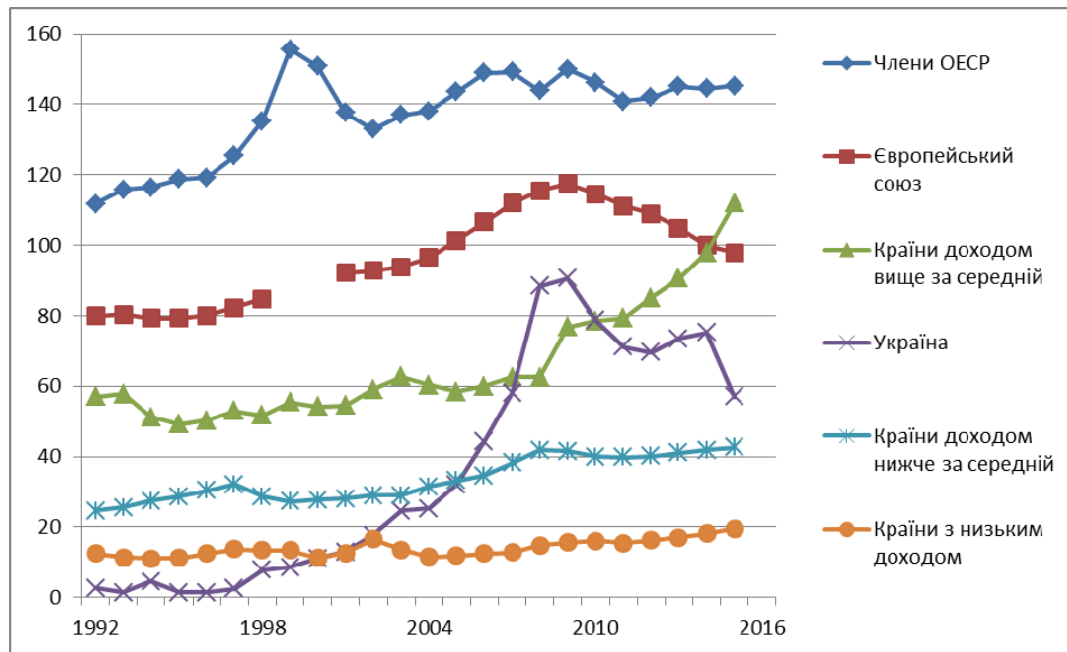

Рис. 2. Обсяг боргу приватного сектору, % ВВП

Джерело: складено автором за даними Світового банку [14].

Додаткову інформацію можна отримати, розглядаючи статистику структури кредиту, отриманого нефінансовим сектором (табл. 2). Зокрема, статистика за термінами свідчить про короткострокову спрямованість кредитного ринку, що склалася у 2003–2004 рр., та мало змінювалася у подальшому. Хоча статистика за більш ранні періоди відсутня, за доступними даними 2002–2003 рр. можна дійти висновку про ще більшу короткострокову спрямованість ринку у 90-ті та на початку 2000-х рр. Частка державних підприємств в обсягах залученого боргу в середньому становила 9 %, що приблизно дорівнює їхній середньорічній частці в економіці за обсягами реалізації [15]. Частка держсектору цілком очікувано зменшувалася у періоди економічного зростання 2002–2007 рр. та 2011–2013 рр. і зростала у період кризи. У розрізі валют показовою є значна частка валютних кредитів – переважно у доларі США та євро (40–45 %). Статистика у розрізі валют є доволі стабільною, за винятком періодів девальвації (2008 та 2014–2016), що відобразились у збільшенні номінальних обсягів боргу. Збереження коротко-

строкової спрямованості ринку та значної частки іноземних валют пов'язано зі слабким інституційним середовищем (і, зокрема, недостатнім захистом прав кредиторів), що спонукає до короткострокових інвестицій та хеджування валютних ризиків.

Слід звернути увагу, що стрімкі зміни 2016–2017 рр. у структурі як за термінами, так і у розрізі валют, пов'язані переважно із впливом ПриватБанку: у другій половині 2016 р. керівництвом ПриватБанку було прийнято рішення про конвертацію пов'язаних валютних кредитів у гривневі із довгими термінами, що відобразилось на наведеній статистиці. Хоча у цей період конвертацію здійснювали й інші банки, їхня роль у зазначених змінах є значно меншою. Ще одним фактором змін у банківській статистиці 2016–2017 рр. є визнання реальної якості банківських активів протягом 2015–2017 рр., що пов'язане не з реальними економічними змінами, а із жорсткішою політикою НБУ, а саме імплементацією вимог Базель-III, які різко посилюють вимоги до формування банківського капіталу.

Таблиця 2. Структура кредитів, виданих підприємствам нефінансового сектору, %

	За термінами			За власниками		У розрізі валют				
	До 1 року	1–5 років	Більше 5 років	Державні	Недержавні	Гривня	Дол. США	Євро	Рос. рубль	Інші
2002	73,6		26,4	9,6	90,4	57,8	42,2			
2003	58,2		41,8	8,7	91,3	60,0	40			
2004	50,1		49,9	7,7	92,3	59,9	40,1			
2005	44,3		55,7	6,0	94,0	61,0	33,6	5,0	0,2	0,2
2006	44,9		55,1	5,5	94,5	56,9	35,1	7,1	0,1	0,8
2007	41,4	49,2	9,3	5,1	94,9	58,0	34,7	6,1	0,2	1,0
2008	42,9	45,8	11,3	8,4	91,6	48,4	44,7	6,1	0,2	0,7
2009	43,1	44,7	12,2	9,2	90,8	58,8	34,4	6,0	0,2	0,5
2010	41,6	44,7	13,7	9,2	90,8	62,1	32,5	4,7	0,3	0,4
2011	43,7	42,5	13,9	10,0	90,0	64,2	30,7	4,4	0,5	0,2
2012	49,0	38,8	12,2	9,5	90,5	64,9	29,8	4,6	0,6	0,1
2013	51,9	35,8	12,3	7,3	92,7	65,6	29,5	4,3	0,5	0,1
2014	43,6	42,8	13,6	8,2	91,8	53,0	41,7	4,9	0,4	0,1
2015	49,2	36,8	14,0	9,1	90,9	43,0	51,7	5,0	0,2	0,1
2016	37,2	43,0	19,7	9,3	90,7	50,8	43,9	5,1	0,2	0,1
2017	34,9	44,0	21,2	9,4	90,6	53,1	41,1	5,7	0,1	0,0

Джерело: Складено автором за даними НБУ [13].

Дані за 2002–2016 рр. на кінець року, дані за 2017 р. станом на квітень 2017 р.

Статистика по статтях балансу та кредитах приватному сектору мають спільний недолік: як і будь-які агреговані дані, вони є недостатньо інформативними щодо рішень конкретних підприємств. Л. Бут та інші вказують, що агрегованих даних недостатньо про те, як саме окремі підприємства приймають рішення про фінансування [1]. Більше цього, макростатистика значною мірою визначається показниками найбільших підприємств, залишаючи поза увагою малі та середні. Так, на 50 найбільших підприємств із рейтингу Forbes [16] припадало 14,5 % усіх активів (пасивів). На 100 найбільших припадає вже 20,1 %, а на 200 найбільших – 25,2 %. Відповідно, можна стверджувати, що агрегована статистика є репрезентативною виключно щодо великих підприємств. Водночас, згідно з даними Держкомстату, великі підприємства становлять лише 0,1 % загальної кількості суб'єктів господарювання, у той час як середні – 4,4 %, а малі – 95,5 % [11]. Отже, наведена на рис. 1. та рис. 2 статистика відображає здебільшого найбільші компанії України, але аж ніяк не середньостатистичне підприємство.

На відміну від макростатистики, інформацію про "середнє" підприємство можна отримати виключно на основі вибірки підприємств та (або) опитування. Найбільш повні дані такого характеру можна знайти в опитуваннях підприємств (Enterprise Surveys), здійснених Усесвітнім Банком у 2002–2013 рр. (табл. 3). Середньо-

світове значення розраховане як середнє по всіх країнах, що входили у вибірку за всі роки спостережень. Під банківським фінансуванням маються на увазі банківські кредити та/або інше фінансування, отримане від банків.

Цим опитуванням передувало більш раннє, здійснене у 1998–1999 рр. (World Business Environment Survey, WBES). Зокрема, за опитуванням WBES, 25,8 % нових інвестицій залучалось із зовнішніх джерел, у т. ч. 7,2 % за рахунок банківського фінансування та 2,5 % – за рахунок емісії акцій [17]. Т. Бек та інші, аналізуючи дані WBES-опитування, зарахували Україну до країн із найменшим рівнем боргу [8]. Як можна побачити з табл. 3, протягом 2000-х рр. спостерігалось стрімке розширення застосування як банківського фінансування, так і випуску акцій, а частка внутрішніх джерел у новому фінансуванні різко скоротилася. Завдяки цьому українські підприємства значно збільшили рівень боргу порівняно із початковим. У цей самий період відбувається покращення умов залучення позикового фінансування: частіша видача позик без застави та менші розміри необхідної застави. Проте опитування 2013 р. показує зворотну тенденцію: збільшення частки внутрішніх джерел та погіршення умов залучення позикового фінансування. Хоча проведення ще однієї хвилі опитувань в Україні очікується у 2017/2018, можна очікувати на продовження цієї тенденції.

Таблиця 3. Показники фінансування українських підприємств відповідно до опитувань Усесвітнього банку

		Україна				Середньо світове
		2002	2005	2008	2013	
Фінансування нових інвестицій, % загального обсягу	Зовнішні джерела	16,7	32,2	40,6	33,1	28,7
	Банківське фінансування	4,2	12,7	17,7	11,0	14,3
	Емісія акцій або продаж часток	0,8	8,4	13,3	6,4	4,8
Фінансування нового робочого капіталу, % загального обсягу	Банківське фінансування	3,9	10,0	н/д	3,6	11,6
	Кредиторська заборгованість	11,0	7,5	н/д	12,4	10,6
Доступ до фінансування, % всіх підприємств	Наявність банківського кредиту та/або кредитної лінії	н/д	н/д	31,7	18,5	33,8
	Відсутність потреби у позиках	н/д	н/д	38,9	37,7	46,3
	Доступ до фінансування є однією із головних перепон для ведення бізнесу	22,5	22,4	34,7	12,5	26,5
Застава	Частка позик, що потребують застави, %	85,0	81,8	86,8	56,4	79,4
	Обсяг необхідної застави, % розміру позики	176,8	192,4	137,5	160,5	205,7
Частка підприємств, що використовують банківське фінансування, %	Для фінансування інвестицій	8,4	25,0	32,1	30,3	25,3
	Для фінансування робочого капіталу	14,9	27,3	н/д	14,8	30,4

Джерело: Складено автором на основі опитувань Enterprise Surveys Усесвітнього Банку [17].

Примітка: "н/д" означає відсутність даних (питання не ставилося).

Зазначимо, що відмінності у фінансуванні між різними типами підприємств за даними опитувань Усесвітнього Банку [17] є доволі суттєвими (табл. 4). Зокрема, одним із найсуттєвіших факторів є національна належність підприємства: підприємства з іноземним капіталом (10 % або більше корпоративних прав) схильні використовувати більше банківського фінансування як для інвестицій, так і для робочого капіталу, і в цілому частіше використовують позикове фінансування. Ще значніші відмінності наявні і в показниках доступу до фінансування. Зокрема, підприємства з іноземним капіталом удвічі частіше мають банківський кредит, ніж повністю вітчизняні (51,7 % проти 30,4 % у 2008 р. та 28,8 % проти 18 % у 2013 р.). Вітчизняні підприємства частіше зазначають, що їм не потрібні позики (у 2013 р. 37,9 % проти 22 % для підприємств з

іноземним капіталом), проте частіше мають справу з відмовами у наданні позик.

Суттєвими є також відмінності у доступі до фінансування за розміром підприємств. Так, більші за розміром підприємства частіше мають кредит або кредитну лінію. Менші за розміром підприємства частіше зазначають, що їм не потрібні позики (зокрема, у 2013 р. це зазначили 43,4 % малих, 30,7 % середніх, та 17,9 % великих підприємств). Тим не менше, саме малим підприємствам найчастіше відмовляли у наданні позик (у 2013 р. 22,7 % проінформували про таку відмову). Однак, як уже було зазначено вище, такі відмінності належать до індивідуальних факторів підприємств (firm factors), а не фактора країни (country factor), який є предметом цієї статті.

Таблиця 4. Показники фінансування українських підприємств за структурними групами

Рік	Група підприємств		Відсотки підприємств, у яких є позика	Фінансування інвестицій, %		Фінансування робочого капіталу, %	
				Внутрішні джерела	Банківське фінансування	Кредиторська заборгованість	Банківське фінансування
2008	Галузь	Промисловість (загалом), у т. ч.:	36,3	62,0	18,4	н/д	н/д
		– харчова промисловість	39,2	59,1	20,9	н/д	н/д
		– легка промисловість	25,6	68,8	15,8	н/д	н/д
		– машинобудування	36,8	75,8	18,5	н/д	н/д
		– промисловість (інші)	36,2	59,2	18,0	н/д	н/д
		Послуги (загалом), у т. ч.	29,6	58,0	17,3	н/д	н/д
		– торгівля	33,7	69,7	16,3	н/д	н/д
		– інші послуги	28,2	56,1	17,4	н/д	н/д
	Розмір	дрібні	26,3	57,2	15,6	н/д	н/д
		середні	34,8	58,7	19,6	н/д	н/д
		великі	50,4	68,8	18,1	н/д	н/д
	Експорт	Експортер	41,0	53,4	13,3	н/д	н/д
		Не експортер	30,4	60,0	18,4	н/д	н/д
	Власник	Вітчизняне підприємство	30,4	58,9	17,8	н/д	н/д
		Частка закордонних власників 10 % або більше	51,7	65,0	16,4	н/д	н/д
2013	Галузь	Промисловість (загалом), у т. ч.:	22,0	67,4	10,7	37,6	4,6
		– Харчова промисловість	21,3	72,3	5,2	28,7	3,8
		– Легка промисловість	6,3	61,6	0,7	16,9	1,8
		– Машинобудування	24,7	70,1	7,1	33,3	5,5
		– Промисловість (інші)	21,2	69,6	11,0	43,8	3,7
		Послуги	16,7	66,4	11,2	24,0	2,9
	Розмір	Дрібні	14,7	59,7	14,9	34,5	2,9
		Середні	21,7	78,7	3,3	14,7	3,5
		Великі	36,1	74,0	8,7	46,0	9,1
	Експорт	Експортер	36,7	64,3	8,7	45,2	5,8
		Не експортер	16,9	67,1	11,1	27,9	3,3
	Власник	Вітчизняне підприємство	18,8	67,9	10,8	29,1	3,5
		Частка закордонних власників 10 % або більше	28,0	60,1	19,0	30,2	5,9

Джерело: Складено автором на основі опитувань Enterprise Surveys Усесвітнього Банку 2008 та 2013 рр. [17].

Примітка: "н/д" означає відсутність даних (питання не ставилося).

Виходячи із проаналізованих вище даних, можна умовно визначити п'ять основних етапів у фінансуванні українських підприємств. **Перший етап** розпочався із юридичної легалізації приватних підприємств у грудні 1990 р. Проте фактична легалізація відбулася ще раніше, у 1988 р., після прийняття законів "Про кооперацію" та "Розширення зовнішньоекономічної діяльності ВЛКСМ". Перший етап фінансування підприємств (1990–1996) характеризується хаотичним формуванням ринкової інфраструктури в умовах економічного спаду та гіперінфляції, а також краху всіх радянських інститутів. Первісне накопичення (власного) капіталу відбувалось у трьох напрямках: з одного боку, утворення нових комерційних підприємств (на основі згаданих вище кооперативів або "комсомольських" структур, таких, як центри науково-технічної творчості молоді) та фактичний перехід корпоративного контролю від держави до комерційних структур або "червоних директорів" з іншого боку. У цей період зберігалось формальне домінування державних підприємств (80–90 % ВВП [11]), що значною мірою спиралися на пряме державне фінансування та пільгові кредити. Хоча до середини 1990-х рр. більшість де-юре державних підприємств опинилась під фактичним контролем тих чи інших комерційних струк-

тур (що зазвичай оформлювалося як "оренда" підприємства колективом), юридичне оформлення такого переходу відбулось пізніше.

Формування ринкової інфраструктури у 1990–1996 рр. є прикладом ситуації, у якій інфраструктура з'являється набагато раніше за ринок. Зокрема, у 1991–1992 рр. відбувається зародження банківської системи, що розпочалося із перереєстрації колишніх державних банків СРСР (Ощадбанк, Промінвестбанк, Укресімбанк, Укрсоцбанк, та агробанк "Україна"). Протягом 1991–1994 рр. створено десятки нових комерційних банків, переважно дрібних "кишенькових" (кептивних) банків комерційних структур. Крім цього, у перші роки незалежності без жодних обмежень діяли філії та представництва десятків російських банків (більшість було закрито упродовж 1992–1993 рр.). Проте до початку 2000-х банки здійснювали майже виключно розрахунково-касові операції, тобто були більшою мірою "сейфами" для зберігання грошей новостворених промислових груп, аніж кредитними установами.

Аналогічно до банківської системи формувалася й інфраструктура фондового ринку. Так, у лютому 1992 р. розпочала свою діяльність Українська фондова біржа, а згодом й інші організатори торгів. Тим не менше, новос-

творені біржі не мали ознак повноцінних бірж (таких, як розкриття інформації про емітентів, обов'язковий аудит звітності, щоденні торги тощо). Від самого початку такі біржі, як і інша фондова інфраструктура (реєстратори, зберігачі, депозитарії), створювалися виключно для викупу акцій підприємств, що приватизуються, і припиняли діяльність після завершення таких викупів.

Другий етап в історії фінансування підприємств розпочався із введенням у грошовий обіг гривні (вересень, 1996), що позначає кінець гіперінфляції, та закінчився із відновленням економічного зростання (IV квартал 1999 р.). Зміни цього періоду прямо пов'язані як із грошовою реформою, так і з певною стабілізацією політичної ситуації (зокрема, прийняттям конституції та зниженням ризику реваншу комуністів). Попри загальне покращення в економічній сфері, зберігалася нестабільність на фінансових ринках, пов'язана із впливом російської кризи серпня 1998 р. На цей період припадає пік приватизації, що легалізував перехід від державної до приватної власності. Якщо на попередньому етапі у структурі фінансування підприємств переважало державне фінансування у різних формах (внески у власний капітал, безповоротна допомога, пільгові кредити), то на цьому етапі воно припинилось. Винятком були лише окремі галузі, що й надалі отримували пільгові кредити (зокрема, сільськогосподарські виробники та військово-промисловий комплекс). Для інших підприємств характерне абсолютне домінування власного капіталу у фінансуванні з поодинокими позиками на лихварських умовах (часто від кримінальних або напівкримінальних структур). Крім цього, на цей період припадає створення або систематизація законодавства, зокрема, банківського (ЗУ "Про банківську діяльність", "Про Національний банк України" та "Про Фонд гарантування внесків фізичних осіб").

Наступний етап у фінансуванні підприємств (2000–2008) розпочинається із відновленням економічного зростання. На цьому етапі остаточно припиняється пряме державне фінансування підприємств, що різко зменшилось протягом попередніх років унаслідок приватизації та згорання підтримки окремих галузей господарства. Останньою галуззю, яка отримувала пряму підтримку в значних обсягах, було сільське господарство. Проте у 2001 р. із прийняттям Указу президента "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" пряме державне фінансування аграрного сектора значно зменшується. Іншою характерною ознакою періоду 2000–2008 рр. є фактичне зникнення бартерних розрахунків, що були замінені кредиторською заборгованістю у грошовій формі. Останнім роком із значним мірою пов'язана із урядовою реформою 2000 р. та усталенням бюджетної системи (формально закріпленим бюджетним кодексом 2001 р.). Проте ще більшу роль зіграв швидкий розвиток банківської системи, що у свою чергу стало можливим завдяки введенню страхування депозитів (1998) та перетворенню фізичних осіб на головне джерело ресурсів для банків. Перспективи подальшого зростання приваблюють іноземних інвесторів, що приходять на українські фінансові ринки. Зокрема, у 2004–2005 рр. розпочалась експансія іноземного капіталу на банківський ринок, що на відміну від 90-

х рр. прибрала форму придбання місцевих банків зарубіжними групами, а не створення дочірніх банків "з нуля". Першими ластівками цього процесу стали купівля банку "Аваль" австрійською групою Райфайзен (2004), банку "Мрія" російським Внешторгбанком (2005) та "Укрсиббанку" французькою групою BNP Paribas (2005). До початку 2008 р. в Україні діяло 47 банків із іноземним капіталом (чверть усіх банків та третина капіталу банківської системи) [13]. Проте при залученні капіталу під перспективні проекти підприємства часто звертаються до закордонних банків.

За рахунок іноземного капіталу у 2000–2008 рр. стрімко зростає й фондовий ринок, на якому біржа ПФТС стає фактично монополістом із часткою 70–90 % [20]. Однак навіть у найсприятливіший для фондового ринку період (2005–2008) попит на ньому був недостатнім, а первинні публічні розміщення (IPO) відбувались виключно на закордонних біржах. Це пов'язано не тільки зі слабкістю фондового ринку, а зі слабким захистом прав власності: незахищеність від рейдерства спонукає до формування вертикальних структур власності, розміщених у зарубіжних юрисдикціях.

К. Дуєнвальд та інші зазначали, що швидке зростання кредитування прямо пов'язане із макроекономічними та фінансовими кризами, оскільки спричиняє макроекономічні дисбаланси й викривлення банківського сектора. Справді, українська банківська система страждала від структурних недоліків, таких, як висока частка кредитів пов'язаним особам, високі рівні простроченої заборгованості, низька рентабельність операційної діяльності, тощо [19]. А Хофман підсумовував такий розвиток ситуації як переінвестування, пов'язане із високою доступністю фінансових ресурсів [21]. Не дивно, що у вересні 2008 р. кредитний бум було зупинено впливом світової фінансової кризи. Під час кредитного буму (і, особливо, під час його піку в 2005–2008 рр.) позичальники накопичували валютні ризики, пов'язані з отриманням більш дешевих валютних кредитів. Проте з початком світової фінансової кризи гривня девальвувала на 38 % [13], що значно збільшило номінальний розмір позикового капіталу. Крім цього, далася взнаки недостатня ліквідність банків: у 2008–2010 рр. 22 банки збанкрутувало [13], а в усіх інших було заморожено або призупинено кредитування. Початок кризи мав серйозні наслідки і для фондових ринків: після досягнення історичних максимумів наприкінці 2007 – на початку 2008 рр. вони пережили серйозний спад, пов'язаний із відпливом іноземних капіталів.

У четвертий, міжкризовий, етап (2011–2013) відбувається відновлення кредитування та поживлення фондового ринку, проте загальна тенденція до спаду використання зовнішніх джерел фінансування зберігається. Крім цього, у 2012 р. біржа "Перспектива" стає найбільшим фондовим ринком, випереджаючи ПФТС, і в подальшому її частка тільки збільшується [22].

Фінансування підприємств на останньому, **п'ятому етапі** (із 2014 р.) пов'язано як із впливом військових дій, так і зі значним спадом на українських експортних ринках (метал, залізна руда, хімічна й сільськогосподарська продукція). Хоча фінансування за рахунок емісії власного капіталу було практично відсутнє і в попередні періоди, у період 2014–2017 рр. фондові ринки досягли найнижчої точки з кінця 1990-х рр. не тільки за обсягами торгів, а й за вибором цінних паперів. На середину 2017 р. на біржах були відсутні акції першого рівня лістингу, а котирування були наявні лише за незначною кількістю позалістингових акцій, облігацій та інвестиційних сертифікатів. Так, на біржі ПФТС торгується 430 недержавних цінних паперів [20], на біржі "Перспектива" – 250 од. [22], на

"Українській біржі" – 140 од. [23]. У період 2014–2017 рр. також відбувається "чистка" банків, під час якої було виведено з ринку 88 банків, на які припадало більше третини всіх активів [13], що негативно відобразилось на можливостях фінансування підприємств.

У довгостроковій перспективі можливості зростання боргового фінансування пов'язані із динамікою змін інституційного середовища, а саме – формуванням прозорих та єдиних для всіх підприємств "правил гри", а також захистом власності та інвестицій. Відповідно, ключові реформи не стосуються структури капіталу напряду, а є більш загальними: реформування прокуратури та судів, обмеження кредитування пов'язаних осіб, приватизація неефективної частини підприємств держсектору, реформа держапарату, запровадження повноцінного ринку землі, скорочення бюджетного дефіциту й ліквідація надлишкового регулювання економіки тощо. Через обмеженість наявного капіталу в майбутньому нефінансові підприємства мають розраховувати переважно на зовнішні фінансові ринки. Тим не менше, існує можливість позитивних змін у короткостроковій перспективі: хоча до початку 2016 р. банкам удалося накопичити надлишкову ліквідність, вони спрямовували її переважно у державні цінні папери, а кредитування підприємств було відновлено лише у другій половині 2016 р. Протягом 2014–2016 рр. підприємствами було накопичено значний обсяг незадоволених потреб у додатковому фінансуванні, зокрема, для поповнення оборотного капіталу, а отже відновлення кредитування означатиме зростання частки позик навіть без суттєвих інституційних реформ.

Висновки. Українські нефінансові підприємства пройшли тривалий шлях еволюції: від державного фінансування у різних формах до розмаїття джерел фінансування. Зокрема, можна виділити такі етапи: формування ринку за кризових умов (1990–1996), стабілізація економічної ситуації (1996–1999), економічний бум (2000–2008), вплив світової економічної кризи (2008–2010), міжкризовий період (2011–2013) та період впливу військових дій (із 2014 р.). Якщо на ранніх етапах переважало державне фінансування у різних формах, а поодиноким використанням позикового капіталу було пов'язане із неформальними джерелами, під час економічного буму відбулося розширення використання зовнішнього фінансування – як банківського фінансування, так і власного капіталу з фондового ринку.

Поява та зростання боргового фінансування після 1996 р. прямо пов'язано як із грошовою реформою, так і зі стабілізацією політичної ситуації (зокрема, прийняттям конституції та зниженням ризику реваншу комуністів). Аналогічно, динаміка під час економічного буму 2000–2008 рр. значною мірою пов'язана з урядовою реформою 2000 р., усталенням бюджетної системи (формально закріпленням бюджетним кодексом 2001 р.) та введенням страхування депозитів у 1998 (що перетворило фізичних осіб на головне джерело ресурсів для банків та сприяло розвитку банківської системи). Зазначені зміни позитивно впливали як на пропозицію фінансових ресурсів, так і на зменшення інформаційних асиметрій (а отже, і транзакційних витрат). Проте, починаючи із 2008 р., роль внутрішніх джерел постійно зростає, а зовнішніх – зменшується. Хоча рівні боргу значно різняться від однієї галузі діяльності підприємств до іншої, ця тенденція є загальною для всіх галузей. Загальні показники рівня позикового фінансування у структурі балансу, на перший погляд, є близькими до даних по країнах, що розвиваються. Проте врахування значної частки безвідсоткових зобов'язань (і передусім кредиторської заборгованості) дає іншу картину: рівень боргового фінансування (debt-to-capital) є значно мен-

шим за середній – як по ринках, що розвиваються, так і по світу загалом. Іншим дисбалансом, що тягнеться від 1990-х рр., є переважання короткострокових та валютних кредитів у фінансуванні, отриманому від банків. Ця ситуація пов'язана зі слабкістю інституційного середовища і, зокрема, з недостатнім захистом прав кредиторів.

Отже, як показує динаміка фінансування у 1991–2017 рр., структура капіталу є похідною не тільки від економічних, а й від інституційних змін. Зокрема, системні реформи 90-х – початку 2000-х рр. привели до стрімкого зростання позикового фінансування у 2000–2008 рр. Ситуація на сучасному етапі є аналогічною до кінця 1990-х рр.: можливості розширення використання зовнішніх джерел прямо пов'язані з успішністю реформування державного сектору, здійсненням інституційних реформ і відновленням стійкого економічного зростання. Певного похвалення на ринку банківських кредитів можна очікувати навіть без суттєвих інституціональних змін (завдяки відкладенню у 2014–2016 рр. потребам підприємств у фінансуванні та надлишковій ліквідності банківської системи). Проте така динаміка буде короткостроковою, а у довгостроковій перспективі структура капіталу є похідною від стану інституційного середовища. При цьому ключові реформи не стосуються структури капіталу напряду, а є більш загальними (реформування прокуратури та судів, обмеження кредитування пов'язаних осіб, скорочення бюджетного дефіциту тощо).

Дискусія. Розкриті у цій статті аспекти структури капіталу вітчизняних нефінансових підприємств мають загальний характер і пов'язані із впливом фактора країни. Неповністю розкритими залишаються деякі питання загально-теоретичного характеру, такі, як відмінності різних організаційно-правових форм у формуванні структури капіталу. Проте основні невирішені питання пов'язані з кількісним аналізом даних на мікрорівні. Зокрема, подальші дослідження мають зосереджувати увагу на таких напрямках, як аналіз детермінант структури капіталу (з використанням методів аналізу панельних даних) і тестування теорій (концепцій) структури капіталу в українських умовах.

Список використаних джерел:

1. Booth L. Capital structures in developing countries / L. Booth, V. Aivazian, A. Demirguc-Kunt and others // *The Journal of Finance*. – 2001. – Vol. 56. – № 1. – P. 87–130. – doi:10.1111/0022-1082.00320/
2. Alves P. F. P. Capital structure and law around the world / P. F. P. Alves, M. A. Ferreira // *Journal of Multinational Financial Management*. – 2011. – Vol. 21. – № 3. – P. 119–150. – doi:10.1016/j.mulfm.2011.02.001.
3. Antoniou A. The determinants of capital structure: capital market-oriented versus bank-oriented institutions / A. Antoniou, Y. Guney, K. Paudyal // *Journal of financial and quantitative analysis*. – 2008. – Vol. 43. – № 1. – P. 59–92. – doi:10.1017/S0022109000002751.
4. Baltagi B. H. Financial development and openness: Evidence from panel data / B. H. Baltagi, P. O. Demetriades, S. H. Law // *Journal of development economics*. – 2009. – Vol. 89. – № 2. – P. 285–296. – doi:10.1016/j.jdeveco.2008.06.006.
5. Fan J. P. H. An international comparison of capital structure and debt maturity choices // *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. – 2012. – Vol. 47. – № 1. – P. 23–56. – doi:10.1017/S0022109011000597.
6. Gao W. Information asymmetry and capital structure around the world / W. Gao, F. Zhu // *Pacific-Basin Finance Journal*. – 2015. – Vol. 32. – P. 131–159. – doi:10.1016/j.pacfin.2015.01.005.
7. Mitton T. Why have debt ratios increased for firms in emerging markets? / T. Mitton // *European Financial Management*. – 2008. – Vol. 14. – № 1. – P. 127–151. – doi:10.1111/j.1468-036X.2007.00430.x.
8. Beck T. Financing patterns around the world: Are small firms different? / T. Beck, A. Demirguc-Kunt, V. Maksimovic // *Journal of Financial Economics*. – 2008. – Vol. 89. – № 3. – P. 467–487. – doi:10.1016/j.jfineco.2007.10.005.
9. Stephan A. Corporate debt maturity choice in emerging financial markets / A. Stephan, O. Talavera, A. Tsapin // *The Quarterly Review of Economics and Finance*. – 2011. – Vol. 51. – № 2. – P. 141–151. – doi:10.1016/j.qref.2010.12.003.
10. Черненко Д. Д. Современная парадигма в исследованиях структуры капитала / Д. Д. Черненко // *Вісн. Київ. ун-ту. Економіка*. – 2016. – Т. 8. – № 185. – С. 45–51. – doi:10.17721/1728-2667.2016/185-8/6.
11. Держжомстат України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

12. Damodaran Online. Available at: <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>
13. Національний банк України. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua>.
14. Світовий банк. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/>
15. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
16. Рейтинг 200 найбільших компаній України від Forbes. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/ratings/3>
17. World Bank's Enterprise Surveys. Available at: <http://www.enterprisesurveys.org/>
18. Річний звіт Національного банку України за 2001 рік – 159 с.
19. Duenwald C. Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania, and Ukraine / C. Duenwald, N. Gueorguiev, A. Schaechter // Rapid Credit Growth in Central and Eastern Europe. – Palgrave Macmillan UK, 2007. – P. 236–263. – doi: 10.1057/9781137001542_15.

20. Фондова біржа ПФТС. – Режим доступу: <http://pfts.ua>.
21. Hoffmann A. An overinvestment cycle in Central and Eastern Europe? / A. Hoffmann // Metroeconomica. – 2010. – Т. 61. – № 4. – С. 711–734. doi: 10.1111/j.1467-999X.2010.04103.x.
22. Фондова біржа "Перспектива". – Режим доступу: <http://fbp.com.ua>.
23. Фондова біржа "Українська біржа". – Режим доступу: <http://www.ux.ua>.

Received: 04/09/2017
1st Revision: 11/10/2017
Accepted: 13/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

Д. Черненко, асп.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна

СТРУКТУРА КАПИТАЛА УКРАЇНСЬКИХ НЕФІНАНСОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В ІСТОРИЧЕСЬКІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Исследована динаміка структури капіталу українських підприємств в історическій перспективі. Показано, що динаміка фінансування з 1990 року була похідною від економічних і інституціональних змін, а поточні рівні фінансування в цілому менше, ніж в зарубіжних країнах. Якщо в краткосрочній перспективі можна очікувати некоего оживлення ринку, довгосрочна динаміка залежить в основному від успішності інституціональних реформ.

Ключевые слова: финансирование предприятий; структура капитала; финансовая структура; капитал предприятия; источники финансирования; нефинансовые предприятия.

D. Chernenko, PhD Student

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

CAPITAL STRUCTURE OF UKRAINIAN NON-FINANCIAL COMPANIES IN HISTORICAL PERSPECTIVE

This paper examines the dynamics of Ukrainian non-financial firms' capital structure within a historical perspective. It shows that firm financing since 1990 was a derivative from economic and institutional changes, and current levels of leverage are lower than ones of foreign peers. Whereas in the short-term we can expect some market recovery, long-term dynamics relies almost exclusively on the success of institutional reforms.

Keywords: firm financing; capital structure; financial structure; company capital; financing sources; non-financial companies.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Booth, L., Aivazian, V., Demircug-Kunt, A., & Maksimovic, V., 2001. Capital structures in developing countries. The journal of finance, 56(1), pp. 87-130. DOI: 10.1111/0022-1082.00320.
2. Alves, P.F.P., & Ferreira, M.A., 2011. Capital structure and law around the world. Journal of Multinational Financial Management, 21(3), pp. 119-150. DOI: 10.1016/j.mulfin.2011.02.001.
3. Antoniou, A., Guney, Y., & Paudyal, K., 2008. The determinants of capital structure: capital market-oriented versus bank-oriented institutions. Journal of financial and quantitative analysis, 43(01), pp. 59-92. DOI: 10.1017/S0022109000002751.
4. Baltagi, B.H., Demetriades, P.O., & Law, S.H., 2009. Financial development and openness: Evidence from panel data. Journal of development economics, 89(2), pp. 285-296. DOI: 10.1016/j.jdevco.2008.06.006.
5. Fan, J.P., Titman, S., & Twite, G., 2012. An international comparison of capital structure and debt maturity choices. Journal of Financial and quantitative Analysis, 47(01), pp. 23-56. DOI: 10.1017/S0022109011000597.
6. Gao, W., & Zhu, F., 2015. Information asymmetry and capital structure around the world. Pacific-Basin Finance Journal, 32, pp. 131-159. DOI: 10.1016/j.pacfin.2015.01.005.
7. Mitton, T., 2008. Why have debt ratios increased for firms in emerging markets?. European Financial Management, 14(1), pp. 127-151. DOI: 10.1111/j.1468-036X.2007.00430.x.
8. Beck, T., Demircug-Kunt, A., & Maksimovic, V., 2008. Financing patterns around the world: Are small firms different?. Journal of Financial Economics, 89(3), pp. 467-487. DOI: 10.1016/j.jfineco.2007.10.005.
9. Stephan, A., Talavera, O., & Tsapin, A., 2011. Corporate debt maturity choice in emerging financial markets. The Quarterly Review of Economics and Finance, 51(2), pp. 141-151. DOI: 10.1016/j.qref.2010.12.003.
10. Chernenko, D., 2016. Modern Paradigm In Capital Structure Studies. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 8(185), 45-51. DOI: 10.17721/1728-2667.2016/185-8/6.
11. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua>.
12. Damodaran Online. Available at: <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>
13. National Bank of Ukraine. Available at: <https://www.bank.gov.ua>.
14. World Bank Data. Available at: <http://data.worldbank.org/>
15. Ukrainian Ministry of Economic Development and Trade. Available at: <http://www.me.gov.ua>.
16. Forbes Rating of 200 Largest Ukrainian Companies. Available at: <http://forbes.net.ua/ua/ratings/3>.
17. World Bank's Enterprise Surveys. Available at: <http://www.enterprisesurveys.org/>
18. Annual report of the National Bank of Ukraine, 2001.
19. Duenwald, C., Gueorguiev, N., & Schaechter, A., 2007. Too Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania, and Ukraine. In Rapid Credit Growth in Central and Eastern Europe (pp. 236-263). Palgrave Macmillan UK. DOI: 10.1057/9781137001542_15.
20. PFTS Stock Exchange. Available at: <http://pfts.ua>.
21. Hoffmann, A., 2010. An overinvestment cycle in Central and Eastern Europe? Metroeconomica, 61(4), 711-734. DOI: 10.1111/j.1467-999X.2010.04103.x.
22. Perspektiva Stock Exchange. Available at: <http://fbp.com.ua>.
23. Ukrainian Exchange. Available at: <http://www.ux.ua>.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2018; 1(196): 93-101

УДК 338.43:001.8

JEL classification: B490

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/13>

О. Шульга, канд. екон. наук, доц.

ORCID iD 0000-0002-3230-3124

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНИХ ВІДНОСИН

Визначено проблеми формування методології дослідження трансформації аграрних відносин. Обґрунтовується доцільність дотримання при дослідженні трансформації аграрних відносин системної парадигми, ключовою ознакою якої має стати її людиноцентрична спрямованість. Запропоновано наукові підходи та методи, які доцільно застосовувати у процесі дослідження причин, тенденцій і закономірностей трансформації аграрних відносин, розкрито їхню сутність. Обґрунтовується доцільність застосування міждисциплінарних підходів у процесі вивчення аграрних відносин.

Ключові слова: методологія; парадигма; підхід; метод; аграрні відносини.

Актуальність теми. Дослідженнями причин і закономірностей трансформації аграрних відносин займалися представники різних економічних шкіл. Спільним для них є те, що майже всі вони розглядали аграрні відносини через відносини власності на землю та рентні відносини. Однак при цьому акцентували свою увагу на різних аспектах осмислення аграрних відносин: меркантилісти й фізіократи – на народногосподарських функціях сільського господарства та його ролі в процесі суспільного відтворення; класики, використовуючи класовий підхід і розглядаючи аграрні відносини лише як виробничі, аналізували технологічні й організаційні особливості сільськогосподарського виробництва; неокласики, ігноруючи глибинні економічні процеси у сільському господарстві, зосередили свою увагу на дослідженні поведінки суб'єктів аграрних відносин в умовах ринку; інституціоналісти – на впливі економічних і позаекономічних чинників на поведінку суб'єктів господарювання, хід та результати трансформаційних перетворень тощо. Однак жодна з економічних шкіл не акцентувала свою увагу на тому, що аграрні відносини є складним поняттям, яке не вичерпується лише земельними і рентними відносинами, що аграрні відносини являють собою багатоаспектну систему взаємодій суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки стосовно не лише виробництва сільськогосподарської продукції, а й відтворення соціально-демографічного та трудового потенціалу села і суспільства й відновлення екологічної рівноваги в агробіоценозах з урахуванням інтересів селян, їхнє самовизначення і самореалізації, що базується на існуючій системі відносин власності на землю.

Відрізняються вони і, застосовуваними у процесі дослідження, методологічними підходами. Так, дослідження фізіократів базувалися на агроцентричному підході з використанням макроаналізу; класиків та марксистів – на технократичному підході й факторній теорії вартості із використанням мікроаналізу, кількісного та причинно-наслідкового аналізу; неокласиків – на теорії граничного продукту і граничної віддачі, суб'єктивному ідеалізмі, ринковому фундаменталізмі із використанням мікро- і макроаналізу, функціонального та якісного аналізу, методу абстрагування до дослідження аграрних відносин; інституціоналістів – на інституціональному методі дослідження, історизмі, еволюціонізмі, прагматизмі, технологічному детермінізмі. Застосування різних методологічних підходів, зазвичай, не пов'язаних між собою, обумовило відмінності у баченні ними перспектив розвитку аграрних відносин при капіталізмі, суті й темпах їх трансформаційних перетворень. Однак не менш важливою проблемою при дослідженні трансформації аграрних відносин (поряд з теоретичною та методологічною) на сучасному етапі є та, що сьогодні трансформація аграрних (та й економічних) відносин у ба-

гатьох країнах світу відбувається на принципах євроцентризму, що веде до уніфікації аграрних відносин і руйнуванні цивілізаційних укладів.

Не відкидаючи значення кожного із вищезазначених методичних підходів до дослідження трансформації аграрних відносин та вагомості внеску кожної з економічних шкіл у осмислення сутності і специфіки аграрних відносин, потрібно констатувати, що на сьогодні в економічній науці відсутнє комплексне теоретичне осмислення розвитку системи сучасних аграрних відносин та бачення методології дослідження їх трансформації. Така ситуація склалася у зв'язку із тим, що природа аграрних відносин, закономірності, чинники та наслідки їх трансформації не можуть бути повною мірою з'ясовані на основі лише якогось одного підходу чи методу. На нашу думку, виходячи з різноманітності суб'єктно-об'єктного складу аграрних відносин та переплетення в сільському господарстві природних, біологічних, соціальних, економічних та інших процесів, необхідності аналізу сільськогосподарського виробництва у тісному зв'язку з динамічним соціокультурним середовищем, до дослідження трансформації аграрних відносин доцільно застосовувати систему взаємопов'язаних підходів, що дозволить подолати методологічні проблеми сучасної економічної науки та забезпечить формування й реалізацію комплексної аграрної політики щодо подальшої трансформації аграрних відносин. Ключовими ознаками сучасної парадигми методології досліджень трансформації аграрних відносин має стати не лише її системний характер, але й людиноцентрична спрямованість.

На нашу думку, усі економічні явища і процеси в аграрному секторі (рента, ціна, прибуток, зарплата тощо) мають розглядатися як об'єктивне вираження соціально-економічних відносин між суб'єктами аграрних відносин, повинні з'ясовуватися соціальні механізми реалізації аграрних відносин. Адже їхній розвиток залежить, у першу чергу, від розвитку головної продуктивної сили – сільськогосподарського виробника, його інтелектуалізації та соціалізації, трансформації фактора праці в умовах переходу до ринку, включення його в ринкові відносини. З'ясування причин, взаємозалежностей, соціально-економічних закономірностей у розвитку аграрних відносин має базуватися на основі принципів об'єктивності, детермінізму (причинності), історизму, методологічного монізму (зведення всіх причин до однієї, основної, яка впливає із конкретного способу виробництва), соціальної обумовленості сільськогосподарського виробництва тощо.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблемам формування сучасної системи підходів та методів дослідження закономірностей економічного й соціального розвитку суспільства загалом та аграрного сектора зокрема присвячені праці В. Г. Андрійчука [3],

В. Д. Базилевича, [4] О. М. Бородіної [5], Н. І. Гражевської [8], Ю. К. Зайцева [9–12], А. М. Колота [15], О. М. Лопатинського [16], С. В. Мочерного [17], А. А. Чухна [21]. Так, зокрема, В. Г. Андрійчук, наголошуючи на неоднозначності у підходах до трактування методології наукових досліджень, зосереджує свою увагу на з'ясуванні сутнісного аспекту методології наукових досліджень. О. М. Бородіна та Ю. М. Лопатинський, виходячи із того, що методологія аграрної трансформації є базисом реформування аграрних відносин, пропонують застосовувати відповідно системний та інституціональний підходи до дослідження причин і закономірностей трансформації аграрних відносин. А. М. Колот, зважаючи на ускладнення оточуючих нас систем, актуалізує необхідність застосування міждисциплінарних підходів при дослідженні економічних явищ і процесів. Ю. К. Зайцев, у зв'язку із ускладненням як ендегенних сутнісних характеристик взаємозв'язків в архітектоніці сучасного суспільства та його складових, так і екзогенних суспільних форм їх прояву в процесі функціонування, пропонує розширити коло застосовуваних методологічних принципів і підходів до аналізу закономірностей функціонування і трансформації економічних систем, що дозволить глибше проникнути у сутність процесів, які відбуваються. Саме відсутність комплексного бачення методології дослідження трансформації аграрних відносин, неоднозначність і несистемність у дослідженнях змісту та функцій різних методологічних підходів, викликає потребу подальшого поглибленого вивчення цих проблем.

Мета статті – визначити проблеми формування методології дослідження трансформації аграрних відносин і запропонувати, виходячи зі специфіки та структури цих відносин, наукові підходи й методи з арсеналу загальновідомих науці, які доцільно застосовувати при дослідженні тих чи інших аспектів розвитку аграрних відносин. Для досягнення поставленої у роботі мети було використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: системний і структурно-функціональний підхід, компаративний аналіз у процесі визначення проблем формування методології дослідження трансформації аграрних відносин, розкритті сутності та специфіки наукових підходів і методів, установленні доцільності їх застосування при вивченні тих чи інших аспектів розвитку аграрних відносин; абстрактно-аналітичний та емпірико-індуктивний методи наукового пізнання при обґрунтуванні необхідності використання міждисциплінарних підходів до дослідження причин і закономірностей трансформації аграрних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. За загальноприйнятим визначенням, методологія наукових досліджень – це вчення про принципи побудови, форми та способи наукового пізнання і найбільш виражені й доцільні шляхи розв'язання наукової проблеми. Методологія досліджень, як правило, спирається на певну теорію або теоретичну концепцію та залежить від досліджуваного об'єкта. Чим складнішим за структурою є об'єкт дослідження, тим різноманітнішою й обґрунтованішою має бути сукупність методів його вивчення.

Сучасній методології досліджень аграрних відносин притаманні декілька особливостей, які пов'язані зі змінами в суспільно-економічному житті країни та характеризують нові підходи до наукового пізнання:

- по-перше, це міжгалузевий підхід, що характеризується намаганням поєднати у процесі дослідження економічні, історичні, політологічні, соціологічні, морально-етичні й інші аспекти, тенденції та напрями розвитку аграрного сектора економіки;

- по-друге, комплексне оволодіння різноманітними прийомами й методами досліджень. Недостатність і неповна достовірність офіційної статистичної інформації спонукають до використання в обґрунтуванні результатів досліджень методів проведення опитувань населення, керівників різних рівнів, працівників сільськогосподарських підприємств, власників майнових паїв і земельних ділянок, що потребує кваліфікованого оволодіння прийомами репрезентативної вибірки опитуваного контингенту, правильної постановки питань, технологій проведення опитувань і обробки даних, знання місцевих умов, демографічних особливостей;

- по-третє, підвищення ролі інтуїції дослідника у процесі наукової діяльності. Загальні труднощі з інформаційним забезпеченням наукових досліджень, адекватною їх координацією й обміном результатами спонукають дослідників до використання документованих матеріалів, статистичної інформації та інших інформаційних джерел в органічному поєднанні з особистим практичним досвідом і власним відчуттям, що поглиблює суб'єктивність одержаних результатів;

- по-четверте, чільне місце в методологічному забезпеченні досліджень посідає системний аналіз. Необхідність системності в дослідженні аграрних відносин в Україні зумовлена, з одного боку, надзвичайно розвинутою у часи існування централізованої планової системи диференціацією та спеціалізацією наукових знань і досліджень, а з іншого – радикальними змінами та трансформаціями, що відбулись у процесі здійснення аграрної політики [5, с. 40–41].

Однак зауважимо, що використання тих чи інших підходів, тієї чи іншої сукупності методів для дослідження закономірностей розвитку аграрних відносин залежить від характеру, змісту та спрямованості методологічної парадигми, специфіка якої визначається значними якісними змінами, що відбуваються в економічному, політичному, соціальному житті суспільства на певному етапі його життєвого циклу. На нашу думку, домінуючою парадигмою при дослідженні трансформації аграрних відносин має бути системна парадигма, яка дозволяє проводити дослідження економічних об'єктів як цілісних системних утворень, створює реальні можливості для аналізу закономірностей і механізмів взаємовпливів різних систем та підсистем, які визначають стан, можливості, динаміку й перспективи соціально-економічного розвитку суспільства. Однак ключовою ознакою сучасної системної парадигми має стати її людиноцентрична спрямованість.

Складність сучасних економічних і соціальних систем зумовлює існування різних методологічних підходів до теоретичного аналізу причин та чинників, які зумовлюють рух системи у тому чи іншому напрямі. На нашу думку, виходячи зі специфіки та структури аграрних відносин і того факту, що кожен підхід передбачає формування відповідної методології досліджень, розкрити причини та з'ясувати закономірності й наслідки трансформації аграрних відносин у межах одного наукового підходу нам уявляється мало можливим. Тому з метою глибшого з'ясування природи й закономірностей розвитку досліджуваних нами явищ і процесів доцільно застосовувати декілька підходів, серед яких: динамічний, системний, діалектичний, формаційний, цивілізаційний, інституціональний, філософський, соціоекономічний, праксеологічний. Зупинимось детальніше на кожному із цих підходів.

Оскільки аграрний сектор за своєю природою є соціально-економічною системою, а всі економічні й соціальні системи, як відомо, є динамічними системами, то основоположним підходом у дослідженнях аграрних відносин має бути динамічний підхід, який, досліджую-

чи переходить від одних станів до інших, дозволяє визначити можливі та кращі траєкторії розвитку системи, що моделюється. Динамічний підхід в економічних дослідженнях безпосередньо пов'язаний із системним підходом, сутність якого визначається вивченням найрізноманітніших складових економічного життя на основі концепції систем.

Найважливішим елементом системного підходу є принцип цілісності, який передбачає розгляд об'єкта як складної системи, утвореної з окремих відносно самостійних підсистем, елементів, компонентів, взаємодія яких зумовлює виникнення нових якостей, властивостей і законів цілісної органічної єдності тощо. Конкретизує принцип цілісності структурно-функціональний метод, за якого використовують методи, що роблять акцент на розгляді структури і функцій досліджуваної економічної системи. Згідно з цим методом необхідно аналізувати внутрішні зв'язки між окремими підсистемами. Наступний елемент принципу системності – виокремлення різних рівнів системи в ієрархічній підпорядкованості. Це дозволяє сформувати комплекс ступенів, в якому кожен наступний впливає із попереднього, діалектично його заперечуючи. Конкретизацією системного підходу є необхідність пошуку в системі загальної мети. Така потреба обумовлена тим, що з розвитком економічної системи ускладнюються її цілі та модифікується загальна мета, яка також є системоутворювальним елементом. Крім того, оскільки економічні системи постійно еволюціонують, то при аналізі стадій їхнього розвитку слід дотримуватися принципу історизму [17].

Застосування системного підходу в наукових дослідженнях передбачає виконання такої послідовності дій: формулювання завдання дослідження; установлення об'єкта дослідження; визначення внутрішньої структури системи та встановлення зовнішніх її зв'язків; постановка цілей перед елементами, виходячи з очікуваного результату функціонування всієї системи загалом; розробка моделі системи та проведення на ній досліджень [20, с. 56]. Необхідність застосування цього підходу в економічних дослідженнях зумовлена багаторівневістю і поліваріантністю розвитку економічних та соціальних систем.

Перевагою цього підходу перед іншими підходами є, передусім, його спрямованість на виявлення сутності, характеру та форм взаємозв'язків між частинами цілого, урахування та використання яких забезпечує синергетичний ефект від функціонування цих зв'язків як складових єдиного цілого. До того ж він дозволяє побачити, що у процесі еволюції економічної системи можливі різні варіанти та моделі її розвитку.

Зауважимо, що системний підхід використовується для розв'язання системних задач. Такі задачі бувають двох типів – системного аналізу та системного синтезу. Задача системного аналізу передбачає дослідження властивостей вже наявного об'єкта, а задача системного синтезу полягає у створенні нової структури, яка має бути наділена потрібними нам властивостями. Системний аналіз відрізняється від інших методів дослідження тим, що він:

- ураховує принципову складність об'єкта, який досліджується;
- бере до уваги розгалужені та стійкі його взаємозв'язки з оточенням;
- враховує неможливість спостереження низки властивостей об'єкта дослідження;
- ґрунтуючись на відомих властивостях складних систем, дозволяє виявити нові конкретні властивості та зв'язки об'єкта дослідження,
- включає як один із важливих етапів визначення об'єкта, його знаходження чи конструювання;

– у центрі уваги системного аналізу – пошук перетворення складної проблеми на низку простіших, а далі – у послідовність задач, для яких існують методи їх розв'язання [19, с. 57].

Тобто суть системного підходу до розробки економічної політики держави із вирішення проблем аграрного сектора полягає у тому, що аграрний сектор економіки розглядається як ціле, а розв'язання його окремих проблем підпорядковується вирішенню загальної для всієї системи проблеми – формування конкурентоспроможного аграрного сектору та забезпечення його сталого розвитку.

Іще одним дуже важливим підходом, який дає змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки у розвитку економічних явищ і процесів, є діалектичний підхід. При дослідженні аграрних відносин стосовно діалектичного підходу доцільно використовувати діалектичні принципи, закони і категорії. Так, при дослідженні трансформаційних процесів усі сторони життя мають розглядатися як єдине ціле у взаємодії та взаємозв'язку. Системне й цілісне бачення соціально-економічних явищ і процесів, що відбуваються в аграрному секторі, робить їх невід'ємною складовою системи економічних відносин.

Перший закон діалектики – закон єдності та боротьби протилежностей – відображає базову особливість об'єктивної дійсності, яка полягає у тому, що всі її явища та процеси мають суперечливі сторони, що борються і взаємодіють між собою. У реальній дійсності вони завжди виступають як єдність тотожності й відмінності, які між собою взаємодіють, даючи поштовх рухові. У будь-якому конкретному явищі чи процесі тотожність і відмінність є протилежностями, які, взаємодіючи, зумовлюють одна одну. Взаємодія цих протилежностей і є суперечністю. Тобто закон єдності та боротьби протилежностей відображає джерело розвитку.

Цей закон відіграє важливішу роль у розкритті соціально-економічної природи аграрних відносин. Єдність протилежностей – це їхня взаємна належність до однієї та тієї самої суті, їхнє взаємопроникнення, нероздільність. Єдність взаємовідносин є умовою існування й функціонування аграрних відносин у їх цілісності. Боротьба протилежностей – це процес їх взаємовиключення у рамках єдності, конкретний механізм якого визначається природою аграрних відносин як суспільно-економічного явища. Суперечність при цьому виступає у вигляді їхніх взаємовідносин, які являють собою сторони єдиного цілого. Суть суперечності полягає в тому, що відносини між землевласником і безпосереднім виробником, породжені протилежними економічними інтересами та, з одного боку, взаємовиключають одне одного, але з іншого – не можуть існувати одне без одного.

У процесі розвитку аграрних відносин важливу роль разом із законом єдності й боротьби протилежностей відіграє закон переходу кількісних змін у якісні, який розкриває зміст процесу їх формування і функціонування. Дію цього закону обґрунтовують спираючись на філософські категорії якості, кількості та міри. Якість характеризує внутрішню, об'єктивну, сутнісну визначеність аграрних відносин, притаманні їм особливості. Тому не встановивши якості аграрних відносин, неможливо з'ясувати та зрозуміти закономірності їхнього розвитку. Якісні зміни трансформують зміст аграрних відносин, розширюючи їх зміст. Проте якість цих відносин залежить від їхньої кількісної визначеності, яка є зовнішньою визначеністю речі або явища.

Форми якісних змін залежать від: 1) характеру внутрішніх суперечностей, які притаманні даному процесу і є джерелом його розвитку; 2) умов розвитку процесу (один і той самий процес, маючи в основі однакові суперечності, може відбуватися у різних формах – і разо-

во, і поступово). Якісні зміни відбуваються лише на основі кількісних змін. Водночас кожний перехід кількісних змін у якісні визначає одночасно і перехід якісних змін у нові кількісні зміни.

Якісна та кількісна визначеність аграрних відносин проявляється в мірі. Міра – це межа кількісних змін, у рамках якої явище залишається тим, чим воно є. Порушення міри змінює якісні характеристики цих відносин, як наслідок вони трансформуються і набувають нової якості. Відбувається якісний стрибок, який являє собою форму переходу від одного якісного стану до іншого.

Відповідно до закону переходу кількісних змін в якісні розвиток аграрних відносин відбувається шляхом поступового накопичення кількісних змін і стрибкового характеру переходу їх від одного якісного стану аграрних відносин до іншого. Наприклад, подолання монополії держави на землю, роздержавлення та приватизація землі й майна колишніх колгоспів і радгоспів та перетворення останніх спочатку в колективні сільськогосподарські підприємства, а згодом у господарські структури ринкового типу привели до радикальних якісних змін в аграрному секторі, що ті, у свою чергу, – до появи аграрного ринку. Тобто кількість переросла в якість. У свою чергу, нова якість аграрних відносин у сучасних економічних умовах породжує нові кількісні зміни, пов'язані із капіталізацією сільського господарства. Із цього випливає, що закон взаємного переходу кількісних змін у якісні розкриває внутрішній механізм переходу до нової якості, відповідаючи на запитання, яким чином відбувається розвиток і рух усього суцього.

Він застосовується при здійсненні діагностики функціонально-структурного розвитку економічних систем і дослідженні трансформаційних процесів, які в них відбуваються. Цей закон дозволяє вивчати об'єкти як із якісного, так і з кількісного боку, даючи змогу визначити кількісну міру впливу факторів на результати трансформації аграрних відносин. Дія цього закону орієнтує державу аграрну політику на конкретний аналіз різних форм реформування залежно від об'єктивних умов розвитку аграрних відносин.

Особливе значення для розуміння діалектики аграрних відносин має закон заперечення заперечення, який відображає не лише загальний результат і спрямованість процесу розвитку, але й поступальність, спадкоємність у процесі розвитку явищ об'єктивної дійсності. Тобто, йдеться про те, що у кожному новому ступені розвитку зберігається все позитивне, що було на попередній стадії розвитку. Водночас кожний новий ступінь розвитку являє собою не просто поєднання позитивного змісту попередніх стадій розвитку, а перехід у вищу фазу розвитку, утвердження якісно нового, більш багатого змісту. Тобто за допомогою закону заперечення заперечення стає можливим розуміння загальної тенденції розвитку та створення послідовного зв'язку між минулим і майбутнім.

В основі цього закону лежить діалектичне заперечення, яке означає перехід від одного якісного стану до іншого, знищення старої якості та виникнення на її основі нової. Діалектичне заперечення включає момент внутрішнього зв'язку зі старим, збереження всього позитивного, що міститься у старій якості, і тим самим становить умову подальшого розвитку, можливість нового заперечення. Прикладом служить перехід від переважно селянської форми господарювання у досоціалістичний період до колгоспно-радгоспної системи господарювання у соціалістичний період. Процес подальшого розвитку аграрних відносин призвів до заперечення цього заперечення, перетворивши діяльність частини суб'єктів аграрних відносин. Тепер вони господарюють у ринкових умовах на

основі приватної форми власності на землю та різних форм організації праці й виробництва. Як свідчить історія розвитку аграрних відносин, цей процес відбувається безперервно і поступально. Таким чином, закон заперечення заперечення дозволяє не лише розглянути певні стани (етапи) розвитку аграрних відносин, але й встановити послідовний зв'язок між напрямом і формою. Виражаючи єдність поступовості та наступності у трансформаційних процесах, він дає можливість зрозуміти, яким чином відбувається розвиток аграрних відносин у межах системи економічних відносин.

Для оцінки трансформаційних процесів в аграрному секторі слід використовувати діалектику одиничного, особливого та загального. Це пов'язано із тим, що кожне явище являє собою єдність одиничного, загального й особливого. Дія загальної закономірності виявляється в загальному через одиничне. При цьому загальне перетворюється в одиничне, якому притаманні тенденції розвитку та вимоги, які виходять із усієї сукупності умов розвитку. Однак не слід перебільшувати роль одиничного, оскільки це веде до нагромадження фактів, без узагальнення яких не можна зрозуміти їхньої суті. Разом із тим, не можна перебільшувати і роль загального, тому що це веде до відриву від реальності.

При дослідженні причин і закономірностей трансформації аграрних відносин доцільно застосовувати формаційний підхід, який визначає внутрішні важелі руху економічної системи та пояснює природу соціальних суперечностей. Згідно з ним, кожній суспільно-економічній формації властива певна структура, яка являє собою єдність елементів, що перебувають між собою у тісному зв'язку і взаємодії. Головними елементами суспільно-економічної формації є спосіб виробництва, надбудова і форма суспільної свідомості. Джерелом прогресу цивілізації виступає розвиток матеріального виробництва.

Перевага від застосування формаційного підходу в дослідженні полягає у тому, що він дає можливість застосувати принцип єдності історичного та логічного до розвитку суспільства й побачити закономірні ступені поступу суспільства до вершин цивілізації. Однак цей підхід має декілька недоліків: по-перше, він зосереджується на дослідженні, перш за все, виробничих відносин (відносин економічної власності), недооцінюючи при цьому ролі продуктивних сил, які визначають розвиток виробничих відносин; по-друге, як зазначають філософи, формаційний підхід є дегуманістичним, схематичним, есхатологічним, "не відповідає епістемологічно значущому критерію гомогенності" та "спрямляє, згладжує історію" [13, с. 21–23]. Проте це не заперечує можливості його застосування у дослідженні закономірностей економічного та соціального розвитку суспільства, хоча й застосовувана цим підходом схема визначення природи механізмів трансформації економічних систем і суспільств є наразі недостатньою для з'ясування та вирішення тих надскладних проблем, які мають місце у сучасному світі.

Це упущення може бути подолане за рахунок застосування цивілізаційного підходу до дослідження закономірностей аграрних відносин, системотворчим елементом якого є розвиток продуктивних сил. Однак цивілізаційний підхід спирається не просто на продуктивні сили, а на технологічні способи виробництва, докорінно відмінні суспільні форми економіки [20, с. 26]. Специфіка цивілізаційного підходу полягає насамперед у визнанні критерію духовності як умови та результату економічного, соціального та культурного розвитку суспільства у межах даної цивілізації [9, с. 11]. Надійність даного підходу полягає у тому, що принципи технологі-

чної організації суспільного виробництва застосовуються не лише до періодизації історії розвитку суспільства, а й для визначення рівня розвитку країни шляхом структуризації суспільного виробництва. Його методологічною основою є секторний підхід.

Таким чином, цивілізаційний і формаційний підходи доповнюють один одного та мають певні спільні ознаки. Спільним є те, що обидва підходи виходять із того, що джерелом прогресу цивілізації та його виміром є удосконалення форм і методів матеріального виробництва. Відмінне полягає у тому, що закономірні ступені у розвитку суспільства згідно з цивілізаційним підходом визначаються на основі технологічних способів виробництва, а відповідно до формаційного підходу – суспільними способами виробництва, які пов'язані із класовою структурою певного суспільства. Тобто домінантою історичного прогресу відповідно до цивілізаційного підходу є загальнолюдські цінності, а згідно із формаційним підходом – економіка. Обидві теорії також виходять із того, що перехід від однієї формації до іншої, так само, як і перехід від однієї стадії до іншої, здійснюється революційним шляхом. Однак відповідно до цивілізаційного підходу маються на увазі технологічні, науково-технічні революції, а згідно із формаційним – соціальні революції із притаманними їм збройними повстаннями, громадянськими війнами, жорстокою і довготривалою класовою боротьбою [20].

У зв'язку із тим, що наслідки трансформації аграрних відносин, як показує вітчизняний і зарубіжний досвід, значною мірою визначаються особливостями ментальності, традиціями та звичаями господарювання, довірою до уряду, готовністю населення до реформ тощо, виправданим у дослідженні закономірностей розвитку аграрних відносин є застосування інституціонального підходу. Доцільність його застосування обумовлена більш комплексним характером інституціональної методології, аналізом ширшого кола явищ, що виникають у сучасних умовах. Інституціональний підхід ураховує не лише економічні чинники розвитку, але й систему позаекономічних чинників: соціальних, політичних, духовних, культурних тощо.

Із базисних положень інституціональної теорії впливають такі принципи інституціональної трансформації аграрного сектору економіки:

1) історично-еволюційний (полягає у визначенні історичних умов та інституціональних факторів реформ, еволюції існуючих інститутів, подоланні обмежень розвитку ринкових аграрних відносин тощо);

2) системний (дослідження аграрного сектору як системи, розкриття взаємопов'язаності та взаємозалежності як між його складовими, так і складових із зовнішнім середовищем);

3) структурно-функціональний (визначення взаємозалежності між структурою та функціонуванням окремих елементів і системи в цілому);

4) ієрархічний (розгляд аграрної сфери як організованої, структурно-ієрархізованої сукупності об'єктів і відносин);

5) програмно-цільовий (за яким наростання кількісних і якісних змін у розвитку аграрного сектора має відбуватися за передбачуваним сценарієм) [16, с. 60–65].

Сучасна економічна наука при дослідженні явищ і процесів об'єктивної дійсності, на наше переконання, має також застосовувати міждисциплінарні підходи, які передбачають задіяння методологічного інструментарію споріднених галузей науки та здобуття на цій основі нового теоретичного знання. Їхнє використання надає можливість сформувати системне, цілісне бачення як нової економіки, так і проблем і суперечностей її розви-

тку, та відповідно до цього знайти нові способи розв'язання старих проблем і виявити незадіяні позаекономічні джерела економічного розвитку.

А. М. Колот називає такі причини, які актуалізують необхідність застосування міждисциплінарних підходів при дослідженні економічних явищ і процесів: це небувале ускладнення оточуючих нас систем; зростаюча мобільність, швидкоплинність, швидкозмінюваність усього, що оточує людину і створені нею інститути; поглиблення спеціалізації наук (дисциплін), що породило запитання: як забезпечити цілісність, системність сприйняття світу економіки, світу сучасного суспільного устрою за умов автономізації наукових шкіл і напрямів освітньої діяльності [15].

З урахуванням вищенаведеного, застосування міждисциплінарних підходів до дослідження трансформації аграрних відносин дозволить більш глибоко і всебічно з'ясувати поставлені питання та сформувати виважену аграрну політику щодо розв'язання назрілих проблем функціонування й забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Важливу роль у дослідженні економічних явищ і процесів серед міждисциплінарних методологічних підходів відіграє філософський підхід, який передбачає системність уявлень про оточуючий світ, виходить із цілісності у будь-яких проявах, а отже – із визнання існування взаємозалежності, взаємопроникнення його складових. Він дозволяє сформувати не лише систему поглядів на закономірності розвитку економічних систем, але й визначити місце цих систем в оточуючому їх світі, звернутися до визначення ролі людини як єдиного цілісного суб'єкта суспільного життя, поглибити пошук найефективніших мотивів індивіда до праці не лише у сфері матеріальних важелів впливу, але й через використання неформальних інститутів, що визначають ставлення людини до людини та навколишнього середовища [12, с. 14]. Тобто головним принципом філософського підходу при дослідженні закономірностей розвитку економічних відносин є зміщення акцентів "у площину досліджень інтересів, умов і чинників самореалізації в економічному середовищі людини як цілісності в усіх її проявах: як людини економічної, соціальної, духовної, інформаційної, інституційної тощо, як внутрішнього ядра сутності та поля функціонування сучасної економічної системи" [9, с. 6].

Таким чином, до переваг філософського аналізу економічних проблем можна віднести такі: саме філософія, та зокрема філософія економіки, **орієнтує** вченого на цілісне світоглядне сприйняття проблеми у процесі дослідження закономірностей розвитку окремих підсистем суспільства; **забезпечує** на субстанціональному рівні ціннісну орієнтацію концепцій і теоретичних моделей розвитку економіки, що формуються у процесі такого дослідження; **визначає** гуманітарну спрямованість парадигми суспільних наук і, зокрема, економічної теорії й сучасної політичної економії; **націлює** представників різних наукових дисциплін на визнання принципу плюралізму думок, висновків, рішень [12, с. 13].

Іще одним міждисциплінарним підходом, який **набуває все більшої актуальності у зв'язку із новими викликами цивілізаційного розвитку та необхідністю у зв'язку з цим забезпечення сталого розвитку аграрного сектору, є соціоекономічний**. Соціоекономічний підхід до дослідження трансформації аграрних відносин агросфери базується на тому, що розвиток аграрної галузі (економічний аспект) і рушійної її сили селянства (соціальний аспект) має бути взаємозалежним і взаємопосилючим, усіляко сприяючи також розвиткові сільських громад, територій і довкілля. Осо-

близькість цього підходу є прагнення інтегрувати економічний і соціальний аспекти, осмислити характер та закономірності двостороннього зв'язку між ними, виявити ресурси їхнього взаємного посилення і примноження, що, разом узяті, дозволить приймати ефективніші рішення. Він передбачає оцінювання всіх аспектів діяльності людини. **Відповідно до цього даний підхід ґрунтується на таких засадах:**

- визнається, що економічний розвиток має служити загальносуспільному прогресу (зокрема, розвитку людського потенціалу, охороні природно-ресурсного потенціалу та навколишнього середовища). Тобто суто економічний розвиток – не самоціль. Важливе значення має не максимум випуску продукції та виторгу від неї, а справедливіший їх розподіл. Наголос робиться на відтворувальних аспектах, тобто на врахуванні економічних і соціальних виграшів (витрат) у наступні моменти;

- сучасна економіка повільно відходить від "трьох китів" (раціональності, дотримання власних інтересів і рівноваги) до ширших понять та принципів цілеспрямованої поведінки, розумних власних інтересів і сталого розвитку. Однак оскільки відхід від постулатів раціональності та еґоїзму може виявитися довготривалим процесом, необхідно на основі вивчення уподобань громадян шляхом відповідної економічної політики обмежувати їхній вибір і дії, коригуючи їх з метою максимізації суспільного добробуту;

- оскільки в економічному процесі людина діє в усіх її іпостасях (як людина розумна, людина економічна і людина соціальна), то має бути забезпечена реалізація всіх її потреб – і суто фізіологічних, і економічних, і соціальних. Ідеться про надскладні процеси, пов'язані із персоніфікацією особистості як суб'єкта економічної діяльності, зі зміщенням акцентів з "виробництва для обміну" на "виробництво самого себе" [18, с. 76–77].

Вивчити людську діяльність із позицій оптимальності її здійснення можливо за допомогою праксеологічного міждисциплінарного підходу, який пов'язаний із практичним застосуванням наукових результатів у практиці людської діяльності. Однак він не лише визначає норми вдосконалення діяльності, але й сприяє напрацюванню рекомендацій щодо оптимізації й економізації професійних дій. Використання ідей та принципів праксеології у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу уможливіє підвищення ефективності процесу професійної підготовки відповідно до нових соціально-економічних умов. Тобто основне завдання праксеологічного підходу – це вивчення, пошук і упровадження всього необхідного для ефективної діяльності.

Провідне місце серед складових частин методології наукового дослідження належить методу. Саме метод науки покликаний забезпечити більш глибоке розуміння предмета, саме він дає можливість більш чітко визначити межі та зміст останнього і саме за допомогою нього відбувається дослідження явищ та процесів об'єктивної реальності. Тому метод наукового пізнання має відповідати об'єкту пізнання та його природі.

На початку дослідження розвитку аграрних відносин доцільно задіяти індуктивний метод, який ґрунтується на умовиводах від одного до загального. Він передбачає збирання, систематизацію й узагальнення окремих фактів, характерних для конкретної аграрної проблеми, на підставі чого потім виділяється спільне для певної групи явищ аграрної економіки та робляться теоретичні узагальнення. Цей метод доповнюється методом дедукції, що припускає умовиводи від загального до одного. Він передбачає побудову узагальнюючих теоретичних висновків, істинність яких перевіряється аналізом явищ, стосовно яких цей висновок зробле-

ний. Застосовується метод дедукції, як правило, після того, як накопичено та проаналізовано емпіричний матеріал. Дедукція дозволяє розкрити генезис, закономірності розвитку й функціонування окремої економічної системи та її найважливіших підсистем, а також відслідкувати спільні ознаки та властивості, притаманні економічним формам, глибше пізнати сутність кожної із них. Метод дедукції широко використовується при визначенні тенденцій розвитку економіки у перспективі. При цьому слід зазначити, що методи індукції і дедукції – взаємопов'язані та взаємообумовлені, і лише в такій якості є методами пізнання дійсності.

Індуктивний і дедуктивний методи тісно пов'язані з методом наукової абстракції, який сприяє проникненню пізнання у сутність явищ та руху пізнання від явища до сутності. Метод наукової абстракції означає відволікання, відмову від одиничного, випадкового в досліджуваному явищі або процесі, виділення у них стійкого, постійного. При застосуванні цього методу дослідник виділяє найсуттєвіші аспекти процесу, що вивчається, та абстрагується від усього другорядного, випадкового. Однак необхідно дотримуватись певних меж такого абстрагування. Звичайно, для того, щоб виявити суттєвий зв'язок між явищами, абстрагування має бути достатньо глибоким, однак воно не повинно переходити ту межу, за якою зникає реальний зміст досліджуваного явища.

Так само як взаємопов'язані між собою індукція і дедукція, органічно взаємопов'язаними є й методи аналізу та синтезу. Аналіз передбачає розчленування явища чи процесу на складові частини і вивчення кожної із них. Відповідно до цього цей метод використовується для обґрунтування економічних категорій. Однією із форм аналізу є класифікація. Синтез означає поєднання окремих частин і сторін явища, вивчених у процесі аналізу, у ціле з урахуванням їх взаємозв'язків. Він дає змогу комплексно дослідити сутність явищ і процесів.

Для оцінки розвитку аграрних відносин у різних економічних системах та порівняння економічних систем доіндустріального, індустріального та постіндустріального типу доцільно застосувати компаративний аналіз, який дозволяє охарактеризувати існуючі економічні системи й відмінності між ними, та на основі цього запропонувати найкращі варіанти подальшого розвитку національних економік. При цьому основними гіпотезами компаративного аналізу є такі:

- для економічних систем діє правило взаємопов'язаності їхніх соціопросторових та соціочасових координат, за якими відбувається їхнє порівняння;

- економічні системи можуть бути представлені як певні вектори в n -вимірному соціально-економічному просторі-часі;

- єдина система координат є придатною для аналізу не лише економічних систем, але й їхніх підсистем і метасистем у цілому;

- сукупність економічних систем, що знаходяться у певному просторі-часі, утворює єдиний організм з єдиною системою координат та з єдиними (але не однако-вими) закономірностями розвитку;

- зазначений взаємозв'язок координат між векторами і всередині них приводить до формування стійких груп країн, які можуть бути виокремлені за певними критеріями [14, с. 13].

Для розв'язання складних проблем, що пов'язані із людською діяльністю, дослідження трансформаційних процесів і закономірностей економічного розвитку суспільства застосовують системний аналіз. Цей метод, зберігаючи цілісність проблеми, дозволяє її розкласти на складові частини, для яких уже існують методи розв'язання. Через те, що він містить у собі механізми ана-

лізу і синтезу, сходження від абстрактного до конкретного та інші інструменти процесу пізнання, його вважають пізнавальним фундаментом наукової методології. Тобто метод системного аналізу виступає не лише інструментом наукового пізнання, але й способом логічного мислення, системного сприйняття світу та відповідного упорядкування інформації.

Виділяють такі принципи застосування системного аналізу:

1) принцип кінцевої мети (аналіз слід проводити шляхом з'ясування основної мети досліджуваної системи);

2) принцип вимірювання (для визначення ефективності функціонування системи треба розглядати її як підсистему більшої системи і проводити оцінку зовнішніх властивостей досліджуваної системи щодо цілей та завдань надсистеми);

3) принцип еквівіальності (система може досягти необхідного кінцевого стану за різних початкових умов і різними шляхами);

4) принцип єдності (одночасний розгляд системи як цілого і як сукупності елементів);

5) принцип зв'язності (виявлення зв'язків як між елементами системи, так і між системою та її зовнішнім середовищем);

6) принцип модульної побудови (можливість замість частини системи досліджувати сукупність її вхідних і вихідних дій (абстрагування від надмірної деталізації);

7) принцип ієрархії (доцільним є визначення ієрархії частин та їх ранжування, що спрощує розробку системи і встановлює порядок її розгляду);

8) принцип функціональності (пріоритет функції над структурою: будь-яка структура тісно пов'язана із функцією системи та її частин. Тому, надаючи системі нових функцій, необхідно переглядати і її структуру, а не намагатися втиснути нову функцію в стару схему. Виконувані функції становлять процеси, тому доцільно розглядати окремо процеси, функції та структури. У свою чергу, процеси зводяться до аналізу матеріальних та інформаційних потоків, а також потоків енергії й відповідних змін станів системи);

9) принцип розвитку (необхідність урахування історії розвитку системи і наявних тенденцій як основи для визначення закономірностей її функціонування та розвитку);

10) принцип децентралізації (поєднання у складних системах централізованого та децентралізованого управління. При цьому міра централізації має бути по можливості мінімальною для забезпечення досягнення потрібної мети);

11) принцип невизначеності (необхідність урахування невизначеностей та випадковостей у системі. Система може бути такою, що структура, функціонування або зовнішні дії не повністю визначені й не підкоряються законам, описаним у теорії ймовірностей) [19, с. 58].

Виходячи із того, що особливою ознакою будь-яких систем є те, що вони взаємодіють між собою та накладаються одна на одну, формуючи системну цілісність світу, А. Гальчинський виділяє три основні моделі методу системного аналізу: *метод генетичного аналізу, метод структурного аналізу та метод міжсистемних трансформацій*. Якщо при дослідженні внутрішньосистемних зрушень, на думку вченого, доцільно застосовувати метод генетичного аналізу, то при дослідженні механізмів міжсистемних циклів – метод міжсистемних трансформацій. Ключовими позиціями методу міжсистемних трансформацій є такі: 1) виокремлення принципів та механізмів аналізу складних систем; 2) методологія аналізу складних систем кореспондує із методологією квантової механіки, теорії відносності та принципами ймовірності; 3) принципи аналізу складних систем взаємопов'язані із

синергетичною системою наукового пізнання, яка найбільш відповідає за своїми принципами розвитку сучасних суспільних трансформацій. Тобто структуру методу міжсистемних трансформацій формують: принципи та механізми аналізу складних систем, синергетичні методи та метод коеволюційного дослідження закономірностей "природа – суспільство". Саме вони у своїй органічній єдності кореспондуються за принципами сучасних перетворень в економіці [6, с. 66–70].

Доцільність застосування синергетичної методології та відповідних їй методів дослідження пов'язана, на думку А. Гальчинського із тим, що, по-перше, синергетика – це теорія самоорганізації складних дисипативних невідновлених систем, на принципах яких зазнає змін економічний простір. По-друге, це теорія суб'єктивності, гетерогенної структурованості, горизонтальних зв'язків, індивідуалізації та зростаючої самодостатності суб'єкта динамічного процесу. По-третє, синергетична методологія, будучи містком між природничими і соціальними науками, веде до методологічного взаємозбагачення та формування системної цілісності процесу пізнання. По-четверте, необхідністю переорієнтації аналізу із homo economicus на систему економічних відносин homo sociologicus, переходом від стандартної до індивідуалізованої особистості, домінуванням нематеріальних потреб та інтересів людини, зміщенням акцентів із виробництва для обміну на виробництво самого себе, утвердження пріоритетності творчої праці [6].

Об'єктивний аналіз розвитку аграрних відносин неможливий без застосування історичного та логічного методів. Дослідження закономірностей трансформації аграрних відносин та розробка концептуальної моделі економічної політики держави із розв'язання суперечностей у системі аграрних відносин має базуватися на вивченні їх історичного розвитку, адже тільки на основі аналізу еволюції історично обумовлених аграрних відносин можна правильно зрозуміти їхню сутність як економічного явища та пов'язати минуле, сучасне та майбутнє. Адже аналіз сучасного, взятий ізольовано від минулого, веде до формулювання часто помилкових висновків.

Оскільки у результаті застосування історичного методу відбувається накопичення великої кількості описового матеріалу та випадкових історичних явищ, тому його застосовують у поєднанні з логічним методом, який дозволяє досягти істинності положень та висновків. Логічний метод – це метод, за допомогою якого мислення відтворює реальний процес розвитку об'єкта пізнання.

Одним із шляхів проникнення у причинно-наслідкові зв'язки реформування аграрних відносин є вивчення функціональних зв'язків між економічними явищами за допомогою методу функціонального аналізу. Застосування цього методу дозволяє виявити закономірні зв'язки економічних явищ і процесів.

У пізнанні розвитку та функціонування різних форм господарювання в аграрному секторі економіки вагоме місце належить методу порівняння. Однак для отримання об'єктивних і достовірних результатів важливо правильно обрати основу для порівняння. Крім того, не менш важливим є і те, щоб той, хто буде проводити порівняння володів трьома якостями, а саме: сприйняття, уявлення та здоровий глузд.

Оскільки економічні явища розвиваються відповідно до законів діалектики, то теоретичною і методологічною основою дослідження трансформації аграрних відносин є діалектичний метод пізнання. Застосування цього методу передбачає, що процеси та явища у сфері економічного життя суспільства перебувають у постійному русі, виникають, розвиваються і зникають. Діалектичний метод спирається на такі принципи: 1) усі явища та від-

носини реального життя перебувають у процесі постійного розвитку та змін; 2) розвиток будь-якого явища відбувається від простого до складного, від нижчих форм до вищих; 3) рушійною силою розвитку, що зумовлює перехід від простого до складного, є єдність і боротьба протилежностей, внутрішні суперечності явища.

В умовах якісних перетворень (реформування) аграрного сектору нерідко застосовується метод економічного експерименту, який полягає у дослідженні господарського явища шляхом активного впливу на нього. Він дозволяє апробувати теоретичні моделі у конкретних виробничих умовах на обмеженій, але достатній для обґрунтованих висновків кількості об'єктів. Цей метод дозволяє запобігти у майбутньому недоцільним витратам фінансових та інших ресурсів і можливим збиткам для економіки країни. Крім того, дає змогу визначити закономірності розвитку аграрної економіки або її окремих складових. Наприклад, у 1997 р. у Глобинському районі Полтавської області було проведено експеримент із перетворення п'яти колективних сільськогосподарських підприємств на господарські товариства. На основі позитивних результатів реформування подібні експерименти було проведено в інших областях. Прикладом використання цього методу на практиці може також бути апробація у декількох районах України єдиного податку в сільськогосподарському виробництві країни.

Із методом економічного експерименту тісно пов'язаний *метод економічного моделювання*, який являє собою формалізований опис і кількісне вираження економічних процесів та явищ за допомогою економіко-математичних способів, що формалізовано відображають реальну картину економічного життя. Цей метод дає змогу дослідити основні риси і закономірності реальної суспільної практики.

Ще одним методом пізнання економічної реальності є *метод економічного спостереження*, який являє собою цілеспрямоване й організоване сприйняття фактів, що дає первинний матеріал для наукового дослідження. Отримані у результаті спостереження дані у подальшому аналізуються та класифікуються. Оскільки при проведенні спостереження спостерігач не здійснює активного впливу на об'єкт спостереження, цей метод широко застосовується у демографії та соціології при дослідженні соціальних явищ і процесів. Слабким аспектом цього методу є те, що за його допомогою можна лише фіксувати факти, проте не можна розкрити причин такої ситуації.

Для побудови теоретичної концепції економічної політики доцільно застосовувати аксіоматичний метод, за яким деякі твердження теорії приймаються як вихідні аксіоми, а всі інші положення виводяться із них шляхом міркування за певними логічними правилами.

Отже, як бачимо, з метою більш глибокого розуміння сутності, причин та закономірностей розвитку аграрних відносин необхідно задіяти сукупність методів наукового дослідження. Результатом застосування цієї сукупності методів є обґрунтування економічних категорій та визначення взаємозв'язків і залежностей, що існують між ними. Ці взаємозв'язки і взаємозалежності знаходять свій прояв у економічних законах, які виражають глибинну суть явищ, їх внутрішній зв'язок і взаємозалежність. Крім того, при дослідженні явищ і процесів необхідно дотримуватися таких методологічних принципів: об'єктивності, системності, доказовості, враховувати дію законів діалектики, спиратися на принципи і категорії діалектики, дотримуватися принципу діалектичної єдності теорії та практики тощо.

Висновки. Сьогодні в економічній науці відсутнє комплексне теоретичне осмислення розвитку системи сучасних аграрних відносин та бачення методології дослідження їх трансформації. Така ситуація склалася

у зв'язку із тим, що природа та сутність аграрних відносин, закономірності, чинники та наслідки їх трансформації не можуть бути повною мірою з'ясовані на основі лише якогось одного наукового підходу. Однак не менш важливою проблемою при дослідженні трансформації аграрних відносин (поряд із теоретичною та методологічною) на сучасному етапі є та, що сьогодні трансформація аграрних (та й економічних) відносин у багатьох країнах світу відбувається на принципах євроцентризму, що веде до уніфікації аграрних відносин та руйнування цивілізаційних укладів.

На нашу думку, виходячи із різноманітності суб'єктно-об'єктного складу аграрних відносин та переплетення у сільському господарстві природних, біологічних, соціальних, економічних та інших процесів, необхідності аналізу сільськогосподарського виробництва у тісному зв'язку з динамічним соціокультурним середовищем, до дослідження трансформації аграрних відносин доцільно застосовувати систему взаємопов'язаних підходів, що дозволить подолати методологічні проблеми сучасної економічної науки та забезпечити формування й реалізацію комплексної аграрної політики щодо подальшої трансформації аграрних відносин. Ключовими ознаками сучасної парадигми методології досліджень трансформації аграрних відносин має стати не лише її системний характер, але й людиноцентрична спрямованість.

Основними підходами до дослідження аграрних відносин як складової економічної системи мають бути: динамічний, системний, діалектичний, формаційний, цивілізаційний, інституціональний, філософський, соціо-економічний, праксеологічний, а основними методами – єдність аналізу і синтезу, індукції й дедукції, абстрагування, порівняння, поєднання кількісного та якісного аналізу, логічного й історичного підходів, економічне моделювання, економічний експеримент, економічне спостереження, аксіоматичний, компаративного аналізу, системного аналізу, метод міжсистемних трансформацій тощо. Застосування сукупності різних, але взаємопов'язаних між собою наукових підходів та методів до дослідження аграрних відносин й закономірностей їх трансформації дозволить поглибити можливості проникнення у сутність цього явища та визначити сучасні інституційні форми функціонування суспільства.

Дискусія. Аграрний сектор являє собою складну систему, яка складається із виробничої, соціально-демографічної та екологічної підсистем. На сьогодні методологія досліджень трансформації аграрних відносин спрямована переважно на вивчення їх виробничої та меншою мірою соціально-демографічної підсистем. Тим часом екологічна складова аграрного сектору залишається поза увагою вчених. Тому наразі існує необхідність розробки засади комплексного (соціо-економіко-екологічного) підходу до дослідження трансформації аграрних відносин.

Список використаних джерел:

1. Scientific method (English): home page of prof. Frank L. Y. Wolfs. Department of Physics and Astronomy, University of Rochester, № 4 14627, USA. – Режим доступу: <http://teacher.pas.rochester.edu/physlabs/appendix/appendix.html>.
2. Scientific methods (English) Sci – Tech Encyclopedia: McGraw – Hill Encyclopedia of Science and Technology, 5th edition. – Режим доступу: <http://www.answers.com/topic/scientific-method>.
3. Андрійчук В. Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2016. – № 7. – С. 87–94.
4. Базилевич В. Д. Философская направленность экономико-методологических исследований / В. Д. Базилевич // Европейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2. – С. 14–17.
5. Бородіна О. М. Системний підхід у сучасних агро-економічних дослідженнях / О. М. Бородіна // Економіка та прогнозування. – 2004. – № 4. – С. 39–48.
6. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економіки знань / Анатолій Гальчинський. – К.: Либідь, 2013. – 472 с.

7. Гаманкова О. О. Діалектичний метод пізнання в теорії страхування / О. О. Гаманкова // Вчені записки: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 11. – С. 41–48.
8. Гражевська Н. І. Методологічні орієнтири синергетичного підходу в економічних дослідженнях / Н. І. Гражевська // Вісн. Київ. ун-ту. Серія Економіка. – 2013. – № 146. – С. 26–29. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/146-5/7>.
9. Зайцев Ю. К. Сучасна парадигма методології досліджень постіндустріального суспільства / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук // Вчені записки: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 11. – С. 3–13.
10. Зайцев Ю. К. Сучасна політична економія (проблеми та інституційне поле предмета і методології досліджень): навч. посіб. / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2011. – 337 с.
11. Зайцев Ю. К. Сучасні підходи у методології пізнання сутності закономірностей і тенденцій розвитку економічних систем / Ю. К. Зайцев // Вчені записки: зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 14(2). – С. 3–13.
12. Зайцев Ю. К. Трансформація ціннісних орієнтирів розвитку сучасної економіки: форми прояву, проблеми та перспективи / Ю. К. Зайцев // Економічна теорія та право. – 2016. – № 3(26). – С. 11–26.
13. Ильин В. В. Философия истории / В. В. Ильин. – М.: Московск. ун-т, 2003. – С. 20–21.
14. Колганов А. И. Экономическая компаративистика / А. И. Колганов, А. В. Бузгалин. – М.: Инфра-М, 2011. – 746 с.

15. Колот А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності [Електрон. ресурс] / А. М. Колот. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609714.pdf>.
16. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституційні засади: моногр. / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
17. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження / С. В. Мочерний. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
18. Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку / О. Попова // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 73–84.
19. Федорченко А. В. Особливості застосування системного підходу та системного аналізу в теорії і практиці маркетингу / А. В. Федорченко // Вчені записки: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 11. – С. 55–60.
20. Чухно А. А. Твори: у 3 т. / А. А. Чухно / НАН України, Київ: нац. ун-т імені Т. Шевченка, Наук.-досл. фін. ін-т при М-ві фін. України. – К., 2006. – Т. 2: Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 2006. – 512 с.

Received: 28/09/2017
1st Revision: 07/10/2017
Accepted: 14/11/2017

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

О. Шульга, канд. экон. наук, доц.

ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана", Киев, Украина

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРАРНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Определены проблемы формирования методологии исследования трансформации аграрных отношений. Обосновывается целесообразность соблюдения при исследовании трансформации аграрных отношений системной парадигмы, ключевым признаком которой должно стать ее человекоцентрическая направленность. Предложены научные подходы и методы, которые целесообразно применять в процессе исследования причин, тенденций и закономерностей трансформации аграрных отношений, раскрыта их сущность. Обосновывается целесообразность применения междисциплинарных подходов в процессе изучения аграрных отношений.

Ключевые слова: методология; парадигма; подход; метод; аграрные отношения.

O. Shulga, PhD in Economics, Associate Professor

SHEE "Kiev national economic university named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine

PROBLEMS OF FORMATION OF THE METHODOLOGY OF RESEARCH OF TRANSFORMATION OF AGRARIAN RELATIONS

The problems of formation of the methodology of the study of the transformation of agrarian relations are determined. The expediency of compliance with the study of the transformation of agrarian relations of the system paradigm, the key feature of which should be its human-centric orientation, is substantiated. Proposed scientific approaches and methods, which are expedient to use in the process of research of causes, trends and patterns of transformation of agrarian relations, their essence is revealed. The expediency of applying interdisciplinary approaches in the process of studying agrarian relations is substantiated.

Key words: methodology; paradigm; approach; method; agrarian relations.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Scientific method (English): home page of prof. Frank L. Y. Wolfs. Department of Physics and Astronomy, University of Rochester, N 4 14627, USA. – Available at: <http://teacher.pas.rochester.edu/physlabs/appendix/appendix.html>.
2. Scientific methods (English) Sci – Tech Encyclopedia: McGraw – Hill Encyclopedia of Science and Technology, 5th edition. – Available at: <http://www.answers.com/topic/scientific-method>.
3. Andriychuk, V. G., 2016. Essential aspect of the methodology of scientific research. Economy of the agroindustrial complex, 7, pp. 87–94.
4. Bazilevich, V. D., 2012. Philosophical orientation of economic-methodological research. European vector of economic development, 2, pp. 14–17.
5. Borodina, O. M., 2004. System approach in modern agro-economic studies. Economics and Forecasting, 4, pp. 39–48.
6. Galchinsky, A., 2013. Political Neo-Economics: The Beginnings of the Updated Paradigm of the Knowledge Economy. Kiev: Lybid, 472 p.
7. Gamankova, O. O., 2009. Dialectical method of cognition in the theory of insurance. Scientific notes: collection of scientific works, issue 11, pp. 41–48.
8. Grazhevskaya, N. I., 2013. The Methodological Guidelines Synergetic Approach in Economic Research. The Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 146, pp. 26–29. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/146-5/7>.
9. Zaitsev, Yu. K., Savchuk, V. S., 2009. Contemporary paradigm of the methodology of studies of post-industrial society. Scientific notes: collection of scientific works, issue 11, pp. 3–13.
10. Zaitsev, Yu. K., 2011. Modern political economy (problems and institutional field of the subject and methodology of research): Tutorial. Kiev: KNEU, 337, [3] p.
11. Zaitsev, Yu. K., 2012. Modern approaches in the methodology of knowledge of the essence of laws and trends in the development of economic systems. Scientific notes: collection of scientific works, issue 14 (2), pp. 3–13.
12. Zaitsev, Yu. K., 2016. Transformation of value orientations for the development of modern economics: forms of manifestation, problems and perspectives. Economic Theory and Law, 3 (26), pp. 11–26.
13. Ilyin, V. V., 2003. Philosophy of History. Moscow: Moscow University, pp. 20–21.
14. Kolganov, A. I., Buzgalin, A. V., 2011. Economical Comparative Studies. Moscow: Infra-M, 746 p.
15. Kolot, A. M. Interdisciplinary Approach as the Dominant of the Development of Economic Science and Educational Activities. – Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609714.pdf>.
16. Lopatinsky, Yu. M., 2006. Transformation of the agrarian sector: institutional foundations: monograph. Chernivtsi: Ruta, 344 p.
17. Mocherniy, S. V., 2001. Methodology of Economic Research. Lviv: World, 416 p.
18. Popova, O., 2012. Agrosfera: Socioeconomic Content and Principles of Sustainable Development. Economy of Ukraine, 5, pp. 73–84.
19. Fedorchenko, A. V., 2009. Peculiarities of Application of the System Approach and System Analysis in the Theory and Practice of Marketing. Scientific notes: collection of scientific works, issue 11, pp. 55–60.
20. Chukhno, A. A., 2006. Works: 3 Volume. Volume 2. Information Post-industrial Economics: Theory and Practice. Kiev, 512 p.

EXTENDED ABSTRACT IN ENGLISH AND REFERENCES (IN LATIN): TRANSLATION / TRANSLITERATION / TRANSCRIPTION

A. Bokhan, PhD in Economics, Associate Professor
ORCID iD 0000-0002-6279-4374

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/1>

p. 6-12

STRATEGIC AND ECONOMIC MODALITY OF ENVIRONMENTAL DIPLOMACY

Modern development of humanity and its well-being is measured by the parameters of progressive achievements, global resonance and ecological warnings. XXI century, forming a new architecture of the world economy, which requires countries to resource diversification, market innovation and modification of the concept of leadership in combinatorial forms of competition and confrontation, consolidation and partnership. The dialogue of civilizations always contains contradictions and demonstrates the relative stability of communities in terms of ecological risk. International politicians are calling for the approval of constructivism economic activities on the basis of environmental diplomacy. Purpose. Determination of activation modality stratagem environmental diplomacy in the context of consolidating the areas of international economic relations, globalization challenges and opportunities. Result. New aspirations of humankind radically change the idea of naturalness and safety of its habitat, increase the importance of information and technological attributes of activity, cause the reactionary nature of the scale of the economic confrontation. Pause economic and technological expansionism unrealistic, but to channel the energy in a more environmental expansionism direction is necessary. Great hopes are placed on the active forms of diplomacy based on multi-level mobility of its subjects and ecological factors strengthen countries stratification. Traditionally, diplomacy is synchronized with the negotiation process, which are presented to the interests and intentions, tactics and strategy of the leaders of the political and business elite of the world. The development of environmental analysis diplomacy takes place under the pressure of massive information flows, multinational business interests and ideology of the hybrid wars. Environmental diplomacy is able to set the modality (way) hypothetical implementation, realistic, pragmatic and forward-looking intentions of subjects in order to establish international economic contact, the rotation from the position of outsider or insider on the world market. This is facilitated by various stratagems countries that represent the spectrum of their inclusion in the global economic processes through the act (action) and the pact (agreement) modality. Conclusion. Environmental diplomacy is a dynamic and attacking character to update the development of the format in international economic relations. Ukrainian diplomatic service needs to be reformed and modernized, as well as focused and motivated to introduce in the international practice of promises for environmental image.

1. The Sustainable Development Goals Report 2017, United Nations, New York, 2017. p. 2.
2. SIPRI 2015: Annals: Armament, disassembly and international security: trans. engl. Stockholm International Institute for Peace Research, Ukrainian Center for Economic and Political Studies named after O. Razumkov; editor. ukr. L. Shangin, K., Zapovit, 2016. pp. 35-44 (in Ukr.)
3. Babichev, N., Borovskiy, Y., 1982. Dictionary of Latin winged words / Under. edited by J.M. Borowski, M., p. 477 (in Rus.)
4. Economic security of Ukraine in conditions of globalization challenges: monograph / for zag. edited by A. A. Mazaraki. – K.: Kyiv National University of Trade and Economics, 2010. p. 718 (in Ukr.)
5. Flissak, C., 2015. European milestones for Ukraine's economic diplomacy diversification Ukraine. Economic Annals-XXI, 5-6, 11-14. (in Ukr.)
6. Tsivaty, V., 2016. Environmental Diplomacy on the Chernobyl disaster: Institutional and International Political Cooperation Context. Scientific Bulletin of Diplomatic Academy of Ukraine. 23, II, ser. "Political science", 128-134 (in Ukr.)
7. Afontsev, S., 2014. the Global economy in search of new growth models. World economy and international relations. 2, 3-12. (in Rus.)
8. Isachenko, T., 2015. Economic diplomacy in the conditions of political crisis. Vestnik St. Petersburg University. 3, 46-64. (in Rus.)
9. Rogozhina, N., 2013. Global environmental security: the position of the developing countries. World economy and international relations, 2, 3-11. (in Rus.)
10. Blaxekjer, L. O., 2016. New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy. Available at: <http://www.e-ir.inf>.
11. Cabirol M., 2012. Fabius veut "une diplomatie économique" forte. La Tribune. Available at: <http://www.latribune.fr/19.07.2012>.
12. Carrier G. Economic diplomacy. The diplomat and the market / trans. with FR. – M.: Rosspen, 2003. – 296 p. (in Rus.)
13. Shatalov, B., 2009. Theory and practice of expansionism: Experience of strong powers – M.: Book House "Librokom". – p. 320-322. (in Rus.)
14. Bokhan, A., 2016. Consolidating diplomacy in ecologization of competitive relations. Herald KNTEU. vol. 6, pp. 5-16.
15. Medvedev S., Tomaszow, I., 2010. Concept of global public goods: possibilities and limitations. World economy and international relations, 2, 38-47 (in Rus.)
16. Chumakov, A., 2006. Metaphysics of globalization. Cultural-civilization context: monograph – M.: "Kanon+", pp. 474-475. (in Rus.)
17. Gensek OON Pan Gi Mun. 2015. Era of new opportunities. Available at: http://dt.ua/POLITICS/194484_.html/18.12.2015.
18. Paris climate conference: success or failure. Available at: www.ng.ru/ng_energiya/12.01.2016.
19. France. Finance. Banks. № 2345783. – Available at: <http://polpred.com/11.10.2017>.
20. Rifkin, J., 2014. The third industrial revolution: How horizontal interactions change the energy, economics and the world / ed. from english. – M.: Al'pina non-fixe, – 410 p. (in Rus.)
21. Switzerland. The electric power industry, 1994627. Available at: polpred.som/new.

22. Nobel laureate S. Alexievich tells about the accident at the Chernobyl nuclear power plant. Available at: inosmi.ru/social/13.04.2016 (in Rus.)

23. The new role of France in the Arctic. № 1926743. Available at: <http://polpred.com/07.09.2016>.

V. Branovitskiy, PhD in Economics, Assistant

ORCID iD 0000-0002-4339-2214

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/2>

p. 12-19

OWNERSHIP POLICY

The article examines the ownership policy in Ukraine. It makes a survey of the following: the current situation at state-run enterprises and their efficiency; the key criteria of the classification of state-run enterprises for the privatization for the period of 2017-2020. The article evaluates the institutional changes coming from a new law on the privatization of state-owned property in Ukraine. It reveals the stages of making the ownership policy as a state strategy. It describes the measures meant to raise efficiency in the area of the public property management. The article assesses the state of play of the stock market in Ukraine as a mechanism to attract money to the real economy. It recommends attracting foreign investment to the public sector of economy following the restructuring process via IPO or sale to a strategic investor (Private equity). It considers the positive aspects in the completion of active privatization and the scope of the main privatization risks.

1. Heyets' V., 2005. Some comparative features of the transformational models of the economy of Ukraine and Russia]. *Economy of Ukraine*, 5, p. 14.

2. Belyaev O. O., Bebelo A. S., Komyakov O. M., 2003. The state and transition economy: the mechanism of their interaction, *Kiev National economy university*, p. 190.

3. Baranovskyy, O. A. 2004. The problems of the legal regulation of legalization of fund and income in Ukraine. *National security and defense*, 2. pp. 2–13.

4. Zhalilo, Ya., 2009. A. Theory and Practice of forming an efficient and economical strategy of State. *Monography*. p. 336.

5. Mandybura, V. O., 2005. Regulatory and Legal Constituent of the Institutional Architecture of the State Ownership. *Economic Theory*, 1. pp. 67-80.

6. Malyy, I. Y. 2004. Institutional changes in the system of distribution of economic factors in a transitive economy. Available at: http://etet.org.ua/docs/ET_04_1_56_uk.pdf.

7. Malyy, I. Y., 2004. Development of the economy and the state: from political economy to the science of management. *Economic theory*, 1, pp. 56-68.

8. Paskhaver, Y. O., Verkhovodova, L. T., Agaev, K. M. 2006. Privatization and reprivatization in Ukraine after the Orange Revolution. In the superstructure: Center for Economic Development, pp. 106-142.

9. Chukhno, A. A., Leonenko, P. M., Yukhimenko, P. I. 2010. *Institutional and Information Economics*. p. 687.

10. Yakubenko, V. D. 2011. Multiple Relationships between institutions of Ownership, Power and Administration in the Corporate Vertical. *Scientific papers of Donetsk National Technical University. Series: economical*. Whip 40-1, p. 214.

11. Yakubenko, V. D. 2010. Structuring the Rights and Property Relations. *Scientific papers of the Donetsk National Technical University. Series: economical*, pp. 240-250.

12. Leszek Balcerowicz. 1997. *Socialism, capitalism, transformation: sketches from the turn of the epoch*, Warszawa.

13. Kolodko, G. 1998. Economic Neoliberalizm Became Almost Irrelevant. *Transition*, 9 (3), p. 3.

14. Stihlits, Dzh. 1999. Where are the reforms going to. *Questions of economy*. 7. p. 23.

15. Olson, V. 2000: *Outgrowing Communism and Capitalist Dictatorships*. Power and Prosperity, p. 60.

16. Woodruff, David, M. 2004. Property rights in context: privatization's legacy for corporate legality in Poland and Russia. *Studies in Comparative International Development*, 38 (4). pp. 82-108. ISSN 0039-3606, – Available at: http://personal.lse.ac.uk/woodruff/_private/materials/property_rights_in_context_scid.pdf.

17. Frydman, M., Frydman, R. 2007. *Freedom to choose: Our position*, p. 356.

18. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2016. 100 largest state enterprises of Ukraine for 2016 (specified). Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=141fbafe-abe3-4d18-8bbe-94bf889bcf26&title=100-NaibilshikhDerzhavnikhPidprimstvUkrainiZa2016-Rik>.

19. Bilyk, M. D., Bilyk, T. O. 2014. The State Sector of Economics in Foreign Countries and Problems of the National Sector. *Biznes Inform*. 5. pp. 36–42.

20. Yarema, O. R. 2016. Macroeconomic analysis of the influence of the public sector on economic growth in Ukraine. *Dissertation*. p.35. Available at: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis_yarema.pdf.

21. The share of the public sector in the economy, Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikil>.

22. Project of Law "About privatization of State Property. Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=227108b9-c288-4f96-8926-da72f1895fea&title=NatsionalnaRadaReformRozglianulaproektzakonuuprivatizatsiiuderzhavnogomaina>.

23. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2015. 100 largest state enterprises of Ukraine for 2015. Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f6738525-4eb4-4460-92b9-ab6ef8ac9481&title=MinekonomrozvitkuOpriludniloNoviZvitiProRezultatiRoboti100-NaibilshikhDerzhpidprimstvUkraini>.

24. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2014. 100 largest state enterprises of Ukraine: results of 12 months of 2014. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.

25. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine 2017. Vision of the future of Triage state enterprises Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=901e0f3b-0298-4567-a1ff-6ac756c2bc9e&title=MinekonomroztvitkuOpublikovaloBachenniaSchodoMaibutnogoDerzhpidprimstvTriag>.
26. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine Roadmap for reform of the state-owned enterprises sector (Triage), 2017. Available at: https://issuu.com/mineconomdev/docs/triage_presentation_2_ukr_-_final.
27. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2015. No. 271 On conducting transparent and competitive privatization. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/271-2015-%D0%BF>.
28. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Strategic vision of management of public enterprises. Available at: https://issuu.com/mineconomdev/docs/draft_law_on_privatization_ukr_-_fo.
29. OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition / Available at: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/oecd-guidelines-on-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-2015_9789264244160-en#We2uFluCyM8.
30. CMU resolution, 2017 No. 351. About Approval of the Basic Principles of State Ownership in Public Joint Stock Company "National Joint-Stock Company" Naftogaz of Ukraine. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/351-2017-%D0%BF>.
31. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. 2015. № 390 Some issues of audit of economic entities of the state sector of the economy. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/390-2015-%D0%BF>.
32. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. 2007. № 832. About Approval of the Procedure for Controlling the Execution of Functions for the Management of State-owned Objects of Property and the Criteria for Determining the Effectiveness of Management of State-Owned Objects. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832-2007-%D0%BF>.
33. Resolution of the MERTU. 2007. On Approval of Methodological Recommendations for the Application of the Criteria for Defining the Effectiveness of Management of State-Owned Objects. Available at: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/printable_article?art_id=199988.
34. Ukraine Tops EMEA List for Potential Investment. 2017. Available at: <https://www.institutionalinvestor.com/article/b1505pwjbx4g03/ukraine-tops-emea-list-for-potential-investment>.
35. Byalas M. Privatization of state-owned enterprises in Poland – betrayal or victory. Available at: <http://spm.ucu.edu.ua/2016/05/27/pryvatyzatsiya-derzhavnyh-pidpryemstv-u-polshhi-zrada-chy-peremoga/>
36. Why Private Equity Has \$963 Billion in Dry Powder / Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-01/why-private-equity-has-963-billion-in-dry-powder-quicktake-q-a>.
37. Ukrainian exchange. Available at: <http://www.ux.ua.ua/issue.aspx?code=TATM>.
38. Ukrainian exchange. Available at: <http://www.ux.ua.ua/issue.aspx?code=CEEN>.
39. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2015. Ukrainian state-owned enterprises: Opportunities for privatization. Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a90b8e5d-f3ef-4fea-91d2-3f2b5c49e486&title=MinekonomroztvitkuTaFdmuPrezentuvaliNoviiZakonoproektproPrivatizatsii>.
40. Kozyuk, V., Dluhopol's'kyi, O. 2017. Influence of the distance of power and value orientations on oligarchism and the development of crown sectors in modern economic systems. Bulletin of the Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University. vol. 4. pp. 30-37. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/193-4/5>.
41. Branovytskiy, V. V. 2015. Legitimization of ownership in the conditions of transition economy. Bulletin of the Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University, Economy. Vol. 2. pp. 100–105. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/16>.

M. Vorobiova, PhD Student
ORCID iD 0000-0001-9282-0628
Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/3>
p. 19-26

THE FEATURES OF THE PROCEDURE FOR MAKING THE DECISION ON THE IMPLEMENTATION OF PROJECTS THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

The article is devoted to the study of the procedure for making a decision on the implementation of public-private partnership, which has developed in Ukraine. All stages of preparation and implementation of state and business partnership projects were comprehensively considered, among which: 1) proposals for the PPP implementation; 2) analysis of the effectiveness of PPP implementation; 3) making a decision on the implementation of public-private partnership. The author determined that each of the considered stages is imperfect and requires appropriate legislative improvement. It was noted that the main disadvantages are the deficiency of information for submitting a proposal for the PPP implementation; deficiency of system of criteria for project selection; the imperfection of the issue of initiating a partnership from the private partner; unformed of the list of objects that can be provided in public-private partnership; limited criteria for competitive offers evaluation; deficiency of control and monitoring system for projects. In order to overcome the aforementioned disadvantages, the proposals to improve the specific components of the PPP implementation mechanism were given by the author.

It was concluded that it is not possible to change the situation fundamentally by improving legislation. It is also necessary to develop the appropriate institutional support of PPP in three main directions: improvement of legislation; development of the institutional environment for working out and implementation of projects; development of the mechanism for managing the formation and implementation of PPP.

1. Bondar, N., Navrotska, T., 2016. Etapy pidhotovky ta realizatsii proektu derzhavno-pryvatnoho partnerstva. Molodyi vchenyi, № 2: 17-20. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_2_7.
2. Tarash, L., Petrova, I., 2014. Mekhanizm realizatsii partnerskoi vzaïemodii derzhavy i pryvatnoho sektoru. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, № 2: 140-153. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2014_2_30.

3. Naumenkova, S., Mishchenko, S., Tishchenko, Ye. 2016. Finansovi instrumenty ubezpechennia vid politychnykh ryzykiv u proektnomu finansuvanni. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, № 10 (187): 6-17. Available at: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/01/187_6-17.pdf DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2016/187-10/1>.
4. Smentyna, N., Klievtsievych, N., 2017. Rol DPP u zabezpechenni zbalansovanoho rozvytku terytorialnykh sotsialno-ekonomichnykh system. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, № 5 (194): 39-45. Available at: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/10/194_39-45.pdf DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/6>.
5. Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.04.2011 # 384 "Deiaki pytannia orhanizatsii zdiisnennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva". Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF/page>.
6. Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.02.2011 # 232 "Pro zatverdzhennia Metodyky vyavlennia ryzykiv, poviazanykh z derzhavno-pryvatnym partnerstvom, yikh otsinky ta vyznachennia formy upravlinnia nymy". Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF>.
7. Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.03.2011 # 279 "Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia derzhavnoi pidtrymky zdiisnenniu derzhavno-pryvatnoho partnerstva". Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D0%BF>.
8. Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.02.2011 # 81 "Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia pryvatnym partnerom derzhavnomu partneru informatsii pro vykonannia dohovoru, ukladenoho v ramkakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva". Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/81-2011-%D0%BF/paran8#n8>.
9. Verkhovna Rada of Ukraine. 2012. Nakaz Minekonomrozyvku Ukrainy vid 27.02.2012 # 255 "Deiaki pytannia provedennia analizu efektyvnosti zdiisnennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva". Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0399-12/page2>.
10. Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. Zakon Ukrainy vid 01 lypnia 2010 r. # 2404-VI "Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo". Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
11. Naumenkova, S., 2013. Osoblyvosti otsiniuvannia efektyvnosti proektiv publichno-pryvatnoho partnerstva: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnska praktyka. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, № 134: 47-51. Available at: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wpcontent/uploads/2015/11/134_13.pdf DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/134-1/13>.
12. Stepanova, O. 2012. Instytutsiini mekhanizmy rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini. Efektyvna ekonomika, 6. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_44.

R. Kalinovskiy, PhD Student

ORCID iD 0000-0002-6119-6807

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/4>

p. 27-33

INFLUENCE OF THE BUDGET DEFICIT ON THE IMPLEMENTATION OF THE STATE STABILIZATION POLICY

The impact of budgetary processes on the economic situation in the country is a fundamental milestone in defining and implementing a macroeconomic stabilization policy. The classic ways to reduce the budget deficit are to increase budget revenues, reduce its expenditure part, external and internal borrowings. Nevertheless, it is necessary to take into account the positive and negative aspects of the application of each of them and to make effective measures within each of these instruments to stimulate the reduction of the budget deficit. The main measures aimed at improving the process of balancing the state budget of Ukraine include: improving the legal and regulatory framework of the budget process, using progressive technologies for budget planning and regulation, improving transfer policies and improving the efficiency of transfer payments, finding real reserves for increasing the revenue part of the state budget, rejection of the scarce funding concept, counteracting the "dirty" money laundering, implementation of a rigid budget funds austerity, etc.

1. Bazhenova, Yu.V., 2009. Simulation of monetary and fiscal policies influences on the economy of Ukraine with the help of an open dynamic stochastic model of general equilibrium. Economy and the state, 7 (79), pp. 33-36.
2. Petlenko, Yu., Mylovanova, Ye., 2017. Theoretical and methodological aspects of fiscal policy of the state. Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy, 1 (190), pp. 28-35. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/190-1/4>
3. Stiglitz, J., 1999. Economics of the public sector. Third edition. Available at: <http://www.twirpx.com/file/1892961/>
4. Mashko, A.I., 2010. Management of the state budget deficit. Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 5, pp. 152-158.
5. Danylenko, A.I., Grytsenko, A.A., Zymovets, V.V., 2010. Fiscal and Monetary Policy in Ukraine: Problems and Ways to Strengthen the Interconnection. National Academy of Sciences of Ukraine, 456 pp.
6. Implementation of the state budget of Ukraine. Available at: <http://index.minfin.com.ua/budget/>
7. Balastryk, L.O., 2010. Improvement of Methods of Strategic Priorities Implementation in the Budget Policy of the State. Economy and Entrepreneurship, 24, pp. 20-29.
8. Demianyshyn, V., 2009. Budget deficit and its impact on the crisis situation in Ukraine. Bulletin of the Ternopil State Economic University, 5, pp. 120-123.
9. Kolisnyk, O., 2011. Management of budget deficit. World Finance, 3-4, pp. 102-110.

M. Kichurchak, PHD in Economics, Associate Professor

ORCID iD 0000-0002-1927-5704

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/5>

p. 33-39

CONCEPT OF THE PUBLIC GOODS REPRODUCTION IN ECONOMICS

The essence of the concept "public goods reproduction" has found out and the most important theory-gnoseological vectors of this process research have formed. The author has analyzed the system of theoretical views on the economic entity of reproduction. It was defined this economic category was multivariable. It was grounded the multiplicity of its subject essence became the prerequisite for distinguishing of the concept "public goods reproduction". The main scientific approaches to understand the meaning of the public goods reproduction have considered. It was determined this economic category had synthetic character. Due to this the most adequate theoretical delineation of the concept "public goods reproduction" was represented and the basic reasons to determinate this theory-gnoseological principles were argued. The author had founded out that taking into account the existing criteria of the public goods classification their reproduction would scrutinized for the set of the theory-gnoseological vectors. Thereupon the scientific approaches to provide the integrity of the public goods reproduction vision and determine its many-sided nature were formed.

1. Avtonomov, V., Anan'in, O., Makasheva, N. (Eds.). 2002. Istoriya e'konomicheskix uchenij. Moskva: INFRA-M. (In Rus.)
2. Anikin, A., 1975. Yunost' nauki. Zhizn' i idei myslitelej-e'kononistov do Marksa. Moskva: Politizdat. (In Rus.)
3. Bazylevych, V.D., Hrazhevskaya, N.I., Maslov A.O., et al. 2011. In V. D. Bazylevych (Ed.). Istoriia ekonomichnykh uchen: khrestomatiia. Kyiv: Znannia. (In Ukr.)
4. Marks, K., 1988. Kapital. Kritika politicheskoy e'konomii. M.: Politizdat, T. 1: kn. 1, Process proizvodstva kapitala. XVIII. (In Rus.)
5. Bazylevych, V.D., Popov, V.M., Bazylevych, K.S. et al. 2008. In V.D. Bazylevych (Ed.). Ekonomichna teoriia: Politekonomiia. Kyiv: Znannia-Pres. (In Ukr.)
6. Havrylyshyn, B.D. and Mochernyi, S.V. Eds. 2000. Ekonomichna entsyklopediia. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia"; Ternopil: Akademiia narod. hospodarstva, T. 1, A (abandon) – K (kontsentratsiia vyrobnytstva). (In Ukr.)
7. Litvinov, A.S., 2014. K voprosu opredeleniya sushhnosti e'konomicheskogo vosproizvodstva. Ekonomika i organizatsiya upravlinnya, 3(19)–4(20), 164–171. (In Rus.)
8. Pavlyshenko, M.M., 2006. Zakonomirnosti vidtvorennia suspilnoho produktu i yikh vplyv na tsinoutvorennya. Lviv: Lvivska komerts. akademiia. (In Ukr.)
9. Kvasniuk, B.Ye., 2007. Vidtvoriuvalna struktura natsionalnoi ekonomiky. Ekonomichna teoriia, 4, 71–82. (In Ukr.)
10. Ampar, L.G., 2015. Sistemnyy vektor povysheniya e'fektivnosti vosproizvodstvennoy dinamiki. Ph. D. Kuban. gosud. un-t, Krasnodar. (In Rus.)
11. Dluhopolskyi, O.V., 2011. Suspilnyi sektor ekonomiky i publichni finansy v epokhu hlobalnykh transformatsii. Ternopil: Ekon. dumka TNEU. (In Ukr.)
12. Mortikov, V., 2005. Finansuvannya stvorennia suspilnykh blah. Finansy Ukrainy, 10, 76–82. (In Ukr.)
13. Vinokurova, Yu.A., 2001. Problemy reformirovaniya vosproizvodstva obshchestvennykh blag v Rossijskoy Federatsii (Abstract of PhD thesis). Kazanskij gosud. un-tet im. V. I. Ul'yanova-Lenina, Kazan'. (In Rus.)
14. Grabova, O.N., 2003. E'konomicheskie otnosheniya v proizvodstve obshchestvennykh blag (Abstract of PhD thesis). Kostromsk. gosud. un-t im. N.A. Nekrasova, Kostroma. (In Rus.)
15. Rubinshteyn, A.Ya., 2008. E'konomika obshchestvennykh preferentsij. Struktura i e'voluciya social'nogo interesa. SPb.: Aleteiya, 2008. – 560 s. (In Rus.)
16. Fedorova, Yu.V., 2005. Global'nye tendentsii proizvodstva obshchestvennykh blag (Abstract of PhD thesis). Saratovskij gosud. social'no-e'konom. un-tet, Saratov. (In Rus.)
17. Zalievska-Shyshak, A., 2013. Osoblyvosti vidtvorennia suspilnykh blah v transformatsiinii ekonomitsi. Visnyk Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, 146, 29–36. (In Ukr.)
18. Besley, T., Gatak, M., 1999. Public-Private Partnerships for the Provision of Public Goods: Theory and Applications to NGOs. The Development Economics Discussion Papers Series, 17, August.
19. Deacon, R., 2009. Public Good Provision under Dictatorship and Democracy. Public Choice, 1–2 (139), 241–262. DOI 10.1007/s11127-008-9391-x.
20. Williams, A., 1966. The Optimal Provision of Public Goods in a System of Local Government. The Journal of Political Economy, 74, 18–33.
21. Zhuravskaya, E., 2000. Incentives to Provide Local Public Goods: Fiscal Federalism, Russian Stile. Journal of Public Economics, 76, 337–368. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00090-0](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00090-0).
22. Kotelnikov, A.A., 2010. Gosudarstvennaya podderzhka vosproizvodstva opekaemykh blag (Abstract of PhD thesis). Saratov. gosud. soc.-e'konom. un-t, Saratov. (In Rus.)
23. Linyova, N.K., 2004. Osobennosti lokal'nykh obshchestvennykh blag v tranzitivnoy e'konomike (Abstract of PhD thesis). Yuzhno-Ural'skij gosud. un-tet, Chelyabinsk. (In Rus.)
24. Vodyanenko, O.I., 2012. Investicii v proizvodstvo obshchestvennykh blag: tendentsii i osobennosti razvitiya v Rossii (Abstract of PhD thesis). Saratov. gos. soc.-e'konom. un-t, Saratov. (In Rus.)
25. Vasil'ev, I.V., 2009. Klassifikatsiya obshchestvennykh blag. Baltijskij e'konomicheskij zhurnal, 1, 17–30. (In Rus.)
26. Longman English Dictionary Online. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.Vernadskoho. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.
27. Macmillan Dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary Online. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.Vernadskoho. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.
28. ABBYY Lingvo. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.Vernadskoho. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/webnavigator/dictionaries>.
29. Kichurchak, M., 2016. Vidtvorennia suspilnykh blah v ekonomichnii systemi Ukrainy: kontseptualni zasady teorii ta praktyky: monografiia. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. (In Ukr.)

V. Korneev, Doctor of Science (Economics), Professor

ORCID iD 0000-0003-0654-5311

State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics

of the Ministry of Economic Development of Ukraine, Kyiv, Ukraine,

O. Chebryako, Doctor of Science (Historical), Professor

ORCID iD 0000-0002-1563-9611

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/6>

p. 40-46

CRYPTOCURRENCY: ERA AND FIELD OF FINANCIAL INNOVATIONS

Essence of cryptocurrencies is considered in the article, their risks and prospects of development in Ukraine and world. Advantages and disadvantages of crypto currency are described. Positions of foreign central banks and other financial regulators are lighted up in relation to cryptocurrencies and markets of cryptocurrencies. It is offered, that the experience of Japan, Switzerland, the United States and England in this question should be used as a fairway. It is marked that corresponding activity and financial services must be licensed by the state as a type of professional activity on the stages of formation of cryptocurrency (mining) and support of its circulation (trading and financial consulting).

1. Vinya, P. and Keynsi, M., 2017. Epoch of cryptocurrencies. As bitcoin and blokcheyn change a world economic order, OOO "Mann, Ivanov i Ferber", Moskva.

2. Pashinska, A., 2017. The 5 most popular cryptocurrencies in the world. In addition to bitokin. Available at: https://espresso.tv/article/2017/08/30/alternatyvni_kryptovalyuta (Accessed 4 September 2017).

3. The official site of ukr.media. 2017. "Bitcoin split up and went up – what does it mean!". Available at: <https://ukr.media/business/316936/> (Accessed 8 August 2017).

4. Ivanova, A., 2017. China was able to reduce the cost of bitcoin by 1000 dollars. Available at: <http://comandir.com/2017/09/06/167055-kitaj-smog-ponizit-stoimost-bitkoina-na-1000-dollarov.html> (Accessed 6 September 2017).

5. The official site of Finansovyyi geniy. 2015. "Bitcoin system: pluses and minuses. Available at: <http://fingeniy.com/sistema-bitcoin-plyusy-i-minusy/> (Accessed 15 June 2017).

6. The official site of ovm24.com. 2017. "Advantages and disadvantages of Bitcoin". Available at: <http://ovm24.com/artic/36/preimushchestva-i-nedostatki-bitcoin.html>

7. The official site of Mirovoy krizis. 2017. "IMF Managing Director Christine Lagarde on crypto-currencies, P2P financial services and AI". Available at: http://worldcrisis.ru/crisis/2830199?utm_source=subscr&utm_medium=mail&utm_campaign=best (Accessed 10 October 2017).

8. Klyueva, N., 2017. Japan officially recognized bitcoins as a means of payment. Available at: <http://podrobnosti.ua/2170187-japonija-ofitsialno-priznala-bitkoiny-platezhnym-sredstvom.html> (Accessed 2 April 2017).

9. Ocheretnyuk, A., 2017. In Japan announced the launch of a new currency. Available at: <http://podrobnosti.ua/2201140-v-japonii-objavili-o-zapuske-novoj-valjuty.html> (Accessed 26 September 2017).

10. The official site of business-swiss. 2017. "Bitcoin", available at: <http://business-swiss.ch/mirovy-e-valyuty/bitcoin/>

11. Skripin, V., 2017. In China the ICO was banned, the market reacted by falling quotes of all major crypto-currencies. Available at: <https://itc.ua/news/v-kitae-zapretili-ico-ryinok-otreagiroval-padeniem-kotirovok-vseh-krupnyih-kriptovalyut/> (Accessed 4 September 2017).

12. The official site of biz.nv.ua. 2017. "NBU has determined the status of Bitcoin in Ukraine". Available at: <http://biz.nv.ua/finance/nbu-opredelil-status-bitcoin-v-ukraine-1910824.html> (Accessed 25 September 2017).

13. Hromaev, T., 2017. Control of circulation of crypto currency is impossible and does not make sense. Available at: <https://finclub.net/analytics/timur-khromaev-kontrolirovat-obrashchenie-kriptovalyut-nevozmozhno-i-ne-imeet-smysla.html> (Accessed 4 September 2017).

14. The official site of Forklog. 2017. "The Bank of England announced the benefits of issuing crypto-currency for GDP. Available at: <https://forklog.com/bank-anglii-zayavil-o-polze-emissii-kriptovalyut-dlya-vvp/> (Accessed 19 July 2017).

15. Karpenko, O., 2017. In Ukraine for the first time officially sold the apartment for crypto currency. Available at: <https://ain.ua/2017/09/26/kvartiru-za-ethereum> (Accessed 26 September 2017).

16. The official site of Vedomosti, 2015. "The New York Stock Exchange launched the index of bitcoins". Available at: <https://www.vedomosti.ru/finance/articles/2015/05/20/nyu-iorskaya-birzha-zapustila-indeks-virtualnoi-valyuti-bitcoin> (Accessed 20 May 2015).

17. The official site of Forklog. 2017. "ICO through the eyes of venture investors – a killer or a window of opportunity?". Available at: <https://forklog.com/ico-glazami-venchurnyh-investorov-ubijtsa-ili-okno-vozmozhnostej/> (Accessed 1 September 2017).

18. Chobanyan, M., 2017. How bitcoins conquer Kiev. Available at: <https://hmarochos.kiev.ua/2016/03/09/yak-bitkoini-pidkoryuyut-kiyiv/>

19. Ivanova, A., 2017. What can be bought in Ukraine for bitcoins, available at: <http://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/chto-mojno-kupit-v-ukraine-za-bitkoiny-363824>

20. Chaparro, F., 2017. Hedge funds are cashing in on bitcoin mania – there are now more than 50 dedicated to cryptocurrencies. Available at: <http://www.businessinsider.com/bitcoin-price-surge-leads-to-growth-in-hedge-funds-2017-8> (Accessed 30 April 2017).

21. The official site of Coinessa. 2017. "For the Bank of England a centralized analog bitcoin is developed". Available at: <https://www.coinessa.com/news/dlya-banka-anglii-razrabotan-tsentralizovannyj-analog-bitkoina/>

22. The official site of Mlnfln. 2017. "How to calculate the cost of cryptocurrencies". Available at: <https://minfin.com.ua/ua/2017/10/30/30695626/> (Accessed 30 October 2017).

23. Biryukov, A and Pustogarov, I., 2015. Bitcoin over Tor is not a good idea. In Security and Privacy, (SP), Symposium on, pages 122-134. IEEE, 2015. DOI: 10.1109/SP.2015.15

24. Kovalchuk, T., 2013. "Innovations in the field of money systems and some of their features", Bankivska sprava, 7, 3–12.

25. Reznichenko, Ye., 2017. Bitcoin: Future currency or financial pyramid?, Available at: http://ua.prostobank.ua/e_banking/statti/bitkoyin_valyuta_maybutnogo_chi_finansova_piramida.
26. Slozko, O., 2014. Modern trends in the transformation of the world financial system; in Slozko, O.O. (ed.), ISEMV NAN Ukrainy, Kiev, Ukraine.
27. The official site of Bitcoin. 2017. Available at: URL: <https://bitcoin.com>

Ye. Linder, PHD Student

ORCID iD 0000-0001-5343-5954

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/7>

p. 46-53

MACROECONOMIC SCENARIOS BUILDING AND BANK CREDIT RISK ASSESSMENT, BY THE EXAMPLE OF PSC "PROMINVESTBANK"

Based on foreign research, the article developed a methodology for stress testing of the bank and carried out its approbation in Prominvestbank. Dependence of the level of non-payments on macroeconomic indicators is determined by the logistic function, the parameters of which are determined based on the maximum likelihood method on historical data. The macroeconomic indicators that are most important for constructing a qualitative model for forecasting the level of non-payments are determined. A forecast of the future level of non-payments for a basic and stressful scenario is made. For this purpose, based on ARIMA models 1000 different macroeconomic scenarios that cover each quarter from 2017 to 2019 inclusive were built; 1000 different forecasts of the level of non-payments were received. For each quarter, the median of this set is chosen as the baseline level of non-payments, and 99% quantile is used as an adverse one. The corresponding sets of macroeconomic data are the baseline and adverse scenario. As the next steps for each scenario, the projected level of losses of the bank, the level of its capital, as well as the capital adequacy ratio are determined. Based on the latter, one can draw conclusions about the potential stability of the bank in the event of economic shocks.

The stress testing technique allows, based on autoregressive models such as ARIMA, to generate a baseline and adverse macroeconomic scenarios, as well as analyze the losses, capital and capital adequacy ratio of the bank for each of these scenarios.

1. Ruja, C., 2014. Macro Stress-Testing Credit Risk in Romanian Banking System, Munich Personal RePEc Archive, 23 July 2014, № 58244.
2. Jobst, A. A. et al., 2013. A Framework for Macroprudential Bank Solvency Stress Testing: Application to S-25 and Other G-20 Country F.S.A.P.s. International Monetary Fund Working Papers, №. 13/68, March 2013, 53 p.
3. E. C. B. (2017) Financial Stability Review, May 2017. European Central Bank, 176 p.
4. Jones, M. T., P. Hilbers, and G. Slack, 2004. Stress Testing Financial Systems: What to Do When the Governor Calls. International monetary fund, IMF Working Paper No. 127, 38 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.5089/9781451855012.001>.
5. Tarasevich, N. V., Litvinenko, A. M., 2014. Stress testing of risks as a tool for bank crisis management. Finances, accounting, banks, 1(20), pp. 255-263.
6. Andrievskaya I., 2007. Stress testing: methodology overview. Management in a credit institution, 5, pp. 88–96.
7. Anisimova L., 2015. Stress testing of banking system. Bulletin of the Kiev National Trade and Economic University, 3(1), pp. 90–100.
8. Pryidun L., 2001. Stress testing of bank credit risk: general characteristics and peculiarities of practical application. Bulletin of TNEU, 2, pp. 67–74.
9. Manzhos S., 2014. Stress testing of banks: methodology overview. Finance, accounting, banks, 1 (20), pp. 188–195.
10. Kyshakevish B., 2011. Stress testing of bank's economic capital based on single-factor models. Scientific bulletin of UNFU. Lviv: UNFU, Issue 21.02, pp. 210–212.
11. Kyshakevish B., 2011. Stress testing of bank's economic capital based on multi-factor models. Economic Scope: collection of scientific works, Dnipro: PSACEA, 45, pp. 161–171.
12. Kyshakevish B., 2011. Economic-mathematical modeling of bank credit risks. Thesis for a Doctor of Economics degree by specialty 08.00.11 – mathematical methods, models and information technologies in economics. National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv.
13. Instruction on the procedure for regulating the bank activities in Ukraine. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine, 368 of 28.08.2001.
14. On the size of the regulatory capital of the bank. NBU letter, 47-412/1061-13829 of 14.10.2008.
15. State Statistics Service of Ukraine. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Central Bank of Ukraine, Banking Statistics, Indicators of the banking system. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
17. Ministry of Finance of Ukraine, Archive of exchange rates. Available at: <http://index.minfin.com.ua/arch/>

I. Lyutyi, Doctor of Sciences (Economics), Professor

ORCID iD 0000-0002-3561-2432

V. Ivaniuk, PhD Student

ORCID iD 0000-0001-6888-8622

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/8>

p. 53-60

TAXATION OF INCOME OF PHYSICAL PERSONS AND LOCAL FINANCES: SURPRISES AND PERSPECTIVES OF THEIR SOLUTIONS

The article proposes a comprehensive vision of the personal income tax system issues in the context of its use as a tool for the formation of local public finances, a systemic approach to increasing its effectiveness in the context of the need to balance the interests in the chains of the "individual-society" general system: "individual-local community," "the territory of the labor force supplier-the territory of the labor force recipient (scope of application of labor)," "the local community-the territory/sphere where social services are provided." A conclusion is drawn about the dominant fiscal function of the personal income tax and the tax on real property other than a parcel of land, which exhibits the constant growth of its tax rates without an acceptable extension of the preferential part. The process of transforming these taxes and their budget-forming role in the formation of the capable united territorial communities were investigated. The main issues of enrollment and distribution of income tax among the budgets of different territorial communities as subjects of the process of decentralization of public finances were revealed. The significant amount of work is required to assess the actual and potential capacity of the respective territories in order to provide the relevant services in the context of the entire array of the settlement network, which requires the development of a budget classification that would contribute to more detailed local budgets in developing a model for their distribution of profitable tax that would better take into account the parameters of the capacity of territorial communities, provision of their residents with the relevant services. The conclusion is made on the necessity of forming the preferential part of the mentioned taxes on the new conceptual principles, which provide for an extensive and effective system of tax incentives that would be provided to taxpayers, indirectly through the participation of the state, opportunities for obtaining education, treatment, introduction of energy-saving technologies, saving, investing in construction of housing, etc., and also formed the motivation for legalization of incomes as the basis for expanding the tax base, increasing budget formation of relevant taxes.

1. Ministry of Finance of Ukraine. 2013. Budget Ukraine – 2013. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/bjudzhet-ukraini-2013?category=bjudzhet&subcategory=2013-budget>.

2. State Treasury Service of Ukraine. 2014. Execution of the State Budget. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=257806>.

3. State Treasury Service of Ukraine. 2015. Annual Report on the State Budget of Ukraine for 2015. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=311513>.

4. Shuskova Y., 2014. Issues with the formation of local budgets and ways of its solution. Available at: http://sophus.at.ua/publ/2014_11_25_lviv/sekcija_3_2014_11_25/problemi_formuvannja_dokhodiv_miscevikh_bjudzhetiv_ukrajini_ta_shljakhi_jikh_virishennja/69-1-0-1086.

5. Hanushchak, Y., 2013. Reform of the territorial organization of the state. Kyiv: TOV "Sofia-A".

6. Prots N., 2015. Formation of the local tax budget inflow in the context of the budget decentralization. Available at: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1501/15pnvfpn.pdf>.

7. Treshov M., 2014. Improving administration of taxes in the conditions of strengthening the resource basis of local budgets in Ukraine. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-4/doc/3/03.pdf>.

8. Kraynyk O., 2008. Strengthening the financial framework of local governments. Available at: http://www.lvivacademy.com/vidavnytstvo_1/visnik/fail/O.%C2%A0Kraynyk.pdf.

9. Sluhai S., 2006. Formation of local budget revenues in the context of transformation of the tax system. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Ekonk/2010_4/011_nehaychuk.pdf.

10. Petlenko Y., 2010. Local finance. Available at: <http://westudents.com.ua/glavy/99585-tema-12-printsipi-novogo-pdhodu-do-mstsevogo-opodatkovannya.html>.

11. Bondar S., 2015. The process of formation of inter-budgetary relations on the territory of modern Ukraine. Problems and Solutions. Available at: <http://intkonf.org/bondar-sya-protse-formuvannya-mizhbyudzhethnih-vidnosin-na-tereni-suchasnoyi-ukrayini-problemi-ta-shlyahi-yih-virishennya/>

12. Patoka I., 2014. Financial support for the sustainable development of united territorial communities as a component of effective decentralization of power in Ukraine. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4582>.

13. The Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. Tax Code. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2755-17>.

14. Mikhasuk I., 2012. Reform of personal income tax: analysis of domestic and foreign practices. Available at: <http://econom.lnu.edu.ua/files/>

15. The Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities". Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/214-2015-%D0%BF>.

16. The Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities". Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

17. L. Demydenko, J. Nakonechna, 2016. Openness and transparency of state and local budgets in Ukraine. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 10 (187), 20-27. Available at: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/archives/7976> <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2016/187-10/3>.

S. Mytsiuk, PhD in Economics

ORCID iD 0000-0002-8465-6546

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

V. Mehey, economist

ORCID iD 0000-0003-4442-7025

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/9>

p. 60-67

FINANCES OF ECONOMIC ENTITIES IN CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES

In the following article the essence of financial activity of economic entities and their influence on economic development are described. It is set that economic entities come forward as a basic source of the State budget filling. The structure and dynamics of the income from taxes and fees that play an important role in the financial adjustment of the economy are considered. It was revealed. That in the economy of the country there is a tendency to the swift rise of tax debt volumes of payers which are economic entities. State enterprises play a fundamental role and demonstrate high effectiveness of activity in strategically important branches of industry. The dynamics of the tax income according to the profit of some state enterprises is analysed. It is shown that the highest volumes of state support got those state enterprises that work in the power sector, the shipbuilding and the aircraft construction industries as well as in the metallurgy and IT- development industries. In the article is described the dynamics of subsidies and current transfers to enterprises during 2010-2017.

1. Azarenkova H., Semenova H., 2015. Finansove zabezpechennia staloho ekonomichnoho zrostantia pidpriemstva. Visnyk Universytetu bankivskoi spravy. № 2. (P.80–83). Available at: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1499252355.pdf> http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2015_2_15.
2. Davydenko N., Zelisko I., Buriak A., Drobot N. ta in. 2016. Finansovyi mekhanizm diialnosti ahrarykh subiektiv hospodariuvannia: [monohrafiia]. K.: TsP "Kompynt", 318 s.
3. Hlushchenko V., 2013. Rozvytok finansovoho potentsialu subiektiv hospodariuvannia yak osnova dosiahnennia finansovo- ekonomichnoi bezpeky: [kolektyvna monohrafiia]. Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina, 384 s.
4. Demydenko L., 2012. Fiskalni stymuly spriannia innovatsii v umovakh yevropeiskoi intehtatsii. Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. № 132. (P.36-39). Available at: http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/demydenko-l-the-fiscal-stimulation-of-innovation-in-different-eu-countries_18911.pdf.
5. Ziatkovskiy I., 2000. Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv[monohrafiia]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 228 s.
6. Kasperovych Yu., 2017. Fiskalni aspekty funktsionuvannia derzhavnykh pidpriemstv u konteksti finansovo-ekonomichnoi stratehii Ukrainy. Stratehichni priorytety. № 2 (43). (P.61-72). Available at: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1499252355.pdf>.
7. Liubenko N., 2009. Finansy pidpriemstv: [navch. posib.]. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 264 s.
8. Pasinovych I., Ivanets L., 2016. Problema pravovoi identyfikatsii subiektiv hospodariuvannia ta yikh finansovoi diialnosti. Rehionalna ekonomika. № 1. (P. 178-187). Available at: http://ird.gov.ua/pe/re201601/re201601_178_PasinovychII,IvanetsLV.pdf.
9. Tereshchenko O., 2003. Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia: [navch. posib.]. K.: KNEU, 554 s.
10. Torkatiuk V., Stadnyk H., Shutenko A. ta in. 2011. Pravove rehuliuвання hospodarsko-financevovoi diialnosti pidpriemstva: [monohrafiia]. Kh.: KhNAMH, 346 s.
11. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku, №436-IV. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-1>.
12. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Ofitsiyni sait Fondu derzhavnoho maina Ukrainy. Available at: <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-stateproperty-info.html>.
14. Revenue statistics 2016. Tax revenue trends in the OECD. Available at: <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics-2016-highlights.pdf>.
15. Ofitsiyni sait Organisation for Economic Cooperation and Development. Available at: <https://data.oecd.org/gga/general-government-revenue.htm#indicator-chart>.
16. Zvit Antymonopolnoho komitetu za 2016 rik. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712>.
17. Alternatyvni mekhanizmy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. Available at: http://cslr.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Alternative-mechanisms-for-the-socio-economic-development-of-Ukraine_.pdf.
18. Ofitsiyni sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
19. Analichnyi ohliad Top-100 naibilshykh derzhavnykh pidpriemstv Ukrainy za 2015 r. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.
20. Analichnyi ohliad Top-100 naibilshykh derzhavnykh pidpriemstv Ukrainy za 2016 r. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40a27e1b-8234-43d3-a37f-c4c752729fca&tag=FinansovaZvitnistPidprimstv>.
21. Ofitsiyni sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=98514301-0448-4eae-b8bd-10dc0535a851&title=AuditorskiVisnovkiTaRichniFinansoviZvitnostiDerzhavnikhPidprimstvZa2016-Rik>.
22. Podatok na prybutok pidpriemstv v Ukraini u 2011-2016 rr. Available at: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017-08-15-%D0%9F%D0%9F%D0%9F1.pdf>.
23. Pro stymuliuвання investytsiinoi diialnosti u priorytetnykh haluziakh ekonomiky z metoiu stvorennia novykh robochykh mist: Zakon Ukrainy vid 6 veresnia 2012 roku, №5205-17. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.

24. Miedvedkova N., 2015. Shliakhy vdoskonalennia biudzhetykh instrumentiv pidtrymky subiektiv hospodarskoi diialnosti v Ukraini. Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. №2(167). (P. 67-72). Available at: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/04/167.pdf> <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/11>.

25. Biudzhetni shchodennyk na 2016 rik. Available at: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/FEAO_Schodennyk_A5_web.pdf.

V. Romanchukovykh, PhD in Economics

ORCID ID 0000-0002-2624-5538,

O. Lymanska, Chief economist

ORCID ID 0000-0002-4708-16-40

National bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/10>

p. 68-76

CENTRAL BANK TRANSPARENCY AND EVALUATION OF MONETARY POLICY COMMUNICATIONS

Central banks transparency has increased rapidly in recent time. This paper focuses on structured review of the theoretical literature on transparency evaluation. It proposes a comprehensive analysis of measuring transparency for the central banks of Ukraine, Czech Republic, Poland, and Russia. The investigation is based on actual information disclosure employing Eijffinger-Geraats Transparency Index in 2010-IQ2017. It comprises the political, economic, procedural, policy and operational aspects of transparency. The result indicates that the National bank of Ukraine score increased from 5 in 2010 to 12 in IQ2017 out of 15 points. However, looking at specific aspects, it exhibits weak performance in the procedural and operational transparency. Considering the aggregate score, the central bank of Ukraine can be regarded as being transparent in its monetary policy. Notable changes in transparency of central banks tend to greater provision of information (and the National bank of Ukraine is not an exception) that is relevant to the evaluation of monetary policy communication instruments. The publication of the Inflation Report by the National bank of Ukraine is aimed at enhancing the transparency, predictability and confidence by explaining to the public the inflation determinants, the goals pursued by the regulator and the respective instruments used to achieve these goals over the medium term. Quantitative analysis of monetary policy communications show that regular and straightforward information contribute to strengthening the transparency of the central bank by enabling it to express its opinion on the macroeconomic development, and raising financial literacy among the population.

1. Fry, M., Julius, D., Mahadeva, L., Roger, S. and Sterne, G., 2000. "Key Issues in the Choice of Monetary Policy Framework", *Monetary Policy Frameworks in a Global Context*, London: Routledge, pp. 3-17.

2. Guthrie, G., Wright, J., 2000. Open Mouth Operations [online] *Journal of Monetary Economics*, No. 46, pp. 489 – 516. Available at: <https://ssrn.com/abstract=251905> [Accessed 03 August 2017].

3. Bini-Smaghi, L., Gros, D., 2001. Is the ECB sufficiently accountable and transparent? [online] *European network of economic policy research institutes working paper*, No. 7. Available at: <http://aei.pitt.edu/567/1/1-Barcelona-EIPA.pdf> [Accessed 03 August 2017].

4. Siklos, P., 2002. *The Changing Face of Central Banking: Evolutionary Trends Since World War II* Cambridge: Cambridge University Press.

5. Stasavage, D., 2003. Transparency, Democratic Accountability, and the Economic Consequences of Monetary Institutions [online] *American Journal of Political Science*, 47 (3), pp. 389-403. Available at: <http://eprints.lse.ac.uk/id/eprint/186> Accessed [05 August 2017].

6. Fracasso, A. Genberg, H., Wyplosz, C., 2003. "How do Central Banks Write? An Evaluation of Inflation Targeting Central Banks", *Geneva Reports on the World Economy Special Report*, No. 2.

7. De Haan, J., Amtenbrik, F., 2006. A Non-Transparent European Central Bank? Who is Blame [online] *University of Groningen*. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1138224> [Accessed 03 August 2017].

8. Eijffinger, S., Geraats, P., 2006. How Transparent Are Central Banks? [online] *European Journal of Political Economy*, Vol. 22 (1), pp. 1–22. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ejpolco.2005.09.013> [Accessed 05 August 2017].

9. Dincer, N., Eichengreen, B., 2007. Central Bank Transparency: Where, Why, and with What Effects? [online] *NBER Working Paper*, No. 13003. Available at: <https://ssrn.com/abstract=978909> [Accessed 05 August 2017].

10. Siklos, P., 2010. Central Bank Transparency: Another Look [online] *CAMA Working Paper*, No. 23. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1668213> [Accessed 03 August 2017].

11. Dincer, N., Eichengreen, B., 2013. Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures [online] *BOK Working Paper*, No. 21. Available at: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2013-09-16-15587972-0-bok-13-21-1.pdf [Accessed 05 August 2017].

12. Moiseev, S., 2008. "The transparency of monetary policy and increasing requirements for information disclosure by the Bank of Russia", *Moscow Financial and industrial academy, Center of Economic Research*, p. 10.

13. Kang, Y., Koc, A., Luo, X., Muller, A., Pinho, J., Zagaria, N., 2013. Central Bank Communication Policy: A Comparative Study" [online] *School of International and Public Affairs, Columbia University in the City of New York*. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/8caf/4e74989488fb4dce4917e3c00bc18d232eb9.pdf> [Accessed 22 July 2017].

14. Mishkin, F., 2004. Can Central Bank Transparency Go Too Far? In *The Future of Inflation Targeting* [online] *RBA Annual Conference Volume, in: Christopher Kent & Simon Guttman (ed.)*, pp. 48–65. Available at: <https://ssrn.com/abstract=603649> [Accessed 26 July 2017].

15. Levin, A., 2014. The Design and Communication of Systematic Monetary Policy Strategies [online] *Journal of Economic Dynamics and Control*, No. 49, pp. 52–69. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2014.09.004> [Accessed 26 July 2017].

16. Blinder, A., Ehrmann, M., Fratzscher, M., De Haan, J., Jansen, D., 2008. Central Bank Communication and Monetary Policy: A Survey of Theory and Evidence [online] *Journal of Economic Literature*, Vol. 46, No.4, pp. 910–945. Available at: <https://ssrn.com/abstract=1120764> [Accessed 08 August 2017].

17. Communication of monetary policy decisions by central banks: what is revealed and why (2009), *BIS Papers*, No. 49.
18. Grimaldi, M., 2011. Up for Count? Central Bank Words and Financial Stress [online] *Sveriges Riksbank Working Paper Series*, No. 252. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1946262> [Accessed 08 August 2017].
19. Buliř, A., Ćihak, M., Jansen, D., 2011. Clarity of Central Bank Communication about Inflation [online] *DNB Working Paper*, No. 333. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1979313> [Accessed 10 August 2017].
20. Shchegliuk, M., 2016. "Enhancing transparency of the National Bank of Ukraine as an important factor of ensuring the banking system stability", *Finance, accounting and audit*, Issue 1 (27).
21. Buliř, A., Ćihak, M., Jansen, D., 2014. Does the Clarity of Inflation Reports Affect Volatility in Financial Markets? [online] *IMF Working Paper*, No. 14/175. Available at: <https://ssrn.com/abstract=2513262> [Accessed 11 August 2017].

G. Kharlamova, PhD in Economics, Associate Professor

ORCID iD 0000-0003-3614-712X

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

O. Gumenna, PhD in Economics, Associate Professor

ORCID iD 0000-0002-3725-5272

National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/11>

p. 76-84

CREATIVITY IS VIRTUAL: LESSONS FOR UKRAINE

This article studies the role of a creative approach to business activity and economic development in general. More specifically, the essence of creative industries and dynamics of development of creative industries in the USA and the European Union are considered. In addition, the authors consider the formation and development of the creative economy in Ukraine.

On the basis of an econometric model the authors analyze the relationship between the costs of the population for cultural and entertainment activities and five factors – average wages, GDP (at cost), number of places for leisure, the number of people employed in the cultural sphere and the interest rate for loans. According to the results of the analysis, it was determined that the two main factors influencing the performance indicator (expenditure of the population on cultural and entertainment activities) are wages (income) and GDP. The model proved to be statistically reliable.

For the development of the creative economy of Ukraine, it is proposed to stimulate a system of measures that includes economic, cultural and social factors related to technology, intellectual property and tourism. These measures will help to achieve the strategic share of creative industries at over 40% of GDP by 2030.

1. Svydruk, I., 2012. *Kreatyvnyj menedzhment*. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury, p. 224.
2. Biz.liga.net. 2018. *Samoobrazovanye – byznes forumy, trenynhy y semynary v Ukrainy*. [online] Available at: <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3225018-budushchee-obrazovaniya-uroki-neopredelennosti.htm> [Accessed 9 Jan. 2018].
3. Marketing.spb.ru. 2018. Floryda R. Kreatyvnyj klass. Lyudy, kotorye sozdayut budushhee. [online] Available at: http://www.marketing.spb.ru/lib-around/Creative_class.htm [Accessed 9 Jan. 2018].
4. Henley, J. (2018). 'We can take it almost anywhere': how Brexit threatens the UK's creative industries. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/politics/2017/oct/19/we-can-take-it-almost-anywhere-how-brexit-threatens-the-uks-creative-industries> [Accessed 9 Jan. 2018].
5. Hokyns, J. YouTube. Vystuplenie na TED "Kreatyvnaya ekonomika". [online] Available at: https://www.youtube.com/watch?v=rCqhnlpQ_Xw [Accessed 9 Jan. 2018].
6. Scott, A.J., 2005. On Hollywood. The Place, the Industry, Princeton, Princeton.
7. Cooke, P., 2002. Knowledge Economies. Clusters, learning and cooperative advantage, Routledge Studies in International Business and the World Economy.
8. Cooke P., and Lazzeretti L. (eds.), 2008. Creative cities, cultural clusters and local economic development, Cheltenham, UK, Edward Elgar.
9. Florida R., 2008. Who's Your City?: How the Creative Economy Is Making Where You Live the Most Important Decision of Your Life, Basic Books, Random House.
10. Boix, R., and Lazzeretti, L., 2012. Las industrias creativas en España: unapanorámica, Investigaciones Regionales, vol. 22, pp. 181-206.
11. Maskell P., and Lorenzen M., 2004. The cluster as market organization, in *Urban Studies*, vol. 41 (5-6), 991-1009.
12. Florida R., 2002. The Rise of the Creative Class, New York, Basic Books.
13. De Propriis, L., Chapain, C., Cooke, P., MacNeill S., and Mateos-Garcia, J., 2009. The geography and creativity, Report 27, NESTA, UK.
14. Méndez, R., Michelini, J. J., Prada J., and Tebar, J., 2012. Economía creativa y desarrollo urbano en España: una aproximación a sus lógicas espaciales", *EURE*, Santiago [online]. 2012, vol. 38, núm. 113, pp. 5–32.
15. Ministerio de Cultura, 2014. Anuario de estadísticas culturales, Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Empleo.
16. Aguiar Losada, E., 2014. Las industrias culturales y creativas en España, UAM-Accenture Working Paper.
17. Emilia, J., Vergil, V., & Monica, T., 2008. *The impact of cultural-creative industries on the economic growth-a quantitative approach*. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 17(2).
18. Bakhshi, H., Lee, N., & Mateos-Garcia, J. (2013). *Capital of culture? An econometric analysis of the relationship between arts and cultural clusters, wages and the creative economy in English cities* (pp. 190-216). Brookings Institution Press.
19. Serra, D., 2018. Location determinants of creative industries: An application to Local Labour Systems. [online] Available at: <https://goo.gl/DL94tR> [Accessed 9 Jan. 2018].
20. 5 channel. 2018. *Hlobalnyj indeks kreatyvnosti: Ukrayina stala 45-yu zi 139 krayin*. [online] Available at: <http://www.5.ua/suspilstvo/Hlobalnyi-indeks-kreatyvnosti-Ukraina-stala-45iu-zi-139-krain-95726.html> [Accessed 9 Jan. 2018].
21. Zhylynska, O., 2017 *Ukrayina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku*. Lviv, Kalvariya.

22. Skavronskaya, I.V., Honcharuk, A.O., 2016. Tendenciya rozvytku kreatyvnykh industriy v krayinax Yevropejs'koho Soyuzu. *Molodyj vchenyj*, (4), 201-204. [online] Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/48.pdf>. [Accessed 9 Jan. 2018].
23. UNCTAD. <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx>.
24. Zhurovskij M., 2016. Forsajt ta pobudova stratehiyi socialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy na serednostrokovomu (do 2020 roku) i dovhostrokovomu (do 2030 roku) chasovykh horyzontax. Kyiv, NTUU "KPI imeni Ihorya Sikorskoho", Politehnika.
25. Ey.com. 2018. *Cultural times. The first global map of cultural and creative industries* December 2015. [online] Available at: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cultural-times-2015/\\$FILE/ey-cultural-times-2015.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cultural-times-2015/$FILE/ey-cultural-times-2015.pdf) [Accessed 9 Jan. 2018].
26. World Creative. 2018. *The Cultural and Creative Industries Study*. [online] Available at: <http://www.worldcreative.org/> [Accessed 9 Jan. 2018].
27. Gov.uk. 2018. *Creative Industries Economic Estimates*. January 2016. [online] Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/523024/Creative_Industries_Economic_Estimates_January_2016_Updated_201605.pdf [Accessed 9 Jan. 2018].
28. Wwf3.weforum.org. 2018. *Factors for enabling the creative economy*. [online] Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_2016_WhitePaper_Enabling_the_Creative_Economy.pdf [Accessed 9 Jan. 2018].
29. Creative.novascotia.ca. 2018. *Creative economy: literature review*. [online] Available at: <https://creative.novascotia.ca/sites/default/files/files/CreativeEconomyLiteratureReview.pdf> [Accessed 9 Jan. 2018].
30. Creative.novascotia.ca. 2018. *The Creative Economy: Key Concepts and Literature Review Highlights*. [online] Creative.novascotia.ca. Available at: https://cch.novascotia.ca/sites/default/files/inline/documents/creative-economy-synthesis_201305.pdf [Accessed 9 Jan. 2018].
31. Skavronskaya, I. V., 2017. *Creative Industries in Ukraine: Analysis and Prospects of the Development*, Economics and Sociology, Vol. 10, No. 2, pp. 87-106. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/7.

D. Chernenko, PhD Student

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/12>

p. 84-92

CAPITAL STRUCTURE OF UKRAINIAN NON-FINANCIAL COMPANIES IN HISTORICAL PERSPECTIVE

This paper examines the dynamics of Ukrainian firms' capital structure within a historical perspective. It begins with stylized facts of the firm leverage and corporate debt levels. Using statistical and survey data, the study shows that firm financing since 1990 was a derivative from economic and institutional changes. Next, the paper delves into historical context of these changes. In the early stages firms raised capital primarily from informal sources or state funding, whereas during economic boom of 2000-2008 this situation changed dramatically. Nevertheless, since 2008 the role of internal sources has been growing from year to year. In general firms hold levels of leverage, which are lower than ones of their foreign peers. The study ends with a brief discussion on future perspectives Ukrainian firms' financing. Whereas in the short-term we can expect some market recovery, long-term dynamics relies almost exclusively on the success of institutional reforms.

1. Booth, L., Aivazian, V., Demircug-Kunt, A., & Maksimovic, V., 2001. Capital structures in developing countries. *The Journal of Finance*, 56(1), pp. 87-130. DOI: 10.1111/0022-1082.00320.
2. Alves, P.F.P., & Ferreira, M.A., 2011. Capital structure and law around the world. *Journal of Multinational Financial Management*, 21(3), pp. 119-150. DOI: 10.1016/j.mulfin.2011.02.001.
3. Antoniou, A., Guney, Y., & Paudyal, K., 2008. The determinants of capital structure: capital market-oriented versus bank-oriented institutions. *Journal of financial and quantitative analysis*, 43(01), pp. 59-92. DOI: 10.1017/S0022109000002751.
4. Baltagi, B.H., Demetriades, P.O., & Law, S.H., 2009. Financial development and openness: Evidence from panel data. *Journal of development economics*, 89(2), pp. 285-296. DOI: 10.1016/j.jdeveco.2008.06.006.
5. Fan, J.P., Titman, S., & Twite, G., 2012. An international comparison of capital structure and debt maturity choices. *Journal of Financial and quantitative Analysis*, 47(01), pp. 23-56. DOI: 10.1017/S0022109011000597.
6. Gao, W., & Zhu, F., 2015. Information asymmetry and capital structure around the world. *Pacific-Basin Finance Journal*, 32, pp. 131-159. DOI: 10.1016/j.pacfin.2015.01.005.
7. Mitton, T., 2008. Why have debt ratios increased for firms in emerging markets?. *European Financial Management*, 14(1), pp. 127-151. DOI: 10.1111/j.1468-036X.2007.00430.x.
8. Beck, T., Demircug-Kunt, A., & Maksimovic, V., 2008. Financing patterns around the world: Are small firms different?. *Journal of Financial Economics*, 89(3), pp. 467-487. DOI: 10.1016/j.jfineco.2007.10.005.
9. Stephan, A., Talavera, O., & Tsapin, A., 2011. Corporate debt maturity choice in emerging financial markets. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 51(2), pp. 141-151. DOI: 10.1016/j.qref.2010.12.003.
10. Chernenko, D., 2016. Modern Paradigm In Capital Structure Studies. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 8(185), 45-51. DOI: 10.17721/1728-2667.2016/185-8/6.
11. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua>.
12. Damodaran Online. Available at: <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>
13. National Bank of Ukraine. Available at: <https://www.bank.gov.ua>.
14. World Bank Data. Available at: <http://data.worldbank.org/>
15. Ukrainian Ministry of Economic Development and Trade. Available at: <http://www.me.gov.ua>.
16. Forbes Rating of 200 Largest Ukrainian Companies. Available at: <http://forbes.net.ua/ua/ratings/3>.
17. World Bank's Enterprise Surveys. Available at: <http://www.enterprisesurveys.org/>
18. Annual report of the National Bank of Ukraine, 2001.

19. Duenwald, C., Gueorguiev, N., & Schaechter, A., 2007. Too Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania, and Ukraine. In *Rapid Credit Growth in Central and Eastern Europe* (pp. 236-263). Palgrave Macmillan UK. DOI: 10.1057/9781137001542_15.
20. PFTS Stock Exchange. Available at: <http://pfts.ua>.
21. Hoffmann, A., 2010. An overinvestment cycle in Central and Eastern Europe? *Metroeconomica*, 61(4), 711-734. DOI: 10.1111/j.1467-999X.2010.04103.x.
22. Perspektyva Stock Exchange. Available at: <http://fbp.com.ua>.
23. Ukrainian Exchange. Available at: <http://www.ux.ua>.

O. Shulga, PhD in Economics, Associate Professor

ORCID ID 0000-0002-3230-3124

SHEE "Kiev national economic university named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/13>

p. 93-101

PROBLEMS OF FORMATION OF THE METHODOLOGY OF RESEARCH OF TRANSFORMATION OF AGRARIAN RELATIONS

The purpose of the article is to determine the problems of forming the methodology of the study of the transformation of agrarian relations and to propose, based on the specifics and structure of these relations, scientific approaches and methods from the arsenal of well-known science, which should be used in the study of certain aspects of the development of agrarian relations. In order to achieve the goals set forth in the work, general scientific and special research methods were used, namely: systemic and structural-functional approach, comparative analysis in the process of determining the problems of forming the methodology of the study of the transformation of agrarian relations, disclosing the essence and specificity of scientific approaches and methods, establishing the feasibility of their application in studying certain aspects of the development of agrarian relations; abstract-analytical and empirical-inductive methods of scientific knowledge in substantiating the necessity of using interdisciplinary approaches to study the causes and patterns of transformation of agrarian relations.

Presentation of the main research material. According to the generally accepted definition, the methodology of scientific research is the doctrine of the principles of construction, the forms and methods of scientific knowledge, and the most balanced and advisable ways of solving a scientific problem. The methodology of research, as a rule, is based on a certain theory or theoretical concept and depends on the object under study. The more complex the structure of an object is, the more diverse and substantiated there should be a combination of methods for its study.

It is worth noting that the use of certain approaches of one or another set of methods for studying the patterns of development of agrarian relations depends on the nature, content and orientation of the methodological paradigm, the specificity of which is determined by significant qualitative changes occurring in the economic, political, social life of society at a certain stage of his life cycle. In our opinion, the dominant paradigm in the study of the transformation of agrarian relations should be a systemic paradigm that allows for the study of economic objects as integral system entities, creates real opportunities for the analysis of the laws and mechanisms of the interactions of different systems and subsystems that determine the state, capabilities, dynamics and perspectives of socio-economic development of societies, different segments of the population, an individual. However, the key feature of the modern system paradigm should be its human-centric orientation.

The complexity of modern economic and social systems predetermines the existence of various methodological approaches to the theoretical analysis of the causes and factors that determine the movement of the system in one direction or another. In our opinion, based on the specifics and peculiarities of agrarian relations and the fact that each approach involves the formation of a corresponding paradigm and methodology for investigating these phenomena, the attitude of the researcher to the definition of the nature and role of certain economic and noneconomical subsystems (institutions) in achieving the synergistic effect of their interaction for the whole metasystem as a whole, it seems to us little feasible to reveal the causes and find out the patterns and consequences of the transformation of agrarian relations within a single research approach. Therefore, with a view to deeper understanding of nature and the patterns of development of the phenomena and processes under study, it is expedient to apply several approaches.

Conclusions. Today in the economic science there is no comprehensive theoretical understanding of the development of the system of modern agricultural relations and the vision of the methodology of studying their transformation. This situation is due to the fact that the nature and essence of agrarian relations, laws, factors and the consequences of their transformation can not be fully elucidated on the basis of only a single scientific approach. However, at the current stage, the transformation of agrarian (and economic) relations in many countries of the world takes place on the principles of European-centeredness, which leads to the unification of agrarian relations, at least in the formation of a methodology for the study of the transformation of agrarian relations (along with theoretical and methodological ones) and the breakdown of civilization.

In our opinion, based on the diversity of the subject-object structure of agrarian relations and interweaving in agriculture of natural, biological, social, economic and other processes, the need for analysis of agricultural production in close connection with the dynamic socio-cultural environment, the study of transformation agrarian relations it is expedient to use a system of interrelated approaches that will overcome the methodological problems of modern economic science and will ensure the formation and implementation comprehensive agrarian policy on further transformation of agrarian relations. The key features of the modern paradigm of the methodology of research on the transformation of agrarian relations should be not only its systemic character, but also human-centric orientation.

The main approaches to the study of agrarian relations as a component of the economic system are: dynamic, systemic, dialectical, formative, civilizational, institutional, philosophical, socioeconomic, and praxeological, and the main methods – the unity of analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction, comparison, combination of quantitative and qualitative analysis, logical and historical approaches, economic modeling, economic experiment, economic observation, axiomatic, comparative analysis, system analysis, method inter-system transformations, etc. The application of a set of different, but interrelated, scientific approaches and methods to study agrarian relations and the laws of their transformation will deepen the possibility of penetrating the essence of this phenomenon and determine the modern institutional forms of functioning of society.

1. Scientific method (English): home page of prof. Frank L. Y. Wolfs. Department of Physics and Astronomy, University of Rochester, N 4 14627, USA. – Available at: <http://teacher.pas.rochester.edu/phylabs/appendix/appendix.html>.

2. Scientific methods (English) Sci – Tech Encyclopedia: McGraw – Hill Encyclopedia of Science and Technology, 5th edition. – Available at: <http://www.answers.com/topic/scientific-method>.

3. Andriychuk, V. G., 2016. Essential aspect of the methodology of scientific research. *Economy of the agroindustrial complex*, 7, pp. 87-94.
4. Bazilevich, V. D., 2012. Philosophical orientation of economic-methodological research. *European vector of economic development*, 2, pp. 14-17.
5. Borodina, O. M., 2004. System approach in modern agroeconomic studies. *Economics and Forecasting*, 4, pp. 39-48.
6. Galchinsky, A., 2013. *Political Neo-Economics: The Beginnings of the Updated Paradigm of the Knowledge Economy*. Kiev: Lybid, 472 p.
7. Gamankova, O. O., 2009. Dialectical method of cognition in the theory of insurance. *Scientific notes: collection of scientific works*, issue 11, pp. 41-48.
8. Grazhevskaya, N.I., 2013. *The Methodological Guidelines Synergetic Approach in Economic Research*. The Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. *Economics*, 146, pp. 26-29. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/146-5/7>.
9. Zaitsev, Yu. K., Savchuk, V. S., 2009. Contemporary paradigm of the methodology of studies of post-industrial society. *Scientific notes: collection of scientific works*, issue 11, pp. 3-13.
10. Zaitsev, Yu. K., 2011. Modern political economy (problems and institutional field of the subject and methodology of research): Tutorial. Kiev: KNEU, 337, [3] p.
11. Zaitsev, Yu. K., 2012. Modern approaches in the methodology of knowledge of the essence of laws and trends in the development of economic systems. *Scientific notes: collection of scientific works*, issue 14 (2), pp. 3-13.
12. Zaitsev, Yu. K., 2016. Transformation of value orientations for the development of modern economics: forms of manifestation, problems and perspectives. *Economic Theory and Law*, 3 (26), pp. 11-26.
13. Ilyin, V. V., 2003. *Philosophy of History*. Moscow: Moscow University, pp. 20-21.
14. Kolganov, A. I., Buzgalin, A. V., 2011. *Economical Comparative Studies*. Moscow: Infra-M, 746 p.
15. Kolot, A. M. *Interdisciplinary Approach as the Dominant of the Development of Economic Science and Educational Activities*. – Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609714.pdf>.
16. Lopatinsky, Yu. M., 2006. *Transformation of the agrarian sector: institutional foundations: monograph*. Chernivtsi: Ruta, 344 p.
17. Mocherniy, S. V., 2001. *Methodology of Economic Research*. Lviv: World, 416 p.
18. Popova, O., 2012. *Agrosfera: Socioeconomic Content and Principles of Sustainable Development*. *Economy of Ukraine*, 5, pp. 73-84.
19. Fedorchenko, A. V., 2009. Peculiarities of Application of the System Approach and System Analysis in the Theory and Practice of Marketing. *Scientific notes: collection of scientific works*, issue 11, pp. 55-60.
20. Chukhno, A. A., 2006. *Works: 3 Volume. Vol. 2. Information Post-industrial Economics: Theory and Practice*. Kiev, 512 p.

INFORMATION ABOUT AUTHORS (META-DATA)

Бохан Аліна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет, Київ, Україна.

Контактна інформація: 097-781-77-55; alina.bokhan@i.ua.

Бохан Алина Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры международных экономических отношений, Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев, Украина

Bokhan Alina – PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student, Department of International Economics, Kyiv, Ukraine

Брановицький Віктор – кандидат економічних наук, асистент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна.

Контактна інформація: viktor.brano@gmail.com.

Брановицкий Виктор – кандидат экономических наук, ассистент, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Киев, Украина.

Branovitskiy Viktor – PhD in Economics, Assistant, Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

Воробйова Марина Олександрівна – аспірантка кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна.

Контактна інформація: 066-400-71-64, vorobiova.maryna@gmail.com.

Воробьева Марина Александровна – аспирантка кафедры экономики и планирования бизнеса, Одесский национальный экономический университет, Одесса, Украина.

Vorobiova Maryna – PhD Student, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine.

Каліновський Роман Олександрович – аспірант, кафедра економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: 095-343-19-30, roma_kalina@mail.ru.

Калиновский Роман Александрович – аспирант, кафедра экономической теории, макро- и микроэкономики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина.

Kalinovskyi Roman – PhD Student, Department of Economic Theory, Macroeconomics and Microeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Кичурчак Маріанна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна.

Контактна інформація: 067-787-37-04; (032)2394-028, Marianna_Kichurchak@ukr.net.

Кичурчак Маріанна Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики Украины, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина.

Kichurhcak Marianna – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Economy of Ukraine, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

Корнєєв Володимир Вікторович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу фінансової політики Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки Мінекономрозвитку України, Київ, Україна.

Контактна інформація: (068)718-70-02, vkorn27@gmail.com.

Чеберяко Оксана Вікторівна – доктор історичних наук, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: (067)321-24-48, cheberyako@ukr.net.

Корнеев Владимир Викторович – доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом финансовой политики Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики Минэкономразвития Украины, Киев, Украина.

Чеберяко Оксана Викторовна – доктор исторических наук, кандидат экономических наук, доцент, професор кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина.

Korneev Vladimir – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Financial Policy Department of the State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics of the Ministry of Economic Development of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Cheberyako Oksana – Doctor of Sciences (Historical), PhD in Economics, Professor, Department of finances, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Ліндер Євгенія Олександрівна – аспірантка кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна.

Контактна інформація: 063-989-66-43, yevhenia.linder@gmail.com.

Линдер Евгения Александровна – аспирант, кафедра учета в кредитных и бюджетных учреждениях и экономического анализа, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Киев, Украина.

Linder Yevgeniya – PhD Student, Credit and Budget Institutions Accounting and Economic Analysis Department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

Лютий Ігор Олексійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: (044) 251-32-85, 097-131-20-68, yljuda@ukr.net.

Іванюк Вікторія Едуардівна – аспірант, кафедра фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: +380952052424, viktoriacamille@gmail.com.

Лютый Игорь Алексеевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина.

Иванюк Виктория Эдуардовна – аспирант, кафедра финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, Киев, Украина.

Lyutyi Ihor – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Chief of Finance department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Ivaniuk Viktoria – PhD Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Мицюк Світлана Василівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник НДС "Центр економічних досліджень", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: 050-545-36-16, marimax@bigmir.net.

Мегей Вікторія Василівна – економіст, Київський національний торговельно-економічний університет, Київ, Україна.

Контактна інформація: viktoriia.mehei@ukr.net.

Мицюк Светлана Васильевна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник НИЦ "Центр экономических исследований", Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина.

Мегей Виктория Васильевна – экономист, Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев, Украина.

Mytsiuk Svitlana – PhD in Economics, Senior Researcher, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Mehei Viktoriia – economist, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.

Романчукевич Віталій Вікторович – кандидат економічних наук, начальник відділу аналізу грошово-кредитного ринку Управління економічного аналізу Департаменту монетарної політики та економічного аналізу Національного банку України, Київ, Україна.

Контактна інформація: 095-825-50-88, Vitalii.Romanchukevych@bank.gov.ua.

Лиманська Олена Олександрівна – головний економіст відділу аналізу грошово-кредитного ринку Управління економічного аналізу Департаменту монетарної політики та економічного аналізу Національного банку України, Київ, Україна.

Контактна інформація: 067-950-10-70, Olena.Lymanska@bank.gov.ua.

Романчукевич Виталий Викторович – кандидат экономических наук, начальник отдела анализа денежно-кредитного рынка Управления экономического анализа Департамента монетарной политики и экономического анализа Национального банка Украины, Киев, Украина.

Лиманская Елена Александровна – главный экономист отдела анализа денежно-кредитного рынка Управления экономического анализа Департамента монетарной политики и экономического анализа Национального банка Украины, Киев, Украина.

Romanchukevych Vitalii – PhD (Economics), Money market analysis section, Head of section, Economic analysis division, Monetary Policy and Economic Analysis Department, National bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Lymanska Olena – Money market analysis section, Chief economist, Economic analysis division, Monetary Policy and Economic Analysis Department, National bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Харламова Ганна Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: 067-449-20-45, (044) 259-70-43, akharlamova@ukr.net.

Гуменна Олександра Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економічних наук, Національний університет "Киево-Могилянська академія", Київ, Україна.

Контактна інформація: gumennaaleksandra@gmail.com.

Харламова Ганна Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической кибернетики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина.

Гуменная Александра Витальевна – кандидат экономических наук, доцент, декан факультета экономических наук, Национальный университет "Киево-Могилянская академия", Киев, Украина.

Kharlamova Ganna – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, National Taras Shevchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Gumenna Oleksandra – PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Economics, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine.

Черненко Демид Дмитрович – аспірант, кафедра корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна.

Контактная информация: demid.chernenko@kneu.edu.ua.

Черненко Демид Дмитриевич – аспирант, кафедра корпоративных финансов и контроллинга, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Киев, Украина.

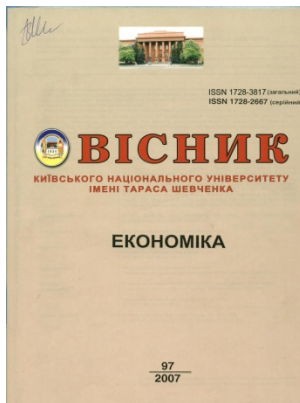
Chernenko Demid – PhD Student, Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

Шульга Ольга Антонівна, кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри політичної економії, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ, Україна.

Контактна інформація: 096-463-79-16, e-mail: shulga_olga_a@ukr.net.

Шульга Ольга Антоновна, кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры политической экономики, ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана", Киев, Украина.

Shulga Olga Antonovna, PhD in Economics, Associate Professor, competitor for doctor's degree of department of political economy, SHEE "Kiev national economic university named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – це рецензований, цитований у міжнародних наукометричних базах науковий журнал, що видається із 2017 року шість разів на рік і присвячений дослідженням в економічній сфері.

Журнал видається з 1958 року

Атестовано

Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 241 від 09.03.16

Зареєстровано

Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13

Засновник та видавець

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".

Свідоцтво внесено до Державного реєстру

ДК № 1103 від 31.10.02

Адреса видавця: 01601, Київ-601, б-р Т. Шевченка

Індексується в таких міжнародних наукометричних базах та депозитаріях:

РИНЦ (E-Library), Science Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Socionet, Index Copernicus (ICV 2016 = 78,52), CyberLeninka, OCLC WorldCat, CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, CiteFactor (indexed), Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv, National Library of Ukraine Vernadsky, Advanced Sciences Index, DOAJ, ProQuest, CitEc, RedLink, Real-Time Impact Factor, Infobase (India), Researchbib (Japan), MIAR (Spain) (ICDS = 6,5), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Social Science Research Network, Scientific Indexing Services, Open Academic Journals Index, General Impact Factor (GIF) (pending), Journalindex, GIGA Information Centre, ESJI, International Services for Impact Factor and Indexing (ISIFI), Thomson Reuters ESCI (under evaluation), Cabell's (pending), Scopus (under evaluation)

DOI префікс: 10.17721 (з 2013)

"Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка. ЕКОНОМІКА" вітає рукописи, що відповідають загальним критеріям значимості в зазначеній предметній галузі:

- оригінальні статті із фундаментальних і прикладних досліджень,
- тематичні дослідження,
- критичні відгуки, огляди, думки, коментарі й есе.

Проблематика:

- актуальні проблеми економіки й економічної теорії;
- менеджмент;
- маркетинг;
- міжнародна економіка й економічні відносини;
- облік, аудит та оподаткування;
- фінанси, банківська справа та страхування;
- підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
- економіко-математичне моделювання та інформаційні технології в економіці.

Запрошуємо науковців до співпраці!

Статті збираються на постійній основі.

Тексти приймаються чотирма мовами:

українською, російською, англійською та німецькою.

Приймаємо файли на емейл visnuk.econom@gmail.com

або через форму на сайті: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua>

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 1(196)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 13,95. Наклад 300. Зам. № 218-8605
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Е1.
Підписано до друку 11.01.18

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02